

ΧΡΟΝΙΚΑ
ΤΗΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

(ΒΡΑΒΕΥΘΕΝΤΑ ΤΗΝ 24-12-1974, ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ

ΜΑΪΟΣ 2000

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1974 - ΤΕΥΧΟΣ 25 - 26

ΤΟ ΣΗΜΕΡΙΝΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΠΑΠΠΑΣ, δικηγόρος, βουλευτής Ν. Χαλκιδικής, **πρόεδρος**
ΕΡΑΤΩ ΖΕΛΛΙΟΥ-ΜΑΣΤΟΡΟΚΩΣΤΑ, προϋσταμένη Β'/θμιας εκπαίδευσης, **Α' αντιπρόεδρος**
ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΜΑΚΡΟΓΙΑΝΝΗΣ, καθηγητής πανεπιστημίου, **Β' αντιπρόεδρος**
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, μαθηματικός τ. λυκειαρχής, **γενικός γραμματέας**
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΛΑΛΙΩΤΟΥ - ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, φιλόλογος, **ειδικός γραμματέας**
ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΧΑΤΖΗΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, τραπεζικός, **ταμίας**
ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΣΑΠΟΥΝΤΖΗΣ, καθηγητής, **υπεύθυνος δημοσίων σχέσεων**
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΡΑΓΙΑΣ, τραπεζικός, **έφορος**
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΖΗΡΙΤΗΣ, δήμαρχος Πολυγύρου, **μέλος**
ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ, δήμαρχος Αρναίας, **μέλος**
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΑΛΑΜΠΡΑΣ, δήμαρχος Μουδανιών, **μέλος**
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ, δήμαρχος Κασσάνδρας, **μέλος**
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΦΛΩΡΙΝΗΣ, δήμαρχος Σταγείρων-Ακάνθου, **μέλος**

* Οι εκπρόσωποι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης συμμετέχουν τιμητικά στη διοίκηση βάσει του ισχύοντος Καταστατικού της Εταιρείας.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ-ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
Αλεξάνδρου Σβάλου 10 - 546 22 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
Τηλ. - Fax: 031/226.170

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ως Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας με συνέπεια και υπευθυνότητα συνεχίζουμε την καταγραφή της ιστορίας της Χαλκιδικής μέσα από την περιοδική έκδοσή της «ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ», βραβευθείσα το έτος 1974 από την Ακαδημία Αθηνών. Στην ίδια έκδοση περιλαμβάνονται (ως παράρτημα) και τα Πρακτικά των Πανελληνίων και Διεθνών Συνεδρίων που οργανώνει η Εταιρεία στο χώρο της Χαλκιδικής.

Παράλληλα όμως, με χαρά και ικανοποίηση, διαπιστώνουμε ότι μερικοί τόμοι της περιοδικής σειράς έχουν εξαντληθεί, εξαιτίας του μεγάλου ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν κατά κοινή ομολογία.

Ανταποκρινόμενο λοιπόν το Συμβούλιό μας στο καθολικό αίτημα των Χαλκιδικέων και των μελετητών της Χαλκιδικής για την παρουσίαση ολοκληρωμένου του έργου, αποφάσισε την επανέκδοση του παρόντος τόμου και όσων άλλων λείπουν.

Υποσχόμεθα να συνεχίσουμε ανελλιπώς την παρούσα έκδοση, αφ' ενός γιατί αποτελεί συμβολή στην πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη της Χαλκιδικής και αφ' ετέρου γιατί πιστεύουμε ότι επιτελούμε το Χρέος μας, ιδιαίτερα για τις επόμενες γενιές.

Βασίλειος Ν. Πάππας

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΒΑΣ. Γ. ΜΑΤΑΥΤΣΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ (1821 - 1912)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἄχὸς σὰ ν' ἀκούγεται στὸν τόπο τῆς Κασσάνδρας. Ἄχὸς ἀπὸ περασμένα, ἀπὸ βαθιὰ χρόνια, ποὺ ἀκόμα δὲν ἔσθησε, μὰ ποὺ πάει νὰ σβήσῃ καὶ νὰ μὴν ἀκούγεται πιά. . .

Βοή ἀπὸ τὸ κακὸ ποὺ ξίγινε κατὰ τὸ 1821 στὰ χωριά της, τὰ δώδεκα ἢ καὶ περισσότερα ἀπὸ δώδεκα ποὺ ἦταν πρὶν.

Τὴ μεταδίνουν τὴ βοή αὐτὴ σ' ἐμᾶς σήμερα οἱ παλιότεροί μας μὲ τίς ἀφηγήσεις τους. Λένε, μὲ τίς ἀφηγήσεις τους αὐτές, γιὰ τὸ '21, γιὰ τὴν ἐπανάσταση, γιὰ τὸ «χαλασμὸ» του. Κι ἀκόμα, λένε, καὶ γιὰ τὸ πῶς στὰ ὕστερα χρόνια κι ὡς τὸ 1912, ὡς τὸ χρόνο τῆς ἀπελευθέρωσης του ἀπ' τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ξαναανάσαινε ὁ τόπος αὐτὸς πάλι μὲ τὴν τουρκικὴ δεσποτεία, κάτω ἀπὸ τὴ σκλαβιά του.

Πέρασαν ἀπ' τὸ 1821 ὡς τὸ 1912 ἐγενήντα χρόνια· κι ὡς σήμερα ἑκατὸν πενήντα τόσα χρόνια. Στὰ τελευταία ἀπ' αὐτὰ τὰ χρόνια, λὲς καὶ μιὰ μαγνητοταινία, ἀφοῦ γιὰ ἀρκετὸ καιρὸ καὶ σὲ κάθε εὐκαιρία ἀργὰ ἀργὰ στρεφόταν στοὺς ἄξονές της, μπόρεσε ν' ἀρπάξῃ, ἄλλοτε μὲ ζήτηση στὰ φανερά κι ἄλλοτε χωρὶς ζήτηση στὰ κρυφά, τίς ἀφηγήσεις καὶ τὰ σχετικὰ μιλήματα ἀπὸ παλιότερους, ἀπὸ γέρους τοῦ τόπου. Καὶ νά, σήμερα, ἀφηγήσεις καὶ μιλήματα τ' ἀποδίδει στίς παρακάτω σελίδες. Καὶ ἦταν ἡ μαγνητοταινία αὐτὴ — δὲν ὑπῆρχε, βέβαια, τέτοιο πράγμα στὰ χρόνια αὐτὰ καὶ τόσο, μὰ ἀργὰ χρησιμοποιήθηκε καὶ τέτοια — ἕνα πρόχειρο σημειωματάριο ἢ κι ἕνα ἀπλὸ χαρτί· ἀκόμα κι ἕνα μολύδι, ποὺ μ' αὐτὸ καταγραφόταν στὸ χαρτί κάθε τι τὸ σχετικὸ (ἀφήγηση, πληροφορία), ἱστορικὸ τοῦ τόπου τῆς Κασσάνδρας, ἱστορικὸ τοῦ τελευταίου καιροῦ τῆς τουρκοκρατίας του.

Αὐτὲς οἱ ἱστορικὲς ἀφηγήσεις καὶ πληροφορίες ἀξίζει νὰ διαβαστοῦν ἀπ' τὸν καθένα. Πολὺ περισσότερο ἀξίζει νὰ διαβαστοῦν ἀπὸ τὸν ντόπιον κάτοικο. Ἀπὸ τὸν κάτοικο ποὺ ἀπὸ «πάππου πρὸς πάππου» εἶναι ντόπιος, καθὼς κι ἀπὸ κείνον ποὺ ὁ πατέρας, ὁ παπποῦς ἢ ὁ προπαπποῦς του κατοίκησαν ἐδῶ στὸν τόπο αὐτό, ὕστερ' ἀπὸ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς κακῆς του μοίρας. Δὲν ἔ-

χουν αυτοί παρά να ωφεληθούν, να κερδίσουν. Θα μάθουν κομμάτια απ' τή νεώτερη Ίστορία του τόπου τους πώς τὰ λέει ὁ ἴδιος ὁ τόπος τους, πώς τὰ λέει ὁ λαός του. Θα ἴδουν, τί και πώς ἀφηγοῦνται και λένε γεγονότα και περιστατικά τῆς Ίστορίας του τόπου τους γονεῖς, παπποῦδες και γιαιγιάδες, προπαπποῦδες και προγαιγιάδες τους. Οἱ γονεῖς τ' ἄκουσαν ἀπὸ παλιότερους· κι οἱ παλιότεροι ἀπὸ πιδὸ πολὺ παλιούς τους, πὸ οἱ τελευταῖοι μπορεῖ και νὰ ἔζησαν τὰ γεγονότα και τὰ περιστατικά αὐτά, κι ἀκόμα και νὰ ἔπαθαν σ' αὐτά.

Στὶς ἀφηγήσεις και στὶς πληροφορίες πὸ γράφονται στὶς πιδὸ πέρα σελίδες, μπορεῖ κανένας νὰ διακρίνη σὲ κάποια σημεῖα τους σκοτεινιά, ἀνακρίβεια ἀθέλητη, ἢ ἀκόμα κι ἄδολη, ἀνεπιθύμητη ἀναλήθεια. Δὲ χρειάζεται γι' αὐτὰ τῆς δυσπιστίας ἢ ἀπόκρουση κι οὔτε καν και τὸ ψυχρὸ και εἰρωνικὸ κανένος τὸ χαμόγελο· ἢ ἀλήθεια, μικρὴ ἢ μεγάλη, πολλή ἢ λίγη, στὸ ὄλο ὑπάρχει. Και ἡ φαντασία κάπου κάπου συμπληρώνει, χωρὶς τὴν οὐσία καθόλου ν' ἀλλοιώνη. Κι ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἀπὸ τὸ λαὸ προέρχονται οἱ ἀφηγήσεις και οἱ πληροφορίες αὐτές· και πέρασαν και τόσα χρόνια! . . .

Ἐκεῖνο πὸ βγαίνει σὰ συμπέρασμα ἀπ' τὶς ἀφηγήσεις και τὶς πληροφορίες πὸ ἀκολουθοῦν, και πὸ εἶναι βγαλμένες ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν τόπο, ἀπ' τὸ λαὸ του, εἶναι πὸς ὁ τόπος αὐτὸς ποτίστηκε μὲ αἷμα. Κυλίχτηκαν σ' αὐτόν, σκορπίστηκαν, σκεπάστηκαν μὲ χῶμα και χάθηκαν κόκκαλα ἀγωνιστῶν του προμάχων τῆς λευτεριάς μας, μαζὶ και κόκκαλα θυμάτων ἀθῶων. Γίνηκαν ἐδῶ ἀγῶνες και θυσίες γιὰ τὴ λευτεριά, καταβλήθηκαν κόποι γιὰ νὰ βρεθῆ ὁ τόπος στὴν κατάσταση πὸ σήμερα θρίσκεται.

Καθένας πὸ θὰ διαβάση κι ἀρκετὰ θὰ προσέξη τὶς ἀφηγήσεις αὐτές, τὶς ἀφηγήσεις γιὰ τὸ «χαλασμό», θ' ἀκούση, θὰ νοιώση τὸν ἀχὸ ἀπ' τὸ δράμα τοῦ τότε λαοῦ τοῦ τόπου τῆς Κασσάνδρας. Γι' αὐτό, και μιὰ πὸ ἀπὸ παλιότερους παρόμοια γραμμένα πάνω στὸ ἴδιο ἱστορικὸ θέμα δὲν ἔχουμε, ἄς φυλάξουμε τὶς σελίδες αὐτές, γιὰ νᾶναι οἱ ἀφηγήσεις πὸ σ' αὐτές περιέχονται στὸ μέλλον μάρτυρες τοῦ δράματος αὐτοῦ τοῦ τόπου μας.

B. Γ. Μ.

Μάρτης 1974

Τραγούδι πού τραγουδιόταν στην Κασσάνδρα, μετὰ ἀπ' τὸ «χασμὸ» (τὴν καταστροφή) τῆς ἀπ' τοὺς Τούρκους, κατὰ τὸ 1821. Τραγουδιόταν ἀπ' τοὺς κατοίκους τῆς, πού, ὕστερ' ἀπὸ χρόνια, γύρισαν στὰ χωριά τους τὰ ἐρημωμένα, τὰ καμένα, σὰ δόθηκε ἀπ' τοὺς Τούρκους ἀμνηστία.

Ἰφτά πασάδης πουλιμοῦν
 τὴν ἔρ'μη τὴν Κασσάνδρα'
 κανέννας δὲν τὴν πάτησι,
 κανέννας δὲ (ν) τὴν πῆρι.
 Λου (μ) πούτ πασιὰς τὴν πάτησι,
 Λου (μ) πούτ πασιὰς τὴν πῆρι.
 Πήρανι ἄσπρα κι φλουργιά,
 πῆραν κι κάρρα γρόσια,
 πῆραν κι τὴν Ἄγιστασιά¹,
 τὸ ἄνθι τῆς Κασσάνδρας.
 Πέντ³ Ἀρβανίτις τὴ (γ) κρατοῦν
 κι τρεῖς τὴν ἱξιτάζουν:
 — Κόρη μου, δὲ (μ) παντρεύισι,
 Τοῦρκουν ἄ (ν) τρα δὲ (μ) παίρνεις...
 — Κάλλιο ἄχω γὼ τὸ αἷμα μου
 τὴ γῆς νὰ κοκκινίση,
 παρὰ νὰ δγιῶ τὰ μάτχια μου
 Τοῦρκους νὰ τὰ φιλήση...

¹Υπαγόρευση Θανάση Μαρίνου, κατὰ τὶς 9 Δεκεμβρίου 1951.

1. Ποιά ἦταν αὐτὴ ἡ πολὺ ὁμορφὴ Ἄναστασιά, πού προβάλε στους Ἀρβανίτες τὴν τέτοια τῆς ἄρνηση, κανέννας δὲν μπόρεσε νὰ μᾶς πληροφορήση. *Ἄλλοι λένε πὼς ἦταν μιὰ ἀπ' τὶς κόρες τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ (Ἰωάννη Χατζηχριστοδούλου)· ἄλλοι, πάλι, λένε πὼς ἦταν κάποια ἄλλη. Τὸ πρῶτο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι σωστό, γιατί οἱ δυὸ κόρες τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ — ἀμφίβολο εἶναι ἂν ἦταν τρεῖς — εἶχαν τὰ ὀνόματα Μαρία καὶ Κοκώνα, ὅπως θὰ δοῦμε σὺν παρακάτω ἀφηγήσεις. Ὅτε καὶ ἡ γυναῖκα τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ ἦταν, γιατί οἱ ἴδιες ἱστορίες λένε πὼς αὐτὴ ὀνομαζόταν Ξανθούλα.

ΓΕΝΙΚΩΤΕΡΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ

— Του ἔχου ἀκουστά ἀπ' τ'ς παλιοί· ἡ Κασσά (ν) τρα ποὺλλά χρόνια πρὶν ἀπ' τ'ν Ἰπανάστασ' δὲν εἶχε ἀνθρώπ'. Ἦταν ἀκατοίκτη'. Ἐνα καράδ' μιγάλου ταξιδιθι κάπουτι ἰδῶ κου (ν) τὰ στοῦ γιאלό τ'ς. Δὲν εἶχε νιρό. Τιλείουσι τοῦ νιρό τ' κι οἱ ναῦτις δὲν εἶχαν νά πιουῖν νιρό. Ἐρ'ξαν τ'ν ἄγκυρα, σταμάτ'σι τοῦ καράδ', (μ) πῆχαν στ' θάρκα κι βγήκαν ἰδῶ νά βροῦν κι νά πάρουν νιρό γιὰ τοῦ καράδ'. Σὰ βγήκαν, προυχώρ'σαν. Ἄ σὰ δῶ νά βροῦν νιρό, ἄ σὰ κεί νά βροῦν νιρό, νιρό δὲ βρῆκαν. Μουνάχα σ' ἕνα μέρους βρῆκαν τρία στάχια θαματ'κά (θαυμαστά). Τὰ ἔκουψαν, κατέδ'καν στοῦ γιאלό, (μ) πῆχαν στ' θάρκα κι πῆγαν στοῦ καράδ'. Σήκουσαν τ'ν ἄγκυρα κι ἔφ'καν. Τράδ'ξαν γιὰ τοῦ μέρους τ'ς.

Ἄμα ἔφτασαν στοῦ μέρους τ'ς, ἡ καπιτάνιους πῆρι τὰ στάχια κι πῆγι στοῦ θασιλιά. Παρουσιάσ'κι (μ) προυστά στοῦ θασιλιά κι τὸν λέει:

— Βασιλιά μ', ἰκεῖ ποῦ ταξιδιθάμι μὲ τοῦ καράδ', μᾶς ἔλ'φι τοῦ νιρό κι δὲν εἶχαμι νά πχιοῦμι. Βγήκαμι σ' ἕνα μέρους νά βροῦμι κι νά πάρουμι νιρό. Νιρό δὲ βρήκαμι, μὰ σ' ἕνα μέρους ἀπ' τοῦ (ν) τόπου ποῦ βγήκαμι, βρήκαμι τὰ στάχια αὐτά. Κι ἔδειξι στοῦ θασιλιά τὰ τρία στάχια.

Τὰ στάχια ἦταν μεγάλα. Κι εἶπι ἡ καπιτάνιους ὕσιρα στοῦ θασιλιά πῶς ἦταν τοῦ μέρους αὐτό. Πῶς ἦταν ποὺλὸ καλὸς ἡ τόπους τ'ς Κασσά (ν) τρας, κι ἄλλα, κι ἄλλα γιὰ τ' Κασσά (ν) τρα...

Ἦ θασιλιάς τότε μὲ τοῦ (γ) καπιτάνιου τὸν ἰδγίου κι μὲ τοῦ καράδ' τ' ἔστειλι ἰδῶ στ' Κασσά (ν) τρα νά κατοικήσουν μὲ τ'ς οἰκουγένειίς τ'ς φυλακουμέν' (φυλακωμένοι, κατὰδικοί). Κι ἔτσ', πρῶτα αὐτ'νοι κατοίκ'σαν στοῦ μέρους τ'ς Κασσά (ν) τρας, ποῦ ἦταν ἔρ'μ', ἀκατοίκτη'.

Ἀφήγησι Γιαννάκη Καραγιάννου², γέρου 90 χρονῶ τότε (μακαρίτη τῶρα), γεωργοῦ, στίς 5.8.64.

— Ἦ Κασσάνδρα ἔκανε πολλα χρόνια ἀκατοίκτηη.

Πληροφορία ἀπὸ Δημητράκη Ἰ. Σταμπούλη. Τὴν ἀκούσαμε σὲ σχετικὴ γιὰ τὴν Κασσάνδρα συζήτηση.

2. Καὶ ὁ γερο-Γιαννάκης πρόσθεσε στὴν ἀφήγησή του αὐτή, πῶς τὸ πρῶτο χωριό, ποῦ ἔγινε ἀπ' τοὺς ἐγκατασταθέντες στὴν Κασσάνδρα «φυλακωμένοι», ἦταν τὸ χωριὸ Πίνακας, στὴν περιοχὴ τῶν σημερινῶν Ἀγροτικῶν Φυλακῶν. Γράφουμε τὴν παράδοσι αὐτή, ὅπως ἀκόμα ἔχει στ' αὐτιά μας, ὅπως σὰ νὰ τὴν ἀκοῦμε ἀκόμα νὰ τὴ διηγίεται ὁ μακαρίτης γέρος, μὲ τὸ τοπικὸ λεκτικὸ τοῦ ἰδίωμα.

— Στην περιοχή του χωριού Πολύχρονου της Κασσάνδρας, σε ύψώματα πάνω και κοντά στα σύνορά της με την περιοχή του παλιού χωριού Τσαπραγιού, υπάρχει τοποθεσία με το τοπωνύμιο «Φραγκοκλησιά»³. Ήταν εκεί εκκλησιά που την έκτισαν οι Φράγκοι και λειτουργούσαν. Μερικοί γέροι των εκεί χωριών έλεγαν πως πρόλαβαν και υπολείμματα της εκκλησιάς αυτής, πέτρες, ξύλα κλπ. Περνώντας από το σημείο που βρίσκονταν τα ερείπια της εκκλησιάς οι χωρικοί παλιότερα, έκαναν, όπως συνηθίζεται, το σταυρό τους. Άλλοι, πάλι, χωρικοί τους απέτρεπαν, τους έλεγαν να μην κάνουν σταυρό, γιατί η παλιά εκκλησιά ήταν φράγκικη.

Πληροφορία από Γιάννη Δ. Βαμβακά, κατά αφήγηση Γεωργίου Καραγκούνη, από τα Παζαράκια.

— Στη χερσόνησο της Κασσάνδρας, προχώρησε και μπήκε με τ' άσκέρι του πρώτος ο άξιωματούχος Τουρκος Γκαζαμφέρ Άγάς, κατά τα χρόνια που οι Τούρκοι έκαναν τις έξορμήσεις τους (15ο αιώνα). Για άμοιβή ο Σουλτάνος έδωσε τότε στον άξιωματούχο του αυτόν, τον Γκαζαμφέρ Άγά, την περιοχή της Κασσάνδρας για κτήμα του (σαν τιμάριο, τσιφλίκι). Γι' αυτό και τα «ταπιά» (τίτλοι παραχώρησης χωραφιών κλπ. στους ραγιαδες του τόπου), πάντα αναφέρουν το όνομα του τιμαριούχου αυτού, του Γκαζαμφέρ Άγα.

Πληροφορία από το γέρο Ν. Παπαγιάννη, σε σχετική που έγινε συζήτηση κατά το 1952.

— Ένας άπ' τους φόρους που πλήρωναν στο τουρκικό δημόσιο οι ραγιαδες, ήταν και το «γκιόλ παρασί» (ο φόρος όδοποιίας). Έπειδή δρόμοι ούτε υπήρχαν ούτε και φκιάχγονταν στην Κασσάνδρα στον καιρό της τουρκοκρατίας, οι Κασσανδρινοί το φόρο αυτόν κοροϊδευτικά τον έλεγαν φόρο όδοτοποιίας, όδοθεραπείας. Τάχα πως πλήρωναν το φόρο αυτό, για να θεραπεύουν και να φκιάχγουν οι Τούρκοι τα δόντια τους. Γιατί, όταν μπήκαν οι Τούρκοι στην Κασσάνδρα (όταν πρωτομπήκαν ίσως), φιλοφρονώντας τους οι ντόπιοι τους φίλευαν πίττες που τις έφκιαχναν σαν φαγητό στη γωνιά του σπιτιού. Μά τις πίττες τις πρόσφερναν ζεστές, ζεματιστές. Και οι Τούρκοι, που τόσο πολύ τους άρεζαν οι πίττες, τις έτρωγαν ζεματιστές* κι έτσι, αυτές τους χάλασαν τα δόντια. Και γι' αυτό λοιπόν υποχρεώνονταν οι ραγιαδες να

3. Είναι πολύ πιθανή η ύπαρξη εκκλησιάς φράγκικης, γιατί, συμμορίες από Καταλανούς στις αρχές του 14ου αιώνα, λεηλάτησαν τη Χαλκιδική κατά την περίοδο αυτή έγκαταστάθηκαν για μικρό σχετικά χρονικό διάστημα στην Κασσάνδρα και την είχαν όρημητήριό τους.

πληρώνουν τὸ φόρο αὐτό· γιὰ νὰ φτιάχνουν οἱ Τοῦρκοι τὰ χαλασμένα δόντια τους. Ἦταν φόρος ὄδο (ντο) ποίτας κι ὄχι ὄδοποιίας.

Πληροφορία Δημητράκη ,Ι. Σταμπούλη, ἡλικίας περίπου 100 χρονῶ, κατὰ τὸ 1973.

— Σὲ μέρη τῆς χερσονήσου Κασσάνδρας εὐφορα, παραλιακὰ (ἴσως καὶ σὲ μέρη τῆς Καλαμαριάς) εἶχαν ἐγκαταστήσει οἱ Τοῦρκοι πληθυσμούς τουρκικούς. Ὅμως οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ ὑπόφερναν πολὺ ἀπὸ ἐπιδρομὲς πειρατικές. Καὶ καλόγεροι ἀκόμα τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ντόπιοι κοσμικοὶ ντύνονταν παλιὰ ροῦχα καὶ μὲ πλεούμενα, θάρκες καὶ μικρὰ καΐκια, ἔδβαιναν στὰ μέρη ὅπου ἐγκατεστημένοι ἦταν Τοῦρκοι καὶ τοὺς ἄρπαζαν καὶ λεηλατοῦσαν κάθε τι ποὺ εἶχαν, κι ἀκόμα καὶ τοὺς βασάνιζαν. Ὁ Σουλτάνος ἔκανε προσηκτικὸ τὸν Πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ τὴν κατάσταση αὐτή. Τὸ πράγμα ὅμως δὲ διορθωνόταν· οἱ τέτοιες πειρατικὲς ἐπιδρομὲς συνεχίζονταν. Γι' αὐτὸ κι ὁ Πατριάρχης ἔκανε στὸ Σουλτάνο τὴν πρόταση νὰ πάρῃ τοὺς τουρκικοὺς πληθυσμούς ἀπὸ τὰ παραλιακὰ μέρη καὶ νὰ τοὺς ἐγκαταστήσῃ στὰ μέσα μέρη (στὰ ἐνδότερα) τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ν' ἀφήσῃ τὰ παραλιακὰ στοὺς ραγιαῶδες καὶ στοὺς καλόγηρους τοῦ Ὄρους νὰ τὰ καλλιεργοῦν. Ἡ πρόταση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὸ Σουλτάνο δεκτὴ κι ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ τουρκικοὶ μαχαλάδες στὴ Χαλκιδική.

Ἐπὶ Ἐπαμ. Δασκαλάκη πληροφορία, κατὰ τὸ 1971.

— Ἐπίσκοποι ποὺ εἶχαν τὴν ἔδρα τους στὴ Βάλτα, σὰν Ἐπίσκοποι τῆς Μητρόπολης Κασσανδρείας, ἦταν: Ὁ Ἰάκωβος, ποὺ λένε πὼς καταράστηκε τὴν Κασσάνδρα, γιὰτὶ οἱ κάτοικοί της μὲ ἐνέργειές τους ποὺ ἔκαναν στὶς τουρκικὲς Ἀρχὲς πέτυχαν τὴ μεταφορὰ τοῦ καϊμακαμικιοῦ, καὶ κατὰ συνέπεια τῆς Μητρόπολης, ποὺ ἔδρα του πρὶν εἶχε στὴν Κασσάνδρα τὴ Βάλτα, στὸν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς. Πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο, Μητροπολίτης ἦταν ὁ Χρῦσανθος. Πρὶν ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο, ὁ Ἰγνάτιος καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἰγνάτιο, ὁ Γρηγόριος. Μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο, Μητροπολίτης μὲ ἔδρα πιά τὸν Πολύγυρο ἀνάλαβε ὁ Κωνστάντιος, μετὰ ἀπὸ τὸν Κωνστάντιο ὁ Προκόπιος, μετὰ ἀπὸ τὸν Προκόπιο ὁ Ἰωάννης, μετὰ ἀπὸ τὸν Ἰωάννη ὁ Εἰρηναῖος καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν Εἰρηναῖο ὁ ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1945 Καλλίνικος.

Πληροφορίες ἀπὸ ντόπιους γέρους Βαλιώτες, παρμένες κατὰ τὰ πρὶν ἀπ' τὸ 1953 χρόνια⁴.

4. Σχετικὰ μὲ τοὺς Μητροπολίτες Κασσανδρείας, στὸ βιβλίο τοῦ κ. Παν. Στάμου «Ὁ Μητροπολίτης Κασσανδρείας καὶ πρῶην Μελενίκου Εἰρηναῖος» (βιογρα-

— Τὰ χωριά τῆς Κασσάνδρας, λίγο πρὶν ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων σ' αὐτὴ κατὰ τὴν ἐπανάστασίν της τοῦ '21, εἰδοποιήθηκαν ἀπ' τοὺς ἀμυνομένους στὸ στενὸ «Πόρτες» (στενὸ Ποτίδαιας) μὲ ἀγγελιοφόρους, γιὰ νὰ φύγουν οἱ κάτοικοί τους.

Πληροφορία ἀπὸ πολὺ ἡλικιωμένους Βαλιῶτες, παρμένη κατὰ τὸ 1952.

— Στὶς τελευταῖες σελίδες ἀπὸ ἐκκλησιαστικὸ μουσικὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει στὴ μεγάλη ἐκκλησίαν «ἡ Γέννηση τῆς Θεοτόκου» τῆς Βάλτας, γράφονται οἱ συνδρομητές του καὶ ἀπὸ τὴ Βάλτα οἱ:

- 1) Ἅγιος Κασσανδρείας Ἰάκωβος (ὁ ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1832 Μητροπολίτης Κασσανδρείας).
- 2) Παρθένιος, ἱεροδιάκονος Ἁγίου Κασσανδρείας.
- 3) Μητροφάνης, μοναχός.
- 4) Ρήγας Παπαγεωργίου (ὁ πιδ ὕστερα καὶ πιθανὸ καὶ τότε προύχοντας τῆς Βάλτας Ρήγας Ρηγόπουλος).
- 5) Γεώργιος Δημητρίου (ἄγνωστο ποιανῶν σημερινῶν πρόγονος) καὶ
- 6) Χριστόδουλος Τζελεμπής (ἐπίσης ἄγνωστος καὶ ἴσως πρόγονος τῶν σημερινῶν Τσελεπαίων).

Τὸ μουσικὸ αὐτὸ βιβλίον ἐκδόθη κατὰ τὴν Πόλιν κατὰ τὸ 1837.

Πληροφορία ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ βιβλίον.

φία), γράφονται, καὶ φέρονται οἱ Μητροπολίτες Κασσανδρείας ἀπ' τὰ χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὕστερα, οἱ παρακάτω:

...14ος Ἰγνάτιος, 1791 - 1824. 15ος Δανιὴλ, 1824 - 1832. 16ος Ἰάκωβος, 1832 - 1846 ἀπὸ Κασσανδρείας ἐγένετο Σεργῶν καὶ ἀπὸ Σεργῶν ἐγένετο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰάκωβος Β', 1861 - 1865. 17ος Ἱερεμίας, 1846 - 1851. 18ος Ἰγνάτιος, 1851 - 1860. 19ος Νεόφυτος, 1860 - 1865. 20ὸς Χρῦσανθος, 1865 - 1867. 21ος Γρηγόριος, 1867 - 1873. 22ος Κωνσταντῖνος, 1873 - 1892. 23ος Προκόπιος, 1892 - 1901. 24ος Λεόντιος, 1901 - 1903. 25ος Ἰωάννης, 1903 - 1907. 26ος Εἰρηναῖος, 1907 - 1945 καὶ 27ος Καλλίνικος, ὕστερ' ἀπὸ τὸ 1945.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21 ΣΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

ΓΝΩΣΤΟΙ ΑΠ' ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ '21
ΣΤΗΝ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

«Μεγάλος Γιαννιός» (Ι. Χατζηχριστοδούλου)

Καταγόταν απ' τήν Κωνσταντινούπολη. Κατοίκησε στη Βάλτα της Κασσάνδρας πριν απ' τήν επανάσταση του 1821. Ἀπόκτησε μεγάλη περιουσία κι ἀναδείχτηκε προύχοντας τῆς Βάλτας. Εἶχε οἰκογένεια μέ τρία κορίτσια. Τό ἕνα απ' αὐτά, πού τό ἔλεγαν Μαρία, τό πάντρεψε μέ τόν καπετάν Πασχάλη, ἀπό τά Στάγειρα. Κόρη τοῦ καπετάν Πασχάλη ἦταν ἡ Ἀναστασία, μητέρα τοῦ δασκάλου Ἀρίσταρχου Παραθυρά. Ὁ γιός τοῦ καπετάν Πασχάλη, Λεωνίδα, ὁ Σταγειρίτης, ἔγινε δικηγόρος καί ἔμενε στήν Ἀθήνα, σέ ιδιόκτητο σπίτι πού θρῖσκόταν στήν ὁδὸ Βουλῆς 2, πού πουλήθηκε πιά.

Ὁ Γιαννιός μυήθηκε στά τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἔγινε δηλαδή «Φιλικός» ἴσως ἀρκετά νωρίς. Προτοῦ νά ξεσπάσῃ ἡ επανάσταση κατὰ τὸ '21, φοβήθηκε ὅπως φαίνεται, πῆρε τήν οἰκογένειά του ἀπὸ τῆ Βάλτα καί ἐγκαταστάθηκε στή Θεσσαλονίκη. Αὐτό, γιά νά ἀποφύγῃ πιέσεις ἀπὸ τίς τουρκικέ ἀρχές τῆς Κασσάνδρας ἴσως, κατὰ τίς μέρες πού ἡ επανάσταση θά ἐκδηλωνόταν. Οἱ ἄλλοι ὅμως «Φιλικοί» τῆς Κασσάνδρας, μέ ἐνέργειές τους ἀπαίτησαν ἀπὸ τὸ Βαλῆ τῆς Θεσσαλονίκης, νά διατάξῃ τὸ Γιαννιὸ νά ἐπιστρέψῃ στήν Κασσάνδρα. Κι αὐτὸ τὸ πέτυχαν. Ὁ Γιαννιός γύρισε μέ τήν οἰκογένειά του στή Βάλτα.

Δὲν καταγράφηκε τὸ ὄνομα τοῦ ἀφηγητῆ καί πληροφοριοδότη μας μέ τῆ μικρῆ αὐτῆ ἱστορία γιά τὸ πρόσωπο τοῦ Γιαννιοῦ.

Ὁ Μεγάλος Γιαννιός νοικοκύρης, μὰ καί πρόσωπο πού ἔδρασε κατὰ τήν επανάσταση τῆς Κασσάνδρας, κατοικοῦσε στή Βάλτα. Τὸ σπίτι του θρῖσκόταν, κατὰ πὼς λένε, στὸ σημεῖο πού θρῖσκεται σήμερα τὸ «Γαλανέικο» σπίτι, τὸ ὁποῖο, ὕστερα ἀπὸ ἐπισκευές καί ἀνακαινίσεις πού τοῦ ἔγιναν, κατοικεῖται σήμερα ἀπὸ τὸν Ἐπαμεινώντα Χαλκιά. Ὁ Γιαννιός εἶχε καί ἀγρόκτημα μεγάλο, ἄγνωστο σήμερα πού. Ἡ γυναίκα του καί οἱ κόρες του ξεχώριζαν γιά τήν ὁμορφιά τους. Μιά απ' τίς κόρες του μάλιστα ἦταν μιά απ' τίς λίγες καλλονές τῆς Κασσάνδρας.

Τὴν κόρη αὐτὴ τοῦ Γιαννιοῦ τὴν ἀγάπησε νεαρὸς Τοῦρκος, ποῦ τὸ ὄνομά του διαφεύγει τὸν ἀφηγοῦμενο. Ὁ νεαρὸς Τοῦρκος, χτυπημένος ἀπὸ φλογερὸ ἔρωτα γιὰ τὴν κοπέλλα, παραφύλαξε νὰ τὴ συναντήσῃ τὴν ὥρα ποῦ θὰ πῆγαινε στὴ θρύση τοῦ χωριοῦ γιὰ νερό. Κι ὅταν ἡ κόρη τοῦ Γιαννιοῦ πῆγε γιὰ νερό στὴ θρύση, πῆγε μπροστὰ τῆς καὶ τῆς πρόσφερε γαρύφαλλο. Αὐτό, γιὰ νὰ τῆς δηλώσῃ τὸ σφοδρὸ γι' αὐτὴ αἰσθημά του. Ἡ ὁμορφὴ ἑλληνοπούλα δέχτηκε πρὸς στιγμή τὸ γαρύφαλλο, μὰ χωρὶς στιγμή νὰ χάσῃ τὸ πέταξε στὰ μούτρα τοῦ τουρκόπουλου καὶ τράβηξε τὸ δρόμο τῆς γιὰ τὸ σπίτι.

Ὁ νεαρὸς Τοῦρκος ὀργισμένος πολὺ γιὰ τὸ πάθημά του ἀπ' τὴν κόρη τοῦ Γιαννιοῦ, μὲ βοηθοὺς Τοῦρκους ποῦ ἐργάζονταν σὲ χτήμα του, τόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ κλέψῃ μὲ τὴ βία τὴν κόρη τοῦ Γιαννιοῦ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ πατέρα τῆς. Ἄνθρωποι τοῦ Γιαννιοῦ καὶ τοῦ Τοῦρκου ἤρθαν σὲ πραγματικὴ μάχη μεταξὺ τους. Οἱ σύντροφοι τοῦ Τοῦρκου κατατροπώθηκαν κι ὁ ἴδιος ὁ Τοῦρκος πιάστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Γιαννιὸ αἰχμάλωτος. Λένε, πῶς ὁ μεγαλόψυχος Γιαννιὸς, τότε, εἶπε στὸ τουρκόπουλο: «Ἔχε χάρη, γιατί εἶμαι κι ἐγὼ πατέρα καὶ, σὰν πατέρας, ξέρω τὸν πόνο τοῦ πατέρα πρὸς τὸ παιδί του» καὶ τ' ἀφῆσε ἐλεύθερο νὰ φύγῃ. Μὰ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ δὲν εἶχε στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ τὸ τέλος του.

Ὁ νεαρὸς Τοῦρκος κρατοῦσε μανία ἐναντίον τῆς κόρης τοῦ Γιαννιοῦ, γιὰ τὴν προσβολὴ ποῦ τοῦ ἔκανε. Κι ὅταν ὁ Λουμποῦτ πασιὰς θὰ νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Κασσάνδρας μὲ πολὺ ἀσκέρι, θεληματικὰ ὁ Τοῦρκος αὐτὸς κατατάχτηκε στὸ ἀσκέρι τοῦ Λουμποῦτ καὶ μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ τσαούση (λοχία). Σκοπὸς του ἦταν νὰ ἐκδικηθῇ τὸ Γιαννιὸ γιὰ τὴν προσβολή.

Ἀφοῦ τὸ ἀσκέρι τοῦ Λουμποῦτ μπόρεσε νὰ εἰσβάλῃ στὴν Κασσάνδρα, ὁ νεαρὸς Τοῦρκος μὲ τὴν ὁμάδα του κατευθύνθηκε στὸ ἀγρόκτημα τοῦ Γιαννιοῦ. Ὁ Γιαννιὸς ὁμως πρόφτασε, καθαλλίκεψε τ' ἄλογό του παίρνοντας μαζί του καὶ τὴν κόρη του γιὰ νὰ τὴν μεταφέρῃ στὴν παραλία, ἀπ' ὅπου θὰ ἔμπαιναν σὲ πλεούμενο νὰ φύγουν. Ἡ γυναίκα του ἀκολουθοῦσε πεζῆ καὶ κρατοῦσε μὲ τὰ χέρια τὴν ποδιά τῆς, ποῦ μέσα εἶχε βάλει τὸ θησαυρὸ τοῦ σπιτιοῦ τους, χρήματα, κοσμήματα. Ὅταν πλησίαζε στὴν παραλία κι ἀπὸ κοντὰ τῆς πλησίαζαν οἱ Τοῦρκοι, αὐτὴ ἄρχισε νὰ σκορπάῃ πίσω τῆς τὰ χρήματα κλπ. Οἱ Τοῦρκοι ἄρχισαν νὰ μαζεύουν τὰ σκορπισμένα χρήματα· κι ἔτσι δόθηκε καιρὸς στὴν κόρη καὶ στὸν πατέρα, μπῆκαν σὲ πλοῖο κι ἔφυγαν. Ἡ γυναίκα τοῦ Γιαννιοῦ, ἡ μητέρα τῆς κόρης, ἔπεσε ἀπὸ θάλασσο τῆς παραλίας στὴ θάλασσα καὶ σκοτώθηκε, πνίγηκε, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ στὰ χέρια τῶν Τοῦρκων καὶ ἀτιμαστῇ.

Γιὰ τὴν πράξῃ καὶ τὸν τρόπο τῆς σωτηρίας τῆς τιμῆς τοῦ κοριτσιοῦ του καὶ δολοκλήρης τῆς οἰκογένειάς του, ὁ Μεγάλος Γιαννιὸς ὀνομάστηκε καὶ Μεγάτιμος Ἰωάννης.

Ἀφήγησι Δημητρίου Σοφῆ, κατὰ τὸ 1953. Τὴ διάβασε σὲ βιβλίο ἢ περιοδικὸ τὴν ἱστορίαν αὐτή, μὰ δὲ θυμάται σὲ ποιό.

Ὁ Μεγάλος Γιαννιὸς καταγόταν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐγκαταστάθηκε στὴ Βάλτα τῆς Κασσάνδρας — ἄγνωστο πότε — πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση. Ἀπόκτησε μεγάλη περιουσία σὲ χωράφια καὶ σὲ χρήματα. Ἡ οἰκογένειά του ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ τρία του κορίτσια.

Πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση, ὁ Γιαννιὸς μυσήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Εἶχε ἀποκτήσει ἐκτίμηση ἀπ' τοὺς πατριῶτες του. Σὰν ὁ Γιαννιὸς κατάλαβε πὼς θὰ γινόταν ἡ ἐπανάσταση, φοβήθηκε καὶ πῆρε τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴ Βάλτα καὶ τὴ μετέφερε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου κι ἔμεινε. Οἱ ἄλλοι πρόκριτοι τῆς Βάλτας, πού κι αὐτοὶ ἦταν μυημένοι στὴ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ἐνῆργησαν κι ἐπέτυχαν νὰ διαταχθῇ ὁ Γιαννιὸς νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Κασσάνδρα⁵.

Ἡ κόρη τοῦ Γιαννιοῦ Μαρία, παντρεύτηκε χήρα τὸν καπετὰν Πασχάλη ἀπὸ τὰ Στάγειρα. Ὁ καπετὰν Πασχάλης ἦταν τὸ πρωτοπαλλήκαρο τοῦ Γιαννιοῦ. Σὰν προΐκα ὁ Πασχάλης πῆρε τὸ οἰκόπεδο στὴ Βάλτα, στὸ ὁποῖο πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση θρισκόταν ὁ πύργος τοῦ πατέρα τῆς γυναίκας του, τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ δηλαδή. Αὐτὸ τὸ μέρος ζήτησε ὁ Πασχάλης σὰν προΐκα, γιατί εἶχε τὴν πληροφορία, πὼς ὁ πεθερὸς του στὸ ὑπόγειο τοῦ πύργου, πρὶν ἀπ' τὴ φυγὴ του ἀπ' τὴν Κασσάνδρα, εἶχε θάψῃ τὸ θησαυρὸ του. Τὸν πύργο τὸν κατεδάφισε κι ἀνέσκαψε τὸ ὑπόγειο, γιὰ νὰ εἰρη τὸ θησαυρὸ.

Ἡ κόρη τοῦ καπετὰν Πασχάλη Ἀναστασία παντρεύτηκε τὸν Μιλτιάδη Παραθυρᾶ καὶ γιὸς τοῦ Μιλτιάδη Παραθυρᾶ εἶναι ὁ δάσκαλος Ἀρίσταρχος Παραθυρᾶς, κληρονόμος τοῦ σπιτιοῦ πού ἔκτισε ὁ παππούς του Πασχάλης σὲ μέρος ἀπ' τὸ οἰκόπεδο, στὸ ὁποῖο θρισκόταν πρὶν ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ὁ πύργος τοῦ Γιαννιοῦ. (Τὸ σπίτι αὐτό, ἐδῶ καὶ πολλὰ λίγα χρόνια, τελευταῖα δηλαδή, καταδαφίστηκε καὶ τὸ οἰκόπεδό του πουλήθηκε ἀπ' τὸν ἰδιοκτήτη, σὲ συγγενῆ του). Γιὸς τοῦ καπετὰν Πασχάλη ἦταν ὁ Λεωνίδας ὁ Σταγειρίτης, δικηγόρος τὸ ἐπάγγελμα, πού εἶχε σπίτι κι ἔμεινε στὴν Ἀθήνα, στὴν ὁδὸ Βουλῆς 2. Τὸ σπίτι αὐτό, ἀφοῦ πέθανε ὁ νοικοκύρης του, πουλήθηκε.

Ἀφήγηση τοῦ Ἀρίσταρχου Παραθυρᾶ, συνταξιούχου δασκάλου.

Ἡ ἱστορία αὐτὴ γιὰ τὸ Γιαννιὸ μοιάζει μὲ τὴν πρώτη, πού πῖδ πάνω γράφτηκε. Ἐχει ὅμως πῖδ πολλές λεπτομέρειες ἀπὸ κείνη. Τὴν ἀκούσαμε ἀπ' τὸν ἀφηγητὴ κατὰ τὶς 20.1.1951.

Ὁ Μεγάλος Γιαννιὸς κατοικοῦσε στὴ Βάλτα. Εἶχε κι ἀδελφὸ πού τὸν ἔλεγαν Γιωργάκη. Ὁ Γιαννιὸς ἦταν τολμηρὸς, μὰ νευρικός λίγο καὶ ἦταν ἄρχοντας ἐδῶ. Ὁ ἀδελφὸς του, ὁ Γιωργάκης, ἦταν ἡσυχὸς ἄνθρωπος, καλὸς.

Πληροφορίες ἀπὸ τὸν Κώτσιο Σανιδᾶ, 65 χρονῶ κι ἀγράμματο, παρμένες κατὰ τὶς 5.1.1952.

5. Ἰδὲς καὶ στὸ βιβλίο τοῦ Ἰ. Βασδραβέλλη, «Οἱ Μακεδόνες εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα», σελ. 99, ἔκδ. 1940.

«Ιστορία Κασσάνδρας κατά τους χρόνους τῆς Μεγάλῃς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ κατ' αὐτὴν δράσις τῆς οἰκογενείας καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ^{5α}.

Ἐὖτα διετήρησα σχετικῶς εἰς τὴν μνήμην μου ἐξ ἀφηγήσεως τῆς μάμμου μου, Μαρίας Ἀντωνίου Χ' Χριστοδούλου, τὸ γένος Μπακάλογλου, εἶναι τὰ ἑξῆς:

Ἄδεις προπάππος μου ὠνομάζετο Χριστόδουλος· ἐπειδὴ δὲ μετέβη ὡς προσκυνητὴς εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον, ὠνομάζετο κατόπιν «Χατζῆ Χριστόδουλος», περὶ δὲ τοῦ ἐπωνύμου του, τοῦτο δὲν περιῆλθεν εἰς γνῶσιν μου. Τὰ τέκνα του ὁμοῦ ἔλαβον τὸ ἐπώνυμον «Χατζῆ Χριστοδούλου», ὁ πρωτότοκος υἱὸς του ἐγένετο καὶ αὐτός Χατζῆς, δι' ὃ κι ὠνομάζετο Χατζῆ Γιωργάκης Χατζηχριστοδούλου.

Ὁ Χ' Χριστόδουλος ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατεῖχεν ὕψηλὴν θέσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγένετο ὑποπτος εἰς τὰς ἀρχάς, καταδιωκόμενος κατέφυγεν εἰς τὸ χωρίον Βάλτα, ὅπου ἔζη ἐν μεγάλῃ πλούτῃ, φέρων μαζί του πολυάριθμον προσωπικὸν καὶ παιδαγωγὸν ἀκόμη, διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων του.

Οὗτος, ὁ Χ' Χριστοδούλου, κατέλειπε δύο υἱούς, τὸν προπάππον μου Χ' Γιωργάκη Χ' Χριστοδούλου καὶ τὸν Γιαννιὸν Χ' Χριστοδούλου. Οὗτοι εἶχον κοινὴν τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις, ἀνελάμβανον δὲ καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων ἐν ὅλῃ τῇ Κασσανδρείᾳ, ὁ δὲ Γιαννιὸς εἶχε ἐπὶ πλεον καὶ διοικητικὸν ἀξίωμα, θεωρούμενος ἐπίσημος ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως.

Ἡ περιουσία των ἦτο μεγίστη. Ἐν Βάλτῃ εἶχον πλεῖστα ἀστικά καὶ ἀγροτικά κτήματα, ἰδίᾳ δὲ ἐμπορικά καταστήματα (ἐργαστήρια) περὶ τὰ δέκα, ὡς εἶχον ἀναγνώσει εἰς μίαν σημείωσιν τοῦ πάππου μου Ἀντωνίου Χ' Χριστοδούλου, ἅτινα ἐνοικίαζον, ἐξ οὗ συμπεραίνω, ὅτι ἡ Βάλτα ἦτο πολὺ πολυανθρωποτέρα ἢ σήμερον. Αἱ ἐπιχειρήσεις των καὶ ἡ οἰκονομικὴ των ἐπιρροὴ ἐξετείνετο καὶ πέραν ἀκόμη τῆς Κασσανδρείας, εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν νῆσον Σκύρον, μάλιστα δὲ ἐγὼ εἶχον ἴδει ὁμόλογα τῆς Συνάξεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Κοινότητος Σκύρου καὶ ἄλλων ἰδιωτῶν, διὰ πολλὰς δεκάδας χιλιάδων γρόσια.

Ἡ μεγάλη οἰκία των ἦτο ἀληθὲς μέγαρον (σημείωσις ἀντιγραφεῖα Μάρ-

5α. Ἀντίγραφο μιᾶς ἐπιστολῆς, ποὺ στάλθηκε ἀπὸ τὸ δικηγόρο Λουδοβίκο Θ. Σγουρό, κάτοικο τοῦ Κιάτου τῆς Κορίνθου, στὸ γιατρὸ Ἀθανάσιο Ἰ. Οἰκονόμου, κάτοικο τῆς Βάλτας, κατὰ τὸ 1938. Τὴν ἀντιγράψαμε ἀπὸ δακτυλογραφημένο ἀντίγραφο τῆς, ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια συμβολαιογράφος στὴ Βάλτα, Γεώργιος Μάρκελλος. Ἡ ἀντιγραφή τῆς ἐγίνε στίς 4 καὶ 5 Ἰανουαρίου τοῦ 1956 μὲ προσοχὴ καὶ μὲ ἀκριβεία. Ἡ ἐπιστολή, ἀρκετὰ μεγάλη, ἀναφέρεται στὸ Μεγάλον Γιαννιὸ καὶ γενικὰ στὴν οἰκογένεια καὶ τὴν καταγωγὴ τοῦ Γιαννιοῦ. Πιστεύουμε, πὼς δίνει τὰ πιὸ σωστὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν καταγωγὴ, τοὺς γονεῖς κλπ. τοῦ προσώπου αὐτοῦ, τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ.

κελλου: ἔνθα τώρα οἰκία νέα Ἐπαμεινώνδα Χαλκιᾷ), με κοσμηματογραφίας εἰς τοὺς τοίχους καὶ τὴν ὀροφήν, τὰς ὁποίας μετὰ θαυμασμοῦ μοὶ περιέγραφεν ἡ μάμμη, διότι εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 15 ὀδηγηθεῖσα ἐκεῖ ἐκ τοῦ μικροῦ χωρίου Παλιούρι (σημ. ἀντιγραφέα: μᾶλλον Τσαπράνι), ἐπὶ πολὺ περιειργάζετο αὐτάς, πρὸς θυμηδίαν τῶν συγγενῶν τοῦ συζύγου τῆς. Ἀλλὰ τῆς οἰκίας ταύτης καὶ ἐπὶ τῆς προηγουμένης γενεᾶς οὐδεμία μνήμη ἐσώζετο, ὡς ἐπληροφορούμην (σημ. ἀντιγραφέα: Κατέπεσε. Ἐδῶ νέα οἰκία Ἐπαμ. Χαλκιᾷ).

Ἐκ τῶν δύο ἀδελφῶν, ὁ Χ' Γιωργάκης ἠσχολεῖτο κυρίως εἰς τὸ οἰκονομικὸν μέρος, ἦτο δὲ οἰκονόμος, μελίχιος καὶ φιλόανθρωπος καὶ διὰ τοῦτο καὶ μεταγενεστέρως εὐφῆμως ἐμνημόνευον αὐτοῦ οἱ Κασσανδρινοί, ἐνῶ τοῦναντίον ὁ Γιαννίδης ἦτο ζωηρὸς, σκληρὸς καὶ δεσποτικὸς, οἱ δὲ Κασσανδρινοὶ κατεφέροντο αὐτοῦ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως, διότι παρέσυρεν αὐτοὺς διὰ παντὸς μέσου εἰς ταύτην καὶ ἐγένετο παραίτιος τῆς καταστροφῆς των. Τοιοῦτος ἀρχηγός, ἐὰν ἦτο ἀλλαχοῦ καὶ ὄχι εἰς τὴν ἀπομεμονωμένην θέσιν, θὰ ἦτο ἀκατάβλητος. (Σημ. μας: ἐννοεῖ φαίνεται, «ἀπομεμονωμένην θέσιν» τὴν Κασσάνδραν, σὰν ἐπαναστατικὴν ἐστίαν). Ὁ Γιαννίδης ἦτο μεμνημένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, εὐθὺς δὲ ὡς ἐδόθη τὸ σύνθημα, ἤγειρε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Κασσάνδραν, ἥτις μετ' ὀλίγον καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἐξηγέρθη ὡς εἰς ἄνθρωπος, συμπαρασύρασα καὶ τὰ Μαντεμοχώρια. Εἰς τὸν δρόμον παρέσυραν τὸ πᾶν, οἱ δὲ Τούρκοι ἔσπευδον νὰ κλεισθῶν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ ἀδελφός του Χ' Γιωργάκης εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἠκολούθει τὸν Γιαννιδὸν ὁ ἀνεψιός του (υἱὸς τοῦ Χ' Γιωργάκη) καὶ πάππος μου Ἀντώνιος Χ' Χριστοδοῦλου, 25ετῆς.

Ὁ Γιαννίδης καὶ ὁ πάππος μου ἐξήντησαν ὅλα τὰ χρηματικά των μέσα, βοήθεια δὲ οὔτε χρηματικὴ οὔτε στρατιωτικὴ ἦτο δυνατὸν νὰ ἔλθῃ ξέσθεν καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, ὁ ὁποῖος ὑπέφερεν καὶ οὗτος δεινῶς. Τέλος, πιεζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀβδούλ πασᾶ, ἐπελθόντος μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ, ἤρχισαν βαθμηδὸν νὰ ἐγκαταλείπωσι τὸ διὰ τόσων νικῶν κερδηθὲν ἔδαφος καὶ νὰ ὑποχωρῶσι βαθμηδόν. Προβλεπτικῶς εἶχον ἀγορεύσει μέγαν χάνδακα εἰς τὸ στενώτερον μέρος τοῦ λαίμου, ὁ ὁποῖος χωρίζει τὴν Κασσάνδρειαν ἀπὸ τὴν λοιπὴν χερσόνησον, ὅπισθεν τῆς διώρυγος ταύτης κατέφυγον καὶ ἠμύνοντο, ἕως οὗ ἐπῆλθεν ἡ μοιραία στιγμή. Οἱ Τούρκοι κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας των σάκους πλήρεις μαλλίων, ἀχύρου καὶ ἄλλων ὑλῶν, τρέχοντες ἔρριπτον τούτους ἐντὸς τῆς τάφρου καὶ ἀπεσύροντο. Μόλις δ' ἐπεχώθη αὕτη ἐπὶ ἱκανῆς ἐκτάσεως, ὤρμησε τὸ ἵππικὸν καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐξ 25000 ἀνδρῶν. Ἡ Κασσάνδρεια ἐρρημύθη τελείως. 5000 ψυχαὶ ἐσφάγησαν, πολλαὶ χιλιάδες ἐξηνδραποδίσθησαν καὶ τὸ πᾶν παρεδόθη εἰς τὰς δηώσεις καὶ τὴν πυράν. Ζῶα, κινήτᾳ ἐν γένει, διηρπάγησαν τὰ πάντα. Εἶχον προσορμισθῆ Ψαριανὰ καὶ Χιακὰ πλοῖα, πρὸς διάσασιν τῶν φυγάδων, ἀλλ' ὀλίγοι κατώρθωσαν νὰ ἐπιβῶσιν αὐτῶν. Πολλὰ πλοῖα εἶχον καθίσει καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποπλεύσουν, ἦσαν

δὲ φορτωμένα μὲ τὰ πολυτιμώτερα πράγματα τῶν προυχόντων. Πολλὰ δράματα ἐτελέσθησαν κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ διωγμοῦ καὶ τῆς ἐπιβιβάσεως. Ἄλλοι συναμβάνοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων τὴν τελευταίαν στιγμήν καὶ ἐσφάζοντο ἢ ἀπήγοντο. Ἄλλοι ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν οἰκειοθελῶς καὶ ἐπνίγοντο, ἄλλοι ἔρριπτον εἰς τὴν θάλασσαν ἄλλους, διὰ νὰ σωθοῦν αὐτοί.

Ὁ πάππος μου εἶχε πλοῖον ἑτοιμον φορτωμένον ἀπὸ πολύτιμα κινητά. Τρέχει, παραλαμβάνει τὴν οἰκογένειάν του, ἦτοι μητέρα, σύζυγον καὶ ἕν θηλυκὸν τέκνον· ἐπιβιβάζονται, ἀλλὰ τὸ πλοῖον ἐκ τοῦ θάρους ἀποσκευῶν καὶ ἐπιβατῶν ἔχει καθίσει εἰς τὴν ἄμμον· ἀνέρχεται τότε μετὰ τῆς μητρὸς του εἰς ἄλλο πλοῖον πλήρες ἐπιβατῶν, τείνει χεῖρα εἰς τὴν σύζυγόν του, ἀλλ' ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸ εἰς χεῖρας τῆς νεογνόν. Ὁ πάππος μου ρίπτει τοῦτο εἰς τὴν θάλασσαν καὶ σώζει τὴν σύζυγόν του, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἀπειχον ὀλίγα θήματα. Ὁ Γιαννιός, μαχόμενος ὡς λέων, φθάνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν παραλίαν μετὰ τῆς συζύγου του Ξανθῆς καὶ τῆς θυγατρὸς του Κοκῶνας. Οἱ Τούρκοι ὡς λυσσαλέοι λύκοι ἐπιτίθενται καὶ ἐνῶ ὁ Γιαννιός καὶ ἡ θυγάτηρ του ἐπεβιβάσθησαν ἀσφαλῶς, ἡ Ξανθή, ἡ ὁποία ἦτο ὠραιότατη, κατέπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ οἱ Τούρκοι ἤχμαλώτισαν αὐτήν.

Ἡ μάμμη μου τὸ ἐβεβαίω ὡς ἀναμφισβήτητον, μάλιστα δὲ ἔλεγε ὅτι τὸ ἄσμα «Μὴν εἶδες τὴν Ξανθούλα; τὴν εἶδα ψὲς ἀργά, πού μπήκε στὴ βαρκούλα νὰ πάη στὴ ξενητεία» κλπ., ἀφορᾷ τὴν σκηνὴν αὐτήν. Τὸ ἐτραγωδοῦμεν δὲ μικροί, παιδιὰ, ὡς οἰκογενειακὸν τραγούδι. Ἐν τούτοις ὁ Ἰ. Καλοτύπης, εἰς τὸ φυλλάδιόν του «Μακεδονία», ἔκδ. 1836, σελ. 89, ἀναφέρει ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Γιαννοῦ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγη, διὰ νὰ μὴ συλληφθῆ. Πόσαι παρόμοιοι τραγικαὶ σκηναὶ δὲν ἐξετυλίχθησαν τὰς στιγμὰς ἐκείνας! Μὲ πόσας θυσίας καὶ μὲ πόσον αἷμα ἐποτίσθη ὑπὸ τῶν Κασσανδρινῶν τὸ ἱερὸν δένδρον τῆς ἐλευθερίας! Πόσον γλυκεῖα ἐπεφαίνετο ἡ θεὰ αὕτη εἰς τοὺς προγόνους μας καὶ τὸν φλογερὸν Γιαννιόν, ὥστε πλοῦτον, δόξαν, τιμὰς, ζῶν νὰ θυσιάζωσιν, ὅπως ἀποκτήσωσι ταύτην! Καὶ δὲν ἀπέβησαν εἰς μάτην οἱ εὐγενεῖς ἐκεῖνοι ἀγῶνες, διότι ἐπὶ 6 καὶ πλέον μῆνας καθήλωσαν εἰς τὸ σημεῖον στρατὸν πολυάριθμον καὶ ἔδωκαν τὸν καιρὸν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα νὰ ὀργανωθῆ ἕν ἀνέσει. Καὶ ἐνῶ διὰ τὸν Τάσιον Καρατάσιον στίνονται ἀνδριάντες εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὀλίγα γραμματὰ ἔχουσι γραφῆ διὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς ἑλληνικωτάτης Κασσάνδρας καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι διὰ τὸν μεγαλεπίβουλον ἀρχηγὸν αὐτῆς.

Τὰ πλοῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔφευγον οἱ φυγάδες ἐστεροῦντο πηδαλίω, τὰ ὁποία εἶχον ἀφαιρεθῆ διὰ νὰ ἐμποδισθῆ ἡ φυγή. (Ἐρώτησίς μας: ἀπὸ ποιοὺς εἶχον ἀφαιρεθῆ καὶ πῶς;). Ὅθεν ἐφέροντο ἐπὶ πολλὰ ἡμερονύκτια τῆδε κακεῖσε. Ποῦ ἀπεβιβάσθη ὁ Γιαννιός, δὲν ἤκουσα ποτέ. Ἀλλὰ ὁ πάππος μου μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Γαρουφαλλιάς καὶ τῆς μητρὸς τοῦ πάππου μου, ἀπεβιβάσθη εἰς Αἴγινα, ὁπόθεν κυβερνητικὰ πλοῖα μετέφερον αὐ-

τοὺς εἰς Ναύπλιον πρὸς περίθαλψιν. Ἐκεῖ συνέβη καὶ τὸ ἐξῆς συγκινητικόν. Ἡ Γαρουφαλῶν εἶχε μικρὸν τέκνον, ὅπερ ἠγγόνουν ἂν ἐπεβιδάσθη εἰς πλοῖον καὶ ἐσώθη. Ἐνῶ ὁμοῦ περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνευρέσεως, ἀκούουν ἐντὸς μικρᾶς οἰκίας τὴν ὁμιλίαν παιδίου. Ἀνοίγουν καὶ εὐρίσκουσι αὐτὸ καθ' ἣν στιγμὴν ἢ μὲν οἰκογένεια παρεκίνει αὐτὸ νὰ φάγη κρέας, διότι παρῆλθεν ἡ περίοδος τῆς νηστείας, αὐτὸ δὲ ἀνθίστατο, λέγον ὅτι «θὰ ἔλθῃ ἢ μῆτέρα μου νὰ μὲ μεταλάβῃ πρῶτα», ὅπερ ἀποδεικνύει κατὰ ποῖον τρόπον ἔδιδον τὴν θρησκευτικὴν ἀνατροφὴν εἰς τὰ τέκνα των τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Εἰς τὸν Γιαννιδὸν καὶ τὸν πάππον μου ἀπηγορεύθη ἡ ἐπάνοδος, ἢ δὲ παρουσία των ἐδημιούθη. Καὶ ὁ μὲν πάππος μου Ἀντώνιος Χ' Ἐκκλῆσιάρχου ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Σκῦρον, ὅπου εἶχον δανείσει χρήματα καὶ ὅπου ἔμεινεν ὡς Ἐπίσκοπος ὁ θεῖος τῆς μάμμης μου Γρηγόριος (Μπακάλογλου) ἐκ Παλιουρίου. Ἀπέκτησεν ἓνα υἱὸν Γεώργιον Χ' Γεωργίου (;), Σχολάρχην, οὗτινος υἱὸς Ἰωάννης Χ' Γεωργίου ὑποστράτηγος ἐ.ἀ. διαμένει εἰς Καλλιθέαν, μὲ θυγατέρα Κασσάνδραν καὶ ἄλλην Ζαφεῖρω, ἃς ἐνυμφεύθησαν Κασσανδρινοὶ ἄνευ προικῶς χάριν τοῦ γένους καὶ τὴν Δαϊδάμειαν, ἣν ἐνυμφεύθη ὁ πατὴρ μου Θεμιστοκλῆς Σγουρὸς τῷ 1857, ὅτε διετέλει ἐν Σκῦρῳ Εἰρηνοδίκης. Τούτων δὲ τέκνα ὑπῆρξαν 5 ἄρρενα καὶ ἓν θῆλυ, τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ συμβολαιογράφου Ἀστερίου Σγουροῦ τέκνα οἱ Μηχανικοὶ Θεμιστοκλῆς καὶ Λέων, ἅπαντες διαμένοντες ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὡς καὶ ὁ συμβολαιογράφος ἐν Ἀθήναις Ἡλίας, ὡς καὶ ὁ δικηγόρος ἐν Θεσσαλονίκῃ Γεώργιος Ἀστερίου Σγουρὸς.

Ὁ Συμβολαιογράφος Ἀστέριος Σγουρὸς εἶναι ὁ πρωτότοκος υἱὸς τούτων. Ἐγὼ εἶμαι ὁ δευτερότοκος, γεννηθεὶς τῷ 1862, συναξιούχος δικηγόρος, ἔχων τέκνα τὸν Πᾶνον δικηγόρον ἐδῶ καὶ ἐν Κορίνθῳ, τὸν Σωτήριον δημοσίον ὑπάλληλον ἐν Ἀθήναις, θυγατέρα ὑπανδρευμένην ἐν Κορίνθῳ, Δημήτριον φοιτῶντα εἰς τελευταίαν τάξιν τοῦ ἐνταῦθα Γυμνασίου καὶ Εὐανθίαν φοιτῶσαν εἰς τὴν Δ' τάξιν.

Ὁ προπάππος μου Χ' Γιωργάκης Χ' Ἐκκλῆσιάρχου, ἐκτὸς τοῦ πάππου μου Ἀντωνίου, ἀφῆκε τέκνα τὸν Μιχαήλ, οὗτινος ἀπόγονοι εὐρίσκονται ἐν Ἀθήναις καὶ Ζαφεῖρω Ἀναγνωστάκη, ἢ ὅποια δὲν ἠξέρω τί ἀπέγινεν. (Σημ. Μάρκελλου: ἡ μῆτέρα τοῦ Ἀναγνωστάκη Λεωνίδα, δασκάλου).

Ὁ πάππος μου ἀπέθανε ἐν Λίμνῃ Εὐβοίας, ὅπου εἶχε μεταβῆ ὁ πατὴρ μου. Διῆγε ζωὴν φιλοσόφου καὶ δὲν ἐδέχθη οὔτε ἀμοιβὴν οὔτε προσφερθεῖσαν αὐτῷ δημοσίαν ὑπηρεσίαν (σημ. μας ὡς ἀπορία: Γιατί; Μήπως ἀπὸ ταπεινοφροσύνης, ἢ μήπως ἐθεώρει ὅτι δὲν τοῦ ἀνήκεν, ἐφ' ὅσον ἐνομιζέτο καὶ οὗτος μετὰ τοῦ θελοῦ του Γιαννιδιοῦ, ὑπαίτιος τῆς καταστροφῆς τῆς Κασσάνδρας;). Εἰς τὴν Κασσάνδραν δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ ὅταν ἐπετράπη ἡ παλινόσθησις, διότι ἀπειχθάνετο μεγάλως τοὺς Τούρκους, ἦτο δὲ δυσηρεστημένος μὲ τοὺς Κασσανδρινούς, οἵτινες κατεφέροντο προσωπικῶς κατ' αὐτοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ Γιαννιδιοῦ, ὡς ὑπαίτιον τῆς συμφορᾶς των. Ἡ Κυβέρνησις δὲ, πληροφορηθεῖσα ὑπὸ τῶν το-

πικῶν Ἀρχῶν τὰς θυσίας του, τῷ ἀπένευμεν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 8853 τῆς 15ης Ἰουλίου 1845 Β.Δ. τὸν ἀργυροῦν Σταυρόν, διὰ τὰς ἐξόχους πρὸς τὸ Ἔθνος ὑπηρεσίας του.

Ὁ Γιαννιός, κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς μάμμης μου, εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν μίαν ἔδωκε εἰς γαμβρὸν ὀνόματι Πασχάλην, ἐκ τούτου δὲ ἐγεννήθησαν δύο τέκνα, ὁ Λεωνίδας μετονομασθεὶς εἰς Σταγειρίτην, διότι ὁ πατήρ του κατήγετο ἀπὸ τὰ Στάγειρα, καὶ μία θυγάτηρ, ἣτις ἴσως ὀνομάζετο Ἀναστασία, διότι ἤκουον πολλάκις τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐκτὸς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἐτέρας θυγατρὸς τοῦ Γιαννιοῦ. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λεωνίδα ὑπανδρεύθη ἕναν ὀνόματι Γαλάνην ἐξ Ἀθήτου, τὸν ὁποῖον πρὸ 50ετίας εἶχον ἰδῆ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις οἰκίαν τοῦ θεοῦ μου Λεωνίδα.

Ὁ Γιαννιός, καθὼς καὶ ὁ πάππος μου, δὲν ἐπανῆλθεν εἰς Κασσάνδραν διὰ τὰ ἐνδιαφερθῆ διὰ τὴν περιουσίαν του. Ὁ γαμβρὸς του ἦμως Πασχάλης, ὡς πληρεξούσιος καὶ τοῦ πάππου, ἔλαβεν ἐκ τῶν κτημάτων δι,τι ἠδυνήθη καὶ εἰσέπραξεν ἀπαιτήσεις ὅπως ἐπληροφορήθη ἐκ σημειώσεων τοῦ πάππου μου, παραπονουμένου διὰ τὴν διαχείρισιν.

Ὁ Λεωνίδας ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν προστασίαν Κριεζῆ τινος ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ οἰκονομικῆς καταστάσεως, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον Κασσανδρινὴν καὶ ἀφοῦ ἐγένετο δικηγόρος καὶ μέχρι τοῦ 1880 - 81 εἰς τὴν οἰκίαν τούτου διέμενε καὶ εἶχε τὸ γραφεῖον του.

Ἦτο μέγας ἰδεολόγος καὶ πατριώτης, μνήμων τῆς προγονικῆς δόξης ἐν μόνον ὄνειρον εἶχε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Κασσάνδρας. Τὴν οἰκίαν του εἶχε κέντρον Μακεδονικόν, ὅπου πλείστοι ἐτύχχανον συνδρομῆς. Κατὰ τὸ ἔτος 1878, κατήρτισε σῶμα ἐνόπλων Μακεδόνων καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ μετέβη εἰς Κασσάνδραν. Τὸ 1897 ὑπῆρξε ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας, ἣτις εἶχε διακλαδισθῆ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχεν τόσον κύρος, ὥστε ἐξώθησεν βίᾳ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν βασιλέα εἰς τὸν ἀτυχῆ ἐκεῖνον πόλεμον. Ἀλλὰ παρ' ὅλον ὅτι μία ἦτα δὲν εἶναι ποτὲ καλὴ, ἐν τούτοις ἡ ἦτα ἐκεῖνη ἔσχε ἀποτελέσματα ἀπροσδοκῆτως εὐνοϊκά. Κατὰ πρῶτον ἀπεδείχθη ἡ γυμνότης τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ λαὸς ἠγνόησεν ὅτι τοὺς Τούρκους δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐκδιώξωμεν μὲ μία κλάρα, ὅπως τότε ἐπιστεύετο. Ἐπειτα ἐκεντρίσθη ἡ φιλοτιμία τοῦ νεαροῦ τότε Ἀρχιστρατήγου Διαδόχου Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος ὠρκίσθη νὰ ἀποπλύνῃ τὸ αἶσχος ἐκεῖνο μία ἡμέρα, ὅπερ καὶ ἐπέτυχεν, μὰς ἐπεβλήθη ὁ οἰκονομικὸς ἔλεγχος, ὁ ὁποῖος ἔθεσεν φραγμὸν εἰς τὰς σπατάλας τῶν φαυλοκρατῶν καὶ τέλος ἀντὶ ὀλίγων πλῆθρων γῆς εἰς τὰ σύνορα καὶ ἀποζημιώσεως 100 ἑκατομμυρίων ἑλληνικῶν δραχμῶν ἀπελευθερώσαμεν τὴν Κρήτην καὶ ἐστείλαμεν ἐκεῖ Ἑλληνα Πρίγκηπα ὡς Ἀρμοστήν. Ὁ Λεωνίδας ἀπέθανεν πτωχὸς περὶ τὸ 1900 χάρις εἰς τὰς θυσίας του ὑπὲρ τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Καὶ διὰ ταῦτα τῷ χρεωστοῦνται ὀλίγαί σελίδες εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ γραφῆ Ἱστορίαν τῆς Κασσάνδρας.

Δυστυχῶς ἡ βιαία ἀναχώρησις τῶν προχόντων ἐκ Κασσάνδρας κατὰ τὸν διωγμὸν δὲν ἐπέτρεψεν τὴν διατήρησιν τῶν ἀρχείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡδύνατο νὰ διαφωτισθῇ ἡ νεωτέρα Ἱστορία τῆς Κασσάνδρας καὶ ἡ δρᾶσις αὐτῆς πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Πληροφορία τινὲς ὑπάρχουν εἰς τὸ δοκίμιον τοῦ ἱστορικοῦ Φιλῆμονος, μέρος τρίτον, σελ. 118, 281, καὶ ἐπ. 436, 437, ἐπίσης εἰς τὸ φυλλάδιον Ἰ. Καλοτύπη «Μακεδονία», εἰς τὸ Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον θὰ ὑπάρχουν ἔγγραφα τῶν ἄλλων πολεμησάντων εἰς τὴν Κασσάνδραν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Δουμπιώτης, οὗτινος τὸν ἔγγονον στρατηγὸν ὄντα ἐγνώρισα ἐν Ἀθήναις πρὸ 40 σχεδὸν ἐτῶν· οὗτος ἐπροστάτευε πολὺ πάντα Κασσανδρινόν. Οἱ ἀπόγονοί του θὰ ἔχουν σχετικὰ ἔγγραφα. Ἦλπιζον ὅτι θὰ εὕρισκον ἀρκετὴν ὕλην εἰς τὸ ἀρχεῖον τοῦ ἐν Ἀθήναις θείου μου Λεωνίδα Σταγειρίτου. Ἄλλ' ὅταν ἐπληροφορήθην τὸν θάνατόν του, ἔμαθον ὅτι ὅλα τὰ ἔγγραφα του εἶχον σφραγισθῇ.

Ὅταν ἦλθον οἱ κληρονόμοι του εἰς Ἀθήνας καὶ παρέλαβον τὴν κληρονομίαν, δὲν τὸ ἐπληροφορήθην, διὰ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν των. Ἴσως ὅμως κάπου θὰ ὑπάρχουν. Ἀποτανθῆτε εἰς τοὺς κ.κ. Ἀναγνωστάκην καὶ Γαλάνην. Καὶ εἰς τὸ Ἀρχεῖον τοῦ Ἁγίου Ὀρους δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν σχετικὰ.

Ἡ μάμμη μου μοῦ εἶχε ἐμπνεύσει μεγάλην ἀγάπην διὰ τὴν Κασσάνδραν καὶ μέχρι τέλους τὸ ὄνειρόν της ἦτο νὰ τὴν ἐπανίδῃ. Τῇ εἶχον ὑποσχεθῆ ὅτι θὰ ἤρχόμην ἐγὼ καὶ θὰ ἔφερον χῶμα ἐκεῖθεν. Κατὰ τὸ ἤμισυ Πελοποννήσιος καὶ κατὰ τὸ ἤμισυ Κασσανδρινός, ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει σας ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς ἐγκατάστασιν. Ἦτο χειμῶν καὶ ἡ μετὰβάσις εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ δυσχερεστάτη καὶ ἐπικίνδυνος ἦτο. Ἐπειδὴ τὸ κλίμα δὲν μοὶ ὑπεδέχθη καλῶς, ἐπέστρεψα μετ' ὀλίγον. Ἀλλὰ μετ' ἐμὲ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ τρεῖς ἀδελφοί μου μετὰ τὰς οἰκογενείας των. Οἱ δύο ἀδελφοί μου ἀπέθανον καὶ ἐνεταφιάσθησαν ἐκεῖ, ὁ Ἀριστομένης δικαστικὸς κλητὴρ καὶ ὁ Ἀντώνιος δικηγόρος. Τώρα εἶναι ἡ οἰκογένεια τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἀστερίου, μετὰ ἓνα συμβολαιογράφον καὶ δύο μηχανικούς. Τὴν θυγατέρα ἔχει λάθει ὁ τέως πολιτευτῆς Ν. Δαρβέρης. Ὑπάρχει καὶ ἄλλος Γεώργιος τοῦ Ἀριστομένου. Ἐάν μεταβῆτε εἰς Θεσσαλονίκην, ἐπισκεφθῆτε τὸν ἀδελφόν μου (Μητροπόλεως 63), μετὰ πολλὴν χαρὰν θὰ σὰς ὑποδεχθῶν.

Χαίρω πολὺ διὰ τὴν γνωριμίαν ἐνὸς ἰδεολόγου συμπατριώτου μου καὶ εὐχομαι πλήρη ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἔργον τῆς συγγραφῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Πατρίδος, ἧς παρακαλῶ νὰ λάβω γνώσιν ἐν καιρῷ.

Ἐλαβον ἐπιστολὴν σχετικῶς καὶ ἀπὸ τὸν ἀνεψιόν μου κ. Δ. Γαλάνην, εἰς ὃν καὶ εἰς τὸν ἕτερον ἀνεψιόν μου κ. Λεωνίδαν Ἀναγνωστάκην παρακαλῶ νὰ διαβιβάσετε τοὺς χαιρετισμούς μου.

Μετὰ ἀγάπην, ὅπως ὑμέτερος
Λουδοῦ. Θ. Σγουρὸς

Κιάτῃ 22 Φεβρουαρίου 1938.

Μάρκος Παραθυράς

Σπουδαίος επαναστάτης κι αγωνιστής αναφέρεται ο ...⁶ Παραθυράς, στα γύρω του 1801 χρόνια επί Σουλτάνου Σελήμ του Γ'. Ο Παραθυράς, ενώ αγωνιζόταν με συναγωνιστές του τα τρία του παιδιά, σκοτώθηκε. Κρατούσε τη σημαία στα χέρια. Σά σκοτώθηκε, τη σημαία την πήρε τότε ο πρώτος του γιός, ο οποίος συνέχισε να αγωνίζεται. Μά κι αυτός σκοτώθηκε και τη σημαία την πήρε ο δεύτερος γιός του κι εξακολούθησε να μάχεται. Σκοτώθηκε κι ο δεύτερος γιός κι ο τρίτος πιάστηκε αιχμάλωτος. Αιχμάλωτος όμως έπεσε σέ χέρια Τούρκου καλά. Τόν είχε ο Τούρκος μέσα στην οικογένειά του σάν παιδί του. Η οικογένεια αυτή ζούσε στα μέρη της Κατερίνης. Προσπαθούσε όμως να εξισλαμίση τὸ ἑλληνόπουλο. Γι' αυτό και τοῦ πήρε "Ἐλληνα δάσκαλο να τοῦ μάθη τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Μά ο γιός τοῦ Παραθυρά δὲν ἦταν εὐκολο να τουρκέψη" και μιὰ μέρα πού ἡ χανούμισσα τὸν παρακινούσε να διαφορειστῆ κλπ., αὐτὸς ἀρνιόταν' γι' αὐτὸ πήρε μιὰ δυνατὴ κλωτσιὰ ἀπὸ τὴν Τουρκάλα, τόσο δυνατὴ κλωτσιὰ πού κύλιξε κάτω ἀπὸ τὴ σκάλα. Ὁ μικρὸς ἔκανε τὸ παράπονό του και διηγῆθηκε τὸ πάθημα στὸ δάσκαλό του" και τότε συνεννοήθηκαν να φύγουν μαζί, ν' ἀνεβούν στὸν Ὀλυμπο, να πᾶνε στὰ «καπετανάτα».

Νύχτα, λοιπόν, ἔφυγαν και κατευθύνθηκαν στὰ μέρη τῶν καπεταναίων. Τράβηξαν πρὸς τὰ πάνω και ἴσια σέ μιὰ λάμψη φωτιάς. Σάν πλησίασαν ἐκεῖ, ο σκοπὸς πού φρουρούσε τὸ λημέρι, τοὺς ἔπιασε και τοὺς παρουσίασε στὸν καπετάνιο. Ὁ καπετάνιος ἄρχισε να τοὺς ἀνακρένη και σάν ἄκουσε πὼς ο μικρὸς ἦταν παιδί τοῦ Παραθυρά, θέλησε να ἐξακριβώση ἀν αὐτὸ ἦταν ἀλήθεια. Ἐγὼ, λέει ο ἴδιος ο καπετάνιος, ἔχω βαφτίσει ἓνα παιδί τοῦ Παραθυρά. Μάλιστα τὸ παιδί πού τοῦ βάφτισα εἶχε μιὰ ἐλιά στὴν πλάτη του. Βάζει λοιπόν τὸ παιδί και γυμνώνεται και πραγματικὰ βλέπει τὴν ἐλιά και πιστεύει πὼς πραγματικὰ τὸ παιδί ἦταν ο ἀναδεξιμιός του. Ἐπειδὴ τὸ παιδί ἦταν μικρό, τὸ ἔστειλε στὴν Ἀθήνα, και ἔτσι σήμερα στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν ἀπόγονοι τῆς οἰκογένειας Παραθυρά.

Ἀφήγηση Θανάση Οἰκονόμου, γιτροῦ. Βάλτα 12.12.1951. Πιὸ πολλὰ γιὰ τὸ πρόσωπο πού ἀναφέρει ἢ πιὸ πάνω ἱστορία, ξέρει ο ἰ. Παραθυράς ἀπὸ τὴ Φούρκα.

Γιωργάνης Καραθανάσης

Κατὰ τὴ φυγὴ ἀπὸ τὸ στεγὸ «Πόρτες» (ὅπου σήμερα ἡ Ν. Ποτίδαια), ἀφοῦ ἔσπασε ἡ ἄμυνα ἐκεῖ τῶν Κασσανδρινῶν επαναστατῶν και τὰ ἀσκήρια

6. Τὸ πιθανὸ του ἴσως ὄνομα Μάρκος.

του Λουμπουτ πασα μπήκαν στην Κασσάνδρα, ένας αγωνιστής από την *Αθυτο, ο Γιωργάκης Καραθανάσης, όταν γύρισε στο χωριό του, την *Αθυτο, δέ βρήκε στο σπίτι τη γυναίκα του και το παιδί του που ήταν μικρό. Αυτός, μαζί και με άλλους επαναστάτες τότε, πήραν το δρόμο να φύγουν προς το χωριό Παζαράκια (σήμερα Κρουσηγή). Σε σημείο του δρόμου τους και προς τα Παζαράκια, κοντά προς την παραλία «Σουλήνα», αντιλήφθηκαν πώς κοντά τους έρχονταν άσκερλήδες Τούρκοι, καθαλλάρηδες. Τότε, οι φεύγοντες προς το χωριό Παζαράκι επαναστάτες, κρύφτηκαν και περίμεναν τους Τούρκους στη θέση «Σουλήνα» κι όταν αυτοί έφτασαν, τους έβαλαν στο τουφεκίδι και τους σκότωσαν. Ο Γιωργάκης Καραθανάσης, αφού φόρεσε τα ρούχα ενός απ' τους σκοτωμένους Τούρκους και του πήρε και φόρεσε και τ' άρματα, καθαλλίκεψε και τ' αλόγο του και κατευθύνθηκε στο χωριό Βάλτα. Έκει, ανακατεύτηκε μέσα στο πλήθος των άσκερλήδων Τούρκων καθαλλάρηδων. Να γνωριστή δέν ήταν δυνατό, γιατί ήξερε καλά την τουρκική γλώσσα, ήταν ξένος κι άγνωστος σ' όλους και είχε σ' εμφάνιση κάθε τι που είχε και κάθε Τούρκος.

Πληροφορήθηκε τότε εκεί, ότι τη γυναίκα του, μαζί και το παιδί του, τον Κωνσταντή, την είχαν πάρει μαζί με άλλες γυναίκες οι Τούρκοι. Μαζί όλες τις γυναίκες τις φύλαγαν μαντρωμένες στα κατώγεια του Νταντέϊκου σπιτιού. (Το σπίτι αυτό ανακαινισμένο κατοικείται από τον Κωνσταντίνο Θ. Οικονόμου). Το χρησιμοποίησαν τότε οι Τούρκοι για μάντρα, για κρατητήριο. Έκει είχαν και τη γυναίκα του Γιωργάκη, που μαζί με άλλες γυναίκες απ' την *Αθυτο την είχαν πιάσει, κρυμμένη που ήταν προς τα βράχια, στις βρύσες του χωριού, προς τη θάλασσα.

Δέ χάνει καιρό τότε ο αγωνιστής Καραθανάσης. Πηγαίνει νύχτα στο Νταντέϊκο το σπίτι, ύστερα από συνεννόηση που προηγήθηκε με τη γυναίκα του. Τις γυναίκες τις είχαν μαντρωμένες στα κατώγεια και ή φρουρήσή τους δέν ήταν και τόσο αυστηρή. Ο σκοπός (φρουρός), πιωμένος, δέν καταλάβαινε τί του γινόταν. Φωνάζει ο Γιωργάκης τη γυναίκα του απ' έξω απ' την αυλή του σπιτιού: *Αννα, *Αννα!... Αυτό ήταν το όνομά της. Άκούει ή γυναίκα το όνομά της, γνωρίζει τη φωνή του άντρα της και βγαίνει έξω με το παιδί της μαζί. Ο άντρας της την παίρνει μαζί με το παιδί και φεύγει προς τα έξω του χωριού. Οι άλλες γυναίκες, που αντιλήφθηκαν πώς έφυγε από ανάμεσά τους ή Καραθανάσινα, έκαναν σούσουρο γι' αυτό που έγινε, και πήραν είδηση οι Τούρκοι. Κυνήγησαν τον Καραθανάση νύχτα προς την ανατολική πλευρά του χωριού. Κόντευαν να τον πιάσουν. Τότε αυτός έβγαλε το γιαταγάκι του, και θέλησε να σφάξη τη γυναίκα του και το παιδί του, μιὰ που κατάλαβε πώς και τη γυναίκα του και το παιδί του αλλά κι αυτόν μαζί θα τους επιανάν' θέλησε να σφάξη και γυναίκα και παιδί για να μην τους αφήση σε τούρκικα χέρια. Τους λυπήθηκε όμως, τους άφησε κι έφυγε μονάχος. Φεύγοντας πέρασε το στενό «Πόρτες», τράβηξε προς τη δυτική Μακεδονία κι από κει στην παλαιά

Ἑλλάδα. Οἱ Τούρκοι ξαναπῆραν τὴ γυναίκα καὶ τὸ παιδί τοῦ Καραθανάση καὶ μαζί μὲ ἄλλες σκλάβες τὴ μετέφεραν στὴ Θεσσαλονίκη.

Συζοῦσε μὲ τὴ γυναίκα τοῦ Καραθανάση ἕνας Ἀράπης⁷ τὴν πῆρε καὶ τὴ μετέφερε στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ παιδί, ὁ μικρὸς Κωνσταντῆς, παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀράπη σὲ Ἴδρυμα φιλανθρωπικὸ (κατὰ τὸν ἀφηγηθέντα, τὸ προσέλαβαν στὰ ἀνάκτορα τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β' καὶ τὸ ἐκπαίδευαν). Ἔτυχε ὁμοῦς νὰ σπάσῃ τὸ ποδᾶρι του. Ἀναζητήθηκε τότε ἡ μητέρα του, γιὰ νὰ τὸ περιποιέται⁸ βρέθηκε, καὶ ἀνάλαβε αὐτὴ τὴν περιποίησή του. Ὁ Ἀράπης, τὴν Καραθανάσαινα τὴν ἐκμεταλλεύταν, ὑποχρεώνοντάς τὴν νὰ ζητιανεύῃ σὲ σημεῖο κάποιου δρόμου τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ δρόμου πέρασε κατὰ τύχη κάποια μέρα μπροστὰ ἀπ' τὴ γυναίκα αὐτὴ ὁ ναίπης (ιεροδίκης - βοηθὸς τοῦ ἱεροδίκη), ποὺ εἶχε ὑπηρετήσει στὴν Κασσάνδρα, ἔμενε στὴν Ἄθυτο καὶ γνωστὸς καὶ φίλος τοῦ Γιωργάκη Καραθανάση πῶς ἦταν, φυγαδεύτηκε ἀπ' αὐτόν, πρὶν στὸν τόπο τῆς Κασσάνδρας κηρυχτῆ ἢ ἐπανάσταση.

Ὁ ναίπης, περνώντας ἀπ' τὸ σημεῖο τοῦ δρόμου ποὺ ζητιάνευε ἡ γυναίκα τοῦ Καραθανάση, τὴν εἶδε, τὴ γνώρισε καὶ εἰρωνικὰ τὴ ρώτησε: «Ἐ... Ἄγνα, τὸ κάνατε τὸ Ρωμέικο;»... Αὐτὴ, σὰν τὸν γνώρισε, τὸ ἔβαλε στὰ κλάματα κι ἄρχισε νὰ τὸν παρακαλῆ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὴν στείλῃ στὴν πατρίδα τῆς, στὴν Κασσάνδρα. Αὐτὸ τὸ ἔκανε ὁ ναίπης. Φρόντισε, τῆς ἔβγαλε τὰ σχετικὰ χαρτιά καὶ τὴν ἔστειλε στὴν Κασσάνδρα, μαζί μὲ τὸ γιό τῆς Κωνσταντῆ. Ὁ Κωνσταντῆς ἀφοῦ μεγάλωσε, ἐξασκοῦσε στὴν Ἄθυτο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βαφέα νημάτων, τοῦ μπογιατζῆ. Πέθανε στὸ χωριό του κατὰ τὸ 1885.

Ἀφήγησις Θανάση Οἰκονόμου, γιαιτροῦ.

(Σημ.: Τὴν πιὸ πάνω ἱστορία, πιὸ μεγάλη καὶ μὲ πιὸ πολλές λεπτομέρειες, ἀλλὰ καὶ μὲ πραγματικὰ συγκινητικὴ καὶ δραματικὴ πλοκή, μᾶς τὴν ἀφηγήθηκε ὁ Κ. Α. Τσελεπῆς: ἀξίζει νὰ τὴ διαβάσῃ κανένας, νὰ τὴ μάθῃ καὶ νὰ σκεφτῆ πάνω σ' αὐτή. . .).

«Μοῦ τὴν ἔλεγε ἡ νουγά μου⁷ ποὺ ἦταν κόρη τοῦ Κωνσταντῆ Καραθανάση, μᾶς εἶπε ἀρχὴ - ἀρχὴ τότε ὁ ἀφηγητῆς. Καὶ συνέχισε: Ἡ ἱστορία αὐτὴ εἶναι ὅπως τὴ ξέρω ἐγώ, ὅπως τὴν ἄκουσα ἀπὸ τὴ νουγά μου μικρὸς ὅταν ἦμαν⁸ καὶ τὴν ἄκουσα, ὄχι μιὰ φορά. Κι εἶναι (ἡ ἱστορία ἐννοεῖ) ἔτσι:

Ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης, ἀγωνιστῆς κατὰ τὸ 1821 στὸ στενὸ «Πόρτες», καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἄθυτο. Ὅταν τὰ ἀσκήρια τοῦ Λουμποῦτ μπόρεσαν κι ἔσπασαν τὴν ἀντίσταση τῶν Κασσανδρινῶν καὶ τὴν ἄμυνά τους στὶς «Πόρτες», ὁ Γιωργάκης μαζί μὲ ἄλλους ἀγωνιστῆς ὑποχώρησαν κι ἀντιστάθηκαν στὸ χωριὸ τῆς Κασσάνδρας Πίνακα⁷. Πολέμησαν ἐκεῖ μὲ τοὺς Τούρκους τοῦ

7. Τὸ χωριὸ αὐτό, θρῑσκοῦταν κοντὰ στὶς σημερινὲς Ἀγροτικὲς Φυλακὲς. Μετὰ τὴν καταστροφὴ του ἀπ' τοὺς Τούρκους, δὲν ξαναγίνηκε.

Λουμπούτ έξ δλόκληρες ώρες. Μά κι εκεί ή αντίσταση καταβάλθηκε, δέν μπόρεσε νά βαστάξη περισσότερο. Σκορπίστηκαν τότε οί άγωνιστές. Κι ο Γιωργάκης τράβηξε τότε για τήν *Αθυτο.

Σάν πήγε στο σπίτι του, λέει στη γυναίκα του *Αννα νά ετοιμάση γρήγορα δ,τι μπορούσαν νά πάρουν μαζί τους και νά πάρουν και τo παιδι τους, τόν Κωνσταντή, μικρό που ήταν δυόμισυ τριώ χρονώ και νά φύγουν. Νά φύγουν προς τo χωριό Παζαράκια και πιό κάτω άκόμα. Αυτό, με τήν έλπίδα πώς θα έβρισκαν κανένα καϊκι νά φύγουν. Νά φύγουν για νά γλιτώσουν άπ' τους Τούρκους και αυτός και ή φαμίλια του.

Και ή γυναίκα του ετοίμασε· ετοίμασε δ,τι μπορούσαν νά πάρουν μαζί τους στά χέρια, μαζί έβαλε και τά χρήματα που είχαν σέ γρόσια μέσα σ' ένα (ν) τρουδά. Πήρε ο Γιωργάκης δ,τι μπορούσε νά μεταφέρει κι ή γυναίκα του τo παιδι στην άγκαλιά και τράβηξαν διαστικά κατά τά Παζαράκια, βλέποντας στην άκρογιαλιά για κανένα καϊκι.

*Όταν έφταναν κοντά στην παραλιακή τοποθεσία «Σουλήνα», αντιλήφτηκε ο Γιωργάκης πώς δέν πήρε άπ' τo σπίτι τους τo (ν) τρουδά που μέσα έβαλαν τά γρόσια. Με τή σύγχυση που τους κατείχε άντρα και γυναίκα κατά τήν ώρα που ετοίμαζαν κάθε τι που μαζί τους θα νά πάρουν κι άπ' τή βία τους νά φύγουν γρήγορα, παρέλειψε ο Γιωργάκης νά πάρη τόν τρουδά. «*Α, γυναίκα, λέει τότε στη γυναίκα του, ξεχασάμι κι παράτ'σαμι στο σπίτι τόν τρουδά! Τώρα; Τι νά κάνουμε;...».

Σκέφτηκε τότε λίγο ο Γιωργάκης και λέει στη γυναίκα του νά κρυφτή μαζί με τo παιδι τους στην άκρη του δάσους, μέσα σ' ένα σχοίνο, κι αυτός νά γυρίση φυλαχτά φυλαχτά στο σπίτι νά πάρη τo ντρουδά με τά γρόσια. Κρύφτηκε τότε ή *Αννα με τo παιδι στο σχοίνο, κι αυτός γύρισε νά πάρη τά χρήματα άπό τo σπίτι. Τo μέρος που τήν άφησε κρυμμένη τή γυναίκα του ο Γιωργάκης ήταν κοντά στον πύργο τής «Σουλήνας».

Σά γύρισε όμως στο μέρος αυτό που άφησε τή γυναίκα του κρυμμένη, δέ βρήκε στο σχοίνο που τήν άφησε κρυμμένη τή γυναίκα του. Γύρισε δώ, γύρισε κει, τίποτα. *Αφησε τότε τόν τρουδά με τά χρήματα στο σχοίνο μέσα και πήγε προς τo προς τή θάλασσα ψήλωμα του μέρους, στο οποιο ήταν ο πύργος, για ν' άγναντέψη άπό ψηλά κάτω, για τή γυναίκα του. Άπό ψηλά, με άνησυχία παρατηρούσε κι έρευνοῦσε γύρω, μήπως κάπου ιδη τή γυναίκα του. *Αντι νά ιδη όμως τή γυναίκα του, βλέπει άπό κει ψηλά που ήταν κάτω, στο προς τήν άμμουδερή παραλία τής «Σουλήνας» ίσιο μέρος, έναν «σουδαρή» (Τούρκο καθαλλάρη). Τόν ειδη ο Γιωργάκης τόν Τούρκο, μά ειδη ψηλά κι εκεινος τo Γιωργάκη και τραδοῦσε ίσα με τ' άλογό του προς αυτόν.

Δέ χάνει τότε ο Γιωργάκης καιρό· κρύβεται πώς ειχε και τo ντουφέκι του μαζί του και στήνει καρτέρι στον Τούρκο. *Όταν ο Τούρκος έφτασε κοντά του, φωτχιά τόν έχει τόν Τούρκο και πάρ' τον κάτω. Πιάγει τότε, τόν βγάζει

τά σελάχια του, τὰ ρούχα του, τὸν ἀφήνει γυμνὸ καὶ τὸν ρίχνει ἔτσι σ' ἕνα ξεροπήγαδο, πού ἦταν πρὸς τὸ μέρος τοῦ πύργου. Φοράει τὰ ρούχα τοῦ Τούρκου τότε, ζώνεται τὰ σελάχια του, τ' ἀρματά του. Πιάνει καὶ τ' ἄλογο τοῦ Τούρκου καὶ τὸ καθαλλικεύει· καί, σὰν ἀληθινὸς Τούρκος (ἤξερε πολὺ καλά νὰ μιλάη τὴν τουρκικὴν), τραβάει γιὰ τὴ Βάλτα. Ἐκεῖ εἶχαν φτάσει Τούρκοι «σοβαρῆδες» τοῦ πασαῦ. Ἀνακατώνεται κι αὐτὸς μ' αὐτούς. Ποιὸς νὰ τὸν καταλάβῃ, πὼς ἦταν Ἕλληνας καὶ μάλιστα ἐπαναστάτης κι ὄχι Τούρκος;

Μαθαίνει τότε πὼς τὶς γυναῖκες πού ἐπιαναν οἱ Τούρκοι σκλάβες τὶς «μαντρώναν» στὸ κατώγι, στὸ νταντέικο τὸ σπίτι. Ἐκεῖ τὶς φρουροῦσαν Τούρκοι φρουροὶ πού ἐπιαναν ρακί (ρακιά μπόλικα βρῆκαν στὰ σπίτια) κι ἔδιναν καὶ στίς γυναῖκες νὰ πίνουν. . . Καβαλλάρης πὼς ἦταν, τραβάει γιὰ τὸ νταντέικο τὸ σπίτι. Φτάνει στὴν αὐλὴ του, πού σὲ μιὰ πλευρὰ τῆς ἦταν μιὰ ροδιά. Ἐκαθαλλικεύει καὶ μαζί μὲ δυνατὴ κι ἄγρια φωνὴ φωνάζει τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας του: «Ἄννα. . ., Ἄννα. . .». Ἡ πόρτα τοῦ κατωγιοῦ ἦταν ἀνοιχτὴ καὶ μέσα του οἱ σκλάβες γυναῖκες. Ἀκούει ἡ γυναίκα του τὸ ὄνομά της, γνῶρισε τὴ φωνή, βγαίνει καὶ πάει κοντὰ του. Λύτὸς, ἔστριψε πρὸς τὸ μέρος τῆς ριζας τῆς ροδιάς κι ἔσκυψε κι ἔκανε πὼς ἔδενε τὸ τσαρούχι του. «Μὲ γνωρίζεις;», τῆς λέει μὲ χαμηλὸ τόνο φωνῆς. «Σὺ εἶσαι, Γιωργάκη;», τὸν ρωτᾷ αὐτὴ, κι αὐτὸς συνεχίζει, «μὴ φωνάζεις», τῆς λέγει πιὸ σιγὰ. «Τὸ βράδυ, τὴ νύχτα μὲ τὸ πρῶτο λάλημα τ' ἀρνιθιοῦ, θάρθω νὰ σὲ ξεσκαδῶσω· νὰ εἶσαι ἔτοιμη» καθαλλίκεψε κι ἔφυγε, ἀφοῦ τῆς εἶπε μονάχα αὐτά. Ἡ γυναίκα μπῆκε μέσα στὸ κατώγι πάλι. Μὰ δὲ θάσταξε τὸ μυστικόν. Στὸ κατώγι μέσα ἦταν καὶ ἡ συνοφάδα τῆς, πού εἶχε πιαστῆ κι ἐκείνη σκλάβα. «Δὲ ξέρεις — τῆς λέει — αὐτὸ κι αὐτό. . . Τὸ βράδυ θὰ ἔρθῃ νὰ μᾶς πάρῃ· μὴν τὸ λές σὲ καμμιά. . .».

Τὴ νύχτα ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης, κατὰ τὴν ὥρα πού εἶπε στὴ γυναίκα του, πῆγε στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ. Οἱ φρουροὶ ἐπιαναν κι ἔδιναν καὶ στίς γυναῖκες νὰ πίνουν κι ἡ φρούρησή τους ἦταν χαλαρὴ, ἀφοῦ κι ἡ πόρτα τοῦ κατωγιοῦ τοῦ σπιτιοῦ, ἦταν ἀνοιχτὴ. Φώναξε καὶ πάλι τὴ γυναίκα του, βγῆκε αὐτὴ μὲ τὸ παιδί, τὴν παράσυρε λίγο πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν αὐλὴ καὶ ἀφοῦ τὴν ἀνέβασε μαζί καὶ τὸ παιδί του στ' ἄλογο, πῆρε δρόμο κατὰ τὰ «Μιλάγγια» (τοποθεσία στ' ἀνατολικά καὶ κοντὰ στὸ χωριό).

Στὸ κατώγι μέσα, ὅμως, ἐγινε σούσουρο ἀνάμεσα στίς σκαλωμένες γυναῖκες. Τὸ πάρισμο καὶ ἡ ἀπουσία τῆς γυναίκας τοῦ Γιωργάκη, ἐγινε στὰ γρήγορα ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὴ συνοφάδα τῆς· κι ἄρχισε νὰ φωνάζῃ, «τρέξ'τι ἀγάδισ κι μᾶς πῆραν μνιὰ σκλάβα. . . τριχᾶτι ἀγάδισ κι μᾶς πῆραν μνιὰ σκλάβα. . .». Κι οἱ φρουροὶ «πῆραν χαμπάρι» καὶ κυνήγησαν τὸ Γιωργάκη Καραθανάση, κατὰ τὴν κατεύθυνση πού ἐκεῖνος πῆρε φεύγοντας, πυροβολώντας. Αὐτὸς, βλέποντας πὼς θὰ πιάνονταν κι αὐτὸς μαζί μὲ τὴ γυναίκα καὶ τὸ παιδί του, τὴν κατέβασε μαζί μὲ τὸ παιδί ἀπ' τ' ἄλογο καὶ ἔβγαλε τὸ γατα-

γάνι του γὰ σφάξη καὶ τὴ γυναίκα του καὶ τὸ παιδί. Ὡς ἐκεῖ, ὅμως. Λυπήθη, καὶ τοὺς δύο, τοὺς ἐγκατέλειψε, μιὰ πού δὲν τοῦ βάσταξε γὰ κάνη αὐτὸ τὸ κακό. Τοὺς ἐγκατέλειψε ἐκεῖ πού εἶναι τὰ ράμνα (ἀγκαθωτοὶ θάμνοι, πού ἀκόμα ὑπάρχουν στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, τῆς τοποθεσίας «Μιλάγγια»). Καβαλλίκεψε τ' ἄλογο καὶ ἔφυγε πρὸς τὶς «Πόρτες». Πέρασε τὸ στενὸ, κατευθύνθηκε στὴ Θεσσαλονίκη, πέρασε ἀπ' αὐτὴ καὶ ἔφτασε στὶς περιοχὲς τοῦ Βαρδαρίου. Σὲ μιὰ ἀπ' τὶς περιοχὲς αὐτές, ὑπηρετοῦσε σὰ «μπεχιστῆς» (ἀγροφύλακας) σ' ἓνα τσιφλίκι.

Ἡ γυναίκα τοῦ Καραθανάση, ἀφοῦ πιάστηκε ξανά μὲ τὸ παιδί της ἀπ' τοὺς Τούρκους, μεταφέρθηκε ποῖος ξέρει πῶς (ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν Ἀράπη πού κατὰ τὸν προηγούμενο ἀφηγητὴ μαζί του συζοῦσε) στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ, ὁ μικρὸς Κωνσταντῆς πάρθηκε σὲ στρατῶνα πού μάζευαν τὰ χριστιανόπουλα οἱ Τούρκοι, γὰ τὰ ἐξισλαμίσουν, γὰ τὰ κάνουν γεννίτσαρους. Ἡ μάνα τοῦ παιδιοῦ ὑπηρετοῦσε στὸ στρατῶνα αὐτόν, ὅπως ὑπηρετοῦσαν καὶ ἄλλες μάνες πού εἶχαν παιδιὰ ἐκεῖ, σὰν ὑπηρέτριες, σὰν «ὕπηρεσι». Πέρασαν δύο δυόμισο χρόνια καὶ ἤρθαν μέρες πού τὰ χριστιανόπουλα τοῦ στρατῶνα θὰ τὰ ἐξισλάμιζαν. Κατὰ τύχη, ὅμως, ὁ Κωνσταντῆς ἔπεσε ἀπὸ ἓνα παράθυρο τοῦ οἰκήματος τοῦ στρατῶνα καὶ ἔσπασε τὸ ποδάρι του ἢ τὸ χέρι του. Ζητήθηκε τότε ἡ μάνα του γὰ τὸν περιποιέται, ὥσπου γὰ γίνῃ καλά.

Πρὶν κηρυχτῆ ἡ ἐπανάσταση στὴν Κασσάνδρα, ἐκεῖνοι πού θὰ ἦταν ἀρχηγοὶ της, ἀποφάσισαν καὶ ἔστειλαν δύο τρία ἄτομα στὴν Ἄθυνα. Ἔστειλαν ἄτομα γιὰ γὰ ἀνακοινώσουν τὴν ἀπόφασή τους στὸ Γιωργάκη Καραθανάση, ἀκόμα καὶ γὰ τοῦ γνωρίσουν τὴ μέρα πού θὰ «σῆκωναν μπαϊράκι». Θὰ μετεῖχε καὶ αὐτὸς καὶ μάλιστα σὰν ἓνας ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς. Στὸ σπίτι του, ἀφοῦ τοῦ ἀνακοίνωσαν τὴν ἀπόφαση καὶ τὴ μέρα πού θὰ σῆκωναν τὸ μπαϊράκι τους, ζήτησαν ἀπ' αὐτόν γὰ τοὺς ἀνοίξῃ καὶ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πού καθόταν ὁ Τούρκος δικαστικὸς ὑπάλληλος μὲ τὴν οἰκογένειά του. Αὐτὸ ζήτησαν γὰ τοὺς τὸ κάνη κατὰ τὴ νύχτα τῆς προηγούμενης μέρας ἀπὸ τὴ μέρα πού θὰ ξεσηκώνονταν σ' ἐπανάσταση, γιὰ γὰ συλλάβουν τὸν Τούρκο δικαστικὸ μὲ τὴν οἰκογένειά του. Ὁ Γιωργάκης ὑποσχέθηκε γὰ τὸ κάνη αὐτό θὰ τοὺς ἀνοιγε τὸ παραπόρτι τοῦ σπιτιοῦ.

Ὁ Καραθανάσης ἦταν τολμηρὸς καὶ ψυχὴ ἐπαναστατικὴ. Βρέθηκε ὁμως σὲ δύσκολη θέση, μὲ αὐτὸ πού τοῦ ζήτησαν οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς ἐπανάστασης. Γιατί, ὁ Τούρκος δικαστικὸς ἦταν γείτονάς του, εἶχαν οἱ οἰκογένειές τους γνωριστῆ καὶ εἶχαν φιλία καὶ αὐτὸς, πολὺ φίλος τοῦ δικαστικοῦ πού ἦταν, πῶς θὰ μπορούσε γὰ κάνη αὐτὸ πού ζήτησαν οἱ ἄλλοι; Βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση καὶ σ' ἀμηχανία μεγάλη δὲν ἤξερε τί γὰ κάνη. Ὡστόσο, ἀποφάσισε τί γὰ κάνη. Ἀποφάσισε γὰ «δῶση μάτχια» στὸ δικαστικὸ, γὰ φύγη. Φωνάζει λοιπὸν τὸ δικαστικὸ καὶ τοῦ λέγει: Αὐτὸ καὶ αὐτὸ συμβαίνει· «σ' ἀγαπῶ καὶ σοῦ τὸ λέω καὶ μὴν τὸ πῆς σὲ κανένα. Κάνε τί θὰ κάνης, γὰ σώσης τὴν οἰκογένειά σου καὶ τὸν ἑαυτό σου».

Ὁ Τοῦρκος σὰν ἄκουσε τὰ λόγια αὐτὰ ἀπ' τὸν Καραθανάση, ἔμεινε μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα. Δὲν μπόρεσε τίποτε ἄλλο νὰ πῆ, παρὰ μονάχα αὐτὰ τὰ λόγια: «Ἄμάν Γιωργάκη!... Ἄπ' τὸ Θεὸ καὶ στὰ χέργια σου· πῶς μποροῦμε ἔμεῖς νὰ σωθοῦμε; Μονάχα ἐσὺ μπορεῖς νὰ μᾶς σώσης. Κάνε ὅ,τι θὰ κάνης γιὰ νὰ μᾶς σώσης... ἄμάν, Γιωργάκη!...». Κι ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης δὲ χάνει καιρὸ τότε. Μὲ τὸ δικό του γαϊδουράκι καὶ μὲ ἄλλα δυὸ ἀπ' τὴ γειτονιά, φυγαδεύει τὸν Τοῦρκο μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀπ' τὴν Ἄθυτο νύχτα. Μετάφερε τὴν οἰκογένεια ὡς τὸ στενὸ «Πόρτες», ὡς ἔξω δηλαδὴ ἀπ' τὴν Κασσάνδρα κι ἐκεῖ τοὺς εὐχέθηκε «νὰ πᾶνε στὸ καλό».

Κατὰ τὸν καιρὸ ποὺ θρῖσκόταν ἡ γυναίκα τοῦ Καραθανάση στὴν Κωνσταντινούπολη, ἔτυχε νὰ πάη καὶ νὰ βρεθῆ γιὰ κάμποσες μέρες κι ὁ Τοῦρκος δικαστικὸς ὑπάλληλος ἐκεῖ. Εἶχε κληθῆ ἀπ' τὶς τουρκικὲς Ἀρχές ἐκεῖ, νὰ ἀνακριθῆ. Πῶς, αὐτὸς, μπόρεσε καὶ γλίτωσε σ' ἓνα ἐπαναστατημένο τόπο, πῶς ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα καὶ ἔσωσε καὶ τὴν οἰκογένειά του; Ἐπρεπε νὰ κάνη γνωστὸ τὸν τρόπο τῆς σωτηρίας του στὶς Ἀρχές, φαίνεται. Στὶς Ἀρχές, εἶπε, λοιπόν, πῶς φυγαδεύτηκε ἀπὸ ἓναν Κασσανδρινὸ πολὺ φίλο του. Τὸν τρόπο τῆς φυγάδευσῆς του τὸν κατέθεσε μὲ κάθε λεπτομέρεια. Κι ἀφοῦ τελείωσε μὲ τὶς ἀνακρίσεις του καὶ θὰ ἔμενε γιὰ λίγες μέρες στὴν Κωνσταντινούπολη, θεώρησε καλὸ νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ φιλανθρωπικὰ ἰδρύματα, καὶ μέρη στὰ ὁποῖα εἶχαν γιὰ ἐξισλαμισμὸ σκλαθόπουλα κλπ. Ἴσως νὰ πῆγαῖνε μὲ τὴ σκέψη πῶς μπορούσε νὰ βρῆ κανένα πρόσωπο γνωστὸ. Βρῆκε λοιπόν σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ κατὰ τύχη καὶ τὴ γυναίκα τοῦ Καραθανάση, τὴ γνώρισε. Τῆς λέγει, τότε, μὲ ἓνα χαμόγελο, σὰν εἰρωνικό: «Αἶ, Ἄννα, πῶς πάει; Τὸ φκιασάτε τὸ ρωμέτικο;». Καὶ ἡ δυστυχημένη γυναίκα, σὰν τὸν γνώρισε, ἄρχισε νὰ κλαίη μπροστά του. Ὅμως αὐτὸς δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ ἰδῆ τὰ κλάματά της γιὰ νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ λίγο ἀπ' τὴ δυστυχία της. Ἡ σωτηρία καὶ αὐτουνοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του προήλθε ἀπὸ τὸν ἄνδρα της' ἀπ' τὸ Γιωργάκη Καραθανάση. Τῆς λέει, λοιπόν, νὰ σταματήσῃ τὰ κλάματα καὶ τῆς ὑπόσχεται πῶς ὀπωσδήποτε θὰ τὴ γλίτωνε. Δὲ χάνει, λοιπόν, κι αὐτὸς καιρὸ τότε· κάνει «νόμο τρόπο», ζητάει νὰ παρουσιασθῆ στὶς ἴδιες τουρκικὲς Ἀρχές ποὺ τὸν ἀνάγκριναν. Γίνεται δεκτός. Καὶ ἀναφέρει στὶς Ἀρχές, πῶς ἡ γυναίκα τοῦ φίλου του ποὺ ἔσωσε κι αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογένειά του θρῖσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη μέσα, πῶς τὴ βρῆκε ὁ ἴδιος στὸ τάδε μέρος. Παρακαλεῖ λοιπόν, ἵκετεύει νὰ τὸν ἐπιτρέψουν, νὰ τοῦ δώσουν τὴν ἄδεια νὰ παραλάβῃ κι αὐτὴν καὶ τὸ παιδί της ὁ ἴδιος. Νὰ τὴν ξεσκλαβώσῃ καὶ νὰ τὴν πάρῃ μαζί του καὶ νὰ τὴν ἔχῃ στὴν προστασία του. Τοῦ δίνεται ἀπ' τὶς Ἀρχές ἡ «χάρη» καὶ ἡ σχετικὴ ἄδεια καὶ παίρνει καὶ τὴ γυναίκα καὶ τὸ παιδί της, τὸν Κωνσταντῆ, ὑπὸ τὴν προστασία του.

Μετὰ ἀπὸ κάμποσο καιρὸ ὁ δικαστικὸς αὐτὸς ὑπάλληλος, τοποθετήθηκε στὴ Θεσσαλονίκη. Μετέφερε ἐκεῖ καὶ τὴν οἰκογένειά του καὶ τὴν προστατευ-

όμενή του *Αννα με τὸ παιδί της. Πάντα εἶχε κοντὰ στὴν οἰκογένειά του καὶ τὴ γυναίκα τοῦ Καραθανάση με τὸ παιδί της, σὰν ἀδελφή του. *Ἔτσι ξεπλήρωσε τὴ σωτηρία τὴ δική του καὶ τῆς οἰκογενείας του, ἀπὸ τὸν ἄνδρα της, ἀπ' τὸ φίλο του τὸ Γιωργάκη Καραθανάση.

Πέρασε κάμποσος καιρός. Καὶ κάποια μέρα, ὁ Τοῦρκος αὐτὸς καθόταν ἔξω ἀπὸ τὸ παραλιακὸ καφενεῖο, κοντὰ στὸ σημερινὸ λιμεναρχεῖο καὶ τραβοῦσε τὸν ἀργιλέ του. Ἐκεῖ, νὰ καὶ βλέπει νὰ περνᾷ ἀπὸ μπροστά του ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης διαστικός. Κρατοῦσε στὸ χέρι του ἓνα φάκελλο, κάτι σὰ γράμμα καὶ πήγαινε. Σηκώνεται ὁ Τοῦρκος καὶ τρέχει κοντὰ του φωνάζοντάς τον στὸ ὄνομά του: «Γιωργάκη, Γιωργάκη...». Σὰν ἄκουσε τὸ ὄνομά του ἐκεῖνος, γύρισε τὸ κεφάλι του καὶ εἶδε τὸ ἄτομο ποὺ φώναζε τ' ὄνομά του· εἶδε κι ἐκεῖνο αὐτὸν καὶ τὸν γινώρισε. Αὐτὸς ἦταν! Ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης. Γινώρισε κι ὁ Γιωργάκης τὸν Τοῦρκο. Συγκινητικὴ ἦταν ἡ στιγμή. Πλησίασε ὁ καθένας τους τὸν ἄλλο, χαιρετήθηκαν σὰ γινώριμοι καὶ σὰν πολλὸ φίλοι· ὁ Τοῦρκος ὑπάλληλος ρώτησε τὸν Καραθανάση ποῦ βρίσκεται καὶ τί κάνει, τὰ εἶπανε σύντομα σύντομα. Τοῦ εἶπε ἀκόμα ὁ Τοῦρκος, ὅτι τὸ βράδι κι ὠρισιμένη ὥρα θὰ τὸν περιμένε στὸ ἴδιο αὐτὸ καφενεῖο ποὺ καθόταν καὶ ποὺ ἦταν πολὺ κοντὰ τους καὶ πὼς ἔπρεπε ἀπαραίτητα νὰ πάη νὰ τὸν βρῇ, νὰ τὰ ξαναποῦνε. Κι ὁ Καραθανάσης δέχτηκε καὶ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ πῆγαινε.

Μὲ μιὰς λοιπὸν ὁ Τοῦρκος ἔφυγε ἀπὸ τὸ καφενεῖο καὶ πῆγε σπίτι του. Λέει στὴ χανούμισσα καὶ στὴ γυναίκα τοῦ Καραθανάση τὴν *Αννα, πὼς ἀντάμωσε τὸ Γιωργάκη. Ἡ *Αννα δὲν τὸ πολυπίστευε αὐτό· τὸ ἔπαιρνε γιὰ ἄστεϊο. Αὐτὸς, ὅμως, τίς διαβεβαίωσε πὼς ἦταν ἀλήθεια αὐτὸ ποὺ τίς εἶπε. Βάζει τότε τίς δυὸ γυναῖκες νὰ ετοιμάσουν φαγητά, πιοτὰ κι ὅτι ἄλλο θὰ χρειαζόταν γιὰ ἓνα καλὸ καὶ πανηγυρικὸ τραπέζι. Τὸ βράδι θὰ ἔφερνε τὸ Γιωργάκη στὸ σπίτι νὰ φᾶνε ὅλοι μαζί. Λέει τῆς *Αννας, πὼς ὅταν αὐτὸς μετὸ Γιωργάκη θὰ ἔρχονταν τὸ βράδι καὶ θὰ χτυποῦσαν τὴν ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ τοὺς ἀνοίξουν, αὐτὴ νὰ μὴ φανερωθῇ, παρὰ νὰ κρυφτῇ στὸ παρακείμενο δωμάτιο ποὺ μετὸ δωμάτιο τῆς οἰκογενείας του ἐνωόταν μετὰ πόρτα. Νὰ παραμείνῃ στὸ δωμάτιο κρυμμένη· καὶ μονάχα ὅταν αὐτὸς θὰ τὴ φώναζε στ' ὄνομά της, τότε μονάχα νὰ παρουσιασθῇ. Ἐπίσης, λέει καὶ στὴ γυναίκα του νὰ στείλῃ τὸν μικρὸ Κωνσταντῆ ποὺ τότε ἦταν 7-8 χρονῶ παιδί, νὰ τοὺς ἀνοίξῃ τὴν ἐξώπορτα, ὅταν θὰ χτυποῦσαν νὰ τοὺς ἀνοίξουν. *Ἔτσι, ἀφοῦ μίλησε στίς δυὸ γυναῖκες ὁ Τοῦρκος γιὰ τὴν ἐτοιμασία καὶ γιὰ τὸ φέρεσιμό τους κατὰ τὴν ὥρα ποὺ θὰ ἔρχονταν μαζί μετὸ Γιωργάκη, ἔφυγε, μετὸ λόγῳ πὼς τὸ βράδι θὰ ἔφερνε σπίτι τὸ Γιωργάκη, τὸν ἄνδρα τῆς *Αννας.

*Ἀπὸ νωρὴς κατὰ τὸ βράδι ὁ Τοῦρκος βρισκόταν στὸ καφενεῖο ποὺ ὠρισε νὰ γίνῃ ἡ συνάντησή τους μετὸν Καραθανάση. Κατὰ τὴν ὠρισιμένη ὥρα, πῆγε κι ὁ δεῦτερος. Ἀφοῦ ξαναχαιρετήθηκαν, καθισμένοι τώρα τὰ λέγανε.

Μιλοῦσαν καὶ οἱ δύο τους στὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Κι ἐκεῖ πού τὰ λέγανε, λέει ὁ Τοῦρκος στὸν Καραθανάση: «Αἶ... Γιωργάκη... Εἶδες πού μιὰ παροιμία λέει: Κάνε τὸ καλὸ καὶ ρίξ'το στὸ γιαιλό; Μὲ γλιτώσες κι ἐμένα τότε, καὶ τὴν οἰκογένειά μου. Τώρα, ἦρθε καιρὸς νὰ σὲ γλιτώσω κι ἐγώ...». Εἶπανε κι ἄλλα πολλά. Καὶ κάποια στιγμή πάλι ὁ Τοῦρκος λέει στὸ Γιωργάκη. «Νὰ θρίσκαμε, τώρα, Γιωργάκη καὶ τὴν Ἄννα!...». Στὴν κουδέντα αὐτῆ, ὁ Καραθανάσης ἔδειξε διάθεση ἀπέλπιδα. Σκεφτικὸς λίγο σὰν ἔμεινε, εἶπε: «Τώρα... Ἄννα...». Δείχνοντας ἔτσι πὼς αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ γίνη. «Ποῦ ξέρεις;», τοῦ λέει ὁ Τοῦρκος, «μπορεῖ ν' ἀνταμωθῆς μὲ τὴ γυναίκα σου καὶ μὲ τὸ παιδί σου, Γιωργάκη!... Δὲν ξέρεις!...». Ὁ Καραθανάσης ὁμως, σκεφτικὸς, εἶπε: «Τώρα, ἐγὼ νὰ ἀνταμώσω τὴ γυναίκα μου καὶ τὸ παιδί μου; Ἀδύνατο!». Κι ὁ Τοῦρκος δικαστικὸς δὲν τοῦ φανέρωσε τίποτα.

Ἄργα τὴ νύχτα οἱ δύο φίλοι τράβηξαν γιὰ τὸ σπίτι. Σὰν ἔφτασαν στὸ σπίτι, χτυπάει τὴν ἐξώπορτα ὁ Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀνοίξουν. Κατεβαίνει τότε ὁ μικρὸς Κωνσταντῆς καὶ τοὺς ἀνοίγει τὴν πόρτα. Τὸ παιδί, σὰν εἶδε ἕναν ψηλὸ κι ἄγνωστο μὲ γένεια, ἠλιοκαμένο κι ἀγριωπό, τὸ ἔπιασε φόβος καὶ τρέχοντας ἀνέβηκε τὴ σκάλα τοῦ σπιτιοῦ νὰ κρυφτῆ. Τόσο φοβήθηκε. Καὶ λέει τότε ὁ δικαστικὸς στὸν Καραθανάση: «Τὸ γνωρίζεις αὐτὸ τὸ παιδί ποῖο εἶναι;». Κι ὁ Καραθανάσης ἀπαντᾷ: «Ποῖο θὰ εἶναι; Κανένα ἀπ' τὰ δικά σου παιδιὰ θὰ εἶναι». «Δὲν τὸ γνώρισες, λοιπόν;», συνέχισε ὁ Τοῦρκος, ἐνῶ τὸ παιδί ἔτρεξε πάνω. Ὁ Καραθανάσης σὰ νὰ συνόμοιασε τὸ παιδί μὲ τὸ παιδί τὸ δικό του, τὸν Κωνσταντῆ σὰ νὰ τὸ γνώρισε, ἀλλὰ δίσταξε νὰ πῆ, πὼς ἦταν τὸ δικό του τὸ παιδί. Τοῦ λέει τότε πάλι ὁ φίλος του: «Δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ γιός σου Κωνσταντῆς;». Μὰ ὁ ἄλλος, δὲν τὸ πίστεψε. Τὸ εἶχε ἀφήσει τὸ παιδί του 2-3 χρονῶ καὶ τώρα αὐτό, ἦταν ἀρκετὰ μεγάλο. Εἶχε ἀλλάξει. Φοροῦσε τὸ τούρκικο φέσι καὶ ρούχα πού ὁ Τοῦρκος προστάτης του τοῦ τὰ ἀγόραζε, τοῦ τὰ ἔφριαχνε. Ἐμοιαζε τώρα καὶ ἦταν σὰν ἕνα σωστὸ τουρκόπουλο.

Ἡ χανούμισσα καλωσῶρισε τὸν ξένο, τὸν καλοδέχτηκε. Ἄφου ἔστρωσε τραπέζι, ἄρχισε νὰ περιποιέται καὶ τοὺς δύο φέρνοντας κεράσματα στὸ τραπέζι. Ἦπιαν οἱ δύο φίλοι καὶ ξανάπιαν. Ἐκεῖ πού κουβέντιαζαν καὶ τὰ ἔλεγαν καὶ πάλι οἱ δύο τους, ὁ Τοῦρκος ὄλο κι ἔλεγε καὶ ξανάλεγε γιὰ τὴν Ἄννα. «Νὰ θρίσκαμε τώρα καὶ τὴν Ἄννα...». «Ν' ἀντάμωνα καὶ τὴν Ἄννα, ὅπως κι ἐσένα, Γιωργάκη...». «Ἄν φαινόταν ἡ... τώρα, τί θὰ ἔκανες, Γιωργάκη;». Στις κουβέντες αὐτές, ὁ Καραθανάσης δὲ βάσταξε κάποια στιγμή καὶ θρογοφώνησε: «Αἶ, πού εἶναι τὴν ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ Ἄννα;», ἔχοντας στὸ νοῦ του, πὼς καὶ τὸ παιδί πού εἶδε ἔμοιαζε τὸ δικό του παιδί, τὸν Κωνσταντῆ. Αὐτό, σὰν κάτι νὰ τοῦ ἔλεγε, σὰν κάτι μέσα του νὰ τοῦ φανέρωνε. Τότε ὁ φίλος του τοῦ λέει: «Ἄκουσε, Γιωργάκη, σὲ τέτοιες στιγμές, ξέρω γίνονται ἄχταδες. Θέλω νὰ φανῆς καὶ σὺ ἄνδρας, μὰ καὶ ἡ γυναίκα σου νὰ βαστάξῃ. Βαστάξου. Δεῖξε καὶ τώρα πὼς εἶσαι παλληκάρι. Τὴν Ἄννα τὴν ἔχομε ἐδῶ».

Ἡ Ἄννα, πίσω ἀπ' τὴν πόρτα στ' ἄλλο δωμάτιο, ἄκουγε ὅλη τὴν κουβέντα, ὅλα αὐτά. «Ἄννα», φωνάζει τότε ὁ Τούρκος καὶ ἡ γυναίκα ἀνοιξε τὴν πόρτα καὶ πρόβαλλε ἀπ' τ' ἄλλο δωμάτιο. Ὁ Καραθανάσης γνώρισε τὴν γυναίκα του, ἀναγνώρισε κι αὐτὴ αὐτόν. Ἀγκαλιάζονται, ἀλληλοσπάζονται, κλαίει. . . Σὰ συνῆλθαν ἀπὸ τὴ συγκίνηση ποὺ δοκίμασαν ὅλοι στὸ σπίτι, ἔφαγαν καὶ διασκέδασαν ὡς τὸ πρῶτ.

Ὁ Τούρκος εἶχε κουράγιο νὰ κρατήση κοντὰ του τὸν Καραθανάση μὲ τὴν οἰκογένειά του. Τὸ πρότεινε στὸν φίλο του αὐτό. Θὰ τοῦ ἔδρισκε δουλειὰ καὶ θὰ τὸν βοήθοῦσε οἰκονομικὰ νὰ κἀνὴ σπίτι. Ὅμως ἐκεῖνος ἤθελε νὰ ἐπανέλθῃ στὴν πατρίδα του. Ἐμεινε ὅμως σὲ ἰδιαίτερο σπίτι, κοντὰ στὸ δικαστικὸ αὐτὸν ὑπάλληλο, ἕνα ὀλόκληρο χρόνο. Διατρέφονταν καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ γυναίκα του καὶ τὸ παιδί του μὲ ἔξοδα τοῦ Τούρκου φίλου του. Κατόπι, μὲ τὴν ὑποστήριξή του ἐγκαταστάθηκε στὸν Ἅγιο Μάμα Χαλκιδικῆς. Ὁ δικαστικὸς αὐτὸς καὶ φίλος τοῦ Καραθανάση, φρόντισε καὶ τοῦ ἔδωκε σχετικὰ χαρτιά ἀπ' τὶς τουρκικὲς Ἀρχές, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἀπαλλάσσονταν καὶ ἡ οἰκογένειά του καὶ οἱ ἐπίγονοί της ἀπὸ κάθε φορολογία.

Δὲν ἐπανῆλθε στὴν Ἄθυτο τῆς Κασσάνδρας ποὺ ἦταν τὸ χωριὸ του ὁ Γιωργάκης Καραθανάσης, γιατί, σὰν ὀπλαρχηγὸς κι αὐτὸς κατὰ τὴν ἐπανάσταση, μποροῦσε νὰ γίνῃ στόχος γιὰ τὶς ἐκεῖ τουρκικὲς Ἀρχές καὶ σκάνδαλο στοὺς συμπατριῶτες του. Ἐπανῆλθε ὅμως στὴν Ἄθυτο ὁ γιὸς του Κωσταντῆς σὰ μεγάλωσε, ποὺ παντρεύτηκε καὶ ἔκανε 4 κορίτσια καὶ δυὸ παιδιὰ (ἀγόρια). Τὴ Θεανώ, σύζυγο τοῦ Ἰωάννου Σαμαρᾶ, τὴν Ἀσημίτσα, σύζυγο τοῦ Γ. Βλάχου ἀπ' τὴν Καψόχωρα, τὴ Μαργιώ, σύζυγο τοῦ Βοεβόδα ἀπ' τὴ Χανιώτη καὶ τὴν Κωσταντζα, ποὺ πέθανε ἀνύπαντρη. Παιδιὰ του ἦταν ὁ Παναγιώτης καὶ ὁ Γεώργιος (Τζιζιῶρτζιος). Ἀσκοῦσε ὁ Κωσταντῆς Καραθανάσης τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βαφέα νημάτων, τοῦ «μπογιατζῆ» δηλαδὴ, γι' αὐτὸ καὶ τὰ παιδιὰ του πῆραν τὸ ἐπώνυμο Μπογιατζῆδες (Μπογιατζαῖοι). Τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοὺς φόρους οἱ ἀπόγονοι τοῦ Καραθανάση τὴν εἶχαν μέχρι τελευταία. Ἐγγόνια τοῦ γερο - Κωσταντῆ ζοῦνε μέχρι σήμερα. «Ἐμένα πολλές φορές τὴν ἱστορία αὐτὴ μοῦ τὴν εἶπε ἡ νουνά μου, κόρη τοῦ γερο - Κωσταντῆ, ποὺ ἦταν γιὸς τοῦ Γιωργάκη Καραθανάση, τοῦ ἀγωνιστῆ ποὺ πολέμησε στὴν Ποτίδαια (στὶς «Πόρτες») κατὰ τὴν ἐπανάσταση. Πολλὲς φορές μᾶς τᾶλεγε ἡ νουνά μου». Καὶ μ' αὐτὰ τὰ λόγια τελείωσε τὴν ἀφήγησή του ὁ Κ. Ἄ. Τσελεπῆς.

Ἀφήγησι Κωνστ. Ἀναγν. Τσελεπῆ, 75 ἐτῶν, στὶς 8.1.1952.

Καπετὰν Μανώλης

Μόλις «ἔσπασε» τὴν ἡμέρα τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων (1.11.1821) ἡ ἄμυνα (τῶν ἐπαναστατῶν) στὶς «Πόρτες», ὁ καπετὰν Μανώλης, Ὁλύμπιος τὴν καταγωγή, ἦρθε στὰ Παζαράκια, γιὰ νὰ πάρῃ τὴν οἰκογένειά του νὰ φύγῃ,

συνοδευόμενος κι από τρία παλληκάρια του. Αυτό δὲν τὸ ἐπέτυχε, γιατί στὸ ἀναμεταξὺ πρόλαβαν οἱ Τούρκοι καὶ αἰχμαλώτισαν τὴ γυναίκα του Λεμονιά.

Τὸ Μανωλεῖκο τὸ σπίτι, δηλαδή τὸ σπίτι τοῦ καπετάν Μανώλη, κάηκε. Σήμερα στὴ θέση τοῦ παλιοῦ αὐτοῦ σπιτιοῦ, βρίσκεται γεώτερο Μανωλεῖκο σπίτι, ποὺ ἀνήκει στοὺς ἀδελφούς Μανώλα.

Ἡ σύζυγος τοῦ Μανώλα (καπετάν Μανώλη) μεταφέρθηκε σκλάβο στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου κλείστηκε σὲ «μάντρα» (φυλακὴ). Τούρκος φρουρὸς φύλαγε τὴ μάντρα. Αὐτὴ, διαρκῶς προσευχόταν καὶ παρακαλοῦσε Θεὸ κι Ἁγίους γιὰ τὸ γλιτωμὸ της. Ἐξαφνα ἡ πόρτα τῆς φυλακῆς ἀνοιξε μονάχη της καὶ εἶδε τὸ σκοπὸ νὰ κοιμᾶται. Βρῆκε τότε τὴν εὐκαιρία νὰ δραπετεύσῃ καὶ ἀφοῦ βάδιζε μονάχα νύχτα — τὴν ἡμέρα κρυβόταν — ἔφτασε σὲ τρεῖς βραδιές, στὸ χωριὸ της, στὰ Παζαράκια. Βρῆκε τὸ χωριὸ της ἔρημο καὶ κατεστραμμένο. Τὰ σπίτια εἶχαν καῖ καὶ μόνο τὸ σπίτι τοῦ καπετάν Ἀναστάση Χημευτοῦ δὲν εἶχε καῖ· στὸ οἰκόπεδο δὲ τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ, βρίσκεται τὸ σπίτι τοῦ Ἀστερίου Ζαχαράκη σήμερα, ποὺ εἶναι καὶ ἀπόγονος τοῦ Χημευτοῦ.

Ἡ Λεμονιά Μανωλαῖνα κρυβόταν στὸ ἀμπέλι της, ποὺ βρισκόταν πάνω ἀπ' τὸ χωριὸ γιὰ στέγη δὲ καὶ κρυψώνα της χρησιμοποιοῦσε κορμὸ κούφιας βερυκοκιᾶς. Ὁ καπετάν Μανώλας, ὁ Γιωργάκης Κρίτος, ἀγωνιστὴς Παζαρακιώτης κι αὐτός, καὶ ὁ καπετάν Ἀναστάσης Χημευτὸς κατέφυγαν στὴν Ἀταλάντη.

Κατὰ τὸν Μάρτη τοῦ 1822 γύρισαν στὴν Κασσάνδρα καὶ ἀποβιβάστηκαν κρυφὰ στὴ θέση Πηγαδάκι τῆς περιοχῆς Παζαρακιῶν, ὅπου σήμερα εἶναι τὸ κτήμα τοῦ Χριστοδούλου Τακτικοῦ, μὲ σκοπὸ νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ ἐξακριβώσουν σὲ ποιά κατάσταση βρισκόταν τὸ χωριὸ καὶ γενικὰ ὅλος ὁ τόπος τῆς Κασσάνδρας. Σὰν ἔφτασαν στὰ Παζαράκια, στὸ σπίτι τοῦ Χημευτοῦ, ποὺ δὲν εἶχε καῖ, εἶδαν μαζεμένα χόρτα καὶ μάλιστα ὑπολείμματα χόρτων ποὺ τρώγονται ὡμὰ (κορφὲς ἀπὸ γαιδουράγκαθα, φύλλα, βούζα κλπ.) καὶ ἀπὸ τὰ σημάδια αὐτὰ συμπεράναν πὼς κάποιος κατοικοῦσε ἐκεῖ κοντά.

Συνωμίλησαν τότε, λέγοντες: «Ποιὸς νᾶναι τάχα ἐδῶ; Νᾶναι τάχα ἡ Λεμονιά; Ἀλλὰ αὐτὴ πιάστηκε σκλάβο ἀπ' τοὺς Τούρκους...».

Ἡ Λεμονιά ποὺ κρυμμένη παρακολουθοῦσε, ἄκουσε τὴν κουβέντα καὶ τὸ ὄνομά της νὰ προφέρεται καὶ παρουσιάσθηκε. Τὴν πῆραν τότε μαζί τους καὶ ἀφοῦ κατέδηκαν στὴν παραλία, μπῆκαν στὸ πλοῖο καὶ πῆγαν στὴν Ἄθυτο, γιὰ περισυλλογὴ καὶ ἄλλων κρυμμένων. Ἡ Κασσάνδρα ἦταν ἔρημη τελείως. Ἐκεῖ (στὴν Ἄθυτο) βρῆκαν μόνο ἐρείπια. Γύρισαν πίσω καὶ πέρασαν ἀπὸ τὸ παράλιο χωριὸ Καψόχωρα. Κι ἐδῶ δὲ βρῆκαν τίποτε κι ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἀταλάντη.

Μετὰ ἓνα μῆνα, δηλαδή κατὰ Ἀπρίλιο τοῦ 1822, ὁ καπετάν Μανώλης ξαναγύρισε μὲ ἑννιά παλληκάρια στὴν Κασσάνδρα καὶ περιπολοῦσε σ' αὐτὴ

μέσα. Αὐτὴ τὴ φορὰ περικυκλώθηκαν ἀπὸ ταμπούρι (στρατιωτικὴ μονάδα σὲ τάξη κύκλωσης) τουρκικὸ καὶ πιάστηκαν.

Τὸ πλοῖο μὲ τὸ ἐπιπλο εἶχαν ἔγῃ στὴ Σίδηρη, περίμενε νὰ γυρίσουν ἐπὶ ἓνα μερόνυχτο. Καὶ ὡς εἶδε πού δὲ γύρισαν, ἔφυγε. Αὐτοὶ μεταφέρθηκαν⁸ καὶ κλείστηκαν, δεμένοι μάλιστα, σὲ πέργυρο πού φρουροῦνταν ἀπὸ Τούρκο σκοπὸ. Ὁ καπετὰν Μανώλης πού εἶχε στήν κάλσα του μέσα κρυμμένο σουγιά, τὴν πρώτη βραδιά ὑπέδειξε σὲ παλληκάρι του νὰ κόψῃ μὲ τὸ σουγιά τὰ σχοινιά ἐνός τους. Ἔτσι λύθηκαν ὅλοι. Μόνο ὁ καπετὰν Μανώλης μὲ δυὸ παλληκάρια κατόρθωσαν καὶ πήδησαν τὸ μαντρότοιχο κι ἔφυγαν. Ἄπ' ἐδῶ χώρισαν. Ὁ καπετὰν Μανώλης ἔφτασε στὸν Τριπόταμο τῆς Σιθωνίας, ὅπου κατέφυγε σὲ Σαρακατσᾶνο φίλο του, ἀπ' τὸν ὁποῖο καὶ προστατεύεται. Κοιτᾷ σ' αὐτὸν προσποιόταν καὶ τὸν τσομπάνο. Ἄς σημειωθῆ ὅτι ἡ Σιθωνία κατοικιοῦταν ἐλεύθερα, ἐπειδὴ μετὰ ἀπὸ τὴ πτώση τῆς Κασσάνδρας συνθηκολόγησε χωρὶς ν' ἀντισταθῆ στὸ Λουμπότ πασά.

Ἔστερα ἀπὸ προδοσίαν, ὁ Σαρακατσᾶνος παρακολουθοῦνταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ μιὰ μέρα πού ἦταν μαζί του κι ὁ καπετὰν Μανώλης, εἶδαν Τούρκους νὰ ἔρχονται κατ' ἐπάνω τους. Ὁ δεῦτερος ἔσπευσε νὰ κρυφθῆ. Οἱ Τούρκοι ἐπίεσαν τὸν Σαρακατσᾶνο καὶ τὸν ἐπίεσαν νὰ φανερώσῃ πού πῆγε ὁ καπετὰν Μανώλης, τὸν ὁποῖο, εἶχαν πληροφορίες, πὼς αὐτὸς τὸν ἔκρυβε καὶ τὸν συντηροῦσε. Αὐτὸς ἀρνιόταν νὰ πῆ, νὰ μαρτυρήσῃ. Σ' ἐπιμονὴ τῶν Τούρκων, πού τοῦ ἔλεγαν ὅτι πρὸ ὀλίγου ἦταν κι ἄλλος μαζί του, ὁ Σαρακατσᾶνος ἔλεγε πὼς δὲν ἦταν κανεὶς ἄλλος μαζί του. Ἔστερ' ἀπ' αὐτὸ τὸν Σαρακατσᾶνο τὸν κατέσχεσαν τὸ κοπάδι του οἱ Τούρκοι καὶ τὸν ἄφησαν μονάχα μὲ τὴν ἀγκλίτσα του. Κι αὐτὸ σκοπίμως τὸ ἔκαμαν, γιὰ νὰ μὴν εἶναι εἰς θέσιν νὰ συντηρῆ ἀγωνιστάς. Ὁ καπετὰν Μανώλης ἔφυγε εἰς τὸ λιμάνι τοῦ Κωφοῦ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ πλοῖο γύρισε στὴν Ἀταλάντη.

Ὅργισμένος πολὺ καὶ θέλοντας νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς Τούρκους γιὰ τὴν καταστροφὴ πού ἔπαθε ἀπ' αὐτοὺς ὁ προστάτης καὶ τροφοδότης του Σαρακατσᾶνος, ὁ καπετὰν Μανώλης ἐπεχείρησε καὶ ἤλθε καὶ τρίτη φορὰ στὴ Χαλκιδικὴ μὲ τέσσερα παλληκάρια του. Βγήκαν στὴ θέσῃ «Ἀχλαδοῦδες», ὅπου εἶναι οἱ ἀλμυρόμπαρες τοῦ Ἁγίου Μάμα⁹. Ἐκεῖ κρύφτηκαν μέσα στὰ βούρλα, γιὰ τὴν ὄγῃ (ἀπὸ τὸ πλοῖο) ὅταν ξημέρωνε. Καὶ τὴν ἴδια μέρα, κάνοντας καρτέρι, ἐπετέθησαν σὲ Τούρκο εἰσπράκτορα πού περνοῦσε ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα συνοδευόμενος ἀπὸ ζαπτιέδες (Τούρκους ἀστυνομικοὺς, χωροφύλακες). Τοὺς σκότωσαν καὶ τοὺς τρεῖς, καὶ πήραν τὰ χρήματα πού τὰ εἶχαν σὲ διασκέκι καὶ πού ἦταν εἰσπράξεις ἀπὸ ραγιαδες τοῦ τόπου.

Ἔστερ' ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ, ὁ καπετὰν Μανώλης εἶπε στὰ παλληκάρια

8. Ἴσως στὴ Θεσσαλονίκη.

9. Τὸ πρὸς τὸν Τορωναῖο τμήμα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἁγίου Μάμαντος.

του, πώς είχε κάποια υποχρέωση να ξεπληρώσει στον Τριπόταμο (της Σιθωνίας). Πήγαν εκεί μαζί και αφού βρήκε τον Σαρακατσάνο, του έδωσε χρήματα να ξαναδημιουργήσει το κοπάδι του. Μετά ανεχώρησαν για την Αταλάντη πάλι, με τα υπόλοιπα χρήματα.

Ύστερα από την άμνηστία που δόθηκε και που γραφόταν σε σχετικό φερμάνι να προσκυνηθούν οι ραγιάδες της Κασσάνδρας που βρισκόταν πρόσφυγες στις Σποράδες κι άλλου, οι φυγάδες κάτοικοι της Κασσάνδρας ξαναγύρισαν σ' αυτή κι έφκιαχναν τα χωριουδάκια τους. Με αυτούς άμνηστεύθηκε και γύρισε και ο καπετάν Μανώλης. Είχε πολλά από τα χρήματα του Τούρκου εισπράκτορα (υπολογίζονται σε 700 λίρες) και τα φύλαγε σε ένα «φουκά» (τενεκεδένιο κυλινδρικό κουτί). Μιά μέρα τα κατέβασε από τη θέση που τα είχε και τα μετρούσε. Τόν είδε ο γιός του Γιαννάκης και όταν αυτός απουσίαζε σε δουλειά, κατέβασε και ο γιός του το κουτί και άρχισε και αυτός να τα μετράει. Τη στιγμή εκείνη μπαίνει στο σπίτι ο πατέρας του, ο καπετάν Μανώλης, και αφού τον μάλωσε, πήρε τα χρήματα και τα έκρυψε άγνωστο που. Από τότε δεν ξαναφάνηκαν. Υποθέτουν οι απόγονοί του ότι τα έχει κρυμμένα σε κάποιο μέρος του σπιτιού που έφκιαξε, ή της περιοχής του. Γιατί κάποια μέρα που μία ταιγγάνα πήγε στο σπίτι του, ενώ αυτός ήταν άρρωστος, του είπε: «Παππού, εσύ έχεις πολλά χρήματα». Και αυτός την απάντησε: «Έκει που τα έχω εγώ κρυμμένα, θά τα βρουν τα παιδιά μου». Όταν όμως πέθανε σε ηλικία 80 χρονών, είχε θουβαλή, και έτσι δεν μπόρεσε να πη στά παιδιά του, που είχε κρυμμένες τις λίρες.

Παιδιά του ήταν ο Άνδρέας που πέθανε νέος και ο Γιαννάκης, που είναι παππούς (πατέρας του πατέρα) του άφηγουμένου, στον οποίο αυτά τα διηγήθηκε ο θετός του Γιωργάκης, αδελφός του πατέρα του. Ο πατέρας του άφηγηθέντος πέθανε όταν ο άφηγηθείς ήταν μικρός ακόμα.

Το στενό «Πόρτες» (δπου, αφού έσκαψαν χαντάκι κι ένωσαν τις δυο θάλασσες Τορωαίο - Θερμαϊκό, άμύνθηκαν οι Κασσανδρινοί επαναστάτες) περάστηκε απ' τους Τούρκους ύστερα από προδοσία ενός παπά. Ο παπάς αυτός υπόδειξε στους Τούρκους να ρίξουν στο αβλάκι «μπουρδες» (μεγάλα τσουβάλια) γεμάτες μαλλιά. Τους είπε και πώς οι επαναστάτες ήταν πολύ λίγοι. Πλοία οι Τούρκοι δεν είχαν. Τα μαλλιά τσουβαλιασμένα και ραμμένα στα τσουβάλια μέσα, τα μπατάρισαν στο αβλάκι οι Τούρκοι, έκαμαν έτσι γεφύρι και πέρασαν.

Στη θέση «Σ'λήνα» (Σωλήνα), εκεί που βρίσκεται σήμερα το «Κονιάρικο πηγάδι», έγινε μεγάλη σφαγή στο γυναικόπαιδο, όταν αυτό προσπαθούσε να επιβιβασθή σε πλοία να φύγει. Για να γίνει ή επιβίβαση, άνδρες επαναστάτες παρατάχθηκαν, από το λόφο «Μικρό ελληνικό» μέχρι τη θέση «Παλιόχωρα», δπου είναι σήμερα το κτήμα του Ίωάννη Αργυρούδη από την Αθου-

το, να ἐμποδίσουν τοὺς Τούρκους. Ἐγινε μάχη. Λέγεται πὺς τὸ τουρκικὸ ἀσκέρι ποὺ πολέμησε τὴν Κασσάνδρα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 8000 ἀσκερλῆδες. Οἱ ἐπαναστάτες λιγότεσαν κι ἔμειναν μονάχα περὶ τοὺς 60.

Στὸ Κάνιστρο, στὸ λιμάνι τοῦ ἐκεῖ Ἁγίου Νικολάου, ἐπίσης ἔγινε κι ἐκεῖ σφαγὴ στὸ γυναικόπαιδο ποὺ εἶχε συγκεντρωθῆ νὰ ἐπιβασθῆ σὲ πλοῖα γιὰ νὰ φύγη.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν καπετὰν Μανώλη ἀπὸ τὰ Παζαράκια, κανέναν ἄλλον καπετάνιος ὀπλαρχηγὸς δὲν γύρισε στὴν Κασσάνδρα ὅταν δόθηκε ἀμνηστία, καὶ πιὸ ὕστερα ὅταν γινόταν ἡ παλινόστηση τῶν κατοίκων της. Μόνον ἀπόγονοι αὐτουνῶν γύρισαν.

Ἀπὸ τὸν Ἁγίων Χάφα (ἀγωνιστὴ ὀπλαρχηγό, ποὺ ἔπεσε στὰ Βασιλινά), κατάγονται οἱ σημερινοὶ Χαϊφαῖοι, ποὺ τώρα ὀνομάζονται Καϊφαῖοι, καθὼς καὶ οἱ Μ'νάδες (Μηνάδες).

Ἀπὸ τὸν Ἀναστάση Χημευτό, κατάγονται οἱ Ζαχαράκηδες, σημερινοὶ κάτοικοι τῶν Παζαράκιων.

Τις πιὸ πάνω ἀφηγήσεις τοῦ Θανάση Γ. Μανώλα, ἐτῶν 50, ἀπὸ τὰ Παζαράκια Κασσάνδρας, τὶς ἄκουσε ἀπ' τὸν ἀφηγητὴ καὶ τὶς ἔγραψε κι εὐγενικὰ μᾶς παρέδωσε τὰ χειρόγραφα του ὁ κ. Ἰωάννης Δ. Βαμβακᾶς, Εἰσπράκτορας τοῦ Δημοσίου. Ὑπηρετοῦσε κατὰ τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1949 ὡς τὸ 1953 στὸ Δημόσιο Ταμεῖο Κασσάνδρας. Τὸν παρακαλέσαμε τότε γιὰ τὴν συλλογὴ ἱστορικῶν πληροφοριῶν ἀπ' τὰ χωριὰ τοῦ τόπου, στὰ ὁποῖα κάθε τόσο γιὰ εἰσπράξεις περιώδευε.

Καπετὰν Γιωργάκης Κρίτος

.....
Ἦταν ὁ καπετὰν Γιωργάκης Κρίτος. Νά, τοῦ Γιωργαλῆ ὁ παπποῦς... Ὁ παπποῦς... Τοῦ Νικόλα ὁ πατέρας, ἦταν... Λοιπόν, πῆγε στὸ Ἅγιον Ὅρος. Γάνιαζε ἐκεῖ, (ζόριζε, πίεζε) ἕναν...

Ἄκουσε, τοῦ λέει ἐκεῖνος. Ἔσεῖς, ποὺ εἶστε σήμερα, λέει, ἀγκαλιασμένοι, ἀγαπημένοι, θὰ ἔρθη μὰ ὦρα, λέει, ἐσεῖς ποὺ θὰ φαγωθῆτε, οἱ Ἕλληνες.

Ἐμεῖς, λέει (ὁ καπετὰν Γιωργάκης), θὰ φαγωθοῦμε...; Ρέ, ἐμεῖς εἶμαστε ὅλοι ἀγκαλιασμένοι...

Καὶ νὰ ἦρθε ἡ ὦρα (ποὺ φαγωνόμαστε)...

Ὁ γερο-Νικόλας, ὁ πατέρας του, ἦταν καπετάνιος. Αὐτοὶ τότε βγῆκαν... Βγῆκαν πολλοὶ καπετάνιοι' βγῆκαν ὅλοι, ὅσοι ἦταν, καπετάνιοι. Ἐφτά σπίτια τὸ χωριὸ μας, ἑφτά σπίτια... Αὐτὰ ἦταν... Τ' ἄλλα τὰ ἔκαψαν...

Μαγνητοφωνημένες πληροφορίες ἀπὸ τὸν Χρῆστο Ζαχαράκη, ἀπὸ τὸ χω-

ριό Κρουοπηγή (παλιά όνομασία του Παζαράκι ή Παζαράκια), τó Νοέμβρη τού 1973.

Ἐπιγράφεται Κρίτος. . .

Ἐξήσε ὡς τó 1895. Κατέφυγε, μετὰ ἀπ' τήν εισβολή των Τούρκων στήν Κασσάνδρα, στήν Παλιά Ἑλλάδα καί πολέμησε σέ μάχες κατὰ τοῦ Δράμαλη. Μοῦ ἔδειξε καί τó βιβλιάριό του, πού τοῦ δόθηκε ἀπ' τόν Καποδίστρια. Ἦταν ψηλός, μεγαλόσωμος. Μοῦ διηγήθηκε τó ἑξῆς:

Μιά φορά πού ἐρχόταν ἀπό τó χωριό του (τὰ Παζαράκια) στή Βάλτα, στό δρόμο πού περπατοῦσε, μιὰ ὄχιά, χωρίς νά τήν ἴδῃ, τόν δάγκωσε στή φτέρνα του. Τó δέρμα του ὅμως ἦταν τόσο χοντρό καί σκληρό ἐκεῖ, πού τó δάγκωμα τῆς ὄχιᾶς δέν τó ἔνοιωσε καθόλου. Μά καί ἡ ὄχιά δέν μπόρεσε νά βγάλῃ τó δόντι της ἀπό τó δέρμα του, καί τήν ἔσερνε περπατώντας ὡς τή Βάλτα. Ἐνοιώθη πώς κάτι ἔσερνε μέ τó πόδι του κάτω, ἀλλά νόμιζε πώς ἦταν ἡ «νουζίτσα» (ἡ ἀπό δέρμα λωρίδα) τοῦ τσαρουχοῦ του, πού τάχα τοῦ εἶχε λυθῆ καί σεργνόταν. Ὅταν εἶδε τήν ὄχιά τή σκότωσε βέβαια, καί συχνά διηγίόταν αὐτό πού ἔπαθε.

Ἀφήγηση Ἀθανασίου Ἰ. Οἰκονόμου, γιатροῦ ἀπό τή Βάλτα.

Καπετάν Ἀναστάσης Χημευτός

Ὀνομάζομαι Ἰωάννης Μανώλας τοῦ Γεωργίου. Εἶμαι ἀπόγονος τοῦ καπετάν Μανώλα ἀπό τὰ Παζαράκια. Κατάγομαι κι ἐγώ ἀπό τὰ Παζαράκια.

Ὁ καπετάν Ἀναστάσης ὁ Χημευτός, σύμφωνα μέ τὰ ὅσα μοῦ εἶπε ὁ παππούς μου πού πέθανε τó 1930 σέ ἡλικία 75 ἐτῶν, ὁ καπετάν Ἀναστάσης καί ὁ καπετάν Μανώλας (ὁ προπαππούς μου) ἦταν πρῶτα ξαδέρφια. Μετὰ τή πτώση τῆς Κασσάνδρας, «τó πάτημα» πού λέν τῆς Κασσάνδρας, φύγαν αὐτοί καί πῆγαν ἀπέναντι στήν Εὐβοία, σχημάτισαν ὠρισμένα τμήματα πάλι ἀνταρτικά, πολεμιστῶν, καί ἤρθαν ἐδῶ στήν Κασσάνδρα. Ἦρθαν φυσικά, καί ὅταν ἤρθαν, ἤρθαν νά ἰδοῦν τó σπίτι τοῦ καπετάν Ἀναστάση, τó μόνο πού εἶχε μείνει μετὰ τήν ἐπανάσταση (καί δέν τó εἶχαν κάψει). Αὐτό τó σπίτι ἦταν (μέ) ἕνα δωμάτιο μεγάλο, τó θυμᾶμαι καλά, τó θυμᾶμαι καλᾶ αὐτό τó σπίτι τοῦ καπετάν Ἀναστάση καί εἶχε ἕνα μπαλκόνι μέ τρεῖς στύλους μπροστά, μέ τέσσερα σκαλοπάτια, τὰ δέ σανίδια του (τοῦ μπαλκονιοῦ) ἦταν σπασμένα καί ρηγμαγμένα. Ἐπειδή, τώρα, ἤθελαν οἱ καπεταναῖοι οἱ δυο νά δοῦν ἐδῶ (στό χωριό μας) ἐάν ὑπῆρχε ἄνθρωπος πού ζοῦσε, πέρασαν ἕνα θράδι ἀπό τó σπίτι (αὐτό), καί εἶδαν κάτι χορτάρια (ὑπολείμματα ἀπό χορτάρια) ἀπάνω. Ἀμέσως κατάλαθαν ὅτι κάποιος ἄνθρωπος ὑπῆρχε ἐδῶ. Τό θράδι φυλάξαν, πῶ πάνω ἀπό τó σπίτι εἶναι ἕνα ὑψωματάκι, κάθισαν ἐκεῖ κρυμμένοι καί εἶδαν τή γιαιγιά (τήν προγιαγιά τοῦ ἀφηγουμένου, τή γυναίκα τοῦ καπετάν Μανώλα) τή Λεμονιά πού πέρασε, εἶδε κι αὐτή στό σπίτι μιὰ ματιά, καί πῆγε καί κρύφτη-

κε. Ἀπάνω ἀπὸ τὸ ὕψωμα τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη βερυκοκιά, ἣ ὁποία ἦταν κούφια μέσα, κι ἔμπαινε ἐκεῖ μέσα καὶ κοιμόταν τὸ θράδι. Τὴν εἶδαν αὐτοὶ καὶ τὴν ἄλλη μέρα — δὲν τὴν πείραξαν ἐκεῖνο τὸ θράδι — καὶ τὴν ἄλλη μέρα πῆγαν ἀπάνω στὴ βερυκοκιά σιγὰ σιγὰ καὶ ἀνταμώθηκαν ἐκεῖ (μὲ τὴ γυναίκα τοῦ Μανώλα). Ὁ παππούς (προπαππούς) μας κάθισε ἐδῶ. Κάθισε, ἀλλὰ κρυμμένος ὅμως στὰ δάση. Δὲν μποροῦσε νὰ βγῆ. Τὸν κυνηγοῦσαν οἱ Τοῦρκοι, δὲν μποροῦσε νὰ παρουσιασθῆ στὰ χωριά· ἀναγκάστηκε πάλι νὰ φύγῃ καὶ νὰ πάη ἀπέναντι (στὴν Εὐβοία), μαζί μὲ τὸν καπετὰν Ἀναστάση. Ὁ καπετὰν Ἀναστάσης οὐδέποτε ἐπανῆλθε στὴν Κασσάνδρα. Διότι ἐξέδωσε διαταγὴ ὁ πασιὰς (ὁ βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης), ἂν ἐπανέλθῃ στὴν Κασσάνδρα, ν' ἀλλάξῃ τὸν τίτλο τοῦ καπετάνιου καὶ νὰ πάρῃ τὸν τίτλο τοῦ κοτζάμπαση. Καὶ ὁ καπετὰν Ἀναστάσης τὸ δῆλωσε ρητῶς, ὅτι: «Ἐγὼ ξανά στὴν Κασσάνδρα δὲν πατάω καὶ τὸν τίτλο τοῦ καπετάν Ἀναστάση δὲν τὸν χάνω» πρέπει νὰ λέγωμαι πάντοτε καπετὰν Ἀναστάσης, ὥσπου θὰ πεθάνω»¹⁰. Ἐν τῇ μεταξὺ κατοίκησε στὴν Ἀταλάντη, ποῦ ὑπάρχει τὸ ὄνομα Χημευτὸς καὶ (μὲ τὸ ὄνομα) Χημευτοὶ πολλές οἰκογένειες, καὶ ἔχουν τὴν ἴδια νοστορία τοῦ καπετάνιου ἀκόμα ἐκεῖ στὴν Ἀταλάντη. Εἶναι δὲ οἱ περισσότεροι κτηνοτρόφοι, ὅλη μέρα πᾶνε στὰ δικαστήρια καὶ δὲν ὑπολογίζουσι κατέναντι¹¹.

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Γιάννη Γ. Μανώλα, ἀπὸ τὸ χωριὸ Παζαράκια, 63 ἐτῶν, μὲ γραμματικὴς γνώσεις Δημοτικοῦ, ποῦ ἔγινε στίς 4.3.74.

10. Ἰδὲς Ἰ. Βασδραβέλλη: Οἱ Μακεδόνες εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, β' ἔκδ., σελ. 333. Στὸ βιβλίον αὐτό, πὲρ τουρκικὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται ὅτι ὁ καπετάν Ἀναστάσης, «κάτοικος κυρίως Κασσάνδρας», ζήτησε μὲ ἀναφορὰ τοῦ σὸν μουντεσερίφη Θεσσαλονίκης Ὁμέρ πασὰ συγγνώμη κι ἔδινε καὶ ὑπόσχεση νὰ ἐπαναφέρῃ τοὺς Κασσανδρινοὺς ραγιάδες στίς ἐστίες τοῦς. Ὅτι ὁ μουντεσερίφης τοῦ δῆλωσε πὼς θὰ τοῦ δινόταν ἀμνηστία, θὰ γινόταν δεχτὴ ἢ μετάνοιά του μὲ τοὺς ὄρους ν' ἀφήσῃ ὁ καπετάν Ἀναστάσης τὸν τίτλο τοῦ «καπιτάν» καὶ νὰ πάρῃ τὸν τίτλο τοῦ «κοτζάμπαση» τῆς χερσονήσου. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ἀναφέρεται, πὼς ὁ Ὁμέρ ἀνέφερε (στὸ Σουλτάνο), πὼς ὁ καπετάν Ἀναστάσης ἐγκαταστάθηκε στὴ χερσονήσο μὲ ἄλλους ραγιάδες καὶ καλοῦσε κι ἄλλους νὰ γυρίσουν κλπ. Μὲ τὴν ἀναφερόμενη, στὴν πρὸ πάνω ἀφήγηση, δῆλωση τοῦ καπετάν Ἀναστάση, διαψεύδεται τὸ ὅτι δέχτηκε τοὺς ὄρους καὶ γύρισε στὴν Κασσάνδρα ὁ Ἀναστ. Χημευτὸς.

11. Στὸ χωριὸ Παζαράκια (σήμερα Κρουσηγῆ) Κασσάνδρας, ἔστειρ' ἀπ' τὴν ἐπανάσταση κι ὡς σήμερα δὲν ὑπῆρξαν καὶ δὲν ὑπάρχουν Χημευτοὶ, Χημευτέοι. Ὡστε οὔτε κι ἀπόγονοι τοῦ καπετάν Ἀναστάση Χημευτοῦ δὲν γύρισαν σ' αὐτό. Γιὰ νὰ ὑπάρχουν στὴν Ἀταλάντη ἢ στὴν περιοχὴ τῆς, εἶναι ἀπόδειξη, ὅτι ἐκεῖ ἔμειναν μιὰ ποῦ δὲ δέχτηκε τοὺς ὄρους τοῦ Ὁμέρ, ἂν ὄχι ὁ ἴδιος ὁ καπετάν Ἀναστάσης, οἱ ἀπόγονοί του.

* Γιὰ νὰ λήθῃ τὸ τουρκικὸ ἔγγραφο «κάτοικος κυρίως Κασσάνδρας», θὰ πῆ πὼς οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς δὲν ἤξεραν τὴν πραγματικὴ καταγωγή τοῦ Χημευτοῦ. Λοῦσε, φαίνεται, ἂν πολέμαρχος καὶ πέρ' ἀπ' τὸν τόπο του.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΜΤΝΑ ΤΩΝ ΛΙΩΝΙΣΤΩΝ ΤΗΣ
ΣΤΟ ΣΤΕΝΟ «ΠΟΡΤΕΣ»

Ὁ μακαρίτης Ἀθανάσιος Ἰ. Οἰκονόμου, γιατρός — συγγενής μας —, ἔπως φαίνεται ἐνδιαφέρθηκε πάρα πολὺ κατὰ τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1950 χρόνια, χρόνια τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐπιστήμης του στὴν περιοχὴ τῆς Κασσάνδρας, γιὰ τὴ συλλογὴ παραδόσεων, πληροφοριῶν καὶ ἴσως καὶ γραφτῶν στοιχείων ἀκόμα, ποὺ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χαλκιδικῆς κατὰ τὸ 1821. Ἰδιαιτέρα ἐνδιαφέρθηκε γιὰ συλλογὴ παραδόσεων, πληροφοριῶν κλπ. ποὺ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῆς γενετήρειάς του Βάλτας καὶ τῆς περιοχῆς τῆς (τῆς Κασσάνδρας).

Ὁ ἴδιος πρόλαβε νὰ ζῆ ἀκόμα καὶ πρόσωπο τὸ ὁποῖο ἀγωνίστηκε στὴν ἐπανάσταση, στὴν ἄμυνα στὸ στενὸ «Πόρτες» τῆς Κασσάνδρας καὶ ἄκουσε ἀπ' αὐτὸ καὶ ἀφηγήσεις σχετικές.

Λίγες παραδόσεις ἱστορικές, τὶς ἀκούσαμε ἀπὸ τὸ στόμα του. Περισσότερες καὶ σύντομες, μᾶς τὶς ἔδωσε γραπτές ὁ μακαρίτης Ἀθανάσιος Οἰκονόμου σὲ 3 - 4 φύλλα χαρτιοῦ, ὅταν ἀκόμα ζοῦσε, κατὰ τὸ 1949 - 50.

Σὲ κατάλληλα μέρη τῶν σελίδων τῆς ἐργασίας μας αὐτῆς, συμπεριλαμβάνουμε καὶ τὶς ἀφηγήσεις του καὶ τὶς γραπτές του ἱστορικές πληροφορίες ποὺ μᾶς ἔδωσε. Ἔτσι, μὲ τὴ γραφὴ τους ἔδω τιμᾶμε τὴ μνήμη τῆς προσωπικότητός του.

Τὶς σύντομες σημειώσεις ποὺ μᾶς ἔδωσε ὁ πιὸ πάνω, τὶς ἐπιγράφει: «Ἱστορικά γεγονότα (ποὺ ἀκούσαμε) ἀπὸ αὐτόπιας μάρτυρας καὶ ἀπὸ παραδόσεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κασσάνδρας τῆς 1821»

Τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κασσάνδρας τὴν ἐδημιούργησεν ὁ Γιαννιὸς Χατζηχριστοδούλου, ὁ ἐπικαλούμενος Μεγάλος Γιαννιὸς ἢ Βοεβόδας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἕτερον μικρὸν Βοεβόδαν, ἀγνώστου ἐπωνύμου.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν δὲν γνωρίζομεν ἂν οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοι ἐφονεύθησαν ἢ ὄχι. Γνωρίζομεν μόνον ὅτι ὁ ναύτης (καδῆς) ἐφυγαδέυθη ἀπὸ τὸν Γεώργιον Καραθανάσην ἐξ Ἀθῦτου, διασωθεὶς, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἀπὸ τὴν ἀφήγησιν τῆς γυναίκος (διὰ τὴν γυναῖκα) τοῦ Καραθανάση, αἰχμαλωτισθεῖσαν καὶ ἀπαχθεῖσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν¹².

Τὸ πρῶτον μέλημα τῶν Κασσανδρινῶν ἦτο νὰ ἀνοίξουν τὴν αὐλακα εἰς Ποτίδαιαν, τὴν ὁποῖαν ἀπεκάλουν «Πόρτες»* καὶ νὰ ὀχυρωθοῦν ὀπισθεν τῶν τειχῶν αὐτῆς. Ἐκεῖθεν ἐξώρμησαν καὶ κατεδίωξαν τοὺς Τοῦρκους μέχρι τῶν τουρ-

12. Ἐπάρχουν σχετικὲς ἀφηγήσεις, ποὺ γράφονται στὶς οἰκείες σελίδες, ἀνωτέρω.

* Ὅπου τὸ χωριὸ Νέα Ποτίδαια.

κικῶν Μαχαλάδων. Ἄρχηγός ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ὁ Κάψας (καὶ ὄχι Χάψας) ἐκ Παζαρακίων, λίαν τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος, ὅστις ἔπασεν μὲ ὄλους τοὺς ὄπαδοὺς (τὰ παλληκάρια) του εἰς Βασιλικά.

Μετὰ τὴν συντριβὴν τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Χαλκιδικῆς οὗς διηύθυνε ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, συνεκεντρώθησαν ἅπαντες εἰς Κασσάνδραν, ἀμυνόμενοι καὶ ἐπιτιθέμενοι. Τὸν ἀγῶνα διηύθυνε ὁ Παπᾶς. Ἦσαν περίπου οἱ ἐπαναστάται περί τὰς 4 - 5 χιλιάδας, εἰς μίαν μάλιστα ἔξοδον ἔφερον φθορὰν εἰς τοὺς Τούρκους μεγάλην, ἐκδιώξαντες αὐτοὺς πέραν τῶν Μαχαλάδων.

Ἐνθαρρυθέντες οἱ ἐπαναστάται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν, ὁ Παπᾶς παρεκίνησε τοὺς Κασσανδρινοὺς νὰ κάμουν ἀπόδασιν εἰς Μυριόφυτον, νὰ καταλάβουν τὰ νῶτα τῶν Τούρκων. Τὸ τόλμημα τοῦτο ἀπεδοκίμασαν οἱ Κασσανδρινοὶ (ἴσως οἱ Κασσανδρινοὶ ὀπλαρχηγοί). Ἐπειδὴ ὅμως αὐτὸς ἦτο ἀρχιστράτηγος καὶ χρηματοδότης, ὑπεχώρησαν καὶ ἔκαμαν ἀπόδασιν μὲ 800 ἄνδρας καὶ μὲ ἓνα Ψαριανὸ καΐκι. Τὸ σῶμα τοῦτο οἱ Τούρκοι τὸ διέλυσαν μὲ τὸ ἵππικὸν των εἰς ἀναπεπταμένον πεδῖον, ἐλαχίστων διασωθέντων, μεταξὺ τῶν ἑποίων καὶ ὁ Γεώργιος Κρίτος ἀπὸ τὰ Παζαράκια, ὅστις ἀφηγεῖτο συχνάκις τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο καὶ ὁ ὁποῖος ἐπέζησε μέχρι τῆ 1895 καὶ ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὰς μάχας κατὰ τοῦ Δράμαλης, ὡς τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὸ βιβλιόριον τοῦ Καποδίστρια καὶ τὸ ὁποῖον ἀνέγνωσα ὁ ἴδιος (Ἄθανάσιος Οἰκονόμου, ἱατρὸς) τῆ 1893.

Τὸ ἀτύχημα τοῦ Μυριόφυτου — καὶ ἀποροῦμεν σήμερον διατὶ τόσοι ἱστορικοὶ δὲν περιέγραψαν αὐτὸ τὸ γεγονός — ἐκλόγιζε σοβαρὰ τὸ ἠθικὸν τῶν Κασσανδρινῶν, οἵτινες σιγὰ σιγὰ ἀπεσύροντο εἰς τὰ χωριά των, ἀφήσαντες φρουρὰν 150 μόνον ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γιαννιοῦ, χωρὶς ὄπλα καὶ σφαίρας καὶ ἀντ' αὐτῶν μετεχειρίζοντο τεμάχια ἀπὸ πυροστιῆς (γιά σφαῖρες, γιά βόλια).

Τραπέντες εἰς φυγὴν οἱ ἐπαναστάται, ἔφευγε καὶ ὁ Γιαννιὸς ἔφιππος. Καθ' ὁδὸν εἰς ἐπαναστάτης Κασσανδρινὸς τὸν ἐπυροβόλησε νὰ τὸν φονεύσῃ, διότι αὐτὸς ἐξήγειρε τὴν Κασσάνδραν εἰς ἐπανάστασιν καὶ ἐπῆρε εἰς τὸν λαὸν του τόσες ψυχές.

Εἰς τὸν Πίνακα, χωρὶον ἀκμάζον, ἐγένετο μία ἀψιμαχία, χωρὶς ἀποτελεσμα. Ὁ Γιαννιὸς ἔσπευσε νὰ πάρῃ τὴν οἰκογένειάν του ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν γυναῖκα του Ἐανθὴν καὶ τὰ κορίτσια του Ἄναστασίαν καὶ Κοκῶναν καὶ ἐνῶ τὰς μετέφερεν εἰς Σωλήναν, ὅπου ἐγαυλόχουν πλοῖα πρὸς παραλαβὴν τῶν φυγάδων, ὁ Γιαννιὸς καταδιωχθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων συνεπλάκη εἰς τὴν παραλίαν μετ' αὐτῶν. Μαχόμενος ὡς λέων, κατῶρθωσε νὰ ἐπιβιδάσῃ τὴν οἰκογένειάν του καὶ νὰ ἐπιβιδασθῇ καὶ αὐτὸς, τῆς γυναικὸς του πνιγείσης, κατ'

άλλους αϊχιμαλωτισθείσης. Τὸ θέβαιον εἶναι ὅτι ἐπνίγει, ὡς τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ τραγουδιοῦ τὸ ὅποσον μεταγενεστέρως οἱ συγγενεῖς τοῦ Γιαννιοῦ τραγουδοῦσαν στὰ μικρὰ παιδιὰ εἰς τὴν Κύμην, ὅπου πέρασαν τὴν μόνιμον ζωὴν των τραγουδοῦντες:

Μὴν εἶδες τὴν Ξανθούλα;
Τὴν εἶδα χθὲς ἀργά,
μπῆκε μὲς' στὴ θαρκούλα
καὶ πάει στὴ ξενιτειά. . .

Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Κασσάνδρας, οἱ Τούρκοι ἐπεδόθησαν εἰς ἑξανδραποδισμούς, λεηλασίας καὶ ἐμπρησμούς*.

Πιὸ κάτω παραθέτουμε τὴν ἱστορία τῶν προσπαθειῶν τῶν Τούρκων γιὰ εἰσβολὴ τους στὴν Κασσάνδρα καὶ τῆς ἀμυνας τῶν ἀγωνιστῶν τῆς στίς «Πόρτες» (στὸν ἰσθμὸ τῆς, ὅπου σήμερα τὸ χωριὸ Ν. Ποτίδαια). Τὴν ἱστορία αὐτὴ τὴν ἀντιγράφουμε ἀπὸ τετράδια, στὰ ὅποια μαζὶ καὶ μὲ μιὰ ἄλλη, τὴν ἔγραψε ὁ μακαρίτης τώρα — πέθανε τὸ 1969 σὲ ἡλικία 87 χρονῶν — Ἀχιλλέας Ζάχος ἢ Μαθέας, ἀπὸ τὸ Κασσανδρινὸ τῆς Κασσάνδρας, καὶ τὰ ὅποια μᾶς τὰ παρέδωσε, ὅταν κατὰ τὸ 1964 τοῦ ζητήσαμε σχετικὲς μὲ τὴν ἐπανάσταση πληροφορίες. Τὰ γράμματα τοῦ γερο - Ζάχου λίγα ὅπως φαίνεται· γι' αὐτὸ καὶ στὸ κείμενὸ του πολλὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, πού στὴν ἀντιγραφή του, πιὸ κάτω, τὰ διορθώνουμε. Στ' ἄλλα, διατύπωση κλπ., τὴν ἀντιγραφή τὴν κάνουμε μὲ ἀκρίβεια, ὅπως ὁ ἴδιος γέρος στὰ χειρόγραφέα του τὰ εἶχε κάνει. Ἀπ' τὴ διατύπωση τοῦ καλοῦ γέρου θγαίνει, ἀπ' τίς λεπτομέρειες κι ἀπ' τὸ ὄλο, συνεχὲς καὶ καλὸ νόημα γιὰ τὸν ἀγῶνα, γιὰ τὴν ἀμυνα τῶν ἐπαναστατῶν στὸ στενὸ «Πόρτες» κλπ.

Ὁ γερο - Ζάχος, στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου του, θέλει νὰ παρουσιάσῃ, ὅτι ἀπὸ πληροφορίες ξέρει γιὰ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴν ἀμυνα τῶν Κασσανδρινῶν, σὰ διάλογο πού γίνεται μεταξὺ καπετάνιου τῆς ἐπανάστασης καὶ μιᾶς κυρίας. Ρωτᾷ ὁ καπετάνιος τὴν κυρία ἂν ὑπάρχουν Τούρκοι στὰ χωριά τῆς Κασσάνδρας κι ἂν εἶναι σ' αὐτὰ ὁ πασιὰς Λουμπούτης. Κι ἐκεῖνη ἀπαντᾷ, πὼς δὲν ἔχουν Τούρκους τὰ χωριά κι οὔτε ὁ Λουμπούτης εἶναι σ' αὐτὰ, παρὰ μονάχα στίς «Πόρτες» μένουν Τούρκοι καὶ φυλάγουν τὴν Κασσάνδρα. Καί, σὲ συνέχεια, ἡ κυρία ρωτᾷ τὸν καπετάνιο ποῖος εἶναι, ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ ρωτᾷ γιὰ τὸν Λουμπούτη. Ὁ καπετάνιος ἀπαντᾷ πὼς ἔρχεται ἀπὸ μακριὰ κλπ.

* Καὶ συνεχίζει, ὁ Ἄθαν. Οἰκονόμου τίς γραπτὲς πληροφορίες του πού μᾶς ἔδωσε, γράφοντας μὲ πολλὴ συντομία «Ἐπεισόδια διάφορα κατὰ τὴν κατάληψιν», δηλαδὴ μὲ γεγονότα τὰ ὅποια ἀπὸ ἀφηγήσεις πού ἀπὸ ἄλλους ντόπιους καὶ μεγαλύτερους του ἄκουσε, καὶ τὰ ὅποια γράφονται στίς οἰκείες σελίδες μας, γιὰτὶ συνέβηκαν κατὰ καὶ μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Κασσάνδρας.

Ὁ γερο-Ἀχιλλέας ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πέρα γράφει τί λέγει: στήν κυρία, πῶς ἱστορεῖ τὰ γεγονότα σ' αὐτή, ὁ καπετάνιος, κι ἀρχίζει μὲ τὴ φράση:

Παρακαλῶ δῶστε προσοχή! . . . — Ἦμασταν στήν Ποτίδαια (ἐγνοεῖ στίς «Πόρτες») 300 παλληκάργια στὰ ὅπλα, καθὼς ὄλοι γνωρίζετε. Παλεύαμε τοὺς Τούρκους περίπου ἕξι μῆνες. Εἰς τὸ 1821, μόλις ἐπαναστάτησε ἡ Χαλκιδική, τὰ παλληκάργια τῆς Κασσάνδρας μαζεύτηκαν στήν Ποτίδαια («Πόρτες»), νὰ φυλάξουν τὴν Κασσάνδρα. Ξεκίνησαν καπετανεῖο ἀπὸ τὴ Συκιά καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ χωριά τῆς Χαλκιδικῆς, ἔλαβον ὄλοι τὰ ὅπλα. Μέχρι τὰ Βασιλικά τὸ χωριό, ἔγινε μεγάλη στρατιά, μὲ σκοπὸν νὰ ὑποτάξουν καὶ περιλάβουν τὴ Θεσσαλονίκη. Ἡ δουλειὰ προδόθηκε. Ὁ Βαλῆ πασιάς (ἐγνοεῖ τὸ Βαλῆ τῆς Θεσσαλονίκης) ἔστειλε τρεῖς πασιάδες, τὸν πασιὰ Σουκρῆ, τὸν πασιὰ Μουράτ στὰ μεγάλα χωριά καὶ τοὺς λέγει: «Θὰ κυνηγήστε τοὺς ἐπαναστάτες μέχρι πού νὰ βρῆτε θάλασσα, θὰ βάλετε γενικὴ σφαγὴ ἀπὸ μικρὸν ὡς μεγάλον, θὰ βάλετε γενικὴ φωτιὰ, δὲν θ' ἀφήσετε σπίτι ἄκαγον. Καὶ σύ, Ντε-Βελῆ πασιὰ, θὰ πάρης 400 ἄνδρες, θὰ πάρης τὸν κάμπο τῆς Καλαμαργιάς (ἐγνοεῖ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Χαλκιδικῆς) καὶ θὰ σταματήσης στήν Ποτίδαια («Πόρτες»), νὰ φυλάγῃς τὴν Κασσάνδρα. Τὰ χωριά μόλις εἶδαν τὴν ὀπισθοχώρηση (ὑποχώρηση) τῆς ἐπαναστάσεως (τῶν ἐπαναστατῶν), ἀπελπίστηκαν. Θὰ μᾶς σφάζουν ὄλους μας οἱ Τούρκοι, σκέφτηκαν. Μόνον στὸ Ἅγιον Ὅρος εἶναι ἡ σωτηρία μας. Ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Ὁρους θὰ μᾶς σώσῃ». (Καμμιά) δεκαργιά Γαλατσιᾶνοι φύχραμοι: «Μπρὸς πάρετε τί μπορεῖτε καὶ τραβάτε στὸ Ἅγιον Ὅρος. Δὲν εἶναι μακριά. 25 ὥρες μακριά. Ἡ στρατιά ἔχει πολεμοφόδια καὶ σὲ μέργια τὸν σταματᾷ τὸν ἐχθρό, θὰ παίρῃ πῶδι τὸ γυναικόπαιδο».

Ἐφθασαν στὸ Ἅγιον Ὅρος, βάλαν (λέξη χωρὶς σημασίαν ἢ τελευταία) καὶ σωθήκανε. Τὰ μοναστήρια τοὺς ἐδέχθησαν μὲ μεγάλην εὐλάβειαν καὶ ἦταν ἀρκετὸ τὸ γυναικόπαιδο, ἄνω ἀπὸ 5 χιλιάδες ψυχές.

Ὁ Ντε-Βελῆ πασιάς, ἔλαβε μέρος εἰς Καλαμαργιά. Εἶχε στρατὸ 400 ἄνδρες. Μόλις ἔκανε τὴν ἐξόρμησιν ὠδήγησε τὸ ἀσκέρι του καὶ τοὺς λέγει: «Ἐδῶ πού θὰ κουρσεύετε τὰ χωριά καὶ βρίσκετε γέρους, μὴν τοὺς πιέζετε καὶ τοὺς χαλνᾶτε. Εἶναι κρίμα. Καὶ δεύτερον: χωριά δὲν θὰ κάψωμε, ἐξὸν καλύβες καὶ τίποτες μάντρες. Αὐτὰ νὰ βάλετε φωτιὰ καὶ ὄχι τὰ σπίτια, πού εἶναι γεμᾶτα καρπῶν καὶ θροφίματα, νὰ τὰ καίμε νὰ πᾶνε χαμένα. Μιά ὄρα θὰ μᾶς χρειασθοῦν καὶ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους».

Ὁ Ντε-Βελῆ πασιάς πῆγε καὶ κατασκήνωσε στὸν Ἅγιο Μάμα. Εὔρε (καμμιά) δεκαργιά γέρους. Τὸν καλωσῶρισαν: «Καλῶς ἦρθες, πασιὰ ἐφέντη. . .». — «Μάσιαλά, μάσιαλά! Ὠραῖα γεροντάκια! . . . Ἐχει τροφίματα;». — «Πολλὰ τροφίματα, πασιὰ ἐφέντη» ἄφθονα! Ἀπὸ ὅλα τὰ ζῶα ἔχει: κότες, χῆνες, πρόβατα, γελάδγια γεμᾶτος ὁ κάμπος». — «Ἄφερουμε!».

Τὰ γεροντάκια μόλις κατάλαβαν τὸν πασιὰ καλόβουλον, εἶχαν ἕναν πε-

ρίφημον Ἀργύρη. Τὸν λέν: «Τρέχα στὴν Ποτίδαια (Πόρτες), Ἀργύρη, κάμε τα ὄλα γνωστά (στοὺς ἀμυνομένους ἔννοεῖ) ὅ,τι εἶδες καὶ ὅ,τι ἄκουσες ἀπὸ τὸν πασιὰ Ντε-Βελή. Εἶναι Κρητικός. Τὰ ἑλληνικά τὰ μιλάει καλύτερα ἀπὸ μᾶς' εἶναι φιλοέλλην. Τί ἔχετε νὰ κάμετε, τώρα εἶναι εὐκαιρία (πὲς τους ἔννοεῖ)».

Μὲ τὸ πάτσιμο γιὰ τὴν Ποτίδαια (Πόρτες) τοὺς πῆγε καὶ 25 βόδια. «Μωρέ, Ἀργύρη, δὲν μάζευες καὶ ἄλλα;». «Μωρὲ ἀπάνω ἀπὸ 100 ἦτανε' ἦταν ἄγρια, μόνον τὰ μόλιαθα (ποὺ δὲν ἦταν ζωηρά δὲν μπορούσαν νὰ περπατήσουν γρήγορα) ἔμασα». (Ἡ μικρὴ αὐτὴ περίοδος φανερώνει διάλογο μεταξὺ ἀμυνομένων καὶ Ἀργύρη).

Τώρα, παλληκάργια, ἤμαστε (ἤμασταν) ἀρκετοὶ (ἀρκετά) καὶ Κασσαντρινοὶ καὶ ἀπὸ χωργιὰ τῆς Καλαμαργιάς (τῆς δυτ. πλευρᾶς τῆς Χαλκιδικῆς ὡς τὸν ἰσθμὸ τῆς Κασσάνδρας, ὅς τις «Πόρτες»). Μάλιστα ἀπὸ τὸν Ἅγιον Μάμα, ἦτον καὶ ὁ παπα-Στρατῆς. Κλείσθηκα καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἄλλους τοὺς Ἅγιομαμίτες. Τώρα νὰ σκεφθοῦμε καλῶς μὲ τί μέσον νὰ φυλάξωμε τὴν Κασσάνδρα, νὰ μὴν μᾶς τὴν πατήσουν οἱ Τούρκοι. «Παιδγιά, θὰ ἐκλέξωμε 2 πρόσωπα ἰκανά!... Ὁ ἕνας ἀρχηγὸς καὶ ὁ ἄλλος καπετάνιος. Γιὰ τὰ πρόσωπα αὐτὰ θὰ συνηνογηθῆ τὸ πλῆθος. Ἔνα τέταρτο τῆς ὥρας ἢ συνηνόησις». Ἔγινε. «Ἀρχηγὸν ἐκλέγομεν τὸν κύριον Κώστα ν Καρατάσιον, ἀπὸ τὸ Παζαράκι. Ὡς καπετάνιον ἐκλέγομεν τὸν κύριον Ἀθανάσιον Κάψαν, ἀπὸ τὸ χωρίον Παζαράκι. (Τὸ περισσότερον μέρος τῆς περιόδου φανερώνει τὴ σύσκεψη καὶ τὴν ἀπόφαση τῶν ἀμυνοθέντων, γιὰ ἐκλογή ἀρχηγοῦ καὶ καπετάνιου). Μπρός! Τὸν παπα-Στρατῆ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο καὶ μὲ τὸ Σταυρό! Νὰ ὀρκισθοῦν ὁ ἀρχηγὸς μὲ τὸν καπετάνιον!».

Λέγει ὁ παπα-Στρατῆς: «5 λεπτά νὰ συντάξω τὴν ὀρκωμοσίαν».

«Εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ὁμοουσίου Τριάδος Πατῆρ, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὀρκιζόμεθα εἰς τὴν Ὁμοούσιον Τριάδα, ἐγὼ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀθ. Καρατάσιος, ἀπὸ χωρίον Παζαράκι Κασσάνδρας, πρῶτον νὰ προστατεύω καὶ ὀδηγῶ τοὺς ὀπλίτας μου, νὰ βοηθῶ τὰ γυναικόπαιδα, νὰ παραβλέπω (ἴσως προβλέπω) ὅλα τί θὰ μᾶς συνέβουν ἀπὸ τὸν ἐχθρό. Θὰ εἶμαι τύπος εἰς ὅλα τὰ ἀποτελέσματα. Θὰ θυσιάζω τὸ πᾶν μέχρι τῆς τελευταίας μου ρανίδος».

«Καὶ γώ, ὁ Ἀθανάσιος Κωνσταντῖνου Κάψα, ὀρκίσθηκα ἐνώπιον τοῦ παπα-Στρατῆ, εἰς τὴν Ἅγιαν Τριάδα καὶ θέλω νὰ κυνηγήσω τοὺς Τούρκους, νὰ ὑπερασπίσω τὴν Πατρίδα καὶ τὴν ὠραία Κασσάνδρα· θὰ θυσιάσω ὅλα τὰ ὀσθηκὰ τῆς ψυχῆς μου, μέχρι τελευταίας ρανίδος».

«Μπρός λοιπόν! Ἀρχηγοὶ βάλαμε!».

«Ἄξιοι, ἄξιοι, ἄξιοι, ἄξιοι!...».

«Τώρα νὰ σκεφθοῦμε πῶς νὰ φυλάξωμε τὴν Κασσάνδρα. Μὲ τί μέσον, μὲ τί τρόπον νὰ σκεφθῆ ὁ καθεὶς καὶ νὰ τὸ πῆ ἐνώπιον στοὺς πλῆθος...».

Πρῶτος μίλησε ὁ Μιχαλάκης ἀπὸ τὸ Πολύχρονο. Εἶπε τὰ ἑξῆς:

«Βρέ, παιδιγιά, ἐγὼ οκέφτηκα τὸ ἐξῆς: Αὐτὰ ποὺ παθαίνουμε ἐμεῖς σήμερον, τὰ πάθαιναν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Κασσανδρινοί. Μᾶς μαρτυροῦν αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα τείχη, τὰ ἀρχαῖα καντάκια. Πρέπει νὰ κόψωμε τὸ φράγμα ἀπὸ τὸν Τορωναῖον κόλπον, νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἔτσι μπορεῖ νὰ φυλάξωμε τὴν Κασσάνδρα».

Λέγουν ὅλοι ὅτι αὐτὴ ἡ γνώμη τοῦ Μιχαλάκη ἄρесе εἰς ὅλους.

«Μιρὸς νὰ μᾶς φέρουν σκαπάνια ἀπὸ τὰ χωργιά. Σύντομα τὴ δουλειά, νὰ μὴ γίνῃ καμμιά προδοσία στὸ Βαλῆ καὶ δὲν θὰ τελειώσωμε τὸ ἔργον».

Ἔβαλαν μιρὸς τὸ ἔργον. Ἦτον περίπου ἀπὸ 500 ἄνδρες. Ἀρχίζουν τὸ φράγμα. Σὲ δύο μέρες τὸ ἀνοιξαν καὶ μολάρουν τὴ θάλασσα. Τὸ μέρος λίγο κατήφορος. Τυχεροί! πῆρε καὶ ἕνας βοργιάς ἀέρας, βοήθησε τὴ θάλασσα καὶ ἀνοιξε τὸ φράγμα καὶ βάθυνε· ἐγένε, τὸ μέρος ὅλον, θάλασσα. Οἱ δύο θάλασσες ἔγιναν μία.

«Τώρα ὁ ἀρχηγὸς τὰ φυλάκισα!». Κανόνισε 80 φυλάκια, ἀπὸ 5 ἄνδρες μὲ τὰ ὅπλα σὲ ὅλην τὴν ἔκταση.

Τὸ βράδι ἐκεῖνο ἤρθε καὶ ὁ περίφημος Ἀργύρης καὶ τοὺς λέγει: «Αὔριον θὰ σᾶς ἐπισκεφθῆ ὁ Ντε-Βελῆ πασιὰς, νὰ δῆ τί γίνεται ἡ Κασσάνδρα. Πῆρε φερμάνι ἀπὸ τὸ Βαλῆ πασιὰ Θεσσαλονίκης καὶ τὸν παραπῆρε. Ἔχει 15 μέρες καὶ δὲν τοῦ ἀπάντησε καθόλου καὶ ὁ Βαλῆς ἔμαθε ἄσχημα πράγματα γιὰ τὴν Κασσάνδρα. Ὅτι κάμουν ὄχρωσις».

«Ὁ Ντε-Βελῆ πασιὰς λέγει (εἶπε) στοὺς γέρους Ἀγιομαμίτες»: «Θὰ πάρω τὸ ἀσκέρι μου καὶ θὰ πάγω στὴν Ποτίδαια (στὶς «Πόρτες») νὰ δῶ τί γίνεται ἡ Κασσάνδρα. Καὶ ἐὰν εὔρω τὸ μέρος ἐλεύθερον χωρὶς ἀντίσταση, θὰ προχωρέσω μέσα εἰς τὰ χωργιά τῆς Κασσάνδρας καὶ ἐὰν ἐπιτύχω τὸν σκοπὸν μου, θὰ πάρω μεγάλο ἔπαινος ἀπὸ τὸ Βαλῆ πασιὰ τῆς Θεσσαλονίκης».

Ἦνας γέρος, τὸν λέγει: «Ἄκουσε, πασιὰ μου, ἐμένα τὸ γέρο τί θὰ σοῦ πῶ. Νὰ μὴν πάρης ὅλο τὸ ἀσκέρι σου. Νὰ πάρης μόνο 40 ἄνδρες καὶ νὰ πᾶς νὰ δοκιμάσης· καὶ τί θὰ βρῆς, ἔπειτα βλέπεις καὶ πλησιάζετε. Ἀπὸ ἕνα χιλιόμετρο· νὰ πᾶτε πολὺ φυλαχτικὰ (προφυλακτικὰ) καὶ ὄλου πρεμηδόν. Ἄν πᾶτε ἀναφαντόν, θὰ σᾶς σκοτώσουν ὅλους. Αὐτοὶ εἶναι πολεμισταί. Νὰ πᾶτε πολὺ ἀραιὰ ἕνας τὸν ἄλλον...»· ἀπάσθηκε τὴ γνώμη τοῦ γέρου ὁ πασιὰς.

Ὁ πασιὰς πῆρε 40 ἄνδρες καὶ πῆγε ὅπως τὸν προμήθευσε ὁ γέρος. Πῆγαν καλά. Εὔρε μέρος ὁ πασιὰς, κάτι βοῦρλα, καὶ παρατήρησε τὸ μέρος καλά. Τὰ ἀρχαῖα τείχη, τὸ ποτάμι (τὸ ἀδλάκι ποὺ εἶχαν φτιάσει οἱ ἐπαναστάτες καὶ ἔνωσαν Τορωναῖο καὶ Θερμαϊκὸ). Δεξιὰ μεργιά, δύο στρατιῶτες (Τοῦρκοι) ρίχναν ἀμμουδὲς ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὁ Καρατάσιος τοὺς ἀντελήφθηκε. Γυάλισαν τὰ ὅπλα.

«Βρέ, παιδιγιά, σὰν Τοῦρκοι...». Τοὺς δίνουν μιὰ παταργιά καὶ τοὺς σκοτώνουν καὶ τοὺς δύο. Σηκώνονται ὅλοι, κάμουν στή φευγάλα. Τοὺς βάζουν στὸ

τουφεκίδι. Σκοτώνουν άνω από 15 στρατιώτες. Ο Ντε-Βελής έχασε τὰ αὐγὰ μὲ τὸ καλάθι. Μπουσλώνοντας ὡς 200 μέτρα, πῆγε, καθάλλησε τὸ ἄλογο καὶ πῆγε στὸν καταυλισμὸ φοβισμένος.

Τὸν λέγει ὁ γέρος: «Πῶς περάσατε, πασιά μου;»

«Καλὰ πού μὲ ὠδήγησες καὶ δὲν πῆρα ὄλου τὸ ἀσκέρι. Θὰ μᾶς σκοτώναν τοὺς μισοὺς. Τὰ ὄχυρὰ πού ἔχουν αὐτοί! Ἐκεῖνα τὰ ἀρχαῖα τείχη, τοὺς ἀκαλοῦν πολὺ. Τὸ αὐλάκι (χαντάκι) φαρδύ. Δύσκολα νὰ πατηθῆ ἢ Κασσάνδρα. Ἐγὼ θὰ πάρω τὸ ἀσκέρι μου καὶ θὰ πάγω εἰς τὸν Βαλῆ πασιά νὰ δώσω τὸν ἰστεφά μου¹³, ὅτι τὴν Κασσάνδρα, δὲν ἤμπορῶ νὰ τὴν ὑποτάξω. Στείλε ἄλλον πασιά, νὰ τὴν ὑποτάξῃ. Σᾶς εὐχαριστῶ, γεροντάκια! Σᾶς ἀποχαιρετῶ...».

«Στὸ καλὸ, πασιά μου, νὰ χαρῆς τὸ χαρέμι σου, τὰ παιδάκια σου...».

Μόλις πῆγε στὸ Βαλῆ πασιά ὁ Ντε-Βελής, ἐχαιρέτησε τὸ Βαλῆ πασιά.

«Πῶς πέρασες μὲ τοὺς Κασσανδρινούς; Τοὺς ὑπόταξες;...».

«Τοὺς ρήμαξα, πασιά ἐφέντη. Τὰ ὄχυρὰ πού ἔχουν αὐτοί, οὔτε ὑποτάζονται».

«Πότε πῆγες, ἕρὲ Ντε-Βελῆ, καὶ τοὺς δοκίμασες; Χθές; Προχθές; Ἄλλες μέρες δὲν μποροῦσες νὰ πᾶς; Ἐχει 20 μέρες πού σ' ἔστειλα νὰ προσέχης στὴ Ποτίδαια τοὺς Κασσανδρινούς καὶ σὺ καθόσταν στὸν Ἄγιο Μάμα νὰ τελειώσης τὲς κότες καὶ τὲς χῆνες;».

«Οἱ Κασσανδρινοί, ἔκαναν τὴ δουλειά τους. Ἐγώσταν θάλασσης, ἔκαμαν ὄχυρὰ, ἐφέντη μου!...».

«Σοῦτ!... Τσακίσου ἀπ' ἐδῶ, κοπρίτη, νὰ μὴν πάρω τὸ μαστίγιο καὶ σὲ χορτάσω μαστιγές. Τσακίσου! Σῦρε ξίω στὰ προπύλαια τῆς πόλεως, νὰ ἀντικαταστήσης τὸν Μαξοῦτ¹⁴ πασιά, νὰ ἔλθῃ τὸν ἐθέλω».

Ἦρθε ὁ Μαξοῦτ πασιάς εἰς τὸν Βαλῆ:

«Ἄξαμπαλαέρ οὐλσούν, πασιά Βαλῆ ἐφέντη»¹⁵.

«Χὸς γιαιλί, Μαξοῦτ πασιά, νὲ θάρ, νὲ γιόκ»¹⁶. «Ἰτσι μπῆρ σεὶ γιόκ»¹⁷.

«Ἄμπρέ, Μαξοῦτ πασιά, ἐγὼ σὲ κάλεσα ἐδῶ. Ἐχεις πολὺ ἀσκέρι;».

«Ἐχω, ἐφέντη μ', 600 ἄνδρες».

«Θὰ πᾶς στὴ Χαλκιδική, στὴν Κασσάνδρα νὰ τὴν ὑποτάξῃς. Καὶ ἄμα τὴν ὑποτάξῃς, θὰ σὲ κάμω δευτερεύοντα Βαλῆ Θεσσαλονίκης».

«Πέκι, ἐφέντη μ'¹⁸, θὰ προσπαθῆσω ὅσο μπορῶ, πασιά μου».

«Ὀρλάρουσουν, ὀρλάρουσουν» (στὸ καλὸ) .

13. Τὸ λόγο, τὴν ἀπολογία, τὴν ἀναφορὰ μου.

14. Ἴσως παραφθορὰ τοῦ κυρίου τουρκικοῦ ὀνόματος Μαχμούτ.

15. Μὲ λαθεμένη τουρκικὴ ἔκφραση πρῶνός χαιρετισμός. (Ἵορθή: Σαμπαχλαρινί χαῖρ οὐσολὸν = Καλὴ μέρα πασιά Β. ἐφέντη).

16. Καλῶς ἦρθες, Μαξοῦτ πασιά, τί ἔχεις, τί δὲν ἔχεις. (ἸΑνταπόδοση τοῦ χαιρετισμοῦ καὶ ἐρώτηση μαζί).

17. Τίποτε δὲν ὑπάρχει, τίποτε δὲν ἔχω.

18. Μάλιστα, ἐφέντη μου.

Πῆρε τὸ ἀσκέρι καὶ τράβηξε γιὰ τὴν Ποτίδαια (γιὰ τὶς «Πόρτες»). Αὐτὸς τραβοῦσε νὰ περάσει μέσα στὴν Κασσάνδρα. Δὲν κατασκηνώνει πουθενά. Μόλις πλησίασαν, ὁ ἀρχηγὸς βλέπει μὲ τὸ κιάλι στράτευμα ἀρκετὸ, μὲ τρεῖς καβαλλάρους. Λέγει στὰ παιδιὰ: «Θὰ ἔχουμε μεγάλη παλαίστρα σήμερα μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐπὶ τοὺς τρεῖς καβαλλάρους, ὁ ἕνας φορεῖ γενάκια καὶ ἔχει καὶ κιάλι στὸ χέρι. Αὐτὸς, φαίνεται, εἶναι πασιάς. Προσοχὴ στὸ ὑποπτο μέρος, νὰ μὴν ὑπάρχη καμμιὰ προδοσία».

*Οντας (δταν) ἀνοιξαν τὸ φράγμα, ἔνν μέρος εἶναι (ἦταν) ρηχὰ τὰ νερὰ καὶ εἶναι (ἦταν, ἴσως) ὁ καιρὸς λίθας, κατεβαίνουν (κατέβαιναν, ἴσως) τὰ νερὰ 20 πόντους. Εἶναι ἀπὸ 10 μέτρα ἀπόσταση καὶ τὸ προσημάναν καὶ τὸ προσέχουν (νὰ τὸ προσέχουν).

«Αὐτοὶ πλησίασαν. Εἰδοποιεῖστε ὅλα τὰ φυλάκια νὰ εἶναι ἔτοιμα».

Αὐτοί, μόλις πλησίασαν στὸ ποτάμι, ἀνοιξαν πῦρ. Καὶ ἦταν σχεδὸν μαζευτοὶ (συγκεντρωμένοι). Τοὺς θάζουν στὸ τουφεκίδι: θαστάξαν κανὲ τέταρτο καὶ κάνουν μετὰ στὴ φευγάλα. Πέσαν πολλοὶ Τούρκοι. Ἐπὶ ἐκεῖ ὁ Μαζούτ, στὸ Βαλῆ πασιά.

Μόλις τὸν εἶδε ὁ Βαλῆς: «καλῶς τὸ Μαζούτ πασιά. Τί ἔκαμες, μπρὲ Μαζούτ;». — *Ἐκαμα, ἐφέντη μ'. . . *Ἐβγαλα τὰ μάτχια μου. . . Πῆγα καὶ θυσίασα καμμιὰ 150 ἄνδρες. Αὐτὸ ἔκαμα. . .».

«Δὲν πέρασες καλά, μπρὲ Μαζούτ πασιά, μὲ τοὺς Κασσανδρινούς;»

«Τὰ ὀχυρὰ ποὺ ἔχουν αὐτοί, πασιά μου, δὲν μπορούμε νὰ τοὺς ὑποτάξουμε. Σοῦ δίνω τὸν ἰστέφα μου, στείλε ἄλλον πασιά, νὰ τοὺς ὑποτάξω».

Μετὰ ἦρθε ὁ Σουκρῆ πασιάς ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες (ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐπαναστατημένα μέρη τῆς Χαλκιδικῆς). Χαιρετᾶ τὸν Βαλῆ πασιά.

«Πῶς περάσατε μὲ τοὺς ἐπαναστάτας;»

«*Ἀσχημα περάσαμε, Βαλῆ πασιά μου. Μᾶς εἶχαν ὅλον στὸ καρτέρι. Μεγάλες ἀπώλειες. . . *Ἄνω ἀπὸ 300 ἄνδρες χάσαμε».

«*Ἀλίμονο! . . . *Ἐχουμε καὶ τὴν Κασσάνδρα. Εἶναι ὀχυρωμένη καὶ δὲν παραδίνεται. *Ἐχει πολὺ ἀσκέρι, μπρὲ Σουκρῆ;»

«*Ἐχω, ἐφέντη μ', 300 ἄνδρες».

«Σύρε καὶ σὺ δοκίμασέ τους' μπορεί κάτι νὰ κάνης».

«Πέκι, ἐφέντη μ', ἀλλὰ σήμερα καὶ αὔριο νὰ ξεκουραστοῦμε καὶ τὴν ἄλλη μέρα νὰ ξεκινήσω ἐξάπαντος».

Πῆγε ὁ Σουκρῆ πασιάς καὶ κατασκηνώσε στὸν Ἅγιο Μάιμα. Εὔρε τὰ γεροντάκια. Τὸν καλωσόρισαν, τὸν φίλησαν δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Λέγει στὸ ἀσκέρι του: «Αὐτοὺς τοὺς γέρους θὰ τοὺς σέβασθε ὡς τοὺς μπαμπάδες σας καὶ κάτι καλύτερα».

«*Ἐχει θροφίματα;»

«*Ἀφθονα, πασιά μου. *Ὅλα τὰ σπύτσια εἶναι γεμᾶτα σιτάργια, κριθάρι,

βρώμες. Σφάγια ὁ τόπος γεμάτος: γελάδγια, πρόβατα, κατσίκια, κόττες, χήνες, ἀπὸ ἄλα.

«Αὐτοὶ οἱ Κασσανδρινοί, ἔρχονται πρὸς τὰ δῶ; Κουρσέβουν θροφίματα;»

«Δὲν τοὺς εἶδαμε καθόλου πρὸς τὰ δῶ. Τί γίνονται, δὲν ξεύρουμε τί κάνουν».

«Τώρα αὐριο θὰ πάρω τὸ ἀσκέρι μου, θὰ πᾶμε νὰ δοῦμε τί δυνάμεις ἔχουν».

Τὸν λέγει ἓνας γιούσμπασης¹⁹: «Κάθισε σύ, πασιά, ἐφέντη. Θὰ πάγω ἐγὼ μὲ μερικὸ ἀσκέρι».

«Ὅχι! Θὰ πάγω μόνος μου νὰ δῶ τὰ ὄχυρά τους, νὰ τὰ κάνω γνωστὰ στὸ Βαλῆ πασιά».

Ἐκλίησαν. Μόλις ἔφθασαν κοντά, τοὺς εἶδε ὁ ἀρχηγὸς μὲ τὸ κιάλι. Λέγει στὰ παιδιὰ: «Τούσια (ἴσως ντουγούσια) θάχουμε πάλι σήμερα, μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐμεῖς θὰ τοὺς παίξουμε τερτίπι· θὰ φέρουμε ἄκρα ἡσυχία. Αὐτοὶ καὶ νὰ πυροβολήσουν, ἐμεῖς ὄχι! Μόνον προσέχετε τὸ ὑποπτο μέρος, νὰ μὴν ὑπάρχη καμιμὰ προδοσία. Καὶ ἅμα πυροβολήσω ἐγὼ, τότε νὰ δώσουν ἄλα τὰ φυλάκια πῦρ».

Μόλις ἔφθασαν αὐτοὶ (οἱ Τούρκοι), βλέπουν τὸ ποτάμι (τὸ χαντάκι). Ὁ πασιάς μὲ τὸν γιούσμπαση μὲ τὰ ἄλογα, καθάλλα, παρατηροῦν τὸ ποτάμι πρὸς τὰ πάνω, πρὸς τὰ κάτω. Ἄκρα ἡσυχία. Ρίχτουν πέντ' ἔξι τουφεκιές, τίποτε. Δὲν ἀντελήφθηκαν. Λέγει ὁ γιούσμπασης στὸ ἀσκέρι νὰ τὸ δώση θάρρος: «Γκιαοῦρ λαρ κορκιμάς κατσοτί κατσοτί, γκέτ κατσοτί»²⁰. Ἐαπλώθηκαν. Ἄλλοι πλένονταν. Πᾶνε οἱ ἵπποκόμοι νὰ πχιάσουν τὰ ἄλογα νὰ κατέβουν οἱ μεγάλοι. Μιὰ τουφεκιά ὁ ἀρχηγὸς καὶ θάζουν ἄλα τὰ φυλάκια. Κάμιαν τὰ ἄλογα στὴ φευγάλα, κάμιον ἄλοι πρὸς τὰ πάνω, πῆγαν στὸν καταυλισμό. Λέγει ὁ πασιάς Σουκρῆς: «Μεγάλο τερτίπι μᾶς ἔκαμαν οἱ Κασσανδρινοί· ὦραιο στρατήγημα. Εἶναι ἄξιοι ἐπαίνου. Μπρός, λέγει τὸ ἀσκέρι του, νὰ πᾶμε στὸ Βαλῆ πασιά. Ὅ,τι πάθαμε θὰ τὰ κάνουμε ἄλα γνωστὰ».

Φθάσαν στὸ Βαλῆ πασιά. Τὸν χαιρετᾶ.

«Καλῶς τὸν πασιά Σουκρῆ. Πῶς τὰ πέρασες μὲ τοὺς Κασσανδρινούς;»

«Αὐτοί, πασιά μου, εἶναι ἄξιοι ἐπαίνου μὲ τὸ στρατήγημα ποὺ μᾶς κάμαν. Τὰ ὄχυρά ποὺ (ἔχουν) αὐτοί, πασιά μου, δύσκολα νὰ πατηθοῦν. Παρακαλῶ, πασιά μου, νὰ δεχθῆς τὸν ἴστεφά μου».

«Παρακαλῶ, στείλε ἓναν ὄμπαση νὰ τοιμασθῆ ὁ Ντε-Βελῆ πασιάς, γιὰ τὸ Ἄγιον (Ὅρος). Καὶ σύ, Σουκρῆ πασιά, (ν') ἀναλάβης τὰ προπούλια τῆς πόλεως. Πῆς τὸν Ντε-Βελῆ νὰ ἐρθῆ ὀγρήγορα».

19. Γιούσμπασης = λοχαγός.

20. Οἱ γκιαοῦρηδες δὲ φοβοῦνται, μὰ στὰ κορφὰ φύγανε, τὸ «ἔσκασαν» (εἰρωνικά).

Ὁ Ντε-Βελή πασιὰς παρουσιάσθη στὸ Βαλῆ πασιὰ. Τὸν χαιρετάει.

«Τί ἀσκέρι ἔχεις μπρέ, Ντε-Βελή;»

«Ἔχω, πασιὰ μου, 350 ἄνδρες».

«Καὶ θὰ πᾶς στὸ Ἅγιον Ὅρος νὰ ἐγκαταστήσης (ἀντικαταστήσης) τὸν Μουράτ πασιὰ καὶ σὺ θὰ καθήσης νὰ φυλάγῃς τὸ Ἅγιον (Ὅρος). Μὴ ὀπως φύλαξες τὴν Κασσάνδρα, κοίταξες τὲς κότες καὶ τὲς χῆνες καὶ ἄφησες τοὺς Κασσανδρινούς καὶ ὀχυρώθησαν καὶ δὲν μποροῦμε νὰ τοὺς ὑποτάξωμε. Πάρε καὶ αὐτὸ τὸ φιρμάνι καὶ πές του νὰ κατέβῃ νὰ ὑποτάξῃ τοὺς Κασσανδρινούς».

«Θὰ σὲ παρακαλέσω, Βαλῆ πασιὰ ἐφέντη, νὰ μοῦ δώσης τὴν ἄδεια νὰ πάγω μέσα στὸ Ἅγιον Ὅρος. Ὅχι νὰ φέρω βλάβην στὸ Ἅγιον Ὅρος, ἀλλὰ νὰ δῶ τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς καλογήρους».

«Ἀπὸ ποιο μέρος εἶσαι, μπρέ Ντε-Βελή;».

«Εἶμαι ἀπὸ τὴν Κρήτη, πασιὰ ἐφέντη».

«Ἀπὸ ποιο μέρος τῆς Κρήτης;».

«Ἀπὸ τὰ Διονύσια Μοαφετίου νομὸς Ἡρακλείου. Τράνεψα μὲ χριστιανόπουλα καὶ γνωρίζω τὰ ἑλληνικά πολὺ καλά. Ὁ παπποῦς μου λεγόταν Μοαφίτ πασιὰς. Τὰ Διονύσια τὰ εἶχε τσιφλίκι. Ἐτάφη ὁ παπποῦς μου ἐκεῖ καὶ ἔχει τὸ χωριουδάκι δυὸ ὀνομασίες».

«Ἄμπρέ, ἐσὺ εἶσαι μισὸς χριστιανός· φαίνεται ἡ μάνα σου ἀπὸ κανένα Κρητικὸ ἄνδρα σοῦ ἔχει κλέψει. Ἐσὺ ἅμα θὰ πᾶς στὸ Ἅγιον Ὅρος, ἀμέσως θὰ φορέσης τὸ ράσο καὶ τὸ καλυμμάφι. Δὲν ἔχει νὰ πᾶς πουθενά. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ μποῦμε στὸ Ἅγιον Ὅρος. Εἶναι καὶ μιὰ ἀνωτέρα δύναμις. Ἄμα θὰ πάγῃ κανεὶς ἀθαιρέτως, θὰ πάθῃ βλάβη τοῦ σώματος».

Ὁ Ντε-Βελῆς ἀντικατέστησε τὸν Μουράτ πασιὰ· τοῦ ἔδωσε καὶ τὸ φερμάνι τοῦ Βαλῆ. Ξεκίνησε ὁ Μουράτ· εἶχε καὶ ἕναν γιούσμπαση καὶ ἕναν μιλιαζίμη²¹. Τὸ βράδι ἦρθαν νωρὶς στὴν Ὀρμύλια. Ἦθραν γεροντάκια ἀρκετά, τοὺς δέχτηκαν τὰ γεροντάκια πολὺ. Τοὺς βοήθησαν οἱ γέροι ποῦ εἶχε κότες, χῆνες, πάπχες, τοὺς μάζευσαν ξύλα, ἀνάψαν φωτχές. Ψῆσαν ἀρκετὲς κότες, χῆνες. Ἐμεινε πολὺ εὐχαριστημένος ὁ Μουράτ πασιὰς μὲ τὰ γεροντάκια. Τοὺς ἐρώτησε πόσες ὥρες εἶναι γιὰ τὴν Ποτίδαια (τὶς «Πόρτες»). Τὸν εἶπαν 4-5 ὥρες. Λέγει τοὺς σάλπιγκτὰς νὰ θαρέσουν τίς σάλπιγγες ἡ ὥρα 10. — «Πέκι, ἐφέντη μ». Σηκώθηκαν μὲ σκοπὸν νὰ κάμουν τὴν ἐξόρμησιν. Μόλις πλησίασαν κοντὰ στὴν Ποτίδαια, ἔκαμαν στάση. Βάζει τὸ κιάλι ὁ ἀρχηγός. Τοὺς διέταξε ὁ πασιὰς τὸ ἀσκέρι νὰ ἀραιώσουν. Ὁ ἀρχηγὸς βλέπει μὲ τὸ κιάλι. «Σήμερα ἔχομε πολὺ ἀσκέρι καὶ τρεῖς καθαλαρέους· φαίνεται εἶναι καὶ πασιὰς. Ἐμεῖς θὰ κάνωμε τὸ ἴδιο σύνθημα ποῦ κάναμε καὶ τοὺς ἄλλους. Θὰ φέρουμε ἄκρα ἡσυχία. Προσοχὴ στὸ ὑποπτο μέρος. Θὰ τοὺς ἀφήσωμε περίπου ἀπὸ μία ὥρα νὰ ξεθαρέσουν καλά καὶ ἔπειτα θὰ τοὺς βάλωμε πῦρ». Αὐτοὶ ἐφθασαν στὸ ποτά-

21. Ἕπασπιστής.

μι (χαυνάκι), βλέπουν άκρα ήσυχία. Διατάζει ο Μουράτ να καθαρίσουν τὸ μέρος. Εἶχε πτώματα θρωμερά. «Ρίχτε τα στὸ ποτάμι» (στὴ θάλασσα, ἴσως). Ἔπειτα διατάζει ἀραιώμα καὶ τὰ ὄπλα ἐπὶ χεῖρας. Αὐτοὶ καθάλλα, μὲ τὰ ἄλογα πῆγαιναν ἄνω κάτω τὸ ποτάμι' θεωροῦσαν καλά. Ρίχνουν μερικές τουφεκιές. Ἴσυχία. Δὲν ἀκούεται τίποτε. Λέγει ὁ Μουράτ νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸ ἀσκέρι: «ἀκορκμάς γκιαοὺρ λαρ κατσοτὶ κατσοτὶ, γκέτ κατσοτὶ». Αὐτοὶ καθάλλα τὰ ἄλογα καὶ πάλιν παρατηροῦν τὸ ποτάμι. Ἀνακάλυψε ὁ Μουράτ τὸ ὑποπτο μέρος, βαρεῖ τὸ ἄλογο, πῆγε 2-3 μέτρα, κατὰλαβε: «Ἐδῶ θὰ περάσωμε πέρα». Φωνάζει ὁ Μουράτ τὸ ἀσκέρι: «Γκέλ μπουρντά, γκέλ μπουρντά, τσαπούκ, τσαπούκ». Μαζεύθηκαν ἐκεῖ σωρηδόν. Καὶ τοὺς βάζουν στὸ τουφεκίδι ἀπὸ ὄλα τὰ φυλάκια καὶ κάμουν στὴ φευγάλα, ἔχασαν τὸ ἠθικό τους οἱ Τοῦρκοι. Πᾶνε στὸν Ἅγιο Μάμα καὶ κατασκλήνωσε ἐκεῖ καὶ ἔγραψε φερμάνι στὸ Βαλῆ πασιὰ ὁ Μουράτ πασιὰς: «Στὸν Ἅγιμάμα μένω. Μὲ τοὺς Κασσανδρινοὺς ἔπαθα νίλα. Σὲ ἀντρέπομαι νὰ ῥθῶ νὰ σὲ χαιρετήσω, πασιὰ μου, ποῦ θέλεις νὰ μὲ διατάξης νὰ πάγω μὲ προθεσίαν». Τὸν ἀπαντᾷ ὁ Βαλῆ πασιὰς: «Νὰ πάρης τὸ ἀσκέρι σου καὶ νὰ πᾶς στὴ Λιαρίγκοβα καὶ στὰ ἄλλα χωργιά, Βαρβάρα καὶ ἐὰν θγαίνουν ἐπαναστάτες παραπλανημένοι καὶ προσκυνᾶνε νὰ μὴν τοὺς πιέζετε. Νὰ τοὺς προστατεύετε νὰ γεμίσουν τὰ χωργιά».

Ὁ Βαλῆ πασιὰς στενοχωρήθη πολὺ μὲ τοὺς Κασσανδρινούς. Κάλεσε δυὸ Βεζύρηδες καὶ δυὸ Μπέηδες, νὰ σκεφθοῦν γιὰ τὴν Κασσάνδρα.

Τοὺς λέγει ὁ Βαλῆς: «4 πασιὰδες ἔστειλα νὰ τοὺς ὑποτάξουν, ἀλλὰ εἰς μάτην. Μπορεῖ νὰ μᾶς σκοτώσαν 500 ἄνδρες». Μετὰ σκέφτηκαν ὄλοι νὰ στείλουν 100 ἵππεις, μὲ τὰ ἄλογα διαλεχτά.

Μετὰ καλεῖ τὸν Σαῖτ πασιὰ καὶ τὸν λέγει: «Θὰ πάρης 100 ἵππεις καὶ θὰ πᾶς στὴν Κασσάνδρα' θὰ βάλῃς μεγάλην δύναμιν». «Πέκι, ἐφέντη μ'»²².

Κίνησε ὁ Σαῖτ πασιὰς μὲ 100 ἵππεις καλπάζοντας. Ἐφθασαν στὴν Ποτίδαια. Ὁρμησαν στὸ ποτάμι. Τὰ ἄλογα κιούτσησαν²³. Αὐτοὶ ἐπιμένουν.

«Πῶρ ὁμαδόν», διατάζει ὁ ἀρχηγός. Ἐπὶ μία ὥρα πόλεμον. Μετὰ ὀπισθοχώρησαν. Τὸ ἴδιο θράδι γύρισαν. Πῆγε ὁ Σαῖτ στὸ Βαλῆ. Τὸν λέγει (ὁ Βαλῆς):

«Ἦρθατε, Σαῖτ πασιὰς;»

«Ἦρθαμε οἱ μισοί!»

«Οἱ ἄλλοι;».

«Τοὺς ἄλλους ὄλους τοὺς ἔφαγε τὸ ποτάμι μὲ τὰ ἄλογα μαζί!».

«Ἄϊ, ἀνά σινι»²⁴.

22. Τὸ ὀρθό: πέκ' εγι, ἐφέντη μ' (πολὺ καλά, κύριέ μου).

23. Κιούτσησαν = φοβήθηκαν.

24. Ἄϊ, ἀνά σινι (...τὴ μάνα τους). Φράση ὑβριστικῆ.

Μετὰ παρουσιάσθη ὁ Λουμπούτ πασιάς. Χαιρετᾶ: «Σαμπαλαέρουσιν, Βαλῆ πασιά ἐφέντη...!».

«Ἄξαμπαλαέρουσιν, Λουμπούτ πασιά. Χὸς γιαντί, χὸς πολτού». Ἄπο ποῦ ἔρχεσαι Λουμπούτη μου;

«Ἄπο τῆ Βάρνα τῆς Βουλγαρίας».

«Ἔχεις πολὺν ἀσκέρι;».

«Ἔχω δυὸ χιλιάδες ἄνδρες».

«Ποῦ τὸ ἔχεις τὸ ἀσκέρι σου;».

«Ἐδῶ ἔξω στὸ Ταλιάνι».

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐδῶ ποῦ εἶναι ἡ Γεωργικὴ Σχολή, τότε λεγόταν Ταλιάνι.

«Ἄπο θροφίματα ἔχω 800 κεφάλια σφαχτά, ἔχω 40 τσομπανιρέους στὴν ἀγέλη, ἔχω 40 ἄνδρες μαγειρούς. Ἔχει ἡ Χαλκιδική, πασιά, ἄφθονα ζῶα: κοπάδια δλόκληρα».

«Ἄφερομι, πασιά Λουμπούτη. Εἶσαι βαρβάτος πασιάς. Δὲ μοῦ λές, Λουμπούτ πασιά, θὰ μπορέσης, νὰ πᾶς νὰ ὑποτάξης τὴν Κασσάνδρα; Τὴν ἔχω μεγάλο θάρος εἰς τὴν ψυχὴν μου. Ἔστειλα 5 πασιάδες, καὶ μοῦ δῶσαν ὄλοι τὸν ἰστεφά τους. Ἐχασαν ἓνα σωρὸ ἀσκέρι, καὶ ἀποτέλεσμα δὲ μοῦ ἔφερε κανεῖς».

«Ἄκουσε, Βαλῆ πασιά ἐφέντη, καὶ αὐτοὶ ἔχουν ὄπλα. Καὶ αὐτοὶ πολεμοῦν γιὰ τὴν θρησκείαν τους, ὅπως πολεμᾶμε καὶ μεῖς. Αὐτὸ δὲν ἔχει χόλιον. Ἄφοῦ μὲ διατάξεις, θὰ πάγω. Ἐὰν τοὺς ὑποτάξω, καλῶς. Καὶ ἐὰν δῶ δυσκολίες, θὰ σοῦ δώσω καὶ γὼ τὸν ἰστεφά μου. Σὲ χαιρετῶ».

«Ὀλάρουσιν, δλάρουσιν, Λουμπούτη μου».

Κίνησε ὁ Λουμπούτ πασιάς γιὰ τὴν Κασσάνδρα καὶ λέγει τὸ ἀσκέρι του: «Ἐδῶ ἀπὸ θὰ κουρσεύετε τὰ χωργιά καὶ θρίσκετε γέροι, μὴν τοὺς πιέζετε. Εἶναι κριμα».

Ἐφθασαν στὸν Ἅγιο Μάμα· κατασκήνωσαν ἐκεῖ. Ἦταν μερικοὶ γέροι. Τὸν καλωσῴρισαν: «Καλῶς ἦρθες, πασιά μου». Καὶ αὐτὸς συνεχάρει τοὺς γέρους. Τοὺς λέγει: «Ἔχει θροφίματα ἐδῶ;». «Ἄφθονα θροφίματα, πασιά μου, γελάδια, πρόβατα, κατσίκια, κόττες, χῆνες... Ἄπο σιτηρὰ ὅλα τὰ σπίτχια εἶναι γεμάτα σιτάργια, κριθάρι, θρώμη. Ἐδῶ πέρασε ἓνας πασιάς δὲν τὰ ἔκασε τὰ χωργιά...». — «Καλὰ ἔκανε ποῦ δὲν τὰ ἔκασε· θρέθησαν τώρα. Αὐτοὶ οἱ Κασσανδρινοὶ φαίνονται σὰ δῶ; Ἔρχονται καὶ κουρσεύουσιν;» — «Δὲν τοὺς εἶδαμε καθόλου, πασιά μου». «Ἄϊ, τώρα, αὔριον θὰ τοὺς κάμω ἐξόρισην...».

«Μπρὸς ἐτοιμασθῆτε!...». Διατάζει ὁ Λουμπούτ πασιάς ἕναν γιούσμπαση καὶ ἕναν μιλιαζίμη, νὰ πάρουν 400 ἄνδρες καὶ νὰ πᾶν στὴ Ποτίδαια ἄφθοβα, τραγουδῶντας καὶ ὄχι φοβισμένοι. Νὰ θάλουν δύναμι σὲ κανὲ μέρος τοῦ ποταμινοῦ, ἴσως νὰ περάσουν. Ξεκίνησαν. Μόλις πλησίασαν, ὁ ἀρχηγὸς τοὺς εἶδε μὲ τὸ κιάλι. Λέγει στὰ παιδιὰ: «Σήμερα ἔρχεται στρατὸς ἀρκετὸς. Δυὸ

μέ τὰ ἄλογα. Καί ἔρχονται τραγουδώντας. Ἐμεῖς θά τοὺς κάμουμε τὸ ἴδιο τερτίπι. Μόνον προσοχή στὸ ὑποπτο μέρος. Θά φέρουμε ἄκρα ἡσυχία».

Ἦρθαν. Βλέπουν τὸ ποτάμι. Δὲν ἀκούεται τίποτε. Ρίχνουν πέντ' ἕξι δ' ὀπλα. Αὐτοὶ ἡσυχία. Αὐτοὶ παρατηροῦν γιὰ κανὲ μέρος νὰ περάσουν. Ποῦ ἀνεκάλυψαν τὸ ὑποπτο μέρος! . . . «Ἐδῶ, ἐδῶ φαίνεται τὸ μέρος ρηχὰ τὰ νερά' γκέλ μπουρντὰ τσαπούκ τσαπούκ». Μαζεύθηκαν ὄλοι σωρηδόν. Φωνάζει ὁ ἀρχηγός: «Πῶρ! στὰ σκυλιά. Ὅλα τὰ φυλάκια». Οἱ Τοῦρκοι χάσαν τὸ ἠθικό τους. Δὲν ἤξευραν ποῦ νὰ κάνουν. Τρόμαξαν τὰ ἄλογα, καλπασιμὸν στὸν καταυλισμό. Βλέπει ὁ Λουμπούτ πασιάς τί πάθανε. Κοντὰ πῆγαν καὶ στρατιῶτες: «Τί πάθαμε, πασιά μου! . . . Πληγώθηκε ὁ μιλιαζίμης καὶ θά μᾶς σκοτώσαν (. . .) περίπου ἄνδρες». «Ἄμιάν, μπρέ παιδί μου, νὰ καθαλλήσω αὔριο πρωτὶ τὸ μπινέ: μου, νὰ πάγω στὸ Βαλῆ πασιά, νὰ τοῦ τὰ κάνω ὄλα γνωστά».

Μπῆκε ὁ σατανὰς στὸν παπα-Στρατῆ καὶ αὐτομόλησε. Καβάλλησε ἕνα ἄλογο καὶ πέρασε τὸ ὑποπτο φυλάκιο (μέρος). Τὸν λένε τὰ παιδιγιά: «Γιὰ ποῦ, παπά, τόδαλες;».

«Ἐὰν μὲ περάση τὸ ἄλογο ἀπὸ τὸ ὑποπτο μέρος, νὰ πὰ νὰ φειρίσω αὐτοὶ ποῦ πέσαν χθές, νὰ θρῶ κανένα κουμπούρι καὶ πάλι θά γυρίσω».

Αὐτὸς πῆγε ἐκεῖ στοὺς φονευθέντας, ἀλλὰ τράβηξε στὸν καταυλισμό. Λέγει τόν. . . (;) : «Νὰ μοῦ ἐπιτρέψης νὰ μιλήσω τὸν πασιά».

«Μιὰ στιγμή νὰ τὸν ρωτήσω. . .».

«Πές τον, ἐλεύθερα. . .».

Πῆγε ὁ παπα-Στρατῆς; «Σαμπαλαέρσου, πασιά ἐφέντη».

«Ἀξαμπαλαέρσου, παπάξ ἐφέντη, νὲ θάρ νὲ γιόκ, ἔτσι πὶρ σεί γιόκ νεραλί. Μπρέ, παπάξ ἐφέντη, Ἄϊ Μάμα κιοϊ λάρ, ἀπὸ δῶ εἶσαι, ντόπιος; Ἄπο ποῦ ἦλθες;».

«Τώρα δὰ ἔρχομαι, ἀπὸ τὴν Ποτίδαια».

«Ἀμπρέ, αὐτοὶ ξέρουν τερτίπια. Ἄφῆσαν τὸ ἀσκέρι καὶ τὸν γιούσμπαση καὶ τὸν μιλιαζίμη, τοὺς ἄφησαν καλὰ ξεθαρρέσαν καὶ αὐτοὶ, εἶπαν φοβήθηκαν καὶ φύγανε. . . Αὐτοὶ πονηροὶ σὰν τίς ἀλεπούδες. . . Ἡῦραν ἕνα μέρος, φαίνονταν σὰ ρηχὰ τὰ νερά, μαζεύθηκαν ἐκεῖ σωρηδόν ὄλοι γιὰ νὰ περάσουν πρὸς τὰ πέρα, ἀρέ, φίλε μου, καὶ τοὺς βάζουν στὸ τουφεκίδι. . . Καθὼς μοῦ λέγει ὁ γιούσμπασης, ἄνω ἀπὸ 500 ὄπλα μᾶς θάρεσαν, ἄνω ἀπὸ 50 ἄνδρες θάρεσαν καὶ τὸ μιλιαζίμη. . . Εἶναι θαργιά πληγωμένους καὶ εἶμαι ἔτοιμος νὰ πάγω στὸ Βαλῆ πασιά, νὰ τοῦ τὰ κάμω ὄλα γνωστά. . .».

«Μὴν πᾶς πουθενά, πασιά ἐφέντη! Ἐγὼ θά σᾶς ὀδηγήσω νὰ περάσετε μὲ μία εὐκολία. . .».

«Δὲν βασίζομαι, παπάξ ἐφέντη' νὰ μὴ μᾶς παίξης καὶ σὺ κανὲ τερτίπι, ὅπως μᾶς παίξαν καὶ αὐτοὶ, μᾶς μάσης σωρηδόν στὸ ποτάμι καὶ διατάξετε πῶρ καὶ μᾶς σκοτώσατε ὄλους; . . . Ἄλλὰ θά κάμουμε τὸ ἐξῆς: Ἐχω τὸ Κοράνιον

στό μπαούλο μου, θά ὀρκισθῆς καὶ ἔπειτα θά πιστεῦσω. Ὅριστε τὸ Κοράνιον. Βγάλε τὸ καλυμμαῦχι σου καὶ λέγε:

«Ὅρκίζομαι στὸ ὀθωμανικὸν Κοράνιον τοῦ Προφήτου Μωάμεθ,
νὰ προστατεύσω αὐτὸν στὴν ἐξόρμησιν τῆς Κασσάνδρας».

Τώρα εἶμαι σίγουρος, παπὰς ἐφέντη. Αὐτὸ τὸ φερμάνι, παπὰς ἐφέντη, τὸ ἔλαβα σήμερα ἀπὸ τὸν Βαλῆ πασιὰ καὶ μοῦ γράφει τὰ ἐξῆς:

Λουμποῦτ πασιὰ.

Βάλε ὅλες τὲς δυνάμεις σου. Ἄμα ὑποτάξῃς τὴν Κασσάνδρα, θά σέ δώσω τὴ μισή Κασσάνδρα κτήμα σου. Θά βάλῃς σφαγὴ καὶ φωτριά. Δὲ θά ἀφήσῃς ζωντανή ψυχή, τὸ πείσμα (πού) μοῦ ἔχουν βάλει. Τὸ ἀσκέρι σου θά τὸ ὀνομάσω ρεντίφ ἀσκέρι...

Αὐτὰ μοῦ διατάζει ὁ Βαλῆ πασιὰς.

«Ἐγώ, πασιὰ μου, τὸν λέγει ὁ παπα-Στρατῆς, ἅμα δῶ κανὲ θράδι ὁ καιρὸς εἶναι ἀπὸ τὸ λίθα, νὰ εἰσθε ἔτοιμοι νὰ σᾶς ὀδηγήσω τὸ μέρος νὰ γίνῃ ἡ ἐξόρμησις».

«Ἄσκολοῦμ, παπὰς ἐφέντη...».

Ὁ παπα-Στρατῆς μὲ λίγες ὥρες μεταμεληθεῖς, κάμει ἓνα γράμμα καὶ τὸ δίνει τὸ γέρο Ἀργύρη καὶ τὸν δίνει καὶ 80 γρόσια. Τὸν δίνει καὶ τὸ ἄλογο καὶ τὸν λέγει: «Καβάλλα τὸ ἄλογο· αὐτὸ μαθημένο ἀπὸ πέρα μὲ ἄλλα ἄλογα καὶ στὸ ὑποπτο μέρος τὸ θυμάται καὶ θά σέ περάσῃ. Τὸ γράμμα αὐτὸ θά τὸ δώσῃς στὰ χέργια τοῦ ἀρχηγοῦ».

Τὸ γράμμα ἔγραφε τὰ ἐξῆς:

«Ἀρχηγοὶ τῆς Κασσάνδρας,

Ἦρθε ἔκτος πασιὰς. (Ὁ) Λουμποῦτ πασιὰς μὲ 2 χιλιάδες ἄνδρες ρεντίφ ἀσκέρι. Τὸν ἔδωσε ὁ Βαλῆ πασιὰς διαταγή, ἅμα θά ὑποτάξῃ τὴν Κασσάνδρα, θά τὸν δώσῃ τὴ μισή Κασσάνδρα κτήμα του καὶ νὰ βάλῃ σφαγὴ καὶ φωτριά. Νὰ μὴν ἀφήσῃ ζωντανή ψυχή, οὔτε κόκκορας νὰ λαλήσῃ μέσα στὴν Κασσάνδρα. Αὐτὰ τὰ θράδγια θά σᾶς κάμουν τὴν ἐξόρμησιν. Λάβετε τὰ μέτρα σας. Φυλαχθῆτε.

Παπα-Στρατῆς».

«Βρὲ τὸν κακοῦργο, τὸν προδότη, τί μᾶς ἔκαμε. Ἐλάτε ὅλοι νὰ μελετήσωμε τὸ ζήτημα. Εἶναι σοβαρό. Αὐτὸς μιὰ φορὰ πρόδωσε τὸ ὑποπτο μέρος. Αὐτός, ἀφοῦ πέρασε, ἔβαλε καὶ σημάδι νὰ θυμάται τὸ μέρος (γιὰ) τὴν ἐξόρμησιν. Θά γίνῃ νύχτα. Ἄν τὴν (κάνουν) τὴ μέρα, θά πάθουνε ἔτι πάθανε καὶ οἱ ἄλλοι».

Φωνάζει ὁ ἀρχηγὸς τὸν Μιχαλάκη: «Ἐλα, Μιχαλάκη, νὰ πῆς καὶ σὺ τὴν ιδέα σου... Ἐμεῖς τὸν σεβόμασταν ὅταν παπὰ· αὐτὸς μᾶς ἔγινε προδότης... Τώρα τί νὰ κάμωμε... Νὰ πέσωμε ἐδῶ στὸ μέρος ὅλα τὰ ὀπλα μας... βέβαια αὐτοὶ ἐδῶ θά περάσουν. Αὐτοὶ εἶναι 2 χιλιάδες ἄνδρες. Ἀπάν' στὴ

φούργια νά σκοτώσουμε 500 ἄνδρες. Μένουν ἄλλοι 1500. Θά πέσουν πρειμηδόν, θά μᾶς πάρουν ἀπό τὰ πλάγια. Ἰσως νά μᾶς πιάσουν ὅλοι ζωντανοί καί ἀλίμονο τί φοβερόν θάνατο... Καί καλά εἶναι τὸ μελίσι: νά τῶχουμε δεμένο²⁵. Ἦς ὀφῆται ὁ παπα-Στρατῆς. Αὐτὴ εἶναι ἡ δική μου γνώμη. Ὁπχοιος ἔχει καλύτερη γνώμη, ἄς μιλήσῃ. Μιά φορά τὴν πάθαμε...».

Ἐνα βράδι, τὴν πρώτη Νοεμβρίου, τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ξημέρωμα, ὁ ἀρχηγὸς μᾶς φώναξε ἄγρια καί τρομαγμένα: «Παιδιγιά! Τὸ Ἀλλάχ, Ἀλλάχ ἀκούεται. Λουμπούτ πασιάς μᾶς πάτησε μὲ τὸ ρεντίφ ἀσκέρι... Πάρτε ὅλοι τὰ ὄπλα σας... Τροχάδην πᾶτε στὰ χωργιά... Ἄλλοι τὰ πάνω τὰ χωργιά καί ἄλλοι τὰ κάτω τὰ χωργιά. Μᾶστε τὸ γυναικόπαιδο εἰς τὰ περιθαλάσσια, νά μὴν προκάμῃ ὁ ἐχθρὸς καί δὲν ἀφήσει γλώσσα. Ἐγὼ θά μείνω ὀπισθεν μὲ 150 ἄνδρες νά φυλάγωμε, νά σταματᾶμε τὸν ἐχθρό, νά μὴ βαδίξῃ ὀγρήγορα, νά φύγῃ ὀλίγος πολὺς κοσμάκης, νά γλιτώσῃ τὸν μέγαν κίνδυνον. Ἔσεῖς, τὰ πάνω τὰ χωργιά, ὡς ἀρχηγὸς ἄς ἀναλάβῃ ὁ Χρυσάφης ἀπὸ τὴν Καλάνδρα. 60 παλληκάργια μᾶστε τὸ γυναικόπαιδο καί ὅπως σᾶς βοηθήσῃ ὁ Θεός. Σᾶς ἀποχαιρετῶ, παιδιγιά μου. Καλὴ σας τύχη καί καλὴν ἀντάμωσιν, ἂν θέλῃ ὁ Θεός...».

«Ἐμεῖς (συνεχίζει, φαίνεται, ὁ ἀρχηγός)²⁶ ἀναχωροῦμε μὲ τοὺς ἄνδρες μου πρὸς τὰ κάτω γιὰ τὴ Χρούσου» (βορειοανατολικὴ παραλία τοῦ χωριοῦ Παλιουρισῶ).

Ἐμεῖς τὰ πάνω τὰ χωργιά: Πίνακα, Κρομιμῦδι, Βάλτα, Κασσανδρινό, Φούρκα, Καλάνδρα. Μᾶσαμε τὰ δυὸ χωργιά Πίνακα καί Κρομιμῦδι, φέραμε τὸ γυναικόπαιδο στὴ Βάλτα, ἠῦραμε τὸ πλῆθος μαζεμένο μέσ' στὸν πλάτανο καί ὁ Χρυσάφης μίλησε: «Πατριῶται... Μεγάλῃ ὀργῇ μᾶς ἔδουσε ὁ Θεός. Ψὲς μᾶς πάτησε τὴν Κασσάνδρα ὁ Λουμπούτ πασιάς καί ἔχει διαταγὴ ἀπὸ τὸ Βαλῆ πασιὰ Θεσσαλονίκης, μέσ' στὴν Κασσάνδρα νά μὴν ἀφήσῃ ζωντανὴ ψυχὴ, οὔτε πετεινὸς νά λαλήσῃ. Νά μὴν τὰ πολυλογοῦμε, νά μὴ μᾶς ἔρθουν ὦρα μὲ τὴν ὦρα (οἱ ἐχθροί, οἱ Τοῦρκοι), δὲ μοῦ λέτε, ποῦ θέλετε νά πᾶμε τὸ γυναικόπαιδο, γιὰ τὴ Χρούσου ἢ γιὰ τὸ Ποσείδι;». Ἐνας γέρων, γερο-Ματσιώλας, πλησίασε τὸν ἀρχηγό, τὸν ἐφίλησε στὸ μέτωπο καί τοῦ λέγει: «Στὸ Ποσείδι, ἀρχηγέ μου, νά πᾶτε. Εἶναι τὸ μέρος παράμερο. Στὴ Χρούσου, πᾶνε τὰ κάτω χωργιά καί θᾶναι πολὺ πλῆθος». «Εὐχαριστῶ, παππούλη μου, στὸ Ποσείδι θά πᾶμε. Μπρός! νά ξεκινᾶ τὸ γυναικόπαιδο», διατάζει ὁ ἀρχηγός. «15 παλληκάργια νά τρέξουν στὸ Κασσανδρινό, νά μᾶσουν τὸ γυναικόπαιδο. Θά ἀνταμώσουμε στὴ Φούρκα». Ἦτον πέντ' ἕξι Κασσανδρινιώτες' ξε-

25. Ἐκφραση κοινὴ, τοπικὴ, ὅταν πρόκειται γιὰ φινγί, γιὰ ἀναχώρησιν.

26. Τὸ σημεῖο αὐτό, λίγο δυσνόητο τὸ γράφει ὁ γερο-Ζάχος. Φαίνεται πὼς θέλει νά πῇ, πὼς ὁ ἀρχηγὸς ἀνάλαβε καί νά ἐμποδίξῃ τὴ γρήγορη προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ καί νά φροντίξῃ γιὰ τὴν προστασίαν τοῦ γυναικόπαιδου τῶν χωριῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Κασσάνδρας.

κίνησαν 15 ἄνδρες. Ἔνας, Γεωργαντᾶς ἀπὸ τὴν Ἄθυτο, πῆγαν δεκαπενταργιὰ (ἄφου πῆγαν καμμιά δεκαπενταργιὰ μέτρα), γύρισε πίσω.

«Ἐ, ρέ Γεωργαντᾶ, τί γερνᾶς πίσω;».

«Ἄντε μωρὲ σύρτε σεῖς. Δὲν ἔρχομαι ἐγώ».

Ἔνας, Μάρτης, ἀπὸ τὸ Κασσανδρινό, ἀπὸ τὰ πρῶτα παλληκάργια, θύμωσε. Τὸν λέγει:

«Τράβα, ρέ! Τί γύρισες;». Τραβᾷ τὸ δγιαταγάνι... Φυλάχθηκε ὁ Γεωργαντᾶς. Ἐσκυψε τὸ κεφάλι· ἀλλὰ τὸν πῆρε ἡ μύτη ἀπὸ τὸ δγιαταγάνι καὶ τὸν ἔκοψε τὸ δεξιό του αὐτί. Καὶ ἀπὸ (τότε ὁ) Γεωργαντᾶς ἔμεινε (μὲ) τὸ ἐπώνυμο Κουτσιαφτίκης καὶ τὰ σήμερα.

Μάσαν τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ ὅλα τὰ χωργιὰ τὰ ἐπάνω καὶ πῆγαν στὸ Ποσείδι. Ἄνοιχτὰ ἀπὸ (τὸ) Φανάρι, εἶδαν τὸν Κανάρη. Σινιάλα τὸν ἐκάμανε μὲ μαντήλια, μὲ ρούχα ἄσπρα. Εἶδε ἕνας ναύτης: «Τί εἶναι δῶ στὸ Ποσείδι; Σινιάλα μᾶς κάμουν». Παίρνει ὁ πλοίαρχος τὸ κιάλι, βλέπει γυναικόπαιδο, πλήθος. Γυρίζουν τὸ καράβι πρὸς τὰ ἔξω. Πᾶνε μὲ δάρκες. (Ἔρχονται, πρὸς τὰ ἔξω μὲ δάρκες).

«Τί πάθατε;».

«Ἄς τα τί πάθαμε! Λουμπουτ πασιᾶς μᾶς πάτησε ἐψές τὴν Κασσάνδρα καὶ πᾶμε γιὰ σωτηρία».

Διατάζει ὁ πλοίαρχος τὲς μαοῦνες: «Πάρτε τὸ πλῆθος μέσα».

Ἔνα ναυτάκι μίλησε: «Οἱ γέροι καὶ γριές νὰ μείνουν τελευταῖοι, νὰ μὴ μᾶς ἐμποδίζουνε μέσα εἰς τὸ καράβι. Νὰ πᾶνε πίσω στὰ χωργιὰ! Κανεῖς δὲν τοὺς πειράζει».

Οἱ γέροι ἄρχισαν νὰ κλαῖνε... Ὁ πλοίαρχος λυπήθηκε: «Βρέ, παιδγιά, πάρτε καὶ τοὺς γέρους μέσα. Εἶναι κρῖμα νὰ τοὺς ἀφήσουμε ἔξω νὰ τοὺς πιέζουν οἱ Τούρκοι!».

«Μὰ ποῦ νὰ τοὺς δάλουμε, κύριε πλοίαρχε;».

«Μέσ' στὲς μαοῦνες θάλτε τους' ἄς εἶναι καὶ κουδάρια».

Τελείωσαν. Ἐπιθιδάσθησαν στὸ καράβι ἄνδρες καὶ γυναικόπαιδο, ἄνω ἀπὸ χιλίων ψυχές. Ἐεκινήσαμε, φθάσαμε εἰς τὴν Σκόπελο, στήν ἔρημη τὴ Γλώσσα· βγάλαν τὸ γυναικόπαιδο. Ἐκεῖ ν' ἄκουγες κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια.

Ἐμᾶς μᾶς βγάλανε στὸ Τρίκερι. 60 παλληκάργια μὲ τὸ καριοφίλι ἐπ' ὄμου, διψασμένοι, εἶδαμε μία θρύση. Εἶδαμε ἄτομα. Λέμε ἕναν βοσκό: «Τί εἶναι δῶ κάτω;». Μᾶς λέγει ὁ βοσκός: «Εἶναι ἀπόσπασμα τουρκικό, πλένονται». Τοὺς δίνουμε μιά παταργιά, βαροῦμε πέντ' ἔξι. Ἄλλο ἀπόσπασμα τουρκικό, φύλαγε αὐτοὺς ποὺ πλένονταν. Μᾶς (δίνουν) καὶ αὐτοὶ μιά παταργιά καὶ βαροῦν δυὸ ἀπὸ μᾶς. Τὸν Πουγιατζῆ ἀπὸ τὸν Πίνακα καὶ τὸν Κολέμα ἀπὸ τὸ Κρομμύδι.

Μέσ' στὰ βουνά, στὸ Πήλιο, παλεύαμε τοὺς Τούρκους περίπου 10 χρό-

νια. Ἐπὸ τοὺς 60 μείναμε 12 παλληκάργια. Στὴν Τρίπολη ἀνταμώσαμε μετὰ ἀπὸ 10 χρόνια. Ἐκεῖ συνεννοηθήκαμε. «Πᾶμε γιὰ τὴν πατρίδα;». Κατεβήκαμε στὴν Κόρινθο. Μὲ τὸν Μιαούλη φύγαμε. Μᾶς ἔβγαλε στὴ Χρούσου. Σκορπίσαμε μὲς' στὰ χωργιά, σὰν τοῦ λαγοῦ τὰ τέκνα...».

Ὡς τὸ σημεῖο αὐτό, ὁ Γερο-Ζάχος γράφοντας, παρουσιάζει τὸν καπετάνιο στὴν κυρία διηγούμενο πράξεις τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ '21 Κασσανδρινῶν, διαλόγους τοὺς μεταξὺ προσώπων ἀπ' αὐτοὺς καὶ λοιπῶν. Ὁ καπετάνιος, ἀναφέρεται στὴν ἄμυνα στὸν ἰσθμὸ «Πόρτες», στίς ἐπιθέσεις ποὺ ἔκαναν οἱ Τούρκοι στοὺς ἀμυνομένους κλπ. Καί, τέλος, μετὰ τὴν προδοσία γιὰ τὸ πέρασμα ἀπ' τοὺς Τούρκους τοῦ ἰσθμοῦ, στὴν ὑποχώρηση τῶν ἀμυνομένων, μπρὸς στὴν ἀναπόφευκτη εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴν Κασσάνδρα, στὴ φυγὴ τοῦ γυναικόπαιδου στίς Σποράδες. Λέγει, ἐπίσης, ὁ καπετάνιος γιὰ τὴν ἐπὶ δέκα χρόνια περιπλάνησή του σὲ ἄλλα ἑλληνικὰ μέρη μὲ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Τούρκων, γιὰ τὴ συνάντησή του μὲ ἄλλους συμπατριῶτες του στὴν Τρίπολη καὶ τὸ γυρισμὸ στὸν τόπο τους, στὴν Κασσάνδρα, στὰ χωριά τους. Καὶ ἦταν ὁ καπετάνιος Κασσανδρινός, ἐπαναστάτης τοῦ '21 καὶ ἡ κυρία, Κασσανδρινὴ κι αὐτή.

Καὶ συνεχίζει ὁ γερο-Ζάχος ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πιὸ πέρα, γράφοντας, τὸ τί λέγει ὁ καπετάνιος μὲ τὴν κυρία, σὲ μορφή διαλόγου.

— Σᾶς κούρασα, κυρά μαντάμ. Τὸ ταξίδι μου εἶχε πολλὲς περιπέτειες, καὶ σᾶς κούρασα πάρα πολύ. Ζητῶ συγγνώμην.

— Ἐνα ἐρώτημα, καπετάνιε μου: τὰ παλληκάργια τὰ 12 ποὺ ἤρθατε μαζί, μήπως τοὺς γνωρίζεις τὸ ὄνομα τοῦ καθενός;

— Πῶς!... Τοὺς ἔχω ἀπὸ (ὑπὸ) σημείωση καὶ αὐτοὺς καὶ τὰ χωργιά τους.

— Παρακαλῶ, γιὰ πές μας τὸ ὄνομα τοῦ καθενός.

— Παρακαλῶ, δῶστε προσοχή! Χ ρ υ σ ἄ φ η ς ὁ Καλανδρινός, Κ ἄ ψ α ς ὁ Παζαργιώτης, Τ σ ι ἄ γ κ α ς ἀπὸ τὴν Πολύχρονο, Κ ὀ χ λ α ς ἀπὸ τὴν Χανιώτη, Π ο υ ρ π ο ῦ λ ι α ς ἀπὸ τὴν Καψόχωρα, Λ ἄ μ π ρ ο ς ἀπὸ τὸ Παλιούρι, Μ ἰ τ ε λ ο ς ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή, Κ α ρ ὠ ν ι ο ς ἀπὸ τὸ Τσαπράνι, Σ π α ν ὀ ς ἀπὸ τὸ Κασσανδρινό, Π α ρ α θ υ ρ ᾶ ς ἀπὸ τὴ Φούρκα, Κ α ρ α γ ι α ν ν ἰ ὀ ς ἀπὸ τὴν Ἄθετο, Κ ο ζ ο ῦ χ α ς ἀπὸ τὴ Βάλτα.

— Οἱ ἄλλοι οἱ 48, τί πάθανε, καπετάνιε μου;

— Οἱ ἄλλοι οἱ 48, γιὰ τὸ αἶσθημα τῆς πατρίδος καὶ τῆς ὥραίας Κασσάνδρας, μὲς' στὰ θουνὰ στὸ Πήλιο, τοὺς φάγαν τὰ κοράκια. Κυρά μαντάμ, μὲ ἀργοπόρησε; μὴν ἔχει Τούρκοι στὰ χωργιά, μὴν εἶναι ὁ πασιὰς Λουμπότης;

— Δὲν ἔχει Τούρκοι στὰ χωργιά, οὔτε (εἶναι) πασιὰς Λουμπότης. Μένουν εἰς τὴν Ποτίδαια φυλάγουν τὴν Κασσάνδρα. Πχοιός εἶσαι σὺ ποῦ μὲ

ρωτᾶς γιὰ τὸν πασιᾶ Λουμπούτη; «Πὸ ποῦ, καλέ, κατάγεσαι, νὰ μάθω τὸ ὄνομά σου;...»

— Κασσανδρινός, κατάγομαι. Σακᾶς τὸ ἐπώνυμό μου. Καὶ σὺ γνωστὴ μοῦ φαίνεσαι. Ἄγεις ἀπὸ τὴν Ἄθετο, ἀπὸ τοὺς Γαλανέους, γιὰ τῆς γιαιᾶ (ς σου) τὸ ὄνομα σοῦ εἶπανε Γαλάνου. Γαλάνου μ', δὲν σὲ ἀντάμουσα, τώρα καὶ 10 χρόνια, τὸ λιγερὸ σου τὸ κορμί, τὰ γαλανὰ σου μάτχια...

— ...Ἄ, τώρα σὲ κατάλαβα... Εἶσαι ὁ ἄνδρας μου ὁ Καραγιαννιός...

ἐσύ, Γιάννη μ', στὰ θουνά
 ποῦ λείπεις τόσα χρόνια,
 μιὰ, τώρα, ποῦ κατέβηκες
 ἔβγα νὰ προσκυνήσης.
 Ἄβγα, Γιάννη μ', προσκύνησε
 τὰ χρόνια μας περνοῦνε,
 τὰ χρόνια μας θὰ φύγουνε
 καὶ πίσω δὲ γυρνοῦνε...
 Ἄβγα, Γιάννη μ', προσκύνησε
 νὰ δῆς καὶ τὸ παιδάκι,
 μὲ τὸ ἄφησες 4 μερῶν
 κι ἔγινε παλληκαράκι...

Γιάννη, οἱ Τούρκοι σὲ ἀποκηρύξανε (ἐπικηρύξανε). Μὲ δώσανε φερμάνι...

— Τί λές, Γαλάνου μου; Σοῦ δώσανε φερμάνι; Καὶ γιὰτί μιλάει; Ἑλληνικά ἢ τουρκικά, Γαλάνου, μιλάει; (ἐννοεῖ: στὰ ἑλληνικά ἢ στὰ τουρκικά εἶναι γραμμένο).

— Ἑλληνικά, καὶ (μὲ) κάτι λέξεις τουρκικές.

— Μήπως καὶ τὸ ἔχεις πρόχειρο, δόστο νὰ τὸ δγαθάσω.

— Τὸ ἔχω στὴ τσιάντα, Γιάννη μου... δρίστε, δγαθάσέ το.

— Θὰ τὸ δγαθάσω δῶ, παρὸν ν' ἀκούσωμε τὴν κατηγορία μου, τοῦ πασιᾶ Λουμποῦτ ἐφέντη. Δῶστε προσοχή:

Πασιᾶ ταμποῦρ
 Καπὶ μερκέζ Κασσάνδρας

Ἄπο κήρυξις

Φερμάνι τοῦ πασιᾶ Λουμποῦτ ἐφέντη, ζαμπίτη τῆς Κασσάνδρας.

Ἄπὸ σήμερον, τὴν 1 Μαρτίου μέχρι 1 Αὐγούστου, χρονολογία ὀθωμανικὴ 1275, χρονολογία χριστιανικὴ 1832, ἀποκηρύσσω τοὺς καπετανέους τῆς Κασσάνδρας. Ἀποκηρύσσω τὸν καπετὰν Γιάννη Καραγιαννιδὸν ἐξ Ἄθύτου Κασσάνδρας. Ἐπὶ 10 ὀλόκληρα

χρονια καταπολεμᾷ τὸ ρεντίφ ἄσκέρι καὶ ἐνοχλεῖ αὐτό. Παρακαλῶ αὐτόν, αὐτόν νὰ παύσῃ. Νὰ μὴν καταπολεμᾷ τὴν τουρκικὴν σημαία, τὴν φωτεινὴν σελήνην καὶ τὸν λαμπρὸν ἀστέρα τοῦ κόσμου. Παρακαλῶ αὐτόν, παρακαλῶ αὐτόν νὰ παρουσιασθῆ ἐνώπιον τοῦ πασιᾶ Λουμπούτ ἐφέντη νὰ προσκυνήσῃ αὐτόν καὶ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὸν δ-πλισμόν του. Καὶ ὁ πασιᾶς θὰ τὸ χαρίσῃ τὸ καμπαάτι του καὶ νὰ γίνῃ καλὸς ραγιαῶς χριστιανός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ ραγιαῶδες. Μὴ ἐμφανισθῆ μέχρι τῆς διαταγῆς τοῦ πασιᾶ, τουφεκίζε-ται εἰς θάνατον.

Πασιᾶ ταμποῦρ καπὶ μερκέζ

Ὁ γραμματέας τοῦ πασιᾶ Λουμποῦτ Ἄγᾶ
Ἄγᾶ Σαλή Ὀσμάν Ἐφέντης

— Πάρ' το τὸ φερμάνι, Γαλάνου μου, μήπως καὶ χρειασθῆ καὶ σὲ καμ-μιά ἄλλη περίπτωση. Φύλαξέ το.

— Τί λές, καλὲ Γιάννη μου, ἐγὼ σὲ περιμένω νὰ βγῆς νὰ προσκυνή-σης, νὰ ἐρθῆς στὸ σπίτι μας καὶ σὺ μοῦ λές νὰ φυλάξω τὸ φερμάνι... Τί; φυλακτικὸ θὰ τὸ κάμω ἐγώ; Θὰ τὸ τσαλαπατήσω μὲ τὰ πόδια μου καὶ ἂν προ-δοθῶ ἄς κρεμασθῶ.

— Δὲ μοῦ λές, Γαλάνου μου, εἰς τὴν μεγάλην ταραχὴν τῆς Κασσάνδρας, πῶς σωθήκατε ἐσὺ μὲ τὸ μωρό σου καὶ οἱ γονεῖς σου μὲ τὲς ἀδερφάδες σου;

Καὶ ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ διηγίεται ἡ γυναίκα τοῦ καπετάνιου στὸν ἄνδρα τῆς, ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ καπετάνιος, τὸν τρόπο καὶ τὸ ποῦ τῆς σωτηρίας τους.

— Τὸ βράδι ἀπὸ πατήθη ἡ Κασσάνδρα, ξημέρωμα τῶν Ἀγίων Ἀναγ-γύρων, ἤρθαν παλληκάργια ἀπὸ τὴν Ποτίδαια («Πόρτες») καὶ εἰδοποίησαν ὅτι μᾶς πάτησαν οἱ Τοῦρκοι τὴν Κασσάνδρα, νὰ φύγῃ τὸ γυναικόπαιδο ὀγρήγορα, νὰ μὴν φθάσῃ ὁ ἐχθρὸς καὶ δὲ θὰ ἀφήσῃ γλώσσα. Ἀναστατώθηκε ὅλη ἡ Ἀ-θετο. Λέγει ὁ πατέρας μου: Κορίτσια, γρήγορα πάρτε τί μπορεῖτε καὶ νὰ φεύγουμε. Λέγει ἡ μητέρα μου: 10 λεπτά, ἴσως καὶ φανῆ καὶ ὁ Γιάννης. Ἄλλὰ ἐσὺ πῆγες (σ)τὰ πάνω χωργιὰ τῆς Κασσάνδρας. Μετὰ ξεκινήσαμε. Ἦταν καὶ ἄλλες οἰκογένειες (σ)τὴν ἀκροθαλασσιᾶ. Φθάσαμε στὸ Παζαράκι. Στὰ χαράματα, ἐκείνη τὴν ὥρα, φοντάρισε ἓνα καῖκι Γλωσσιώτικο. Ἦθελε νὰ πάρῃ γέννημα ἀπὸ τὸ Παζαράκι. Μὲ αὐτὸ φύγαμε 40 οἰκογένειες. Μάλιστα ἦταν καὶ δύο γέροι, ὁ γερο-Κατσιάνης καὶ ὁ γερο-Σαρίκας. Τοὺς λέγει ὁ κα-πετάνιος: «Καθῆστε, ρέ, γέροι... Ἐσᾶς δὲν σᾶς πειράζουν οἱ Τοῦρκοι.

«Δὲν μᾶς πειράζουν, καπετάνιε; Θὰ μᾶς γδάρουν ἀνάτριχα...».

* Ἀρχισαν οἱ γέροι νὰ δακρῦζουν. Τοὺς λέγει ὁ καπετάνιος: «Μπάτε μέσα».

Ἐκίνησε τὸ πλοῖον. Εἶχαμε μαϊστράκι καλὸ. Μόλις περάσαμε τὸ ἀκρωτήριον τῆς Κασσάνδρας, λέγει ὁ γερο-Κατσιάνης: «Βρέ, παιδιγιά, νὰ μιάσουμε λίγα γρόσια, νὰ δώσουμε τὸν καπετάνιο».

Ἐβγαλε τὴ σκούφια τοῦ ὁ γερο-Κατσιάνης, καὶ τοὺς λέγει: «Παιδιγιά, ὄπχοις ἔχει γρόσια... Ὁπχοις δὲν ἔχει, δὲν εἶναι ντροπή...».

Ἐμασε ὁ γερο-Κατσιάνης 500 γρόσια. Τὰ δίνει τὸν καπετάνιο καὶ τὸν λέγει: «Θὰ μᾶς πᾶς, καπετάνιε, στὴ Σκόπελο. Ἡ μάνα μου ἦτο Σκοπελίτσα καὶ ἔχω συγγενεῖς στὴ Σκόπελο».

Ἄκουσε ὁ γερο-Σαρίκας: «Τί λές, ρέ! Θὰ πᾶμε στὴ Σκόπελο;... ἔχεις καὶ ἄλλο μυαλό;»

Τσακώθηκαν οἱ γέροι. Τοὺς λέγει ὁ καπετάνιος: «Ἀκοῦστε, γέροι. Γιὰ νὰ πᾶμε στὴ Σκόπελο, θέλει 14 ὥρες καὶ θάλε καὶ ἔαν εἶναι ὁ καιρὸς καλός. Ἐνῶ γιὰ τὸ Ἅγιον Ὅρος, μὲ τρεῖς ὥρες θγαίνομε. Τὸ ἀπόγευμα θὰ βγοῦμε. Νὰ γυρίσω καὶ γὼ νὰ σώσω καὶ ἄλλον κοσμάκη».

Ὁ γερο-Σαρίκας ἔγινε ὁ λόγος τοῦ ἀπὸ τὸν καπετάνιο. Ἐβγαλε τὸ σκουφοσαρίκι του, καὶ τὸ θάρεσε πάνω στὴν κοδέρτα. Ὁ γερο-Κατσιάνης πειράχθηκε.

«Τί, ρέ, θάρεσες τὸ σαρίκι σου στὴν κοδέρτα;».

Λόγου ἐπὶ λόγου τσακώθηκαν στὰ χέργια. Τοὺς λέγει ὁ καπετάνιος: «Γιὰ, καθήστε καλά, ρέ, γέροι... νὰ μὴν πάρω τὸ μικρὸ τὸ κουπι καὶ σᾶς κανονίσω...».

Ἀντράπηκαν καὶ ἠσύχασαν. Μετὰ βγήκαν (βγήκαμε) στὸν ἄρσανά τῆς Ἁγίας Ἄννας. Τὰ πλησίον μαναστήρια, εἶδαν τὸ γυναικόπαιδο, ἔστειλαν 6 Πατέρες νὰ ἐξετάσουν τί γυναικόπαιδο εἶναι αὐτό. Ἦρθαν οἱ Πατέρες καὶ σταμάτησαν 15 μέτρα μακριὰ καὶ λέγουν: «νὰ ἔρθουν δύο γέροι νὰ τοὺς μιλήσουμε». Πῆγε ὁ γερο-Κατσιάνης μὲ τὸ γερο-Σαρίκα. Τοὺς λένε: «Εὐλογεῖτε, Πατέρες, ἢ εὐχή σας».

«Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς εὐλογήσῃ καὶ ἡ εὐχή τοῦ Χριστοῦ. Τί εἶναι ἐδῶ;».

«Ἐλεος, Πατέρες. Σωτηρία. Λουμποῦτ πασιὰς φῆς μᾶς πάτησε τὴν Κασσάνδρα καὶ ἔδωσε διαταγὴ στὸ ρεντιφ ἀσκέρι νὰ μὴν ἀφήσουνε ζωντανὴ φυχή μέσα στὴν Κασσάνδρα, οὔτε κόκκορας νὰ λαλήσῃ. Ἐμεῖς, τυχαίως ἕνα καῖκι Γλωσσιώτικο ἦρθε στὸ Παζαράκι νὰ πάρῃ γέννημα, καὶ αὐτὸ μᾶς ἔφερε, 40 οἰκογένειες. Τώρα, ἂν μᾶς δεχθῇ ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου (Ἅγιοι) καὶ ἡ χάρις τῆς Παναγίας, καλῶς. Καὶ ἂν δὲν μᾶς δεχθῇ, θὰ πέσωμε στὴ θάλασσα νὰ πνιγοῦμε».

«Θὰ σᾶς δεχθῇ τὸ Ἅγιον Ὅρος».

«Εὐχαριστοῦμε, Πατέρες. Ἡ εὐχή σας».

«Θὰ πᾶμε στὴν Ἁγία Ἄννα. Ἐχει οἰκήματα ἀρκετὰ νὰ στεγάσεται (νὰ στεγαστῆτε) καὶ ἔμεῖς, τὰ μαναστήρια, θὰ σᾶς φέρνωμε θροφίματα».

«Εὐχαριστοῦμε, Πατέρες».

Ἐκείνη τὴν ἡμέρα μὲ τὲς ἀδερφάδες μου καὶ μὲ τὴ νουνά μας, πήγαμε καὶ μεις τὸν Θανάσάκη. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ πήγαμε 4 μικρά. Μόνον ὁ Θανάσης ἦταν παιδί (ἀγόρι), τὰ ἄλλα τὰ 3 ἦταν κοριτσάκια. Μέσ' σ' ἓνα νερὸ τὰ βαπτίσαν καὶ τὰ 4. Πρῶτον ἐβάλανε τὸν Θανάσάκη. Ὁ Πάτερ ἡγούμενος μίλησε:

«Τὸ παιδί θὰ κληθῆ τὸ ὄνομα Ἀθανάσιος». Ἡ νουνά μας ἐδέχθη τὸ ὄνομα καὶ τὸ φώναξε: Ἀθανάσιος!

— Δὲ μοῦ λές, Γαλάνου μου, τοὺς δικούς μου γονεὺς καὶ τὰς 2 ἀδερφάδες μου μὴν τοὺς εἶδες ἢ μὴν ἄκουσες τί γίνανε αὐτοί;

— Αὐτοί, Γιάννη μου, δὲν προκάμαν νὰ φύγουν καὶ τοὺς χάλασαν οἱ Τούρκοι στὴ Χρούσου.

— Αἴ! τυχερό τους ἦτονε, νὰ χυθῆ τὸ αἷμα τους στὴ Χρούσου.

— Ἔδρα, Γιάννη μ', τὴν ἀπὸ θὰ ἐρθῆ τὸ Πάσχα,
νὰ πᾶ' νὰ προσκυνήσουμε τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ μας
νὰ πᾶ' νὰ κοινωνήσωμε πῶς πᾶ' ὁλος ὁ κόσμος;...

Ἔδρα, Γιάννη μ', προσκύνησε εἰς τὸν πασιὰ Λουμπούτη,
ποὺ μένει στὴ Ποτίδαια μὲ τὸ ρεντίφ ἀσκέρι...

Σύρε, Γιάννη μ', προσκύνησε, χάρισε τ' ἄρματα σου...

Σύρε, Γιάννη μ', προσκύνησε, καθόλου μὴ φοβᾶσαι.

Προσκυνημένη κεφαλὴ ἀκονισμένο σπαθί δὲν τὴν κόπτει...

— Καλὰ τὰ λές, Γαλάνου μου. Προσκυνημένη κεφαλὴ, μπορεῖ κάτι νὰ γίνῃ...

Ἀποκηρυγμένη κεφαλὴ, ἄραγε τί θὰ γίνῃ;

Ἡ νὰ μὲ βάλῃ στὰ δίχτυα τοῦ ὁ καπετάν Λουμπούτης
καὶ νὰ μοῦ ψήσῃ στὸ σουβλί σὰν τὸν Ἀθανάση τὸν Διγιάκο;

Ἐγὼ ραγιαῖς δὲ γένομαι, Λουμποῦτ δὲν προσκυνάω.

Ποὺ χάλασε τὴ χώρα μας, τὴν ἄμορφη Κασσάνδρα.

— Γιάννη μου, δὲν βαρέθηκες νὰ κυνηγᾷς τοὺς Τούρκους;

Οἱ Τούρκοι δὲν τελειώνουνε, εἶναι σὰν τὸ μυρμηγκί

θὰ γίνῃ θέλημα Θεοῦ, νὰ τσακισθοῦν οἱ Τούρκοι,

θὰ τσακισθοῦν τὸ 12 ἀπὸ τὴν Μακεδονία,

θὰ τσακισθοῦν στὸ 12 τὸ χίλια ἐννιακόσια

ἔτσι γράφουνε τὰ χαρτὰ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας.

— Ἄ! αὐτὸ εἶναι εὐχάριστο, Γαλάνου μου, ποὺ γράφει ἡ Ἁγία Θεοδώρα. Οἱ Τούρκοι νὰ τσακίζονταν τὴν ἀρὰ σὲ λίγα χρόνια!... Πολὺς

καιρός, Γαλάνου μου, τὸ 912. Θέλει 80 χρόνια. Ἄλιμονο ἢ Ἑλλάδα μας καὶ ἡ Μακεδονία μας πῶς θὰ ὑποφέρει 80 χρόνια.

- Ἐβγα, Γιάννη μ', προσκύνησε, τὰ χρόνια μας περνᾶνε,
ἡ Μάνα σου καὶ ἡ μάνα μου δὲν μᾶς ξαναγεννᾶνε.
Δὲν ἔλυπᾶσαι νιὸ κορμί, δὲν ἔλυπᾶσαι νιάτα,
δὲν ἔλυπᾶσαι τὸ παιδί, τὸν μικρὸν τὸν Θανασιάκη
πού θὰ γυρίζη ἐδῶ καὶ κεῖ σὰν ξηρημο πουλάκι;
Στὰ τελευταῖα, Γιάννη μου, σο (ὕ) λέγω ἔβγα νὰ προσκυνήσης
τὰ νιάτα σου τὰ ὄμορφα δὲν τὰ ὑπολογίζεις;
- Μο (ὕ) λύπησες, Γαλάνου μου, μὲ ἔκαμες νὰ δακρῦσω
τὸ αἷμα μου, ὀρκίσθηκα, τὴ γῆς νὰ ποτίσω.
Τὰ νιάτα μου, ὀρκίστηκα, κοράκια νὰ τὰ φᾶνε,
Γαλάνου μ', πὰρ' το ἀπόφαση, Λουμπούτ δὲν προσκυνᾶω,
πού ἔδωσε διαταγή, εἰς τὸ ρεντίφ ἀσκέρι
καὶ δὲν ἀφήσαν ζωντανή ψυχὴ μέσα εἰς τὴν Κασσάνδρα,
πού ἔγινε τὸ μακελλεῖό, τὸ γράψαν οἱ παππούδες,
τὴν ἡμέρα τῶν ἀγίων Ταξιαρχῶν τῆς (τὴν) ὀγδόης (ὀγδόη)
Νοεμβρίου.

Σφαγὴ μεγάλη ἔγινε στὴ Χρούσου τῆς Κασσάνδρας:
ἐσφάξανε, τουφεκίσανε, κρεμάσανε, χαμὸς τοῦ κόσμου ἔγινε...

- Ἄκουσε, Γιάννη μου, σὸ (ὕ) εἶπα καὶ σὸ (ὕ) ἀλάησα, βγαίνω ἀπὸ
τὴν ἁμαρτία.

Τὰ λόγια μου δὲν ἀσπάζηκες. Σύρε εἰς τὸ καλὸ σου...

Ἰπογραφή: Γερο-Ζάχος Ἀχιλλέας
Κασσάνδρα

Καὶ ἐπισημειώνουμε, ὅτι μὲ μονάχα τὴν ὅπως πρέπει διόρθωση τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων πού ὑπάρχουν στὸ χειρόγραφο κείμενο τοῦ μακαριτῆ γερο-Ἀχιλλέα, καθὼς καὶ μὲ τὴ θέση σ' αὐτὸ σημάδιων κατάλληλης στίξης — γιὰ τελεῖτες, κόμματα κλπ. σημάδια στίξης, λείπουν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ χειρόγραφο — ἔγινε ἡ ἀντιγραφή, ἀπὸ τὰ τετράδια τοῦ γερο-Ζάχου. Φράσεις, λέξεις ἢ καὶ γράμματα τῆς ἀλφαβήτου, πού εἶναι σὲ παρενθέσεις μέσα, εἶναι πρόσθετα ἀπὸ μᾶς καὶ σκοπὸ ἔχουν τὴν ἐπεξήγηση, τὴ διασαφήμιση κλπ. νοημάτων. Χωρὶς νὰ θέλουμε νὰ κάνουμε κάποιον κι ὁποιοδήποτε σχόλιο γιὰ τὴ γραφὴ τοῦ μακαριτῆ αὐτοῦ γέρου, γράφουμε ἀπὸ μέρους μας τοῦτο μονάχα: μὲ τὴ γραφτὴ διήγησή του, μὲ τίς λεπτομέρειες καὶ τὴ συνοχὴ τους στὴν ἱστορὴση τῶν γεγονότων καὶ μὲ ἄλλα, μᾶς κάνει ἀρκετὴ ἐντύπωση. Τὰ γράμματά του ἦταν λίγα. Ὅπως ἀρχικὰ μᾶς εἶπε ὁ γέρος, τὴν ἱστορία τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἤξερε καλά. Γιὰ τὸν παππούς του ἦταν 8 χρονῶ, ὅταν ὁ προπαππούς του, κατὰ τὴν ἐπανάσταση, πῆρε τὴν οἰκογένειά του ἀπὸ τὴ Παλάτιστα κι ἔφυ-

γε στά νησιά. Ὁ πατέρας του παντρεύτηκε κι ἔμεινε οἰκογενειακῶς στὸ Κασσανδρινὸ τῆς Κασσάνδρας. Δὲν ἀποκλείεται γι' αὐτό, ὁ γερο-Ἀχιλλέας νὰ εἶχε ἀκούσει διηγήσεις σχετικὲς ἀπὸ τὸν πατέρα καὶ τὸν παπποῦ του ποὺ κατάγονταν ἀπὸ τὴ Γαλάτιστα, θὰ εἶχε ἀκούσει κι ἐδῶ στὴν Κασσάνδρα κι ἔτσι εἶχε συνδυασμὸ ἀπὸ πληροφορίες. Ἐργάστηκε νέος καὶ στὸ Ἅγιον Ὅρος.

*

**

— Τουφέκισε ὁ παραπαμποῦς μου ἕναν Τούρκο· κι ἔφυγαν οἱ ἄλλοι οἱ Τούρκοι. Καὶ προστάζουν οἱ ἄλλοι τὸν παραπαμποῦ μου, τὸν Κυριαζῆ, νὰ πάη νὰ τὸν ψάξη τὸν Τούρκο. Κι αὐτὸς (ὁ Τούρκος ἔννοε!), δὲν εἶχε ξεψυχήσει. Καὶ κεῖ ποῦ πῆγε καὶ τὸν ἔψαχνε, τὸν ἄρπαξε ἀπ' τὸ λαϊμὸ ὁ Τούρκος. Καὶ πέταξε μιὰ κοιλιά... λέει, ὁ παραπαμποῦς μας, πέρα... Πέταξε μιὰ κοιλιά!... ἀπ' τὸ φόβο του. Κι τὸν φώναζαν (τὸν ἀποκαλοῦσαν μὲ παρατσούκλι), ὄλο (N) ταλακοκυριαζῆ· τὸν φώναζαν... Λαχτάρηξε... κατάλαβες; Λαχτάρηξε...

Φεύγουν ἐκείνοι, οἱ πρῶτοι οἱ Τούρκοι, ἔρχονται δεῦτεροι. Ἐρχονται δεῦτερο τάγμα (δεύτερη ὀμάδα, δεύτερο τμήμα ἀσκεριοῦ, ἔννοε!). Πίσω πάλι οἱ δικοὶ μας... «Ντουμανιά!» (πῦρ, τουφεκιές, καπνὸς ἀπάνω στοὺς Τούρκους). Βαπλώνουν ἔνχν. Καὶ στέλνουν τώρα... (οἱ δικοὶ μας), ἀπ' τοὺς Ρηγοπουλαῖους;... ἀπ' τοὺς Σακκουλαῖους;... ἔπο πόσα χρόνια!... Ἐῆρω ἴγώ; (ἀκαθόριστο ἀπὸ ποιούς, γιατί πέρασαν χρόνια). Παπποῦδες ἰά!... Παπποῦδες δὲ θὰ ἦταν... παλληκάργια ἦταν... Τὸν στέλνουν, λέει, καὶ κείνον νὰ τὸν ψάξη τὸν Τούρκο, καὶ τὸν πατάει μιὰ κλωτσιὰ τὸν δικό μας, πάει ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά... ὁ δικός μας (τὸ κατὰ ὑπερβολή· πετάχτηκε στὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ἀύλακιου τοῦ στενοῦ «Πόρτες»). Καὶ τρέχουν πέντ' ἕξ' ἑνοματοὶ δικοὶ μας... Ρέ, λέει, μᾶς τὸν σκότωσε ὁ παλιότουρκος, τὸν σκότωσε!... Αὐτὸς ἕνα ἀπ' τὴν κλωτσιὰ ἐδῶ (σὲ μέρος τοῦ σώματος ἀσθενῆς ἴσως), ἕνα ποῦ ἔπεσε κατὰ γῆς, λιγοθύμησε, ὁ καημένος...

Αἶ, τὸν ἔφεραν σὲ λογαριασμὸ, καλά...

Καὶ τελειώνει ἐδῶ τὴν ἀφήγησή της ἡ γριουλά Λενιώ γιὰ περιστατικὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἄμυνας τῶν Κασσανδρινῶν, στὶς «Πόρτες». Συνεχίζει μὲ ἀφήγησι ἀλλοῦ περιστατικοῦ, ποῦ ἀνήκει σ' ἄλλες σελίδες νὰ γραφτῆ, πὶδ πέρα.

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγησι τῆς Ἑλένης Βούλγαρη - Κυριαζῆ, 83 χρονῶ, μὲ ἀκρίβεια ἀντιγραφῆς καὶ χωρὶς τὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, κατὰ τὸ 1973.

.....

Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἀνεχώρησε ἐκ Κασσάνδρας εἰς Ἅγιον Ὅρος, ἔπως ἐξεύρη χρήματα.

Ἐκ τοῦ Λοβούτ (Λουμπούτ) πασάς, ἐκ προδοτῶν πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ἄμυνα ἡλαττώθη, ἐπεχωμάτισε τὴν αὐλακα (στὸ στενὸ «Πόρτες») πρὸς τὸ μέρος τοῦ Θερμαϊκοῦ μὲ σάκκους μαλλίων καὶ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς διεπεραιώθη εἰς Κασσάνδραν, καταλαβὼν τὰ νῶτα τῶν (ἀμυνομένων) ἐπαναστατῶν. Ἡ μάχη ἐκ τοῦ συστάδην ὑπῆρξε φοινική. Ὁ ἐκ Τσαπραγίου μάλιστα Γιανγκαράς διηγεῖτο ὅτι, ἰδὼν ὀπισθὲν τοῦ Τούρκου, ἀφοῦ ἐξεκένωσε (ἐναντίον του) τὴν πιστόλαν του, τοῦ ἀφῆρσε τὴν μάχαιραν (τὸ γιαταγάνι του, ἴσως), ἥτις σήμερον ἀκόμη εὐρίσκεται ἐνταῦθα, εἰς Βάλτα, ὡς κειμήλιον.

Ἀπὸ τῆς γραφτῆς σημειώσεις πού μᾶς παρέδωσε ὁ Ἀθανάσιος Ἰ. Οἰκονόμου, γιαντζής, ἀπὸ τῆ Βάλτα. Τὰ σὲ παρενθέσεις, πρόσθετα ἀπὸ μᾶς.

Ἡ ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΟΥ ΡΗΧΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ «ΑΤΛΑΚΙΟΥ», ΤΟΥ ΣΤΕΝΟΥ «ΠΟΡΤΕΣ» ΣΤΟΤΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Ὁ κ. Ἰ. Βασδραβέλλης, στὸ βιβλίο του «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας», ἐκδ. 1940, σελ. 119, σὲ ὑποσημείωση 3, ἀναφέρει, σχετικὰ μὲ τὴν παράδοση πού ὑπάρχει στὴν Κασσάνδρα γιὰ τὴν προδοσίαν τοῦ ρηχοῦ μέρους τοῦ αὐλακιοῦ τοῦ στενοῦ μέρους «Πόρτες», πὼς ἡ προδοσίαν αὐτὴ ἐγένετο στοὺς Τούρκους ἀπὸ ἕναν παπᾶ. Καί, πραγματικὰ, στὴν Κασσάνδρα ὑπάρχει ἡ πίστη πὼς παπᾶς πρόδωσε στοὺς Τούρκους τὸ σημεῖο τοῦ αὐλακιοῦ, ἀπ' τὸ ὅποιο ἦταν δυνατό νὰ περάσουν καὶ νὰ μπουῖν στὴ χερσόνησο. Ὅμως, ὑπάρχουν καὶ σύντομες παραδόσεις γιὰ τὴν προδοσίαν τοῦ περάσματος πού δὲ λένε γιὰ προδοτὴν παπᾶ. Πιὸ κάτω, μερικὲς κι ὅσες ἀκούσαμε παραδόσεις σχετικῆς.

Ὁ γερο-Ἀχιλλέας Ζᾶχος γράφει²⁷, πὼς προσφέρθηκε νὰ προδώσῃ τὸ μέρος, ἀπ' τὸ ὅποιο θὰ μπορούσαν νὰ περάσουν οἱ Τούρκοι, ὁ παπα-Στρατῆς, πού ὄρκισε τοὺς ἐπαναστάτες προκειμένου ν' ἀμυνθοῦν καὶ ν' ἀντισταθοῦν στὸ στενὸ «Πόρτες». Δὲ γράφει, ὁ ἴδιος γερο-Ζᾶχος, ἀν ὁ παπα-Στρατῆς ὑπόδειξε, ἐκτέλεσε τὴν προδοσίαν, παρὰ μονάχα, πὼς ὁ παπᾶς αὐτὸς εἶπε στὸν πασιᾶ: «Ἐγὼ θὰ... κλπ.»²⁸. Ἐπίσης γράφει, πὼς ἀφοῦ τὸν ὄρκισε τὸν παπα-Στρατῆ ὁ πασιᾶς, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε πάλι: «Ἐγὼ, πασιᾶ μου, ἄμα δῶ κάνα θράδι ὁ καιρὸς νὰ εἶναι ἀπὸ τὸ λίθον, νὰ εἰσθε ἕτοιμοι... κλπ.». Μετὰ πὼς μετάνοισε γι' αὐτὸ πού θὰ νὰ κάνην ὁ παπα-Στρατῆς κι ἔγραψε γράμμα στοὺς ἀμυνομένους κλπ.²⁹. Δὲ βγαίνει καθαρὰ ἀπὸ τὰ γραφόμενα αὐτά, ἀν ὁ παπα-Στρατῆς πραγματοποιοῦσε τὴν προδοσίαν. Μποροῦμε νὰ υποθέσουμε ὅμως, πὼς σὲ κατάλλη-

27. Ἴδὲς στὴ σελ. 47.

28. Ἴδὲς στὴν ἴδια σελ. 47.

29. Ἴδὲς στὴ σελ. 48.

λο καιρό (άνεμο), ο παπάς αυτός πραγματοποίησε την υπόσχεση που με όρκο έδωσε στον πασιά. Άλλωστε, ο πασιάς τον είχε στα χέρια του... κι άς διημήγυσε στους άμυνόμενους, τó τί είχε νά κάνη ο πασιάς, τί διαταγές είχε αυτός, για τήν Κασσάνδρα, άπ' τó Βαλῆ τῆς Θεσσαλονίκης.

Ό παπάς αυτός που πρόδωσε τó στενό, δέν ἦταν από τις Ζουμπάτες' τó άκουσε από τους παλιότερους του. Ό παπάς αυτός ἦταν από τά Βραστά τῆς Χαλκιδικῆς. Είχε ο παπάς αυτός από τά Βραστά, τά μελίσια του στην Κασσάνδρα μέσα, εκείνη τήν εποχή. Κι επισκέφθηκε τó μέρος για νά ιδῆ τά μελίσια του. Κλείστηκε όμως, με τήν έκστρατεία των Τούρκων κατά τῆς Κασσάνδρας, στην Κασσάνδρα. Και δέν εὔρισκε τρόπο νά φύγη, νά επιστρέψη στό χωριό του, στα Βραστά. Περίμενε καιρό άρκετό για νά του δοθῆ, νά βρῆ εύκαιρία νά φύγη από τήν Κασσάνδρα. Ό μόνος δρόμος για νά φύγη, ἦταν από στεριά, περνώντας από τó στενό «Πόρτες». Περίμενε. Πώς νά περνούσε από κεί; Έκει, ἦταν οί επαναστάτες όχρωμένοι. Άντίκρυ, ἦταν οί έπιτιθέμενοι Τούρκοι.

Άφου ο άνθρωπος άρκετό διάστημα στεναχωρήθηκε μέσα στην Κασσάνδρα, αποφάσισε νά φύγη. Τόν άπότρεπαν όμως οί Κασσανδρινοί χωρικοί. «Που θά πάς; Δέν μπορείς νά φύγης», τόν έλεγαν. «Μείνε, ώσπου νά ιδουῖμε τί θ' απογίνη...». Μά αυτός άντέτεινε: «Θά πάω ως εκεί και θά προσπαθῶ' θά παρακαλέσω νά με αφήσουν νά περάσω», έλεγε. Και τράβηξε για τις «Πόρτες».

Έκει οί άγωνιστές τόν άπέτρεπαν νά περάση τó αὐλάκι. Παρακαλοῦσε αυτός νά τόν αφήσουν, νά τόν περάσουν. «Παπούλη, του λέγανε, θά σε πιάσουν οί Τούρκοι, θά σε βασανίσουν, θά σε αναγκάσουν και θά μᾶς πάρης στό λαιμό σου!...». Τίποτε, ο παπάς. Έπέμενε, παρακαλοῦσε...

Οί πολεμιστές εκεί, έμφορούμενοι από βαθύ θρησκευτικό αίσθημα, από βαθύ σεβασμό πρὸς τó πρόσωπό του σαν παπάς που ἦταν, αποφάσισαν νά τόν περάσουν νύχτα από τά ρηγά νερά του αὐλακιού. Τόν πέρασαν' και ο παπάς κατευθύνθηκε πρὸς τά θόρεια μέρη από τó στενό. Πιάστηκε όμως από τουρκική περίπολο που περιφερόταν στις «Άχλαδοῦδες» (πρὸς τó μέρος του Άγίου Μάμα, που, κατά τó χειμώνα σά χαμηλό κι έπίπεδο που είναι, σε πολλά σημεία του σκεπάζεται από νερά θαλασσινά).

Οί Τούρκοι τόν υπέβαλαν σε άνάκριση και σε πιέσεις νά μαρτυρήση από που πέρασε. Δέ μαρτυροῦσε, όμως, ο παπάς. Μά οί πιέσεις και τά βασανιστήρια άπ' τούς Τούρκους στον παπά, γίνονταν όλο και χειρότερα. «Άγκίδες» (άκίδες) στα νύχια, στα δάχτυλα κι άλλα πολλά βασανιστήρια... ἡ ζωή είναι γλυκειά! Είδε κι άπόειδε ο παπάς, φανέρωσε τó ρηχό μέρος του αὐλακιού, άπ' τó όποιο οί Τούρκοι, άφου τó κάλυψαν με μποῦρδες με μαλλιά κλπ., πέρασαν.

Άφήγηση Νικολάου Παπαγιάννη, έτών 78, τήν 1η και 6η Ίανουαρίου 1952. Ή γραφή όλων των ιστορικών παραδόσεων αυτών γίνεται με διατύπωση σύμφωνη με τήν αφήγησή του κάθε άφηγουμένου.

Τὸ πέρασμα τοῦ στενοῦ τὸ πρόδωσε ἕνας ποῦ ὀνομαζόταν Παπαδόπουλος. Μῆνες ὁ Λουμποῦτ πασάς (σημ. μας: οἱ Τούρκοι, ἴσως θέλει νὰ πῆ), προσπαθοῦσε νὰ περάσῃ στὴν Κασσάνδρα. Μὰ οἱ φρουροί, οἱ ἐπαναστάτες Κασσανδρινοί, ἀμύνονταν τόσο καὶ φαινόταν, πῶς οἱ προσπάθειες τοῦ πασᾶ ἦταν μάταιες.

Τὸ φθινόπωρο εἶχε ἔρθει (Σεπτέμβριος - Ὀκτώβριος μῆνας) καὶ ὁ πασάς προοριζόταν μὲ διαταγὴ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο ν' ἀφήσῃ τὴν Κασσάνδρα καὶ νὰ στραφῆ ἐναντίον τῆς Νάουσας, ποῦ κι ἐκεῖνη εἶχε ἐπαναστατικὴ κίνηση. Ἄν καὶ ἡ ἐπιχείρηση πρὸς τὴ Νάουσα, θὰ ἔφερε τὸ Λουμποῦτ σὰν ἀποτυχημένο, τότε αὐτὸς μπορούσε νὰ θεωρῆ τὸ κεφάλι του ὄχι σὲ ἀσφάλεια. Βρισκόταν λοιπὸν σὲ δύσκολο καιρὸ καὶ μεγάλη ἦταν ἡ στεναχώρια του. Ἀκριβῶς στὴ στεναχώρια του πάνω παρουσιάσθηκε ὁ Παπαδόπουλος καὶ τοῦ ζήτησε ἀμοιβές, νὰ δείξῃ τὸ πέρασμα τοῦ στενοῦ.

Ὁ Λουμποῦτ ὑποσχέθηκε πολλά. Ἔτσι, ὁ Παπαδόπουλος ἔδειξε τὸ πρὸς τὸ ἕνα μέρος τοῦ αὐλακιοῦ σημεῖο, ποῦ ἦταν τόσο λίγο βαθύ, ὥστε καθάλλαρης σὲ ἄλογο μπορούσε νὰ τὸ περάσῃ καὶ νὰ βγῆ στὸ ἀπέναντι μέρος, στὴν Κασσάνδρα.

Νύχτα τότε πέρασε τὸ τουρκικὸ ἱππικὸ ἀπ' τὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ βγήκε στὰ πίσω μέρη τῶν ἐπαναστατῶν καὶ χτύπησε τοὺς ἀμυνόμενους. Ἡ προδοσία αὐτὴ συνετέλεσε στὴ δημιουργία σύγχυσης στοὺς Κασσανδρινοὺς πολεμιστὲς καὶ στὴν εἰσβολὴ τῶν ἀσκεριῶν τοῦ Λουμποῦτ στὴν Κασσάνδρα. Καὶ εἶχε ὑποσχεθῆ ὁ Λουμποῦτ σ' αὐτά, πῶς γιὰ δεκαπέντε μέρες θὰ τ' ἄφηνε νὰ ἀρπάξουν, νὰ λεηλατήσουν καὶ νὰ κάνουν ὅ,τι ἄλλο θὰ ἤθελαν στὴν Κασσάνδρα μέσα. Αὐτὸ γιὰ νὰ τὰ κάνῃ ν' ἀγωνισθοῦν μὲ θυσία ἀποβλέποντας καὶ στὴ λαφυραγώγηση κι ἔτσι νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εἰσβολὴ του στὴ χερσόνησο.

Ἔστερα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς εἰσβολῆς, ὁ Λουμποῦτ κάλεσε τὸν προδότη Παπαδόπουλο καὶ τοῦ εἶπε: «Γκιαούρ, μὲ ἔσωσες τὸ κεφάλι μου... Σκέφτηκες ὅμως, πόσο αἷμα θὰ χυθῆ — ἐννοώντας τὸ χριστιανικὸ αἷμα, ποῦ θὰ χυνόταν ἀπ' τίς σφαγές ποῦ θὰ ἔκαναν τὰ μανιασμένα ἀσκέρια του — ποῦ ἐμένα θὰ βαρύνῃ;». Καὶ κρέμασε τὸν προδότη ἀνάποδα καὶ κάτω του ἔκαιγε καλαμιές νὰ καπνίζεται. Ἔτσι, τὸ τέλος τοῦ προδότη ἦταν ἐκείνο ποῦ τοῦ ἄξιζε.

Ἐφήγησις Δημ. Ἰ. Σταμπούλη, ἐτῶν 81, ἀπὸ τὴ Βάλτα, στίς 3 Ἰουλίου 1954.

... Κατὰ τὸν ἀφηγούμενο Ξανθόπουλο Εὐλογημένο, ἡ Κασσάνδρα δὲν «πατιόταν», γιατί πολὺ σύντομα ἀναμενόταν νὰ γίνῃ ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια, ἀπὸ κάτω. Δὲν πατιόταν, ἂν δὲν προδινόταν ἀπὸ ἕναν καλόγερο καὶ ἕναν μπαξεβᾶνο, οἱ ὁποῖοι ὑπέδειξαν στοὺς Τούρ-

κους νά περάσουν ἀπ' τήν ἄκρη, τήν πρὸς τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο, τοῦ χαντακιοῦ πού εἶχαν ἀνοίξει στὸ στενὸ «Πόρτες» οἱ ἐπαναστάτες. Καὶ συμβούλεψαν μάλιστα τοὺς Τούρκους, νά στρώσουν σακκιά γεμᾶτα μὲ μαλλιά καὶ πάνω ἀπ' αὐτὰ πέτρες, πλάκες, στὸ μέρος ἐκεῖνο.

Ἄπ' τὴ συλλογὴ πληροφοριῶν Ἰ. Βαμβακᾶ. Ἀφήγηση γερο-Ξανθοπούλου Εὐλογημένου, ἐτῶν 90, ἀπὸ τὴ Ν. Σκιῶν (παλιὸ Τσαπράνι).

... Οἱ ἐπαναστάτες ὀχυρώθηκαν στὸ κάστρο «Πόρτες» καὶ ἀμύνονταν μὲ καριοφίλια, τὰ μόνα τῆς ἐποχῆς ὄπλα. Τὸ κάστρο ἔπεσε σὲ ἕξ μῆνες ἀπὸ προσδοσία ἑνὸς παπά! Ὁ παπὰς αὐτὸς ὑπόδειξε στοὺς Τούρκους, πῶς τὸ ρηχώτερο μέρος (τοῦ αὐλακιοῦ) ἀπ' τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσαν νά περάσουν στὴν Κασσάνδρα ἦταν τὸ ἀνατολικό. (Σημ. συλλογέα: ἐν ἀντιθέσει μὲ ἄλλους ἀφηγουμένους, κατὰ τοὺς ὁποίους τὸ πέρασμα ἐγίνε ἀπὸ τὸ δυτικὸ μέρος τοῦ χάνδακα). Καὶ (ὑπόδειξε ἀκόμα ὁ παπὰς) ὅτι ἔπρεπε νά ρίξουν μπουῦρδες, δηλαδή πολλὰ σακκιά γεμᾶτα μαλλιά καὶ ραμμένα μαζὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τοῦ χαντακιοῦ. Τὰ μαλλιά αὐτὰ μαζεύτηκαν δι' ἀρπαγῆς καὶ ἐπιτάξεως ἀπὸ τὰ ἕξω τῆς Κασσάνδρας χωριά, Ἁγιο Μάμα, Πορταριά, Καρκάρα κλπ. . .

Ἀφήγηση γερο-Χρυσορρήμονα Παπαστυλιανοῦ, ἐτῶν 90, ἀπὸ τὴ Νέα Σκιῶν (π. Τσαπράνι).

... Οἱ Τούρκοι δὲν μπορούσαν νά περάσουν τὸ στενὸ. Μιὰ γριά συμβούλεψε τοὺς Τούρκους νά ρίξουν (στὸ χαντάκι) μπουῦρδες μὲ μαλλιά. Τὰ μαλλιά τὰ μάζεψαν ἀπὸ τὸν Ἁγιο Μάμα, ἀπὸ τὸ Μυριόφυτο. Ἔτσι κατάφεραν καὶ πέρασαν.

Πληροφορία ἀπὸ γερο-Γιάννη Ἀκριβό, ἡλικίας 86, ἴσως 90 χρονῶ, ἀπὸ τὸ Παλιούρι.

... Βάρεσε ὁ πρῶτος πασιάς. Χτύπησε, χτύπησε δὲν μπόρεσε νά περάσει. Ἔθαζε μπουῦρδες μαλλιά. Ἔθαζε Τούρκους ἱππεῖς, μὲ τ' ἄλογα, νά λουμώσουν τ' ἄλογα νά περάσουν. Χτύπησε, χτύπησε... διαλύθηκαν. Περισσότεροι αὐτοί, ἑβδομήντα ἄνδρες ἀπὸ δῶ οἱ δικοί μας, χτυποῦσαν μὲ τὶς καριοφίλιες, δὲν μπορούσαν νά σπάσουν. Ἀλλὰ ὕστερα ἐγγῆκε ὁ παπὰς αὐτὸς, καὶ πέρασε ἀπὸ πέρα καὶ πρόδωσε... Πέρασε ὁ Λουμποῦτ πασιάς ὕστερα. Νίκησε κι ἔκανε τὴ σφαγὴ ἐδῶ. Ἐδῶ στὸ χωριὸ μας ἀπόμειναν ἕνα σπίτι ἐδῶ πέρα τῆς πεθερᾶς μου· ἐκεῖνο τὸ εἶχαν κι ἔσφαζαν τὸν κόσμο. Τώρα ἐκεῖ κόκκαλα, πού τοὺς παράχωναν. Κι ἕνα σπίτι Κριτέικο πάνω ἐκεῖ ἀπόμεινε κι τὸ εἶχαν καρακὸλι. Τὸ εἶχαν κάψει τὸ χωριό.

Ἀφήγηση ἠχογραφημένη Γιαννάκη Καρατάσιου, ἀπὸ τὴν Κρουσιγγή

τὰ (Παζαράκια), ἐτῶν 81, ἀγράμματος, τὴν 11.11.73.
τῆς τὸ 1973.

Αὐτὴ τὴν ἱστορία τὴν ἄκουσα ἀπὸ τὸ θεῖο μου αὐτὸν τὸ Μανίκα, ὅπου ὁ πατέρας του ἦταν ἀγωνιστὴς στὰ φρούρια (ἐγνοεῖ τὰ κομμάτια ἀπὸ τὰ τεῖχη), πέρα τῆς Ποτιδαίας (στὶς «Πόρτες»). Τότε, τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη πού ἐγινε ἡ κατάληψις τῆς Κασσάνδρας, εἶχαν πάθει ἔναν. . . μιὰν ἀρρώστια. . . ἔναν. . . (κολικόπονο) κι ἀφοῦ δὲν μποροῦσαν νὰ σταματήσουν ἐκεῖ στὰ φρούρια, εἶδαν ὅτι μιὰ μέρα θὰ ἔπεφτε ἡ Κασσάνδρα στοὺς Τούρκους (θὰ τὴν «πατοῦσαν» τὴν Κασσάνδρα οἱ Τούρκοι). Ἄναγκάζονταν κι ἔστελγαν μὲ ὄ,τι μέσον ἔβρισκαν, μὲ δάρκες, μὲ κατκία τὶς οἰκογένειες δηλαδὴ, στὰ νησιά κάτω. Στὸ τέλος ἔφυγαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι (οἱ ἀγωνιστές). Κι ἓνας παπάς, ἀπ' τὸν Ἅγιο Μάμα, πηγαίνοντας μὲς' στὴν Κασσάνδρα (ἴσως νὰ ἐγνοῆ πὼς κλείστηκε κι αὐτὸς στὴν Κασσάνδρα μὲ τοὺς ἀμυνομένους), εἶδε τὴν κατάσταση αὐτὴ, καὶ πῆγε στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς λέει: «Ἐγὼ θὰ σᾶς παραδώσω τὴν Κασσάνδρα». Καὶ ὄλοι ὄλοι στὰ φρούρια (στὶς «Πόρτες» ὅπου ἀμυνοῦνταν οἱ ἐπαναστάτες) ἦταν (εἶχαν μείνει) τριάντα ἄτομα. Καὶ τοὺς ὑπέδειξε (τοὺς Τούρκους) ἓνα μέρος αὐτὸς ὁ παπάς, καὶ πέρασαν μέσα καὶ κυκλώθηκαν αὐτοὶ πού ἦταν στὰ φρούρια. Κι ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα πέρασαν μέσα οἱ Τούρκοι καὶ ἄρχισαν σφαγὴ ὅπου περνοῦσαν, ἔκαιγαν, καὶ σκοτώναν καὶ σκλάβωναν ὅσους ἔβρισκαν κι ἔπιαναν. . .

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση ἀπὸ τὸν Ἄναστάσιο Μακέδο, ἀπὸ τὴν Καπόχωρα (τώρα Πευκοχώρι), 57 χρονῶ, μὲ γραμματικὲς γνώσεις Δημοτικού σχολείου, στὶς 4.3.74. Γράφτηκε ὅπως λέχθηκε ἀπὸ τὸν ἀφηγητὴ. Τὰ σὲ παρενθέσεις, πρόσθετα ἀπὸ μᾶς.

. . . Που λές, γιὰ τὸν παπά, φώναξε κι ἓνα χότζια (ὁ Λουμπούτ, ἐγνοεῖ πὼς φώναξε χότζια) καὶ τὸν λέει:

— Τί λές ἐσύ, χότζια, ἅμα κινδύνευες ἐσύ, ὅπως κινδύνεψε ὁ παπάς, θὰ νὰ προδώσης; Καὶ ὁ χότζιας ἀπάντησε:

— Θὰ νὰ προδώσω. Ἄφοῦ θὰ κοίταζα ζόρι, θὰ νὰ προδώσω.

— Θὰ νὰ προδώσης; Τοῦ λέει.

Τότε τοὺς ἄρπαξε, μὲ τὸν παπά μαζί καὶ τὸ χότζια. Ὁ παπάς δὲν ἔπρεπε νὰ προδώσῃ. Διότι πῆρε τόσον κόσμον στὸ λαιμό του. Ἄφοῦ πρόδωσε ὁ παπάς, τώρα, σὰ νὰ λήγῃ, περάσαμε ἐμεῖς μέσα μὲ δίχως πόλεμο. Καὶ διέταξε στρατιῶτες:

— Πάρτε τὸν παπά μαζί καὶ τὸ χότζια καὶ πάτε πάνω ἐκεῖ νὰ τοὺς (σκοτώσετε) καὶ νὰ τοὺς παραχώσετε (θάψετε). Πάει καὶ τοὺς ἔβανε καὶ τοὺς δυὸ μαζί. Τοὺς ἔθαψαν στὸ Μυργιόφυτο, στὴν Τούμπα ἀπὸ πάνω. Καὶ τοὺς

ἔθαψαν καὶ τοὺς δυὸ μαζί. Γιατὶ ὁ παπὰς πρόδωσε· καὶ ὁ χότζιας, κι ἐκεῖνος εἶπε πὺς ἅμα κινδύνευε θὰ γὰ προδόση. Ἦθελε (ὁ Λουμπούτ) γὰ πάρη τὸ μέρος (γὰ εἰσβάλῃ στὴν Κασσάνδρα) μὲ τὴν παλληκαργιά του (μὲ νίκη χωρὶς προδοσία). Κι μάλιστα, τὸ μνημούρι, σὲ λέγω ὅτι πῆγα καὶ τὸ εἶδα. Πήγαμε στὸν Ἀϊ Μάμα καὶ θερίζαμε ἐκεῖ μὲ τὸ μεροκάματο καὶ μᾶς τὸ ἔδειξαν: «Ἐδῶ ἔθαψε ὁ Λουμπούτ πασιὰς τὸν παπὰ καὶ τὸ χότζια μαζί!». Ἀπὸ κεῖ τὰ ξέρω ἐγώ. Ἦ ἄλλα ποῦ γὰ τὰ ξέρω;...

Ἀπὸ ἠχογραφημένη ἀφήγηση Γιαννάκη Καρατάσιου, ἀπὸ τὴν Κρουση-γὴ (τὰ Παζαράκια), ἐτῶν 81, ἀγράμματος, τὴν 11.11.73. Τὰ ἐντὸς παρενθέσεως δικές μας προσθήκες.

Ἐρόμε πολὺ καλὰ τὸ στεγνὸ «Πόρτες», καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ πρὶν τοῦ 1930. Μεταξὺ τοῦ 1930 - 35 ἔγινε διώρυγα, ἀν καλὰ θυμούμαστε. Συχνὰ περνοῦσα ἀπ' αὐτὸ γιὰ τὸν Ἅγιο Μάμα, ἢ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Μάμα γιὰ τὴ Βάλτα. Ἦμουν 8, 9, 10 χρονῶ παιδὶ τότε (πρὸ τοῦ 1920). Σὰ μεγάλωσα περνοῦσα μὲ τ' αὐτοκίνητα τῆς συγχωριανίας μας μὲ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἔβλεπα τὸ ἀπὸ τὰ παλιότερα χρόνια γιομισμένο μὲ χῶματα χαντάκι· χορταριασμένο πὺς ἦταν μὲ κάθε λογῆς μεγάλα χορτάρια, δέσποζαν σ' αὐτὰ ἀνάμεσα τὰ πολλὰ καὶ ψηλὰ γαιθουράγκαθα, ὅταν ἦταν ἀνοιξη ἢ καλοκαίρι.

Μὲ ἀνοιγμα, τὸ χαντάκι αὐτὸ, στὰ ψηλότερά του μέρη τῆς ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ του στεριάς (στοὺς ὄχτους του) τόσο, ποῦ δὲν μπορούμε τώρα σὲ μέτρα γὰ τὸ καθορίσουμε· μὲ τὴ χορταριασμένη, κάτω, κοίτη του καὶ μὲ τοὺς ἐπίσης χορταριασμένους πλαγεροὺς ὄχτους του ποῦ δὲν εἶχαν καὶ πολὺ ὕψος. Μακριὰ καὶ στενὴ κάτω αὐτὴ ἢ κοίτη του, ἔμοιαζε ρούγα ποῦ ἔνωνε τίς παραλιακὲς ἀμμουδιὲς τοῦ Τορωναίου ἀπ' τὴ μιὰ, καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά κόλπου. Στὸν πρὸς τὴν Κασσάνδρα ὄχτο τοῦ αὐλακιοῦ, ὀρθώνονταν μεγάλα καὶ χοντρά κομμάτια ἀπὸ τείχη, ὑπολείμματα ἀπὸ τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας Κασσανδρείας. Λίγα τὰ κομμάτια αὐτά· σὲ διάφορες στὸ μᾶκρος τους ἀποστάσεις μεταξύ τους κι ἀπ' τὴ μιὰ παραλία ὡς τὴν ἄλλη. Μαζὶ μὲ χῶματα ἀπ' τ' αὐλάκι, θ' ἀποτελοῦσαν ὅπως ὅποτε τὰ πρῶτα μετερίζια τῶν προφυλακῶν· τῶν πρώτων φρουρῶν τῶν ἀμυνομένων ἀγωνιστῶν. Συμπεραίνομε, λοιπόν, ὅτι:

α) Τὸ στρατόπεδο τοῦ Λουμπούτ θρῖσκοταν πολὺ μακριὰ, κι ἴσως μάλιστα κοντὰ στὸν Ἅγιο Μάμα. Ἀδύνατο ἦταν γὰ βρισκεται ὄχι πολὺ κοντὰ στὸ αὐλάκι, ἀλλὰ κοντὰ καὶ γι' ἄλλους λόγους, ἐκτὸς ἀπ' τὸ λόγο τῆς προσβολῆς του ἀπ' τοὺς ἀμυνομένους.

β) Ἦ καλὴ κατόπτευση τῶν θέσεων τῶν ἀγωνιστῶν ἀπ' τοὺς Τούρκους, ἦταν ἀρκετὰ δύσκολη ἀν ὄχι κι ἀδύνατη. Ἀδύνατη ἦταν ὅμως, ἢ θεώρηση, ἢ

ἐρεῦνηση καὶ κατὰ συμπερασμὸ ἀκόμα ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ βάθους τοῦ αὐλακιοῦ στὰ διάφορά του σημεία, γιὰ ἀνεύρεση τοῦ ρηχότερου. Τοῦρκοι ποὺ θὰ ἐπιχειροῦσαν κατὰ κάποιο τρόπο βυθομέτρηση, θὰ ἦταν πολὺ κοντὰ στὸ μάτι τοῦ κάθε φρουροῦ καὶ πολὺ μέσα στὸ διάστημα τῆς βολῆς τοῦ καριοφιλιοῦ του. Ὑπῆρχε, καὶ φυσικὰ ὑπῆρχε, ρηχὸ μέρος τοῦ αὐλακιοῦ. Ἄρα, ἔγινε ἀπὸ προδοσία αὐτὸ γνωστὸ στοὺς Τούρκους· καὶ καθορίσθηκε ἀκόμα ποιὸ ἦταν τὸ σημεῖο αὐτό, καὶ ὑποδείχθηκε ὁ τρόπος τοῦ μουλώματός του καὶ

γ) Μούλωμα καὶ διάβαση ἔγιναν ὀπωσδήποτε νύχτα ἀπ' τοὺς Τούρκους· καὶ ἔγιναν μὲ σπουδὴ, μὲ γρηγοράδα καὶ ἀθόρυβα ἴσως. Σπαχῆδες (καβαλλάρηδες) Τοῦρκοι βρέθηκαν μέσα ἢ στὰ πίσω ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τῶν ἀμυνόμενων. Μάχη ἔγινε «φονικὴ» ὀπωσδήποτε. Σύγχυση ὅμως δημιουργήθηκε στοὺς ἀγωνιστὰς ἀπ' τὸ ἀναπάντεχο, ἴσως καὶ ἀπ' τὸν τόσο πολὺν ἐχθρὸ ποὺ βρέθηκε νύχτα κοντὰ του τόσο, ἀνάμεσά του. Ὅπισθοχώρησαν τότε πολεμῶντας, ἐνῶ πιὸ μπροστὰ ἔτρεξαν καὶ εἰδοποίησαν στὰ χωριά τοὺς κατοίκους ἀγγελιαφόροι γιὰ νὰ φύγουν. Ποιὸς ἔκανε τὴν προδοσίαν; Παπᾶς ἦταν αὐτός, καλόγερος, μπαξεβᾶνος, ἢ μήπως, ἢ πρὶν ἀπὸ μέρες ἀναχώρηση τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, γιὰ τὴν κάτω Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ζητήση ἐνίσχυση, ἔγινε αἰτία νὰ πλασθῇ ὁ μῦθος γιὰ παπᾶ προδότη, νὰ θαλθῇ στὴν προδοσίαν σὰ δράστης τῆς ἑνας παπᾶς; Οὔτε καὶ αὐτὸ σωστὸ μπορεῖ νὰ εἶναι, ἀφοῦ πρὶν ἀπὸ χρόνια δειχνόταν καὶ τάφος παπᾶ καὶ χότζα, ἀπὸ Ἁγιομαμίτες, σὲ κάποιο σημεῖο τῆς περιοχῆς Ἁγίου Μάμια.

Ο «ΧΑΛΑΣΜΟΣ»

(Φυγή του πληθυσμού, αιχμαλωσίες, σφαγές, ἐξανδραποδισμοί κλπ.)

Κατὰ τὴν ὑποχώρηση τῶν Κασσανδρινῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὸ στενὸ «Πόρτες», ὅπου ἐπὶ μῆνες ἀμύνθησαν κατὰ τὸ 1821, ἕνας Βαλτιώτης ἐπαναστάτης ὑποχωρώντας σταμάτησε στὴ θέση πού ἀργότερα κτίστηκε καὶ θρισκόταν ὁ ἀνεμόμυλος τοῦ μετοχιοῦ Πετριώτικο (μετόχι τῆς μονῆς Σιμωνόπετρας). Ἐκεῖ τὸν πρόλαβε Τούρκος ἰππέας ἀπὸ τὰ σώματα, ἀπὸ τ' ἀσκήρια τῶν πολιορκητῶν Τούρκων. Ὁ Βαλτιώτης γονατίζοντας καὶ σηκώνοντας τὰ χέρια ψηλά, ἄρχισε νὰ λέη: «Ράι, ἐφέντη μ', ράι!». Πρὶν ὅμως ὁ καθαλλάρης Τούρκος τὸν πλησιάσῃ πολὺ — ὅποτε θὰ τοῦ ἔπαιρνε τὸ κεφάλι — ἄλλος ἐπαναστάτης κρυμμένος κοντὰ κάπου ἐκεῖ, πυροβόλησε τὸν Τούρκο ἰππέα καὶ τὸν ξάπλωσε κάτω ἀπὸ τὸ ἄλογό του. Ἔτσι σώθηκε ὁ παραδινόμενος στὸν Τούρκο ἐπαναστάτης. Ἀπὸ τότε, ὅμως, οἱ Κασσανδρινοὶ εἰρωνικὰ τὸν δνόμαζαν Ράι.

Κατὰ τὸν ἀφηγητὴ, ὁ ἐπαναστάτης αὐτὸς ἀνῆκε σὲ οἰκογένεια πού σήμερα ἔχει ἀπογόνους στὴ Βάλτα.

Ἀφήγησις Ἀθανασίου Μαρίνου, ἀπὸ τὴ Βάλτα, στίς 9.12.51.

Ὁ παπα-Γιῶργης ἐκ Βάλτης, συλληφθεὶς, ἀφοῦ ὠμολόγησε τὰ σκευὴ τῆς ἐκκλησίας, ἐσφάγη. (Σημ. μας: Πολὺ πιθανὸν πρόκειται γιὰ τὸν ἴδιο παπά, πού σ' ἄλλη σελίδα γράφουμε).

Εἰς θέσιν Παπακυρίτση, κατέφυγον πολλαὶ οἰκογένειαι. Πολλοὶ προδότες, ἐναντι ἀμοιβῆς, ὠδήγουν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἠχμαλωτίζον. Ἐκεῖ συνέλαβον καὶ τὸν Ψαθᾶν, ὃν σφάζαντες, πῆραν τὴν γυναῖκα του μὲ τρία κορίτσια.

Κάποια κυρία πλουσία, ἀγνώστου ἐπωνύμου, εἰς Σουλῆαν, εἰς θέσιν «Καλόπετρες» ἐμοίρασε τὰ φλουριά εἰς τοὺς φυγάδας καὶ κατοπιν ἐπνίγη. (Σημ. μας: Μερικοὶ λέγε, πὼς ἡ κυρία αὐτὴ ἦτο ἡ σύζυγος τοῦ Μεγάλου Γιαννιοῦ, ἡ ὁποία καὶ αιχμαλωτίσθηκε).

Ὁ Πρασακάκης ἐκ Παζαρακίων, διηγεῖτο ὅτι οἱ γονεῖς του εἶχον δύο παιδιά. Καὶ φεύγοντας εἰς τὰ δάση νὰ σωθοῦν, ἐπειδὴ τὸ ἕνα παιδί, ὁ Πρασακάκης (ὁ ἴδιος) ἦτο ὠχρὸς καὶ ἀδύνατος, εἰς τὸν λάκκον τῆς Χανιώτης τὸν ἀφήκαν εἰς τὴν ἄμμον νὰ ἀποθάνῃ. Καὶ πῆραν τὸ εὖρωστο παιδί μόνον (μαζὺ τους).

Ἄλλα βαδίζοντας νυχθημερόν, τὸ παιδί τὸ εὐρωστο ἀπέθανε. Κατόπιν γύρισαν καὶ εὗρον τὸν Πρασακάκην (τὸ ἐγκαταλελειμμένο παιδί τους) παίζοντα μὲ τὴν ἄμμον, ὃ ὁποῖος ἔζησε μέχρι τὸ 1880 ἄτεκνος, υἱοθετήσας ἓνα παιδί τοῦ Κάφα.

Ἡ γυναίκα τοῦ ἐπαναστάτου Μανώλα ἐκ Παζαρακίων αἰχμαλωτισθεῖσα ἀπήχθη εἰς Βρωμόσυρτα. Διαφυγοῦσα ἐν ὥρᾳ νυκτός, ἀφίκετο εἰς Παζαράκι, τρεφομένη μὲ χόρτα ἐκεῖ καὶ κρυμμένη, ἀνευρέθη μετὰ διείταν ἀπὸ τὸν σύζυγόν της καὶ ἠλευθερώθη (μεταφερθεῖσα) εἰς Σκόπελον³⁰.

Ἐκ γραφτῆς πληροφορίες Ἰ. Οἰκονόμου, γιαιτροῦ, 1949 - 1950.

Ἦστερα ἀπὸ προδοσία ἐνὸς παπά, «πατήθηκε» ἡ Κασσάνδρα τὴν ἡμέρα τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Λουμπουτ πασᾶ. Ἀκολούθησε γενικὴ σφαγὴ καὶ ρεμούλα. Στὸν Ἅγιο Νικόλαο, στὸ Κάνιστρο, μαζεύτηκαν οἱ ἐπαναστάτες γιὰ νὰ φύγουν. Οἱ ναυτικοὶ ποὺ παραλάβαιναν τοὺς φυγάδες, ἐπειδὴ ἐκεῖνοι ποὺ πρόφταναν νὰ ἐπιβιθασθοῦν στὰ πλοῖα ἦταν πολλοί, τοὺς ἄλλους, ποὺ κολυμπώντας ἔφταναν σ' αὐτὰ καὶ προσπαθοῦσαν κι ἐκεῖνοι νὰ ἐπιβιθασθοῦν, τοὺς ἔκοβαν τὰ χέρια μὲ τὰ τσεκούρια ἢ τοὺς χτυποῦσαν μὲ τὰ κουπιά. Παλινόστηση τῶν κατοίκων ἔγινε μετὰ ἀπὸ πολλὰ χρόνια.

Μία γυναίκα ποὺ λεγόταν Σερέταινα καὶ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή, τὴν πῆρε ἓνας Χότζας. Γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Σερεταίους τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ὀνομάζονται Χοτζαῖοι.

Ἄοπληρχοὶ ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή ἦταν πρῶτοι ὁ Κωνστ. Κουτσανάρας καὶ ὁ Πανταζῆς Πανταζάρας.

Ἡ Φροσύνη Ζαγκαρέταινα καὶ μὴ ἄλλη γυναίκα ποὺ τὸ ὄνομά της δὲν εἶναι γνωστὸ, πιάστηκαν σκλάβες. Τὶς εἶχαν μαντρωμένες στὴν Καψόχωρα στὸ κατώγι τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Γώγου. Οἱ Τούρκοι φρουροὶ πάνω στὸ ἴδιο σπίτι γλεντοῦσαν. Αὐτές, ἐνῶ οἱ Τούρκοι γλεντοῦσαν, ἀνοιξαν τρύπα στὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ, ἔφυγαν καὶ κρύφτηκαν στὴν τοποθεσία «Καλαμάκι» Ἁγίας Παρασκευῆς, περιμένοντας κανένα κατῆκι γιὰ νὰ φύγουν.

Ἡ οἰκογένεια Πανταζάρα κατέφυγε στὴν Ἄταλάντη.

Πληροφορίες Γ. Πανταζάρα, 92 χρονῶ, ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή, παρμένες ἀπὸ σημειώσεις Ἰ. Δ. Βαμβακά.

Μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴν Κασσάνδρα, ἡμέρα τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων (1.11.1821), πέρασε τοῦ Ἄρχοντα ὁ γιὸς ἀπὸ τὴν Νάουσα (ἄγνω-

30. Ἰδὲς σχετικὰ στὴν ἀφήγηση Ἰ. Οἰκονόμου, στὴ σελ. 29.

στος τὸ ἐπώνυμο) καὶ εἰδοποίησε τὴν Ἄθυτο νὰ φύγουν. Ἐπὶ 3-4 ἡμέρες στὴ θέση «Ματαρᾶ καλύβα» (τοποθεσία ἀνατολικά τοῦ μετοχιοῦ Πετριώτικο) σταμάτησαν τοὺς Τούρκους ὁ καπετὰν Ἀναστάσης Καρατάσιος καὶ ἄλλοι. Ἐνας Τούρκος βρῆκε μέσα στὸ δάσος πού ὑπῆρχε τότε ἐκεῖ μιὰ γριούλα κρυμμένη καὶ τῆς ἔλεγε: «Κόρκμας μωρὲ μπάμπω...».

Τοὺς αἰχμαλώτους ἀπὸ τὴν Ἄθυτο κι ἀπὸ τὰ Παζαράκια τοὺς ἔκλεισαν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, στὸ Πολύχρονο. Τῆ νύχτα οἱ σκοποὶ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου κοιμήθηκαν καὶ οἱ αἰχμάλωτοι ἔφυγαν ὅλοι. Ὁ Ἀγτώνιος Μουστάκας θυμᾶται τοιχογραφίες ἁγίων στὴν ἐκκλησία μὲ βγαλμένα τὰ μάτια ἀπὸ τὰ σπαθιά τῶν Τούρκων καὶ τῶν λοιπῶν πού ἀκολουθοῦσαν τὰ στρατεύματα.

Κατὰ τὸν ἀφηγούμενο, ὁ Καρατάσιος καταγόταν ἀπὸ τὰ Παζαράκια. (Σημ. μας: πρόκειται γιὰ ἐπαναστάτη ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτό, πού εἶχε τὸ ἐπώνυμο Καρατάσιος καὶ ὅπως ὁ γερο-Ζάχος λέγει³¹, ἐξελέγη ἀρχηγός).

Ἀπὸ τὴν Ἄθυτο ὄπλαρχηγός ἦταν κάποιος Κατσάνης πού τραυματίσθηκε μὲ διαμπερές τραῦμα στὸ στήθος καὶ δὲν ἔπαθε τίποτε.

Ἐκπορθητῆς τῆς Κασσάνδρας ἦταν ὁ Λουμποῦτ πασάς. (Ἀναφέρει κι αὐτὸς τὴν προδοσία, τὴν ὑπόδειξη στοὺς Τούρκους ἀπὸ προδότη τοῦ τρόπου γιὰ τὸ πέρασμα τοῦ στενοῦ τοῦ αὐλακιοῦ μὲ μποῦρδες μαλλιῶν κι ἀκόμα καὶ τὴν παροχὴ στοὺς εἰσβολεῖς πληροφοριῶν ὅτι οἱ ἀμυνόμενοι δὲν ἦταν παρὰ μόνον ἀχα καμμιὰ σαρανταριά ὄπλοφόροι).

Ἡ Ἀσημή, σύζυγος τοῦ γερο-Μιχ. Μιχαλάκη, παπποῦ τοῦ Τρ. Μιχαλάκη, μαζί μὲ ἄλλα δυὸ κορίτσια, ἔζησαν κρυμμένες 6 μῆνες μέσα σὲ ἓνα δάσος στὴ θέση «Παλιοπηγάδα», ὅπου τὸ σημερινὸ κτῆμα Ἀγτων. Ζάχου. Τρέφονταν μὲ χόρτα.

Οἱ Τούρκοι περνώντας φώναζαν νὰ βγοῦν οἱ κρυμμένοι καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανένας φόβος.

Ἡ παλινοστήση, κατὰ τὸν ἀφηγητῆ, ἐγίνε μετὰ ἀπὸ 10 χρόνια. Στὰ χωριὰ τῆς Κασσάνδρας κατοίκησαν κατόπι καὶ ξένοι.

Πληροφορίες, ἄσχετες μὲ τὴν περίοδο τῆς ἐπαναστάσεως:

Ἐπάρχει τοποθεσία «Φράγκου ραχώνι», ἀνατολικώτερα ἀπὸ τὴ θέση «Γερομήρου» κτίρια. Στὴ θέση αὐτὴ ἢ ἀρχαία πόλη Νεάπολη.

Γιὰ τὴν τοποθεσία «Φραγκοκκλησιά», λέγε ὅτι στὸ μέρος αὐτὸ ἦταν ἔλ-

31. Ἰδὲς σελ. 39.

ληνική εκκλησία και πήρε το όνομα από τη λειτουργία που έκαναν μέσα σ' αυτή οι παπικοί.

*Άλλη παράδοση αναφέρει, πώς η εκκλησία αυτή κτίστηκε από Καταλανούς. Ο αφηγούμενος λέγει πώς πρόλαβε και θυμάται ξύλα της στέγης της εκκλησιάς αυτής. Η ηλικία του δρόμου της «Φραγκοκκλησιάς» νεώτερη.

Σχετικά με την φυγή κατά την εισβολή των Τούρκων, ο ίδιος γερο-Καϊάφας λέγει πώς ο κόσμος μαζεύτηκε στη Χρούσω και στον Άγιο Νικόλαο Παλιουρίου, για να μπουν σε πλοία (καΐκια) να φύγουν.

*Επίσης δυι μιὰ γριά, ή Γριά Κατακαλίνα, έζησε 18 μέρες μέσα σε μιὰ κουφάλα μουριάς, στη Χανιώτη. Ξτρωγε χόρτα με άλάτι. Η μουριά αυτή ήταν κοντά σε μιὰ θρύση, δεξιά στο δρόμο άπ' τό χωριό Χανιώτη, προς τό Πολύχρονο.

Πληροφορίες άπό Γεώργιο Ά. Καϊάφα, 77 χρονώ, άπό τό Πολύχρονο, παρμένες άπό σημειώσεις Ί. Δ. Βαμβακά.

*Η γριά Λεμονίτσα πέταξε τό κλειδι του σπιτιου της, άφου τό σπίτι της έμαθε πώς τό έκαψαν οι Τούρκοι.

Οι Τούρκοι στην Καψόχωρα δέ έρθηκαν κόσμο. Οι κάτοικοι είχαν φύγει στο Κάνιστρο, να φύγουν με πλοία. Και αυτός αναφέρει πώς οι Τούρκοι πέρασαν τό αυλάκι στο στενό, άφου έρριξαν σ' αυτό μπουρδες με μαλλιά.

Πληροφορίες Ίωάν. Άκριβου, 86 ή 90 χρονώ, άπό τό Παλιούρι, παρμένες άπό σημειώσεις Ί. Δ. Βαμβακά.

Πολύς κόσμος είχε μαζευτή στον Άγιο Νικόλα (εκκλησία κοντά στη θάλασσα, προς τό άκρωτήρι Κάνιστρο) Παλιουρίου, άπ' όπου μπαρκάρισαν 2-3 καΐκια με κόσμο. Η επιβίβαση σε καΐκια σταμάτησε με την εμφάνιση των Τούρκων. Ο πασάς είδε τον παππού του αφηγούμενου που όνομαζόταν Πανταζής Μπαλάσης και ήταν νέος, ρωμαλέος, ηλικίας 18 χρονώ και τον πήρε για σερβιτόρο. Έκανε τό σερβιτόρο 10 χρόνια.

Οι Τούρκοι στο Παλιούρι έγκατέστησαν στρατώνα τους στο ξωκλήσι της Παναγίας (Κοίμηση της Θεοτόκου), νοτιοανατολικά του χωριού πάνω σε ύψωμα που δεσπόζει σ' όλόκληρο τό χωριό. Λέγε, πώς κάποιος Τούρκος που άποπάτησε μέσα στο ξωκλήσι της Παναγίας, κατά θαύμα άποπάτησε και τά έντερα του. Για να εκδικηθούν οι Τούρκοι, άπ' την εικόνα του Ίωάννη του Βαπτιστή που ύπήρχε στο ξωκλήσι αυτό, χάλασαν τά μάτια του άγίου και μέχρι σήμερα τό πρόσωπο του άγίου στην εικόνα είναι έτσι χαλασμένο. Κατόπι

ἐγκατέλειψαν τὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας, πού τὸ εἶχαν τόπο διαμονῆς τους. Ἄπὸ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ δὲν ἔκαψαν μονάχα τὸ σπίτι τοῦ Κ. Παπαγιάννη καὶ τοῦ Βουλγαράκη· τὰ ἄλλα τὰ ἔκαψαν ὅλα.

Οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὰ δάση πού ἦταν κρυμμένοι, παρακολουθοῦσαν τὶς κινήσεις τῶν Τούρκων. Νύχτα κατέβαιναν στὰ καμμένα σπίτια, μάζευαν μέσ' ἀπ' τὰ ἐρείπιά τους τὸ σιτάρι πού δὲν ἦταν καμένο καὶ τὸ μετάφερναν στὰ δάση. Ἐκεῖ τὸ ἄλεθαν σὲ χειρόμυλους καὶ μὲ τὸ ἀλεύρι ἔκαμαν ψωμί. Χειρόμυλοι ἀπὸ κείνους πού χρησιμοποιοῦσαν βρίσκονται καὶ σήμερα ἀκόμα στὰ δάση καὶ αὐτοὶ ἐπαληθεύουν αὐτὸ πού λέγουν οἱ ἀφηγοῦμενοι.

Ὁ Γαρυφάλλος Καραγιάννης ἀπ' τὸ ἴδιο χωριό, συμπληρώνοντας, λέγει πὼς θυμᾶται, ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς νεότητάς του, πὼς μέσα σὲ χαραμάδες τῶν θράχων τῆς ἀκτῆς, ὅπου σήμερα εἶναι τὸ φανάρι τοῦ ἀκρωτηρίου «Καλόγριες», ὑπῆρχαν σκουριασμένα σίδερα ἀπὸ ἀφημένα καριοφίλια τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶχαν συγκεντρωθῆ, γιὰ νὰ μπαρκάρουν σὲ πλοῖα νὰ φύγουν.

Συμπληρωματικὰ ὁ ἴδιος ἀφηγητῆς λέγει πὼς οἱ ἐπαναστάτες εἶχαν μεγάλες ἐλπίδες νὰ «φκιασσοῦν τὸ ρωμέικο», γιὰτὶ ἡ ἐπανάσταση στὴν παλιὰ Ἑλλάδα προόδευε καὶ οἱ ἐπαναστάτες ἔκαιγαν πολλὰ πολεμικὰ καράβια σουλτανικά.

Ἄναφέρει καὶ αὐτὸς ὁ ἀφηγητῆς τὴν ἀπαγωγή κάποιας Σερεταίνας ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευὴ καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν Καρκάρα ἔρχονταν στὴν Ἁγία Παρασκευὴ Τούρκοι τζαντερμάδες, γόνιοι τῆς γυναίκας πού ἀπήγαγαν οἱ Τούρκοι καὶ ἑξαδέλφια τῶν Σερεταίων τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Σερεταῖοι ἔχουν τὸ παρατσούκλι «Χοτζαῖοι».

Δὲν ξέρει ὁ γέρος τὸ ὄνομα τοῦ ἐκπορθητοῦ πασᾶ, ἦταν ὅμως, ὅπως λέγει, Σαλονικιὸς πασᾶς. Μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφή, ἡ Κασσάνδρα κατοικήθηκε καὶ ἀπὸ ντόπιους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλοὺς ξένους. Στὰ κάτω χωριά τῆς κατοίκησαν πολλοὶ Βρασταμιοί, γι' αὐτὸ καὶ ἀρκετοὶ κάτοικοι τοὺς πῆραν σὰν ἐπώνυμο Βρασταμῖνός (Βρασταμινός), πού φανερώνει τὸ χωριὸ τῆς καταγωγῆς τους.

Πληροφορίες γερο-Χρυσορρήμονα, 90 χρονῶ, ἀπὸ τὸ χωριὸ Τσαπράνι (σήμερα παραλιακό: Νέα Σκιώνη). Ἐπίσης καὶ Παπαστυλιανοῦ, ἀπὸ τὸ ἴδιο χωριό.

Ἵστερα ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων στὴν Κασσάνδρα, ἡ καταστροφή ἦταν γενική καὶ σφαγὴ καὶ ἑξανδραποδισμὸς τῶν κατοίκων ἔγιναν σὲ μεγάλη κλίμακα. Τὰ ὄμορφα «παιδιά» (ἀγόρια) καὶ τὰ ὄμορφα κορίτσια, καθὼς καὶ

τις ὁμορφες γυναίκες τοὺς αἰχμαλώτιζαν. Τοὺς ἄσχημους τοὺς ἔσφαζαν. Οἱ συλλήψεις ἐκείνων ἀπ' τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν ποὺ κατάφυγαν καὶ κρύβονταν στὰ δάση συνεχίστηκαν πολὺν καιρὸ καὶ γίνονταν μὲ ἀνιχνευτικὰ σκυλιά. Τὰ σκυλιά ἀνακάλυπταν τοὺς κρυμμένους. Ἡ παλινόστηση τῶν κατοίκων ποὺ διέφυγαν, κατὰ τὸν ἀφηγητὴ αὐτόν, ἔγινε μετὰ ἀπὸ 1 - 2 χρόνια.

Κάποια γυναίκα, ποὺ λεγόταν Χαρίκλεια Κουκουβίνου, γιαγιά τοῦ Κ. Κουκουβίνου, τοῦ πατέρα τῶν σημερινῶν Νικολάου, Δημητρίου, Ἀγγέλου κλπ. Κουκουβινέων, διέφυγε ἀπ' τὴν αἰχμαλωσία της, ἀφοῦ συνεννοήθηκε μὲ Γαλατσιανέους (κατοίκους τῆς Γαλάτιστας Χαλκιδικῆς) γνωστοὺς της. Αὐτοὶ τὴν παρέλαβαν καὶ ἀργότερα τὴν μετακόμισαν στὸ Τσαπράνι.

Ἀφηγεῖται καὶ ὁ Ξανθόπουλος Εὐλογοημένος γιὰ τὴν γριά Κατακαλίνα ἀπ' τὴν Χανιώτη, ἡ ὁποία ἔζησε 18 μέρες μέσα σὲ κουφάλα μιᾶς ἀσκαμιᾶς (μουριᾶς), κοντὰ σὲ μιὰ θρύση ποὺ θρискόταν στὸ δρόμο τοῦ παλιοῦ χωριοῦ Χανιώτη καὶ Πολυχρόνου, στὸ μέρος ποὺ θγαίνομε ἀπ' τὴ ρεματιὰ στὸ ἴσιο μέρος, στὸν μικρὸ κάμφο κι ἀριστερὰ λίγο ψηλά. Τρεφόταν ἡ γριά μὲ χόρτα ὠμά, ἀλατίζοντάς τα μὲ ἀλάτι ποὺ μέσα σὲ σακκουλάκι εἶχε μαζί της.

Ἡ θάλασσα τῆς σημερινῆς Χανιώτης (δηλ. ὁ Τορωναῖος κόλπος), φυλαγόταν καλὰ ἀπὸ περιπολίες πρὶν γίνῃ ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων.

Πληροφορίες Ξανθοπούλου Εὐλογοημένου, ἐτῶν 90, ἀπὸ τὸ παλιὸ χωριὸ Τσαπράνι (Ν. Σκιῶνη), παρμένες ἀπὸ τὶς σημειώσεις Ἰ. Δ. Βαμβακᾶ.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν, πολλοὶ Κασσανδρινοὶ ζοῦσαν εἰς τὰ δάση ἐπὶ ἔτη. Τοῦτο οἱ ἐπαναστάτες (ποὺ ἔφυγαν εἰς τὰς νήσους) γνωρίζοντες, ἐναύλωναν καΐκια, περιήρχοντο τὰ παράλια τῆς Κασσάνδρας καὶ συνεχέντρωνον τοὺς κατοίκους (τοὺς κρυμμένους) εἰς τὰς νήσους.

Εἰς Πολύχρονον, δύο κορίτσια ἔζησαν 3 - 4 χρόνια μὲ χόρτα καὶ ρακένδυτα εἰς τὸ δάσος. Τὰ ἀνεῦρον οἱ ἐπαναστάται Καρανικόλας καὶ Δαλαμαγκᾶς καὶ τὰ ἐπῆραν συζύγους. Διηγοῦνται ὅτι ἦσαν γυμνά καὶ κατεσκληρότα.

Οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰ δάση, ἔβγαζαν τελάληδες (καὶ φώναζαν) νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους. Οἱ ἀφελεῖς ἐπέστρεφον καὶ ἐσφάζοντο.

Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν διεκρίθησαν ὁ Γιαννακάρης ἀπὸ τὸ Τσαπράνι, ὅστις ἔζησε ἕνα χρόνον μὲ τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸ δάσος, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχεν οἰκονομήσει τροφίμα, καθότι ἐγνώριζε τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἀγῶνος. Μάλιστα μὴ ἔχων ἄλας, μετέβη νύχτα καὶ χάλασε τὸν φούρνον καὶ ἔπαιρνε ἄλατι. Οἱ Τούρκοι, μένοντες μονίμως εἰς τὸ Τσαπράνι τὸν ἀντελήφθησαν, τὸν ἐκυνήγησαν, ἀλλὰ δὲν τὸν συνέλαβαν.

Εἰς τὸ Τσαπράνι οἱ Τούρκοι κατώκησαν 2 - 3 χρόνια. Εἶχον καὶ τζαμί, διασωθὲν πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Εἰς τὸ Τσαπράνι ζοῦσε ἕνας Βακάλογλους, ὅστις ἐξωμόσας τυραννοῦσε τοὺς χωρικούς. Τοῦτον ἐσχότωσαν διὰ τὰς ὀμότητας.

Εἰς Ἀγίαν Παρασκευὴν διέπρεψεν ὁ Κουτσαμανάρας. Εἰς τὰ Παζαράκια ὁ καπετὰν Ἀναστάσης ὁ Χημευτός. Ἀνώτερος ὄλων ἐπὶ πατριωτισμῷ ἦτο ὁ Γιαννιὸς Χατζηχριστοδούλου. Οὗτος κατήγετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ πατὴρ του καταδικωμένος μετηνάστευσεν εἰς Κασσάνδραν. Ὁ Γιαννιὸς εἶχεν ἀδελφὸν ὀνομαζόμενον Γεωργάκην. Ἦτο βίαιος χαρακτήρ, τολμηρὸς, δικτάτωρ. Πήγαινε στὴν ἐκκλησίᾳ ἔφιππος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀδελφόν του Γεωργάκην, ὅστις ἦτο ἀγαθὸς, μειλίχιος καὶ πρᾶος καὶ ὅστις ἀπέθανε πρὸ τοῦ 1821, ἀφήσας υἱὸν ὀνομαζόμενον Ἀντώνιον, ὅστις ἔλαθεν σύζυγον ἐκ Παλιουρίου ἐκ τῆς οἰκογενείας Βακάλογλου, Μαρίαν καλουμένην. Διεσώθη εἰς Κύμην τῆς Εὐβοίας, ἐτιμήθη διὰ παρασήμου τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὰς ἐθνικὰς του ὑπηρεσίας καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας.

Ὁ Γιαννιὸς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκρύβη εἰς Θεσσαλονίκην, κατ' ἄλλους μὲν διότι τὸν ἠγώχουν οἱ Τούρκοι, κατ' ἄλλους δέ, διότι προέβλεπε τὴν ἐπανάστασιν ὡς μεμυημένος εἰς αὐτήν. Οἱ μουχτάρηδες ὁμοῦ τῆς Κασσάνδρας, κατόπιν διαβήματός των πρὸς τὸν Βαλῆν τῆς Θεσσαλονίκης Γιουσούφ πασάν, κατώρθωσαν νὰ διαταχθῇ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Κασσάνδραν. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Γιαννιὸς καταφυγὼν εἰς Παλαιὰν Ἑλλάδα ἀγνωστον ποῦ, ἀπέθανε κατὰ πιθανότητα εἰς τὰ Ψαρά.

Δοθείσης ἀμνηστίας ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἐπανέκαμψαν εἰς Κασσάνδραν ἅπαντες, πλὴν τῶν πρωταιτιῶν, οἵτινες κατώκησαν εἰς Ἀταλάντην καὶ εἰς Κύμην τῆς Εὐβοίας. Μαζὶ ὁμοῦ μὲ τοὺς ἐπανελθόντας εἰς Κασσάνδραν, ἦλθον καὶ Λιάπηδες, οἵτινες ἐλήστευον τοὺς ἐντοπίους.

Ἄπ' τῆς γραφτῆς πληροφορίας Ἀθ. Ἰ. Οἰκονόμου.

Βάρεσαν οἱ Τούρκοι γιὰ νὰ καταπατήσουν τὴν Κασσάνδρα. Δὲν μπόρεσαν νὰ σπάσουν ἐκεῖ πέρα (ἐννοεῖ στοὺ στενὸ, στὶς «Πόρτες»). Ἔνας παπὰς μαρτύρησε τοὺς λέγει ὅτι ἀπὸ δῶ δὲ θὰ περάσετε, μονάχα ἀπὸ κεῖ πέρα θὰ περάσετε. Ἄπ' τῆ δεξιὰ θάλασσα — κατὰ τὰ Μουδανιά — καθὼς ἐρχόταν πρὸς τὰ κάτω (ἐννοεῖ πρὸς τὴν Κασσάνδρα). Ἔρριξαν καμπόσα μαλλιά. Μποκάρισαν οἱ Τούρκοι μαζεμένοι. Πλακώνουν ἐκεῖ πέρα ὕστερα, ρήμαξαν τὸν κόσμο. Βάρεσαν πρὸς τὰ κάτω, σκόρπισαν ἄλλοι πρὸς τὰ δῶ, ἄλλοι πρὸς τὰ κεῖ. Αὐτὸς ὁ παραπαπποῦς μας ἀπὸυ λές, τρία παιδιά του, ἡ γριά του (ἡ γυναίκα του ἐννοεῖ) τέσσερες κι αὐτὸς πέντε. Σκορπίστηκαν ἄλλοι πρὸς τὰ δῶ, ἄλλοι πρὸς τὰ κεῖ. Αὐτὸς ὁ παραπαπποῦς μας ἦταν μέσα στὸν «Ἄρειο» (τοποθεσία

πρὸς νότια τοῦ χωριοῦ) τρυπωμένοις. Δίψασε. Πῆγε νὰ πηλὴ νερὸ στὴ βρύση, στὴ «Λεκάνη» (κορφή, ἢ πιὸ ψηλὴ ἀπ' τὰ νότια ἀπ' τὸ χωριὸ ψηλώματα). Μόλις πῆγε ἐκεῖ νὰ πηλὴ νερὸ, ἦταν δυὸ Τοῦρκοι κρυμμένοι. Καθόνταν σ' ἓνα «δέντρο» (βαλανιδιά). Δίπλα ἀπ' τὴν ἐκκλησία, τὸν Ἄϊ-Θανάση, ἦταν ἓνα μεγάλο «δέντρο». Μπορεῖ νὰ τὸ πρόφτασες (πρόλαβες). Ἦταν πολὺ μεγάλο. Φουτχιὰ τὸν ἔχουν πού λέει, ἄκουσι αὐτὸς τὴν τουφεκιά, γυρίζει τὸ κεφάλι, κοιτάζει. . . Ἦταν πίσω ἀπ' τὸν κορμό, στὴν «δεντράρα», δυὸ Τοῦρκοι. Τοὺς βλέπει, κάνει ἀπὸ κεῖ πρὸς τὰ πέρα, δρόμο. . .

Αὐτοί, πῆραν τὸ δρόμο· ἐκεῖ στὸν Ἄϊ-Θανάση εἶχε δρόμο, πού ἔβγαине ψηλὰ στὸ ραχῶνι (στὴν κορφή), στὸ Μητρολεῖκο (χωράφι). Σὲ λέει, αὐτὸς θὰ πάρῃ τὸ δρόμο τὸ δημόσιο πρὸς τὰ πέρα χαμηλὰ ἀπ' τὸ ραχῶνι· ἐμεῖς θὰ τὸν δοῦμε ἀπὸ ψηλὰ, θὰ τὸν. . .

Αὐτὸς ἕμως, ἔξυπνος, δὲν πῆρε τὸ δρόμο τὸ δημόσιο. Ἔκανε ἀπὸ κεῖ πρὸς τὰ κάτω κατὰ τοῦ Κρητικοῦ, τὸ Κωστέικο, πού τὸ ἔχει ὁ Ἄντωνάκης (ἔγνοεὶ ὡς κτήμα του). Ἔκανε κατὰ τὰ «Βδέισματα» (δυθίσματα, τοποθεσία), μέσα ἐκεῖ κατὰ τὴ «Ζαφειρούδα» (ἄλλη τοποθεσία), τὸ λάκκο μέσα. Βρίσκει ἄλλους καμιμὰ δεκαπενταριά κρυμμένους.

— Τί, ρέ, λένε, τί χαμπάρια;

— Τί, λέει. Νὰ πῆγα νὰ πηλὴ νερὸ στὴ βρύση, στὴ «Λεκάνη» καὶ ἀπὸ πέρα ἀπ' τὴν δεντράρα, δυὸ Τοῦρκοι φύλαγαν καὶ μὲ τουφεκισαν. Πῶς δὲ μὲ βάρεσαν τὰ σκυλιά. . .

— Τί λέεις; Πῶς δὲ σὲ βάρεσαν. . .

— Νά! Δὲ μὲ βάρεσαν, δόξα τῷ Θεῷ. . . Τὰ σκυλιά. . . Μὲ φύλαξε ὁ Θεός.

— Φυλάγουν τὰ νερά! Οἱ κερατάδες. . .

— Λοιπὸν τί θὰ κάνουμε τώρα γιὰ νὰ μάθουμε τί γίνεται ὁ κόσμος; (Ἐγνοεὶ τὸν ἄλλο πληθυσμὸ, τὸν ἄλλο κοσμάκη τοῦ χωριοῦ, τῶν χωριῶν).

— Νά. . . τί θὰ κάνουμε: Θὰ φᾶμε ἐδῶ ψωμάκι, θὰ καρτερούμε νὰ βραδιάσῃ καλὰ, νὰ σκοτειδιάσῃ. Αὐτοὶ (οἱ Τοῦρκοι), θὰ κατεβοῦν κάτω στὸ χωριό.

Ἦταν στρατός. Εἶχαν στρατῶνες· ὕστερα τοὺς ἔφκιασαν τοὺς στρατῶνες. Ἔφαγαν ψωμάκι, σκοτειδίασε καλὰ, σηκώνονται, παίρνουν ἀπὸ ἐκεῖ πρὸς τὰ πάνω. Κατεβαίνουν στὸ «Τσαγκαράκι» (τοποθεσία), μέσ' στοῦ «Ἀράπη τὴν πέτρα» (ἄλλο τοπωνύμιο), κοντὰ στὴν Ἁγία Μαρίνη (ξωκλήσι). Ἐκεῖ ἦταν ὁ δρόμος ἀπ' τὰ χωριά Φούρκα, Κασσανδρινό, Καλάνδρα. Τρουπώνουν ἐκεῖ πρὸς τὰ μέσα στίς κουμαριές, νὰ ξενοχτίσουν, νὰ ξημερώσῃ, νὰ ἴδουν τίς κινήσεις ἀπ' τὰ χωριά. Τί γινόταν ὁ κόσμος.

Κατὰ τίς χαραές (χαρραυγές), λοιπὸν, ἀκούουν μέσ' ἀπ' τὸ δρόμο, ἀπ' τὴν Ἁγία Μαρίνη, ἔρχονταν. . . Ὅπως μαζεύεις τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα,

ἔτσι τοὺς ἔφεργαν μαζεμένοι τὸν κόσμο. Νὰ τσιρίζουν, νὰ βιλάζουν, νὰ φωνάζουν... Ἐἶχαν μαζεμένο τὸν κόσμο κι ἀπὸ πίσω νὰ χτυπᾶν κοντακιές... βρέ, τὰ σκυλιά! Ἄνδρες, γυναῖκες, γέροι, παιδιά, τοὺς μάζευαν καὶ τοὺς τραβοῦσαν κατὰ τὴ Δράμα καὶ κεῖ τοὺς τούρκευαν τὸν κόσμο.

Ἄποὺ λές, βρέεε τὰ σκυλιά, λέει, νὰ μὴν ἔχουμε κι ἐμεῖς κανένα κουμπούρ νὰ ρίξουμε, νὰ γλιτώσῃ τίποτα κόσμος, νὰ τρυπώσῃ πρὸς τὰ πάνω κατὰ τὴς κουμαριές. Δὲν εἶχαν τίποτα ἄπο κανένα ξύλο εἶχαν στὰ χέρια τους. Βρέεε τὰ σκυλιά (ἐννοεῖ τοὺς ἀσκερλῆδες Τούρκους, ποὺ ἐπιαναν, σκλάβωναν τὸν πληθυσμό).

Τέλος πάντων, τοὺς πῆραν (ἐννοεῖ πῆραν πληθυσμό), ἔκαναν τί ἔκαναν, ξεθύμαναν τὰ σκυλιά. Μὲ τὰ πολλὰ ἐγῆχαν ὁ κόσμος, ἐγῆχαν ὁ κόσμος... Ὅσοι (ὅσοι) γλίτωσαν, γλίτωσαν. Κι ὅσοι τοὺς πῆραν οὔτε ξαναφάνηκαν νὰ ἔρθουν. Βγῆχαν ὁ κόσμος (ὁ παραπαπποῦς μας), ἡ γριά του (γυναίκα του), τὰ δυὸ τὰ παιδιά του ἐβρέθησαν τὸ ἓνα τὸ παιδί δὲ βρέθηκε τὸ μικρότερο δέκα χρόνων ἦταν. Δὲ βρέθηκε τὸ καχημένο. Ἄ, σήμερ... ἄ, ταχιά ἄ, σήμερ, ἄ, ταχιά... τὸ ξέγραψαν!...

Περνᾶν σαράντα χρόνια. Ἄπάνω στὰ σαράντα χρόνια, ἦρθε τὸ παιδί... Τὸ εἶχαν στὴ Δράμα τὸ εἶχαν ἐκεῖ. Τὸ πάντρεψαν. Ἦρθε ἐδῶ πέρα. Κατέβηκε δῶ πέρα στὴν ἀγορά, ἄπο λές, στὸ πλατάνι. (Ἐννοεῖ τὸ μεγάλο πλάτανο τῆς κεντρικῆς πλατείας τῆς Βάλτας). Δὲν τὸ θυμόταν τὸ σπίτι τὸ Μουρμουρέϊκο. Ρώτησε ποῦ εἶναι τὸ Μουρμουρέϊκο τὸ σπίτι, τὸν εἶπαν. Κάθονταν στὸ παλιὸ τὸ σπίτι ἢ μάνα του, ὁ πατέρας του... Πάει ἐκεῖ πέρα. Τὸν βλέπουν... τὸ βλέπουν... Τουρκαλᾶς γιά... Τουρκαλᾶς... Ἐφυγε δέκα χρόνων τότε τὸ παιδί τὸ πῆραν. Μιὰ τουρκαλᾶρα, μὰ τί!

Βρέ, ἡ μάνα του, κι ὁ πατέρας του καὶ τ' ἀδέρφια του... Βρέ, λέει, τί μᾶς παρουσιάστηκε αὐτὸς ὁ διάβολος ἐδῶ πέρα. Τέλος πάντων, μὲ τὰ πολλὰ, τοὺς λέει, αὐτός:

— Μ' ἀγνωρίζετε ἐμένα ποιὸς εἶμαι;

— Δὲ σ' ἀγνωρίζομε, μορέ, λένε, τί ἀνθρωπος εἶσαι καὶ ποιὸς εἶσαι δὲ σὲ ξέρομε...

— Δὲ μ' ἀγνωρίζετε; λέει. Ἐγὼ εἶμαι, λέει, τὸ παιδί σας, ποῦ μὲ πῆρον (οἱ Τούρκοι) ἀπὸ πάνω ἀπ' τὸ ραχῶνι, ἀπ' τὴ «Λεκάνη» ποῦ φύλαγα (βοσκοῦσα) τὰ κατσίκια.

Ἐκεῖνη τὴ μέρα ποῦ οἱ Τούρκοι τουφέκισαν τὸν πατέρα του στὴ βρύση τῆς «Λεκάνης», τὸ βρῆκαν καὶ τὸ πῆραν τὸ παιδί φύλαγε (βοσκοῦσε) τὰ κατσίκια ἀπὸ πάνω μεριά (στὰ χωράφια τῆς κορφῆς τοῦ ραχωνιοῦ). Καὶ τὸ βρῆκαν καὶ τὸ πῆραν τὸ παιδί καὶ τὸ πῆγαν στὴ Δράμα. (Στὴν περιοχή τῆς Δράμας ἴσως).

Τοὺς φανέρωσε ὕστερα (τὸ ποῦ τὸ πῆγαν δηλαδὴ). «Ἐγὼ εἶμαι τὸ παι-

δί σας», τούς εἶπε ³². Γιούρντισαν (ῶρμησαν) τότε καὶ τὸν ἀγκάλιασαν, μὲ τὰ πολλά. Ἔνα μῆνα ἄδεια εἶχε ἀπ' τοὺς Τούρκους. «Νὰ μὴ δώσετε (νὰ μ' ἀφήσετε ἴσως) ἄδεια νὰ πάω νὰ ἰδῶ τὴ μάνα μου, τὸν πατέρα μου». Τὸν ἔδωσαν (τὸν ἐπέτρεψαν). Ἦρθε ἐδῶ πέρα τέλος πάντων, τὸς βρῆκε ἐν τῇ ζωῇ. Κάθισε κανένα μῆνα. Τὸν ἔλεγαν νὰ καθίση ἐδῶ, μπάαα! «Μπά, λέει, ἐγὼ ἔχω γυναίκα, ἔχω παιδιὰ». Ὑστερα καὶ νὰ ἀπόμνεσκε, πάλι θὰ τὸν ἄρπαχναν. Πάλι, βλέπεις, ἦταν Τουρκία μέσα. Δὲν μπορούσε νὰ κάνη διαφορετικά. Κι ἔφυγε. Γι' αὐτὸ τοὺς Μουρμουραίους, ὕστερα τοὺς ἔλεγαν «Τουρκομουρμουραίους». Ὅλοι οἱ Μουρμουραῖοι, Τουρκομουρμουραῖοι. (Τὸ παιδί τὸ πῆραν, τὸ τούρκεψαν· δὲν τούρκεψε θεληματικά).

Τὸ πῆραν. . . Τὸ πῆραν ποὺ λές, καὶ τὸ τράβηξαν ἐκεῖ πάνω. Πολέμησε (προσπάθησε) ὁ πατέρας του νὰ τὸν κρατήση, μπά. . . «Ἔχω γυναίκα, ἔχω παιδιὰ, λέει. Ἄ, ἦρθα νὰ σὰς ἰδῶ, ἀπὸ τόσα χρόνια, λέει, ἂν βρῖσκεστε ἐν τῇ ζωῇ. Ἔλεγα μῆπως χαθήκατε ὀλωσδιόλου, λέει».

Ὅταν. . . τὸν τουφέκισαν τὸν πατέρα του οἱ Τούρκοι (ποὺ ἔσκυφε στή ἐρύση νὰ πχῆ νερό) κατὸ κάθισαν (μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους κρυμμένους ποὺ βρῆκε φεύγοντας) — ξέχασα νὰ σὲ πῶ — καὶ κάθισαν νὰ φᾶνε ψωμί, τράβηξε τὸ μαχαίρι αὐτὸς ὁ παραπαπποῦς μας (νὰ κόψη τὸ ψωμί του) καὶ βρῆκε τὸ μολύδι μέσα στὸ «πλαστό» (δλόκληρο ψωμί). Τὸν εἶχε ἀριστερὰ τὸν τρουδιά. (Κρεμασμένο ἀπὸ τὸν ὦμο, ἐννοεῖ). Καὶ τὸν τουφέκισαν αὐτοὶ ἀπὸ πέρα, τὸν βρῆκε ἀριστερὰ, ἔτσι γιὰ ποὺ τὸν εἶχε, ἀριστερὰ κι τὸν τουφέκισαν, ἂν δὲν εἶχε στὸν τρουδιά τὸ πλαστό θὰ τὸν σκότωνε. Τὸν βρῆκε ἀριστερὰ καὶ νταγιάντισε μέσα (στὸ πλαστό, ἐννοεῖ). Τὸ βρῆκε (τὸ μολύδι), Βασίλη μου. . .

Ὁ κόσμος, γύριζαν κρυμμένοι δῶ σὰ μέσα. Δόθηκε διαταγὴ καὶ γύρισαν στὰ σπίτια τους ὁ κόσμος ὕστερα. . .

**

Ἐδῶ στή «Λεκάνη», ἦταν μιὰ γυναίκα, ἡ καημένη. Βγῆκε νὰ πχῆ κι αὐτὴ νερό ἢ καημένη, ὅπως αὐτὸς ὁ παραπαπποῦς μας. Βγῆκε νὰ πχῆ νερό ἢ καημένη καὶ εἶχε καὶ ἓνα μικρούλακι — κάνα δυὸ χρονῶ ἦταν — φύλαγαν τὰ σκυλιά (οἱ Τούρκοι ἐννοεῖ) ἐκεῖ πέρα. Καὶ τὴν τουφέκισαν τὴ γυναίκα. Ἀλλὰ δὲν ἔπεσε ἐπὶ τόπου, μιὰ φορά. Βάσταξε. Καὶ πιθοχώρησε καὶ πῆγε λιγάκι παρακάτω, ἐκεῖ στὸ λαγκάδι. Στοῦ Κατσίκα (ιδιοκτήτης) τὰ λέφια, στὸ λαγκάδι, πρὸς τὰ κάτω. Λοιπόν, ἔπεσε ἡ γυναίκα! . . . Ὅσπου ἦταν ζεστή, βαστιόταν. Ὑστερα ἔπεσε, ἡ καημένη. . . Ἐπεσε ἐκεῖ. Ὑστερα ἀπὸ

32. Ἐξάδελφος τοῦ ἀφηγουμένου, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα κι ἐπώνυμο, συμπληρωματικά μᾶς εἶπε, πὼς οἱ γονεῖς τὸν πῆραν τὸν πῆραν (τὸ γιό τους) καὶ τὸν πῆγαν στήν τοποθεσία ποὺ εἶχαν τὰ μαντριά τους τότε, καὶ τοὺς ἔδειξε ποὺ εἶχαν τότε τὸ μαντρί γιὰ τὰ γαλάρια γίδια τους, ποῦ γιὰ τὰ στεῖφα, ποῦ γιὰ τὰ κατσίκια. Κι ἔτσι τὸν πῆραν σ' ὅ,τι ἔλεγε.

πέντε ξέι μέρες, πέρασε ένας τσομπάνης από κεί μέσα, με τὰ γίδια. «Τί βρωμάει, τί βρωμάει, τί βρωμάει...». "Α, σὰ κάτω, σὰ κάτω" ἄ, σὰ κάτω, σὰ κάτω, πάει καὶ βρίσκει τὴ γυναίκα σκοτωμένη. Καὶ τὸ μικρούλακι — κοριτσάκι —, αὐτὸ τὴν εἶχε ἀγκαλιασμένη ἀπὸ τὸ κεφάλι. Καὶ καθόταν ἀπὸ πάνω ἀπ' τὴ μανίτσα του. "Α,, δὲν τὸ ἴφτανε τὸ μυαλό, ὅτι σκοτώθηκε ἡ μάνα του. Καὶ καθόταν ἀπὸ πάνω ἀπ' τὴ μανίτσα του καὶ κεί τὴν εἶχε ἀγκαλιασμένη, ἀπὸ πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι.

Λοιπόν, πηγαίνει στὸ μαντρί τὸ βράδι καὶ λέγει στ' ἀφειγτικό του. Λέει: ἔτσι κι ἔτσι. Λέει: «Μιά γυναίκα σκοτωμένη ἴδω πάνω, κι ἔχει καὶ ἕνα μικρούλακι. Πᾶμε, λέγει, νὰ τὴν «παραχώσουμε» (θάψουμε) καὶ νὰ τὸ πάρουμε τὸ μικρούλακι. Λοιπόν, πῆγαν, τὴν ἔθαψαν καὶ τὸ πῆραν τὸ κοριτσάκι. Τὸ «τράνεψαν» (μεγάλωσαν), τὸ πάντρεψαν, τὸ ἔδλεψαν...»³³.

Ἀφηγήσεις Κωνστ. Γ. Φλώρου (Μουρμουρή), 72 χρονῶ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, τὸ 1973.

Ἐμεῖς, οἱ Κουζουχαῖοι, ἔχομε ἀκόμα καὶ τὰ τώρα σχέσεις με μιὰ οἰκογένεια ἀπὸ τὴν Ὀρμυλία, πού ἡ οἰκογένεια αὐτὴ λέγεται Κουντουθόδουρου, Κουντουθοδουραῖοι. Νά πῶς καὶ γιατί...:

Στὸν καιρὸ τῆς ἐπανάστασης, ἕνας παραπαπποῦς μας ἦταν μικρὸ — ἔξι, ἑπτὰ, ὀχτῶ χρονῶ — παιδί. Δὲν εἶχε μάνα πραγματικὴ εἶχε μητριὰ. "Ὅταν οἱ Τούρκοι μπῆκαν τὸ '21 στὴν Κασσάνδρα καὶ ὁ κόσμος ἔφυγε ἀπ' τὰ χωριά, ἀπ' τὰ σπίτια του, τὸ παιδί αὐτό, τὸν παραπαπποῦ μας, τὸν πῆρε ἡ μητριὰ του κι ἔφυγαν ἀπ' τὸ χωριὸ νὰ κρυφτοῦν μαζί με ἄλλους. Τράβηξαν καὶ πῆγαν ἐδῶ κατὰ τὴν «Γκύψια» (ἀκτὴ στὰ βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ πρὸς τὸ Θερμαϊκὸ κόλπο) καὶ κρύφτηκαν σὲ μιὰ σπηλιά. Ἐκεῖ πῆγαν, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ φύγουν με κανένα καίκι. Ποιὸς ξέρει πόσο ἔμειναν ἐκεῖ κρυμμένοι.

Νύχτα παρουσιάστηκε καίκι καὶ ὅσοι ἦταν κρυμμένοι ἐκεῖ μπόρεσαν νὰ μποῦν μέσα νὰ φύγουν. Τὸ παιδί — ὁ παραπαπποῦς μας — κοιμόταν σὰν παιδί πού ἦταν. Ἡ μητριὰ του, θέλεις γιατί ἦταν μητριὰ καὶ δὲν τὸ πονούσε

33. Ὁ ἀφηγητὴς μᾶς προδήλωσε, πὼς τὶς ἱστορίες τοὺς τὶς ἔλεγε συχνὰ ὁ πατέρας του. Ἡ λέξι παραπαπποῦς, σημαίνει πρόπαππος, προπαπποῦς. Καὶ τὶς δύο ἱστορίες τὶς μαγνητοφωνήσαμε καὶ τὶς γράφουμε πῶ πάνω με κάθε δυνατὴ ἀκρίβεια κι ὅπως, με τὸ λεκτικὸ του τρόπο, τὶς διηγήθηκε ὁ ἀφηγητὴς· μονάχα τὶς ἀπαλλάσσουμε ἀπ' τὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα. Ἡ δευτέρη ἀπ' τὶς δύο ἱστορίες φαίνεται λίγο ἢ πολὺ παραποιημένη ἄθελα· καὶ καταντάει, λίγο πολὺ τὸ γεγονὸς πού ἱστορεῖται σ' αὐτὴ νὰ φαίνεται σὰν ἀπίθανο, σὰ νὰ συνέβηκε κατὰ ἀφύσικο τρόπο. Ἐπάρχει ὅμως ἱστορία πού νὰ λήη γιὰ μητέρα καὶ μικρὸ τῆς κορίτσι στὴν τοποθεσία τῆς «Λεκάνης», στὴ βρύση τῆς κλπ. Τὴν ἔχομε ἀκούσει κι ἀπὸ ἄλλον. Οἱ σὲ παρενθέσεις λέξεις καὶ φράσεις εἶναι δικές μας.

τὸ παιδί, τὸ «προγόνι» (παιδί ἀντρόγυνου πού πραγματικὸς γεννήτορας του εἶναι μονάχα ὁ ἕνας ἀπ' τοὺς δύο ἢ ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναίκα) της, θέλεις γιατί βιαστικά, γρήγορα καὶ μὲ σύγχυση μπήκαν στὸ καίμι νὰ φύγουν, δὲν τὸ ξύπνησε νὰ τὸ πάρη μαζί της· τὸ παράτησε νὰ κοιμᾶται στὴ σπηλιά μονάχο.

Τὸ πρωτὶ, σὰν ἔδωσε ὁ Θεὸς τὴ μέρα, ξύπνησε τὸ παιδί· ξύπνησε! Εἶδε πού ἦταν μοναχὸ του ἐκεῖ, πὼς κανένας ἄλλος δὲν ἦταν κοντά του! Τὸ ἔβαλε στὰ κλάματα... Ἄφησε τὴ σπηλιά καὶ μὲ κλάματα πήρε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Κρομμύδι, γιὰ τὸν Ἄϊ-Γιῶργη (τοποθεσίες στὸ ἴδιο μέρος, βορειοδυτικὰ ἀπ' τὴ Βάλτα, πού στὴν πρώτη ἦταν τὸ μικρὸ χωριὸ Κρομμύδι τὸ ὁποῖο ἀφοῦ καταστράφηκε κατὰ τὸ '21 δὲν ξανάγινε καὶ στὴ δευτέρη σώζονται ἀκόμα τὰ θεμέλια παλιᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου πού κατὰ τὸ ἴδιο διάστημα καταστράφηκε). Πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριὸ μοναχὸ του.

Κοντὰ στὸν Ἄϊ-Γιῶργη, τὸ πρόλαβαν Τούρκοι καβαλλάρηδες τὸ παιδί. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς τὸ πήρε καβάλλα στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου του. Ἦταν. βλέπεις, καὶ καλοὶ Τούρκοι· καλοὶ ἄνθρωποι!... Τὸ ἔβαλε καβάλλα στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου του καὶ τὸ ἔφερε ἐδῶ στὸ χωριὸ.

Τὸ παιδί, οἱ Τούρκοι, μαζί μὲ ἄλλα παιδιά φαίνεται ὅτι τὸ πήραν ἀπὸ δῶ. Τὸ πήγαν πρὸς τὰ μέρη τοῦ Παγγαίου· σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἐκεῖ σὰ μέσα... Ἦταν κι ἕνα ἄλλο παιδί ἀπὸ δῶ, Καμπανᾶς πού λεγόταν, μεγαλύτερο ἀπ' τὸν παραπαπποῦ μας αὐτόν. Γνώρισαν κι ἕνα παιδί ἀπ' τὴν Ὀρμύλια, Κοντοθόδωρο, πού ἦταν κι αὐτὸ μεγαλύτερο. Ἐκεῖ μεγάλωναν τὰ παιδιά, μεγάλωσαν ποῖὸς ξέρει πῶς. Ἐγιναν παλληκάρια. Δὲν ξέρω ὅμως πῶς καὶ γιατί τὰ παιδιά συνεννοήθηκαν καὶ τὰ τρία νὰ τὸ «σκάσουν», νὰ φύγουν ἀπὸ κεῖ καὶ νὰ γυρίσουν ἐδῶ... Νὰ τὰ τουρκέσουν ἤθελαν οἱ Τούρκοι... νὰ τὸν ἀρραβωνιάσουν αὐτόν τὸ δικὸ μας... δὲν ξέρω!... Συνεννοήθηκαν κι ἀποφάσισαν κι ἔφυγαν νύχτα.

Πῆραν τὸ δρόμο γιὰ δῶ. Περπατοῦσαν μονάχα νύχτα μὲ τὸ φεγγάρι· τὴ μέρα κρύβονταν. Σὰν ἀρχηγὸς κι ὀδηγὸς ἦταν τάχα ὁ Κοντοθόδωρος, πού ἦταν καὶ μεγαλύτερος. Ὅταν ἔφτασαν κατὰ τὴν Ὀρμύλια, ὁ Κοντοθόδωρος τράβηξε γιὰ τὸ χωριὸ του καὶ οἱ ἄλλοι οἱ δυὸ γιὰ δῶ, γιὰ τὴ Βάλτα. Ἀπὸ τότε, ἐμεῖς οἱ Κουζουχαῖοι διατηροῦμε ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ τίς σχέσεις μας μὲ τοὺς ἀπόγονους τοῦ Κοντοθόδωρου, μὲ τοὺς Κοντοθωραῖους ἀπὸ τὴν Ὀρμύλια. Σ' αὐτὸ συντέλεσε καὶ πολὺ καὶ τὸ ὅτι οἱ γονεῖς μας κι ἐμεῖς ἀκόμα, σὰν κατασκευαστὲς ἀλωκανῶν, πηγαίναμε πρὸς τὰ μέρη τῆς Ὀρμυλίας γιὰ ἀλωκανόπετρα.

Ἀφήγηση Δημ. Κουζούχα, 72 χρονῶ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, τὸ 1973.

Στὴ Βάλτα, χρόνια πολλὰ καὶ μέχρι κατὰ τὸ 1950-55 περίπου, ὑπηρετοῦσε ὁ παπὰς Ἄγγελος Μιμήλας (Παπάγγελος, πού λεγόταν). Καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἅγιο Μάμα τῆς Χαλκιδικῆς. Στὴν πλατεῖα τῆς Βάλτας, λίγα

χρόνια πριν πεθάνη γέρος πιά ὁ σεβάσμιος αὐτὸς παπάς, μᾶς διηγῆθηκε τὸ πιὸ κάτω, σχετικὸ μὲ τὶς ἀγριότητες τῶν Τούρκων στὴ Βάλτα, περιστατικῶς:

— Προχθές, δὲν εἶναι πολλές μέρες, βρήκαμε στὸ σπίτι ἓνα χαρτί. Τὸ χαρτί αὐτό, ἦταν ἔγγραφο γιὰ τὸν παπποῦ μου. Τὸν ἔκαναν οἱ Τούρκοι ἀγγελιαφόρο. Ὅταν «πάτησαν» τὴν Κασσάνδρα, ἄρχισαν νὰ μαζεύουν τὸ γυναικόπαιδο ποὺ ἔβρισκαν, νὰ διαγαγουμίζουν τὰ σπίτια. Ἐσκέρι πολὺ πῆγε νὰ χτυπήσῃ τὰ ἀπὸ πέρα χωριά, Συκιὰ, Παρθενώνα, Νικήτη, Ἄϊ Νικόλα, Ὁρμούλια. Τὰ χωριά αὐτὰ βγήκαν καὶ παραδόθηκαν (ἐννοεῖ, πῶς πρὶν τὸ ἀσκέρι προχωρήσῃ στὴ χερσόνησο Σιθωνία, οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τῆς ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους καὶ «προσκύνησαν», δῆλωσαν ὑποταγή). Τότε τὸν παπποῦ μου ποὺ τὸν εἶχαν ἀγγελιαφόρο, ἀρματωμένο μὲ κορδέλλες κι ἄλλα σημάδια, τὸν ἔστειλαν ἐδῶ στὴ Βάλτα, γιὰ νὰ φέρῃ τὴν εἶδηση γιὰ τὸ προσκύνημα. Ὅταν ἔφτασε ἐδῶ, βρῆκε τοὺς Τούρκους νὰ ἔχουν ἔτοιμο τὸν Παπαγιώργη, μπροστὰ στὸ Σακκουλαῖικο τὸ σπίτι, στὴ σκαμιά, γιὰ νὰ τὸν κρεμάσουν!...

Ἄφου ἀκούσαμε τὴ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία ἀπ' τὸν μακαρίτη τώρα Παπαγάγελο, τὸν παρακαλέσαμε νὰ μᾶς φέρῃ τὸ «χαρτί» ποὺ βρήκανε στὸ σπίτι, νὰ τὸ ἴδουμε. Μᾶς ὑποσχέθηκε πῶς θὰ τὸ ἔκανε αὐτό. Ὑστερ' ἀπὸ δυὸ τρεῖς μέρες, δταν τὸν συναντήσαμε στὴν πλατεῖα, μᾶς εἶπε πῶς ἦ νύφη του (σύζυγος τοῦ γιοῦ του), τὸ πέταξε μαζὶ μὲ τὰ σκουπίδια, ἀφου σκούπισε τὸ σπίτι. Καὶ σκεφτήκαμε τότε καὶ σκεφτόμαστε καὶ τώρα: Τί κρίμα, τέτοια «χαρτιά» — τὸ «χαρτί» αὐτό ἦταν ὀπωσδήποτε τουρκικὸ ἔγγραφο, διορισμὸς τοῦ ἀτόμου ἐκείνου καὶ ἐνδειξὴ τῆς ιδιότητός του στὴν περίπτωσι — νὰ πετιοῦνται στὰ... σκουπίδια, νὰ καταστρέφονται ἢ καὶ νὰ... ἀποκρύβονται ἀκόμα, ἐνῶ τέτοια ἔγγραφα εἶναι κι ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἱστορικά, γιὰ λεπτομέρειες ἱστορικῆς κλπ!...

Ὅπως ἀκούσαμε ἀπὸ πρόσωπο ποὺ μᾶς διέφυγε νὰ γράψουμε τὸ ὄνομά του, κατὰ τὴν ὥρα ποὺ μᾶς διηγῆθηκε τὸ παρακάτω καὶ πέρασαν χρόνια ἀπὸ τότε, ὁ Παπαγιώργης κρεμάστηκε ἀπ' τοὺς Τούρκους μπρὸς ἀπ' τὸ πολὺ παλιὸ Σακκουλαῖικο σπίτι. Ἡ οἰκογένεια τῶν Σακκουλαίων σήμερα ἔχει τὸ ἐπώνυμο: Τριανταφύλλου. Κρεμάστηκε ἀπὸ μιὰ μεγάλη «ἀσκαμνιά» (μουριά), ποὺ βρισκόταν μπροστὰ στὸ σπίτι τους καὶ ποὺ ἡ «ἀσκαμνιά» αὐτὴ σωζόταν μέχρι καὶ πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια.

Ἄπόγονος σημερινὸς τοῦ Παπαγιώργη μᾶς διηγῆθηκε καὶ τὰ πιὸ κάτω γιὰ τὸν προπαπποῦ του, χωρὶς νὰ ξέρῃ — ὅπως μᾶς εἶπε — περισσότερα νὰ μᾶς πῇ:

Ἄφου ἔφτασε ἡ εἰδοποίηση πῶς οἱ Τούρκοι πέρασαν τὸ στενὸ, τὶς «Πόρ-

τες» και μπήκαν στην Κασσάνδρα, ο παραπαππούς μου πήρε την οικογένειά του, τη γυναίκα του και τα παιδιά του δηλαδή, και τη φυγάδεψε. Αυτός παράμεινε στο χωριό με την έλπιδα να καλοπιάσει τους Τούρκους και να τους ξεευμενίση για να μην κάνουν κακό. Όμως τον έπιασαν και τον κρέμασαν...

Κατά άλλους αφηγητές, σαν είδε ο Παπαγιώργης την αγριότητα με την οποία μπήκαν οι Τούρκοι στη Βάλτα, φοβήθηκε και κρύφτηκε στο ταβάνι της εκκλησίας. Οι Τούρκοι τον ανακάλυψαν, τον έπιασαν, τον βασάνισαν και ύστερα τον κρέμασαν.

Ἡ μάνα μου, καθόμασταν και ήταν τυφλή βλέπεις και δὲν ἔβλεπε, και μ' ἔλεγε πάντοτε ἱστορίες. Πῶς ἦταν τότε ὁ κόσμος, πῶς ἦταν τότε ἐπὶ Τουρκίας και μ' εἶπε και γιὰ τὴν Ποτίδαια, πῶς «πατήθηκαν» οἱ «Πόρτες». Πολεμοῦσαν οἱ Τούρκοι με τοὺς Ἕλληνας (με τοὺς Κασσανδρινούς, θέλει νὰ πῆ).

Λοιπόν, βλέπεις ἀπὸ δῶ μεργιά (πρὸς τὸ μέρος τῆς Κασσάνδρας, ἐγνοεῖ) ἔχει τοίχωμα' δὲν ἔχουν οἱ «Πόρτες;» (ἐγνοεῖ τὰ κομμάτια τῶν τειχῶν τῆς Κασσανδρείας πού σώζονταν ἀκόμα). Ἔρριχναν συνέχεια. Κάποτε, δὲν μπορούσαν νὰ τὸ «πατήσουν» (ἐγνοεῖ νὰ περάσουν τὸ αὐλάκι τοῦ στενοῦ «Πόρτες»). Βρέθηκε ἕνας παπάς και λέει στοὺς Τούρκους. Λέει... , τώρα τὸν Τούρκο... πῶς τὸν ἔλεγαν τὸν καπετάνιο, δὲ ξέρω... (ἐγνοεῖ τὸν πασά, τὸν πολιορκητή). Λέγει στοὺς Τούρκους ὅτι ἐγώ, λέγει, θὰ σὰς πῶ πῶς νὰ τὸ «πατήσετε»... ἀλλιῶς δὲ γίνεται. Λέγει, θὰ πάρτε πολλές μπουρδες μαλλιά. Μπουρδες, τσουβάλια... μαλλιά. Μπουρδες τὰ ἔλεγε ἡ μάνα μου. Τῆς τὰ ἔλεγε ὁ πατέρας της, τῆς τὰ διηγίονταν αὐτά. Θὰ ρίζτε στὸ στενότερο μέρος ἐδῶ και αὐτὰ θὰ πατηθοῦν, θὰ πατηθοῦν και θὰ μπορέσετε νὰ περάσετε πιὸ πέρα (στὸ πέρα, στῆς Κασσάνδρας τὸ μέρος).

Οἱ Ἕλληνας (οἱ Κασσανδρινοί), ἀφοῦ πολεμοῦσαν, εἶχαν σὲ κάθε βουγὸ, σὲ κάθε ὕψωμα (στά πρὸς τὰ χωριά τῆς Κασσάνδρας λοφώδη ψηλῶματα) εἶχαν κι ἀπὸ δυὸ τρεῖς ἄλλους και περίμεναν νὰ δοῦν τί θὰ γίνῃ· θὰ πατηθοῦν οἱ «Πόρτες»; Νὰ εἰδοποιήσουν τὸν κόσμο ἀπὸ δῶ μεργιά στὴν Κασσάνδρα, νὰ φύγῃ. Κάποτε, ἀφοῦ ἔγινε αὐτό, εἶπαν: «πατήθηκαν οἱ Πόρτες»... Ἔτρεξε ὁ ἕνας στὸν ἄλλον ἀπ' τὸ ἕνα τὸ βουνὸ στ' ἄλλο και εἰδοποίησε. «Φωνάξετε στὴν Κασσάνδρα ὅτι πατήθηκαν οἱ Πόρτες, νὰ φύγῃ ὁ κόσμος». Μάλιστα, ἕνας πρόφτασε και ἤρθε ὡς τῆ «Μασαγγόνη» — μ' ἔλεγε ἡ μάνα μου — και φώναξε: Οἱ «Πόρτες» πατήθηκαν και φύγετε νὰ γλιτώσετε. Νὰ μὴ μείνῃ κανένας!... Και... πέθανε ὁ ἄνθρωπος, μιὰ φορά! Ἔσκασε... Αὐτὸ τὸ ἔλεγε και ὁ γερο-Κάψας καιμιὰ φορά, ὅτι ἔσκασε ὁ ἄνθρωπος. ... Τέλος πάντων, ὁ κόσμος ὅσος μπόρεσε ἔφυγε. Ἔμειναν γυναικοπαῖδα, γέροι, δεκαοχτάρηδες, ξέρω γώ, τέτοια τέτοια ἡλικία κόσμος ἔμειναν.

Τοὺς ἔμασαν στοῦ Μάπα τ' ἄλώνι (οἱ Τοῦρκοι). Ἦταν ἓνα μεγάλο ἄλώνι αὐτὸ τοῦ Μάπα. . . Ρωτοῦσα καὶ τὴ νουὰ μου καὶ μοῦ ἔλεγε, πῶς ἦταν ἓνα μεγάλο αὐτὸ τὸ ἄλώνι, τοῦ Μάπα. Ἐκεῖ ἔμασαν τὸν κόσμον ἔκει' στὸ ἄλώνι αὐτὸ. Καὶ τὸ κύκλωσε ὁ στρατὸς ὁ τουρκικὸς καὶ μὲ ἐφ' ὄπλου λόγχῃ (μὲ τὰ τουφέκια καὶ τὰ γιαταγάνια, ἴσως) καὶ οἱ Τοῦρκοι, τὸ ἵππικὸ (οἱ καθαλλάρηδες) μπήκε μέσα κι ἄρχισε: τσαλαπατοῦσε, ξετζιλιάζε (ξεκοιλιάζε) μὰ γυναῖκες ἀγκαστρωμένες, μὰ παιδιά, μικρά, γέρους, νέους, ἄλλους μὲ τὸ ἐφ' ὄπλου λόγχῃ — ἔκανε ὁ κόσμος πρὸς τὰ κει (πρὸς τὸ ἔξω ἀπ' τὸ κυκλωμένο μέρος) ἔκαναν ὁ κόσμος, τοὺς χτυποῦσαν μὲ τὰ ὄπλα. Ἐκαναν πρὸς τὰ μέσα, τοὺς χτυποῦσαν οἱ καθαλλάρηδες — ὥσπου τοὺς κατάστρεψαν. . . Κι ἔγινε τὸ κακὸ μέσα στὴ Βάλτα, τὸ μακελλεῖο. Ἐγινε μέσα στὴ Βάλτα. . .

Κι ἀφοῦ ἔγινε αὐτὸ τὸ κακὸ, ὁ κόσμος ἀγρίεψαν κι ἔφυγε. . . Καὶ μιὰ γυναίκα, Μουρφούλαινα, ἦταν τόσο ὁμορφὴ λέει, κι προσπάθησε κι ἔφυγε κι αὐτὴ. Πῆγε στὴ «Λεκάνη». Σπηλιὲς στὴ «Λεκάνη». . . Ποῦ ἔχει σπηλιά; Μπήκε μέσα καὶ κρύφτηκε. Ἐβγαίνει τὴ νύχτα, ἔτρωγε χορταράκια καὶ τὴ μέρα κρύβοταν πάλι καὶ φυλάγοταν' πρόσεχε νὰ μὴν τὴν ἰδῆ κανεὶς. Πέρασε δυὸ χρόνια μέσα ἐκεῖ, ὥσπου νὰ ἡσυχάσ' ὁ κόσμος καὶ νὰ συμμαζευτῆ κι ἀγρίεψε. Ἦταν σ' ἐλευσινὴ κατάστασι. Χέρια τῆς, πόδια τῆς, κεφάλι, μαλλιά σὲ κακὸ χάλι.

Ὁ ἄνδρας τῆς, λέει, εἶχε χωράφια κατὰ πάνω ἐκεῖ — δὲ ξέρω σὲ ποῖα μεργιά — καὶ πῆγε ἐκεῖ. Ἐκεῖ ποῦ πῆγε, λέει, βλέπει ἕναν ἄνθρωπο ἀλλόκοτον. . . «Μά, ἄνθρωπος νὰ εἶναι, ζωὸ νὰ εἶναι. . .», δὲν ἤξερε ὁ ἄνθρωπος! . . . Καὶ μάζευε χόρτα καὶ εἶχε πάνω ἀπὸ τὴν πλάτη κλαδιά. Κι ἔτρωγε καὶ μάζευε καὶ πάει καὶ τρύπωνε μέσα στὴ σπηλιά. Τὴν παρακολούθησε τώρα αὐτὴν. . . Ἐκεῖ ποῦ τρύπωνε αὐτὴν, αὐτὸς, λέει, ἐγὼ θὰ φυλάξω τώρα νὰ βγῆ κι αὐρὸ τὸ πρωί. Δὲν τὴν πείραξε καθόλου. Πῆγε τὸ πρωί, πολὺ πρωί, καὶ κάθεται δίπλα στὴ σπηλιά χωρὶς νὰ τὸν δῆ αὐτὴν. Τὴ νύχτα βγῆκε πάλι αὐτὴν νὰ μάση, νὰ φάγη καὶ νὰ εἶναι τακτοποιημένη. Ὅταν γύρισε αὐτὴν, τὸν βλέπει. Τί νὰ κάνη; . . . Λέει:

— Τί εἶσαι; Λέει ἐκεῖνος:

— Ἐσὺ τί εἶσαι; λέγει (ἐκεῖνη): Εἶμαι γυναίκα· ἐσὺ τί εἶσαι; . . . Λέγει (ἐκεῖνος): Ἐγὼ εἶμαι ἄντρας! . . . — Σὲ γνόρῃσα τὸν λέγει (ἐκεῖνη), εἶσαι ὁ ἄντρας μου, ὁ Μουρφούλης. . . Καὶ τὴν πῆρε ὕστερα ὁ ἄντρας τῆς καὶ τὴν ἔφερε κάτω στὸ χωριὸ καὶ δημουργήθηκε ἡ οἰκογένεια ἡ ΜουρφοULAΪΚΗ. Ἦταν ἡ γυναίκα του' ἡ Μουρφούλαινα. Αὐτὸς (ὁ Μουρφούλης) ἔφυγε καὶ γλίτωσε, γλίτωσε κι αὐτὴν, (ἡ γυναίκα του) πολλοὶ γλίτωσαν τότε. . .³⁴.

34. Τίς πρὸ πάνω δυὸ ἀφηγήσεις τίς μαγνητοφωνήσαμε καὶ τίς γράφουμε ὅπως τίς εἶπε ἡ ἀφηγήτρια καὶ μὲ χωρὶς τὴν τοπικὴ ἰδιωματικὴ ἔκφρασι μονάχα. Λέξεις καὶ φράσεις σὲ παρένθεσι μέσα κλεισμένες εἶναι πρόσθετες δικές μας, σὰν ἐπεξηγηματικές.

Ἀφηγήσεις Γερακίνας Δ. Χασάπη - Ἀθανασιάδη, 63 χρονῶ, ἀγράμματης τὸ 1973

Μιά δική μας ἀπὸ δῶ, γριὰ Λεμονιά πού λεγόταν, τ' γέρου Μανώλα, τ' καπετάν' Μανώλη γυναίκα — τοῦ παραπαπποῦ αὐτουνοῶν τῶν Μανωλαίων — αὐτὴν τὴν πῆρε ὁ πασιάς νὰ τὴν πάρη γυναίκα. Ἦταν ὁμορφη. Τὴν πῆρε γιὰ γυναίκα, ἀλλὰ αὐτὴν δὲ δεχόταν. Κι εἶχε τρεῖς σκοποὺς καὶ τὴ φύλαγαν. Τὴν παρακαλοῦσε, τὴν ἔκανε, φλουργιὰ τὴν ἔταζε, τὸ ἕνα, τὸ ἄλλο. Αὐτὴν: . . . πεθαίνω, σκοτώνομαι, Τουρκάλα δὲ γένομαι, ἔλεγε. Αὐτὴ, στὴ φυλακὴ εἶδε καὶ πῆγε ἕνα ἀλαφάκι κι ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ τὴν ἔκανε νόημα (νεῦμα). Τρεῖς σκοποὶ φύλαγαν ἀπ' ὄξω. Ἀκολούθησε αὐτὸ τὸ ἀλαφάκι καὶ τὴν ἔφερε ὡς ἐδῶ στὴν Παναγία, πού ἔχομε ἐδῶ κάτω. Πῆγε στὴ θρύση καὶ θρῆκε τὴ φοράδα τους. Τὴ γνώρισε τὴ φοράδα τους. Τὴν ἔδεσε ἕνα μαντήλι στὸ λαϊμό' τάχα, ἦρθα' εἶμαι ἐδῶ! Καὶ πάει καὶ κρύφτηκε. Μὲ χορταράκια ζοῦσε. . . Κι ὕστερα, ἦρθαν αὐτοὶ ἀπὸ δῶ, ἀπὸ κάτω (ἀπὸ τὰ νησιά θέλει νὰ πῆ). Ἦρθαν μὲ μιὰ βάρκα, νὰ ἰδοῦν ἂν θρῖσκεται αὐτὴ ἢ γυναίκα, ἂν θρῖσκεται κανέννας στὸ χωριό. Καὶ πῆγαν ἐδῶ ἀπὸ πάνω. Εἶδαν μιὰ σκιά. Ἦταν μιὰ ἀσκαμιὰ (μουριά), μιὰ κουφάλα (καὶ τρύπωνε μέσα). Αὐτοὶ περικύκλωσαν ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ φώναξαν: «Ἄν εἶσαι ἄνθρωπος, ἔλα! . . . ἂν εἶσαι φάντασμα (φάντασμα) τρύπου! . . . (τρύπωσε, κρύψου)». Καὶ τότε βγῆκε αὐτὴν καὶ τὴν πῆραν, ἀλλὰ (ἦταν) ἔλεεινή, γυμνή. Βάσταξε καναδὺ τρεῖς μέρες, πέθανε ἀπ' τὴ νήστικια (ἀπὸ τὴν πείνα, ἀπὸ τὴν ἐξάντληση).

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Γιαννάκη Καρατάσιου, 81 χρονῶ, ἀπὸ τὸ χωριὸ Παζαράκι (Κρουσηγή). γράφτηκε κατὰ πῶς ἔγινε καὶ χωρὶς τὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα, στίς 12.11.1973.

Ἦστερα ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τους στὴν Κασσάνδρα, οἱ Τούρκοι ἀφοῦ λεηλάτησαν τὰ χωριά της τὰ ἔκαψαν. Τὰ σπίτια πού δὲν κήηκαν στὴ Βάλτα ἦταν τοῦ γερο-Χασάπη³⁵, τὸ παλιὸ Νταντέικο καὶ τοῦ γερο-Ρήγα ἢ καλύδα. Τὰ κατώγεια τοῦ Νταντέικου σπιτιοῦ, τὰ χρησιμοποίησαν γιὰ «μάντρα». Δηλαδή σ' αὐτὰ συγκέντρωναν τίς γυναῖκες (παντρεμένες κι ἀνύπαντρες) καὶ κατόπι κατὰ οἰμάδες, φαίνεται, τίς μετέφερναν στὴ Θεσσαλονικὴ σκλάβες, γιὰ ἐξανδραποδισμό.

Ἀπ' τίς πρώτες πληροφορίες, χωρὶς νὰ σημειωθῆ τὸ ὄνομα τοῦ πληροφοριοδότη.

Τὰ ξύλα μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι φκιαγμένες οἱ κολῶνες (μέσα) τῆς ἐκκλη-

35. Ἰδὲς σχετικὸ σκίτσο, σὲ πῶς πέρα σελίδα.

σίας μας, (τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τῆς Βάλτας, πού τιμᾶται στή μνήμη τῆς Γέννησης τῆς Θεοτόκου), εἶναι ἀπὸ «δέντρα» (βαλανιδιές). Πότε ἔγινε ἡ ἐκκλησία; . . . (Ἡ ἐκκλησία κτίστηκε μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση, κατὰ τὸ 1859, ὅπως εἶναι γραμμένο μὲ σκαλιστά, σὲ πλάκα ἀπὸ πέτρα, ἐντοιχισμένη στὴν πρόσοψή της, γράμματα).

Τὰ ξύλα αὐτά, γιὰ τὶς κολῶνες, τὰ ἔφεραν ἀπὸ τὸ Ἀναστασίτικο μετόχι. Γιατί, μιὰ φορὰ μοῦ ἔλεγε ἐσὺ (ὁ ἡλικιωμένος γιὸς ἀπευθύνεται στὸν πολὺ γέρο — ἡλικίας 100 χρονῶ — πατέρα του) ὅτι ἡ «μπάμπου» σου (ἡ γιαγιά σου) φύλαγε γελάδια ἐκεῖ στὸ Ἀναστασίτικο. Στὸ Ἀναστασίτικο (μετόχι παρατημένο τώρα, σὲ ψηλῶματα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ χωριοῦ Κασσανδρινοῦ) εἶχε τρία «δέντρα». Καὶ στὸ μέρος πού συγκεντρώνονταν οἱ σκιές τους, ἐκεῖ ἔθαψαν ὄλα τὰ σκεύη ἀπὸ τὴ Μητρόπολη ἐδῶ, ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες κλπ. Τὰ ἔθαψαν ἐκεῖ σὲ ἐφτά καζάνια μέσα, σκεπασμένα μὲ ταψιά. Στὸ μετὰξυ, μετὰ τὴν ἐπανάσταση, κόπηκαν τὰ «δέντρα» κι ὅταν ἦρθαν οἱ ἄλλοι ἀπὸ κάτω, πού ἤξεραν τὴν ὑπόθεση ἢ παιδιὰ ἐκείνων πού ἤξεραν κλπ., δὲν μπόρεσαν νὰ τὰ βροῦν τὰ σκεύη τῆς ἐκκλησίας. *Ὅχι μόνον τῆς δικῆς μας, ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐλεγε μιὰ φορὰ, ὅτι ἦρθαν ἀπὸ τὴν Τουρκία τρία κορίτσια τρεῖς γυναῖκες. Οἱ ὁποῖες ἦταν ἀπὸ ἄδω παρμένες σὲ ἡλικία μικρὴ, δηλαδή τὰ πῆραν κοριτσάκια μικρὰ (κατὰ τὸ «χαλασμό») καὶ τὰ ὁποῖα ἐκτουρκίσθηκαν (τὰ τούρκεψαν). Αὐτὲς ἤξεραν γιὰ τὰ σκεύη. Καὶ πῆγαν στὸ Ἀναστασίτικο. Ἀλλά, ἐπειδὴ τὰ δέντρα ἦταν κομμένα, δὲν μπόρεσαν νὰ βροῦν τὸ σημεῖο στὸ ὁποῖο ἐνώνονταν ἡ σκιά (οἱ σκιές) τῶν δέντρων. *Ἐγίναν πολλὲς ἀπόπειρες στὸ Ἀναστασίτικο, γιὰ νὰ βρεθοῦν τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν³⁶.

*Ἀφήγηση Ρήγα Δ. Σταμπουλή, πού, γιὰ τὸν πατέρα του, ἡλικίας 100 χρονῶ καὶ κρεβατωμένος ὅπως ἦταν, δὲν μπορούσε μὲ τὴν πολὺ βραχνὴ καὶ συχνὰ διακοπτόμενη φωνή του νὰ μᾶς διηγηθῆ τὰ πιὸ πάνω, μᾶς τὰ ἀφηγιόταν ὁ ἴδιος, ὅπως πολλὲς φορὲς τὰ εἶχε ἀκούσει νὰ τὰ διηγῆται ὁ πατέρας του· ἡ ἀφήγηση ἔγινε τὸ Νοέμβρη τοῦ 1973 πλάι στὸ κρεβάτι τοῦ γερο-Δημητράκη Σταμπουλή, στὸν ὁποῖο ὁ γιὸς ἔκανε καὶ σχετικὲς ἐρωτήσεις

*Ὅταν εἶχαν ἐτοιμασθῆ γιὰ νὰ κάνουν τὴν ἐπανάσταση, ὄλοι (ἐδῶ) εἶχαν λάβει καὶ ὀρισμένα κατάλληλα μέτρα. Εἶχαν ἐτοιμάσει αἰφνης σπηλιές (καταφύγια), πού μέσα εἶχαν κρύψει γυναῖκες ἢ τὰ ροῦχα τους καὶ τὰ λοιπά.

36. Τὴν ἀφήγηση τὴν μαγνητοφωνήσαμε καὶ τὴν ἀποδίδουμε κατὰ πῶς ἔγινε. Τὰ μέσα σὲ παρένθεση εἶναι πρόσθετα ἀπὸ μᾶς. Καί, μᾶς γεννιέται τὸ ἐρώτημα: Μήπως τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν τὰ πῆραν οἱ Τοῦρκοι, ἀφοῦ ὁ Παπαγιώργης, πού βασανίστηκε νὰ μαρτυρήσῃ πού τὰ εἶχαν κρύψει, τὰ μαρτύρησε καὶ κατόπι τὸν κρέμασαν;

Ὡστε, εἰς περίπτωσιν ὀπισθοχωρήσεως, νὰ μπορέσουν νὰ σώσουν κάτι. Τέλος πάντων ὁ κόσμος ὅλος εἶχε θγεῖ· τὰ παλληκάρια ὅλα εἶχαν θγεῖ (ἔλαβαν μέρος) στὴ μάχῃ (στὴν ἐπανάστασιν). Ὅλοι εἶχαν πάει στὴν πρώτη γραμμὴ (στὶς ἐξορμήσεις καὶ στὴν ἄμυνα, θέλει νὰ πῆ, στὶς «Πόρτες»). Ἐκεῖ λοιπὸν εἶχε πάει καὶ ὁ παπποῦς μας, ὁ παραπαπποῦς μας. Τοῦ παπποῦ μας ὁ παπποῦς. Ἦταν δὲ γέρος καὶ πολὺ ψηλὸς· ζωηρός. Τὸν ἔλεγαν Ἀλεξανδρῆ, ἀλλὰ τὸν ὀνόμασαν Μακρῆ, Μακρονικόλα μάλιστα τὸν ἔλεγαν· κι ἔμεινε Μακρῆς. Τέλος πάντων ἄρχισε ἡ μάχῃ (ἡ ἄμυνα). Κι ἀφοῦ ἔβαλαν ὅλα τὰ δυνατά, τελευταῖα δὲν μπόρεσαν ν' ἀνταποκριθοῦν στοὺς... (στὶς στρατιωτικὰς δυνάμεις ποὺ εἶχαν οἱ Τοῦρκοι), κι «ἔσπασαν» οἱ ἄνθρωποι... ὀπισθοχώρησαν.

Τὰ καρπούλια ποὺ εἶχαν ἐδῶ πέρα εἰδοποίησαν τὸν κόσμο κι ἄρχισαν νὰ τρέχουν, νὰ φεύγουν νὰ σωθοῦν. Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀναμπουμπούλα, ἦρθε καὶ ὁ παραπαπποῦς (προπαπποῦς) μας ἐδῶ, πῆρε τὰ δυὸ τρία μικρὰ παιδιὰ του ποὺ ἦταν μικρὰ καὶ ποὺ τὰ εἶχε κρυμμένα σὲ μιὰ σπηλιά (σὲ καταφύγιον) μὲ μιὰ γριά. Ἡ γριά ἔμεινε. Τῇ γυναίκα του πῆρε καὶ τὰ παιδιὰ. Τὰ ἄλλα τὰ παιδιὰ του, ποὺ εἶχαν λάθει μέρος (σὰ μεγαλύτερα ποὺ ἦταν) στὴ μάχῃ (στὴν ἄμυνα), δυὸ τρία ἀπ' αὐτὰ εἶχαν σκοτωθῆ. Εἶχε πολλὰ παιδιὰ· δώδεκα παιδιὰ εἶχε· τὰ τρία ἦταν μικρὰ. Ξεκίνησαν ἀπὸ δῶ κι ἔφτασαν στὸν «Κουρεμένο» (ψηλὴ κορυφὴ στὰ νοτιοανατολικά τῆς Φούρκας). Ἀπ' τὸν «Κουρεμένο» ξεκίνησαν κι ἔφτασαν στὰ «Μπουλαμάτσια» (παραλιακὴ τοποθεσία). Ἀνοιχτὰ μέσα στὴ θάλασσα τοὺς περιέμενε ἓνα πλοῖο, σὲ ἀπόστασιν ποὺ νὰ μὴν τὸ φτάνη τουφέκι ἢ κι ἄλλο πολεμικὸ ὄπλο. Ὅσοι ἤξεραν κολύμπι, προκειμένου νὰ πέσουν στὰ χέρια Τοῦρκων καὶ νὰ τοὺς σφάξουν — διότι, δὲν περιέμεναν τίποτε τὸ καλὸ ἀπ' αὐτοὺς παρὰ μιὰ σφαγὴ καὶ μάλιστα μὲ βασανιστήρια — (ἔπεφταν στὴ θάλασσα καὶ πῆγαιναν στὸ καΐκι νὰ γλιτώσουν). Ξεκίνησαν λοιπὸν ρίχτηκαν στὴ θάλασσα. Τὰ παιδιὰ του βέβαια τὰ μεγάλα καὶ πιὸ ζωηρὰ ποὺ ἦταν, εἶχαν πέσει πιὸ μπροστὰ κι ἔφτασαν πέρα στὸ καΐκι, πράγμα ποὺ δὲν τὸ γινώριζε ὁ παπποῦς (προπαπποῦς). Τέλος πάντων, ξεκίνησε καὶ αὐτός. Εἶχε πάει στὴν πλάτη του τῇ γυναίκα του καὶ τὸ μικρότερο (του) παιδί, ποὺ ἦταν ὀχτώ, δέκα χρονῶ· τόσο. Ξεκινώντας (κολυμπώντας, θέλει νὰ πῆ) στὸ δρόμον κουράστηκε. Κουράστηκε καὶ λέει στὴ γυναίκα του: «Γυναίκα, λέει, ἢ τὸ παιδί θὰ ρίξουμε στὴ θάλασσα, γιὰ ἐσὺ (θὰ πέσης)». Ἐγὼ κουράστηκα καὶ θὰ πνιγοῦμε καὶ οἱ τρεῖς». Καὶ ἄφησαν τὸ παιδί καὶ πνίγηκε. Μόλις πλησίασαν τὸ πλοῖο, ἔφτασαν καὶ τὰ παιδιὰ του τ' ἄλλα (τὰ μεγάλα ποὺ εἶχαν πιὸ μπροστὰ ἀνεβῆ στὸ πλοῖο), τοὺς βοήθησαν καὶ τοὺς πῆραν στὸ πλοῖο. Καὶ (μὲ τὸ πλοῖο) τράβηξαν καὶ πῆγαν στὴ Χαλκίδα. Πέραν τούτου δὲν ἀναφέρει (δὲ λέει ἡ ἱστορία αὐτὴ). Μᾶς τὴν ἔλεγε ὁ πατέρας μου. Ὅχι· ἀναφέρει. Ὅτι γύρισαν ὕστερα ἀπὸ χρόνια πίσω καὶ βρῆκαν τῇ γριά ποὺ ἄφησαν στὴ σπηλιά (στὸ καταφύγιον) μὲ τὰ ρούχα ποὺ εἶχαν κρύψει ἐκεῖ γιὰ νὰ τὰ φυλάξουν (νὰ τὰ γλιτώσουν ἀπὸ ἀρπαγῆ). Τὰ βρῆκαν στὴ σπηλιά μουχλιασμένα ἀπὸ τὴν

ύγρασία πού είχε ή σπηλιά. Ήταν ρούχα προίκας. Ή γριά ζούσε στο παλιό τους σπίτι.

Μαγνητοφωνημένη αφήγηση Βασ. Ν. Μακρή, από τὸ χωριὸ Φούρκα, 51 χρονῶ, με γραμματικὲς γνώσεις Β΄ ἡμιγυμνασίου, πού ἔγινε στὶς 9.1. 1974.

.....

Τοῦ Ἄ (μ) παζᾶ οἱ ἀδερφές, οἱ θειάδες ἔπλεναν ἐκείνη τὴ μέρα. Πάνω στο Καπλαναλίχο τὸ πηγᾶδι. Ἐπλεναν... Ἐφτασε ὁ ταχυδρόμος (ὁ ἀγγελιαφόρος), πού εἰδοποίησε, νὰ ποῦμε. Ήταν (ὁ κόσμος) στὴν Παναγία³⁷, ἔκαναν Λειτουργία. Εἶπε (ὁ ἀγγελιαφόρος) ὅτι, «πατήθηκαν» οἱ «Πόρτες», ἀγαπητοὶ Χριστιανοί, καὶ νὰ φύγετε». Ἄφησαν τὰ ρούχα αὐτές. Ήταν τοῦ Ἄ (μ) παζᾶ οἱ ἀδερφές, οἱ θειάδες. Ἄφησαν τὰ ρούχα (στὸ σπίτι) μέσα στὴν κουφίνα (στὸ κοφίνι, ἀφοῦ τὰ ἔστυψαν γιὰ νὰ φύγη τὸ νερό) κι ἔφυγαν. Καὶ μᾶς εἶπε ἡ μάνα μου ὅτι πῆγαν κάτου στὰ νησιά³⁸ ἐδῶ... (δείχνει κατὰ τὸ νότιο μέρος, κατὰ τὶς Σποράδες). Σ' αὐτὰ τὰ νησιά πῆγαν.

Λοιπόν... καὶ κάθισαν, πόσον καιρὸ κάθισαν. Καὶ ὕστερα, λέει, πήγαιναν καὶ τοὺς ἀφηναν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι (οἱ κάτοικοι τῶν νησιῶν) ἀλεύρι, ψωμί, τὸ ἔνα, τὸ ἄλλο... τοὺς ἔκαναν ἐλεημοσύνη. Βλέπεις... πρόσφυγες...

Κατέβηκαν στὴ θάλασσα, καὶ... σὲ λέει, ὅσοι μπόρεσαν μπῆκαν στὰ κατίκια. Οἱ ἄλλοι, τοὺς ἄλλους τοὺς ἔκοβαν μετὰ τὰ τσεκούρια τὰ χέρια. Καὶ σκαλώνονταν ὁ κόσμος στὶς θάρκες, σ' αὐτά, ἀπ' τὴ λαχτᾶρα πού εἶχαν πού ἔφευγαν (γιὰ νὰ φύγουν) καὶ τοὺς ἔκοβαν μετὰ τὰ τσεκούρια τὰ χέρια...

Κι ὅταν ἦρθαν (οἱ Τοῦρκοι), νὰ ποῦμε, ὁ παπάς δὲν ἀφῆσε τὴ Λειτουργία. Λειτουργοῦσε. Ήταν ἀπὸ τοὺς Ρηγαίους, ὁ παπάς. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ρήγα (Ρηγόπουλου, ὁ Παπαγιώργης). Κι ἐκεῖνος στάθηκε (δὲν ἔφυγε, δηλαδή) καὶ ὕστερα τὸν βρήκαν, κι ἀνέβηκαν καθάλλα (καβαλλοῦσαν Τοῦρκοι στὴν πλάτη τοῦ παπᾶ) καὶ τὸν γύριζαν σὲ διάφορες ἐκκλησιᾶς νὰ μαρτυρήσῃ τὰ χρήματα (τὰ σκεύη τους), πού εἶχαν παραχωρῆμένα χρήματα (τὰ σκεύη τῶν ἐκκλησιῶν). Καὶ ὕστερα, ἐδῶ στο Σακκουλαίτικο τὸ σπίτι ἦταν μὴ ἀσκαμνιά³⁹ (μουριά) κι ἐδῶ, τὸν κρέμασαν τὸν παπά. Τὴ θυμᾶμαι (τὴν πρόλαβα, τὴν εἶδα) ἐγὼ τὴν «ἀσκαμνιά». Ήταν μὴ κουφάλια (μὲ κούφιο, χοντρὸ κορμό). Ἡ μάνα μου μοῦ ἔλεγε, ὅτι πῆγαν, δηλαδή, στὰ νησιά. Κι... ὕστερα, γυναῖκες, ὁμορφες πού ἦταν, ὅσες ἦταν, ἐδῶ στὴν Ποτίδαια (στὸ στενὸ, στὸν ἰσθμὸ, στὶς «Πόρτες») πού φύλαγαν, οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ τὶς μουτζούρω-

37. «Παναγία» (Κοίμηση τῆς Θεοτόκου), ἦταν ἡ ἐκκλησία στὴ θέση, πού, πρὶν λίγα χρόνια ὡς τὸ 1955 κοντά, χρησιμοποιόταν, ἀπὸ παλιότερα, γιὰ νεκροταφεῖο. Ἡ παλιά αὐτὴ ἐκκλησία, κατὰ τὸ '21 καταστράφηκε καὶ ξανακτίστηκε μικρότερη κατὰ τὸ 1930.

ναν (οί φρουροί μουτζούρωναν τις όμορφες, για να τις πάρουν αυτοί οί ίδιοι τις πιό όμορφες γυναίκες απ' όσες μεταφέρονταν στη Θεσσαλονίκη σκλάβες· τό κάναν αυτό για να φαίνονται άσχημες). Και πήραν πολλές γυναίκες από δω . . . όμορφες, καλές, να πούμε. Και τις έκαναν Τουρκάλες. . .

Αυτός, ό 'Α (μ) παζās, είχε μιá θειά. Κι ήταν Τουρκάλα· ήταν στην Κωνσταντινούπολη. Είχε και ξαδέρφια (Τούρκους), απ' αυτήν τή θειά· πού ήταν στην Κωνσταντινούπολη. Κι ό 'Α (μ) παζās πήγαινε, τακτικά πήγαινε και κοίταζε (έπισκεπτόταν) τά ξαδέρφια του. Και όταν γύρισαν (οί αδελφές του κι ό 'Α (μ) παζās) από τά νησιά, λέει, τά βρήκαν τά ρούχα σάπια μέσα στις κουφίνες. Και μου έλεγε ή μάνα μου, ότι στα νησιά πήγαν, στα νησιά. 'Ο Παπαγιώργης ήταν παπάς. Δέν ξέρω αν ήταν κι άλλος παπάς στη Βάλτα· ό Παπαθασίλης ήταν πατέρας του 'Αργυράκου Παραθυρά, και ήταν ύστερα απ' τήν επανάσταση και τό γυρισμό παπάς στη Βάλτα. Δέν ξέρω αν ήταν και πρίν. . .

'Η μάνα μου μās έλεγε, πώς έδω στα Ρηγείκα (Ρηγοπουλείκα), πού ήταν ή καλύβα του γερο-Ρήγα, από πάνω, ήταν ένα παλιό σπίτι. Κι ήταν (κατοικούσε) στο σπίτι αυτό μιá γριά Μπέικου (πού λεγόταν). Αυτή τούρκεψε (τήν είχαν πάρει οί Τούρκοι σκλάβά τότε τό '21 και τήν τούρκεψαν, τήν έξιολάμισαν). Μετά (φαίνεται όταν γέρασε) έφυγε (απ' τό μέρος πού τήν είχαν οί Τούρκοι) και ήρθε και πέθανε έδω. Μου τό έλεγε ή μάνα μου.

'Αφηγήσεις μαγνητοφωνημένες 'Ολυμπίας Π. Οίκονόμου, 76 χρονώ, από τή Βάλτα.

'Ομάδα από γυναικόπαιδο από τό χωριό Κρομμύδι, όταν οί Τούρκοι μπήκαν στην Κασσάνδρα, για να γλιτώση κατάφυγε σε σπηλιά πού βρίσκóταν κοντά στην «Κρομμυδιώτικη Τού (μ) πα». Στη σπηλιά αυτή κρύφτηκε· και φαίνεται πώς οί γυναίκες είχαν πάρει μαζί τους ή κάθε μιá ανάλογα τρόφιμα.

Δυό τρεις γυναίκες, μιá μέρα πού βγήκαν να πάρουν νερό στη ρεματιά πού ήταν εκεί κοντά στη σπηλιά, έγιναν αίτια να βρούν τό γυναικόπαιδο αυτό οί Τούρκοι και να τό κατασφάξουν. 'Η μιá απ' αυτές τις γυναίκες, όταν πήγαιναν στη ρεματιά είχε τό κουδάρι τό νήμα στην αναδιπλωμένη ποδιά της μέσα κι έπλεκε. 'Εκεί πού ξπαιρναν νερό, άκουσαν θόρυβο, φωνές και φοβήθηκαν μήν ήταν Τούρκοι. 'Ετρεξάν τότε να κρυφτούν στη σπηλιά. Με τό τρέξιμο πού έκαναν, απ' τήν ποδιά τής γυναίκας πού έπλεκε έπεσε τό κουδάρι τό νήμα. Κι ένω αυτή έφτασε και μπήκε στη σπηλιά, τό κουδάρι ξετυλιγόταν στο σημείο πού έπεσε. Τό ξετυλιγμένο νήμα του οδήγησε τούς Τούρκους να βρούν τή σπηλιά· τυλίγοντάς το στο κουδάρι, έφτασαν σ' αυτή, βρήκαν τήν ομάδα και έσφαξαν γυναίκες και παιδιά. 'Υστερα από χρόνια στη σπηλιά

δρέθηκαν πολλά κόκκαλα που ήταν από γυναίκες κι από παιδιά της ομάδας αυτής.

Ἀφήγηση Θεοπούλας Τσόπλου - Σανιδά, 75 χρονῶ, ἀπὸ τὴ Βάλτα (συχνὰ τὸ διηγίταν αὐτὸ ὁ σύζυγός της, ὅταν ζοῦσε).

Ὅταν πέρασαν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' τὴς «Πόρτες» καὶ προχωροῦσαν μέσα στὴν Κασσάνδρα, μὲν οἱ ἄκουσαν στὸ χωριὸ μας ὅτι ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι, κρύφτηκαν ὅλοι οἱ χωριανοὶ μας στὰ γύρω βουνὰ (στὰ δάση). Γιὰ νὰ μὴν τοὺς βροῦν οἱ Τοῦρκοι καὶ τοὺς σκοτώσουν. Ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ δὲ βρῆκαν κανέναν στὸ χωριό. Κι ἕναν χωριανό μας, πού εἶχε σ' ἕνα ὕψωμα μῦλο καμιμιὰ φορά, πού γύριζε μὲ σανίδια (ἢ ἀντενωσιὰ τοῦ μύλου δὲν ἦταν μὲ πανιὰ, ἀλλὰ μὲ σανίδια), τὸν ἔπιασαν' κι τὸν εἶπαν ὅτι δὲ θὰ τὸν πειράξουν. Μονάχα γὰ βγῆ στὰ δάση πού ἦταν κρυμμένοι οἱ χωριανοὶ μας καὶ γὰ τοὺς φωνάξῃ γὰ γυρίσουν κι δὲ θὰ τοὺς πειράξουν.

Αὐτὸς βγῆκε καὶ φώναζε: «ράϊ, ράϊ, ράϊ»³⁸. . . τούρκικα. Κι ἦρθαν, γύρισαν. Ὅσοι γελάστηκαν καὶ γύρισαν χωριανοὶ μας, τοὺς ἔπιασαν καὶ τοὺς ἔδραλαν σὲ μιὰ καλύβα. Ὅσοι δὲ μείναν (στὰ δάση), ἔφυγαν καὶ πῆγαν στὰ νησιά.

Τοὺς ἔβγαζαν ἕναν ἕναν ἀπὸ μέσα ἀπ' τὴν καλύβα καὶ τοὺς ἔσφαζαν σ' ἕνα μεγάλο ἀλώνι. Ἐκεῖ, ἀκόμα καὶ σήμερα τὸ πρόλαβα κι ἐγὼ πού εἶμαι πιδὸ νέα, χορτάρι δὲν ἔπιανε τὸ μέρος. Ἦταν ἕνα μέρος. . .

Ἡ μάνα μου πέθανε 93 χρονῶ. Ἦταν γεννημένη τὸ 1877. Κι ὅταν περνούσαμε ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ πηγαίναμε σ' ἕνα παλιὸ πηγάδι γὰ πάρουμε νερό, ἡ μάνα μου μὲ ἔλεγε: «Ἐδῶ Μαρία, σκοτώναν τοὺς χριστιανούς οἱ Τοῦρκοι, καὶ τώρα δὲν φυτρώνει χορτάρι. Ἀπ' τὸ αἶμα δὲ φυτρώνει χορτάρι. Ἡ μάνα μου τὴν ἄκουσε τὴν ἱστορία αὐτὴ ἀπὸ τὴ γιαγιά της πού ἦταν Τσελεπίνα. Τριανταφυλλιώ τὴν ἔλεγαν.

Ἀπ' ἔξω δῶ ἀπ' τὸ χωριὸ μας, εἶχε ἕνα μικρὸ «δεντράκι» (μικρὴ θαλανιδιά). Ἦταν δάσος. Καὶ εἶχε ἕνα μικρὸ «δέντρο». Βιλιανιδιά δὲν εἶναι; Ἦνα «δέντρο» μικρὸ. Κι ἐκεῖ, τὸ μέρος ἦταν πολὺ δασωμένο καὶ συγκεντρώθηκαν οἱ χωριανοὶ μας γιὰ νὰ μὴν τοὺς σκοτώσουν οἱ Τοῦρκοι κι ἔκαναν ἕνα σταυρὸ σιδερένιο καὶ τὸν κάρφωσαν στὸ «δέντρο». Καὶ τὸ «δέντρο» αὐτὸ ἀκόμα κρατιόταν. Τὸ ἔκοψαν τώρα, στὸν καιρὸ τῆς κατοχῆς γιὰ ξύλα. Τὸ χωριὸ ἐδῶ κοντὰ εἶχε ὅλο δάση (πρόσθεσε πῶς τὸ μέρος πού ἦταν ἡ θαλανιδιά αὐτὴ τὸ ὀνομάζουν «Σταυρὸ» ἀπὸ τότε).

Μιὰ γυναίκα πού κρύφτηκε στὸ δάσος γιὰ νὰ γλιτώσῃ, ἔπεσε σὲ μιὰ

38. «Παραδοθῆτε, παραδοθῆτε, παραδοθῆτε».

ρεματιά και χτύπησε τή ράχη της. Μέρες έκανε νά σηκωθῆ. *Υστερα, σέρνοντας σέρνοντας (συρόμενη), μπόρεσε κι έφτασε σ' ένα μέρος ψηλό λίγο κι άπλωσε τή μαντήλα του κεφαλιού της γιά σημάδι. *Αφού κατασίγασε ο κόσμος, δικοί μας είδαν τή μαντήλα, κατάλαβαν και τή βρήκαν τή γυναίκα και τήν πήραν. Ζούσε γριά μέχρι τελευταία και ή μάνα μου τήν πρόλαβε. Περπατούσε πολύ καμπουριαστά. *Αμα καθόταν κι ήθελε νά σηκωθῆ, σηκωνόταν με μεγάλη δυσκολία, γιατί τήν πονούσε ή ράχη της και φώναζε γρήγορα τὸ ὄνομα τῆς κόρης της. Και ή μάνα μου, πού τήν πρόλαβε γριά, όταν καμμιά φορά καθόταν και δὲν μπορούσε νά σηκωθῆ γιατί πονούσε ή μέση της, φώναζε ἐμένα, τὸ ὄνομά μου: «Μαρία μαρή, Μαρία μαρή!... Νά!... *Έπαθα κι ἐγὼ τῆς γριάς... , πού δὲν μπορούσε νά σηκωθῆ ή καημένη», ἔλεγε.

Μαγνητοφωνημένες ἀφηγήσεις Μαρίας Ἀθανασάκη, 54 χρονῶ, ἀπὸ τὸ χωριὸ Καλάνδρα, με γραμματικές γνώσεις Στ' Δημοτικοῦ, πού ἔγιναν στὶς 21.2.74.

Αὐτὴν τὴν ἱστορία τὴν ἀκουσα ἀπὸ τὸ γερο-Χριστόδουλο τὸν Εὐλόγημένο, ὁ ὁποῖος ζοῦσε στὴ Νέα Σκιώνη. *Αλλὰ ή πατρική του οἰκογένεια ἦταν ἀπὸ τὸ Πολύχρονο. Πῆγε (αὐτὸς) ἰώγαμπρος στὸ παλιὸ Τσαπράνι³⁹ κι ἔμεινε ἐκεῖ ἰώγαμπρος. Λέγονταν αὐτοὶ Ζηκαῖοι· ή γενεά τους λεγόταν: Ζηκαῖοι. Τὴν κατοικία (τὸ σπίτι) τους και τὴν περιουσία τους τὴν εἶχαν κατασχέσει ἀπ' τὸν Πολύγουρο οἱ Ταιταμιτάδες. Αὐτὸς ζοῦσε ἐκεῖ πέρα... .

Κάποτε, κατὰ τὸ 1923, δούλευα ἐκεῖ (στὴ Σκιώνη). Συναντηθήκαμε και ἀναφέραμε γιά τὰ χωριά μας. Καὶ μ' ἄρχισε αὐτὸς ἀγράμματος μὲν, ἀλλὰ ἱστορικός. Αὐτὰ τοῦ τὰ διηγίτοταν μιὰ θειά του, Γερακίνα Σαμαράδαινα ὀνόματι. Αὐτὴ ἦταν ἐκεῖνα τὰ χρόνια (χρόνια πού ἔγινε ή καταστροφή). *Έζῆσε ἐκεῖνα τὰ χρόνια (ἐννοεῖ μετὰ τὴν εἰσβολή τῶν Τούρκων κατὰ τὸ '21 στὴν Κασσάνδρα) κρυμμένη. *Ἴσως νά ἦταν κι ἀπ' αὐτὰ πού λὲς τὰ κορίτσια, τὰ κρυμμένα. *Απέναντι, αὐτὸ τὸ (ὑψωμα) βουνό, πού λέγεται «Γερομῆρη», ἐκεῖ μέσα (στὸ δάσος) ἦταν κρυμμένες, μαζεμένες. Κι ἔγραφαν τὴν ἡμέρα (τὴν ἡμερομηνία) τῆς καταστροφῆς πού καιγόταν τὸ χωριὸ (Πολύχρονο) σὲ μιὰ πέτρα. Τὴν ὁποία πέτρα τὴν κύλιξαν πρὸς τὰ κάτω, και ή ὁποία πέτρα δὲ βρέθηκε ἀκόμα. Κι ἀπὸ κείνη (τὴ θειά του Γερακίνα) πῆρε (ἀκουσε) τὴν ἱστορία αὐτὴ τῶν Ρηγάκηδων και τῶν Μανωλαίων και ἄλλες ἱστορίες. *Αλλὰ τῶν Ρηγάκηδων... :

*Αφού μετὰ ἀπ' τὸ πέρασμα ἀπ' τὶς «Πόρτες» μπῆκε ὁ στρατὸς (ὁ τουρκικὸς στὴν Κασσάνδρα) κι ἔβαζε σφαγή κι ἔκαιγε τὰ χωριά κι ἔπαιρνε και

39. Τὸ παλιὸ χωριὸ Τσαπράνι πού βρισκόταν σὲ πλαγιά βουνῶν, γύρω στὰ 1920 μεταφέρθηκε σὲ παραλία και μετωνομάσθηκε Ν. Σκιώνη.

αίχμαλώτους, αϊ, όσοι μπορούσαν και βοηθούταν από τ' άποσπάσματα αυτά τὰ Κασσαντρινά (έννοει από τούς άγωνιστές), έφευγαν άπ' τή Χρούσου άπέναντι κι στα νησιά, στή Ρούμελη και παντού έχουν (είχαν) φτάσει, καλώς...
 "Όσοι δέν πρόλαβαν, κρύφτηκαν στα βουνά.

Αϊ... πίσω έδώ στή Σκιώνη, πιδ κάτω στον "Άγιο Νικόλαο. βρισκεται ένας θράχος' ή λεγόμενη σπηλιά, από κάτω, που δέν μπορούσε νά περάσει βροχή. Μαζεύτηκαν εκεί άρκετοί, πολλοί... Έκει όμως, λόγω τής πείνης, που έτρωγαν ό,τι έβρισκαν, τούς είχε πιάσει δυσεντερία, και ύπόφερναν. Τέλος πάντων, οί μεγάλοι συντηρούταν' τὰ μικρά όμως, ... πώς νά τὰ συντηρήσουν... Κι ένα μικρό παιδί από μιá γενιά (άπό άντρόγυνο άπ' τήν Καψόχωρα) Ρηγάκιδων, τó είχε πιάσει δυσεντερία και τόν επέμεναν (επέμεναν στον πατέρα του παιδιού οί άλλοι), νά μήν τούς προδώσει που έκλαιγε τó μικρό, νά τó πετάξει στή θάλασσα, ή νά τó πάρη νά φύγη. Αϊ... ποιός γονιός είναι έκείνος που πετάει τó παιδί του;... Τó πήρε τó παιδί του λοιπόν (πήρε και τή γυναίκα του) και βγήκαν στο βουνό. Βγήκαν άπάνω στο βουνό, τούς πιάσαν οί Τουρκοιοι. Άφου τούς πιάσαν και τελείωσαν τήν περιοδεία τους οί Τουρκοι, επέστρεψαν στο Πολύχρονο' ήρθαν στο χωριό μας.

(Στο Πολύχρονο), τόν μέν άνδρα τόν έκλεισαν μέσα στον "Άγιο Άθανάσιο (ή εκκλησία του χωριού Πολυχρόνου και τότε και τώρα) που τόν είχαν στάβλο (για) τὰ ζώα, σε κάθε στασιδι είχαν (δεμένα) και τὰ άλογα, εκεί μέσα έκλεισαν και τόν Ρηγάκη.

Τή γυναίκα τήν πήρε ό διοικητής' αυτός, ό πασιάς, τί διάβολος ήταν. Έπειδή ήταν τόσο όμορφη και τόσο καλή, τήν πήρε και τήν πήγε άπέναντι από τόν "Άγιο Άθανάσιο, που ήταν ή κατοικία (τò σπίτι) του Γαρουφάλλου Τσάγγα' προπάππους μας. Αυτός ήταν ό μεγαλύτερος νοικοκύρης επί τουρκοκρατίας τής Πολυχρόνου. Και αυτός (ό Ρηγάκης), τή νύχτα κατώρθωσε από άλογο (σ' άλογο) χαιδεύοντας, χαιδεύοντας (τ' άλογα), κατώρθωσε κι έφτασε κοντά στην πόρτα (τής εκκλησιάς). Έκει που έφτασε στην πόρτα, παρακολουθούσε τó φρουρό, τó σκοπό. Ό σκοπός, τόν πήρε ό ύπνος και κοιμήθηκε. Μιά σάλτα αυτός (ό Ρηγάκης), τόν άρπάχει τó όπλο και τó δίνει δρόμο, κι τούς έφυγε. Έφυγε, τώρα, βγήκε άπ' τις «Πόρτες» κι έξω. Για τόν άνδρα μιλάμε τώρα. Άφήνομε, τώρα, τόν άνδρα. Τώρα έρχόμαστε στή γυναίκα...

Τή γυναίκα, αυτός (ό πασιάς), χαρέμ!... Στο χαρέμ. Τήν πήγε στή Σαλονίκη, στο διοικητήριο, στο σπίτι του, που είχε. Τήν είχε πάντοτε στο δωμάτιο σερβιτόρο. Μέσα στο δωμάτιο' δέν τήν επέτρεπε άπ' τó δωμάτιο και πέρα. Είχε ύπνρέτριες, ύπνρέτη και τήν έξυπηρετούσαν, δέν έβγαινε' όμορφη πάρα πολύ. Τ' άλλα χαρέμια εκαναν τις δουλειές του σπιτιού. Αυτήν, τήν είχε μόνο... Ναι!... Άλλά αυτή τὰ άνέχονταν αυτά (θέλει νά πη, πώς τὰ άνέχονταν με ύστεροβουλία και με κάποιo σκοπό).

Πέρασε ένας χρόνος, πέρασαν δυó χρόνια... Με τó φύλακα κατώρθωσε,

λοιπόν, να τον δωροδοκήση, ξέρω ἔγώ, να τον υποχρεώση, ὥστε να τον υποχρεώση να βγῆ ἔξω λίγο, μιὰ βόλτα. Νὰ πάρη τὸν ἀέρα της. Ναί! ἀλλὰ αὐτή, μὲ τὸν τρόπο ἐκεῖνον, ἔφυγε. Ἐφυγε καὶ κατέληξε στὰ βουνὰ τοῦ Ἀσβεστοχωρίου, ψηλά. Ἐκεῖ πού περιπλανιόταν, βρῆκε μιὰ σπηλιτσα καί... σὲ λέει, ἐδῶ θὰ εἶναι τὸ καταφύγιό μου· ἐδῶ θὰ σωθῶ... Μπήκε λοιπὸν ἐκεῖ στὴ σπηλιτσα ἐκεῖνη, κάθισε. Ὡσπου εἶχε χόρτα, ξέρω ἔγώ, συντηροῦνταν. Ἄμα ἔβλεπε ἄνθρωπο, κρυβόταν. Ἄμα ἔβλεπε κανέναν, κρυβόταν, διότι φοβόταν μὴν τὴν προδώσουν. Κι ἄμα τὴν πρόδωσαν, ἀμέσως θὰ τὴν ἀποκεφάλιζαν.

Τέλος πάντων, συντηρήθηκε ὡς ἓνα διάστημα, ὥσπου ὑπάρχαν χλωρασιές (χόρτα χλωρὰ δηλαδῆ). Καί... ἀφοῦ ἦρθε τέλος (καλοκαίρι), ξεράθηκαν καὶ τὰ χόρτα, ἀδυνατήσε, δὲν μποροῦσε νὰ... (κινηθῆ) δεξιὰ ἀριστερά, ἔδωαινε καὶ παρακαλοῦσε τὸ Θεὸ νὰ τελειώση τὸ μαρτύριό της, ἀφοῦ ἦρθε στὴν παρακμὴ αὐτή...

Ἦταν δίπλα μιὰ ἐκκλησία, «Παναγία», μεγάλη ἢ χάρη της. Λοιπὸν, ἠνείρεψε τὸν παπὰ νὰ πάη νὰ κάνη Λειτουργία. Τὴν Παρασκευὴ τὸ θράδι τὸν ὀνειρέψε, τὸ Σάββατο νὰ πάη νὰ κάνη Ἑσπερινὸ τὸ θράδι, καὶ τὴν ἐπομένη (Κυριακῆ) νὰ κάνη Λειτουργία. Αἶ... ἀφοῦ τὸν ὀνειρέψε, ὁ παπὰς σηκώθηκε. Γιατὶ τότε εἶχαν πίστη. Τώρα ξεφύγαμε καὶ δὲν πιστεύομε τίποτε. Ἄφοῦ πῆγε κι ἔκανε τὸν Ἑσπερινὸ — πῆρε καὶ τὸν ἀδερφό του ἐκεῖ πέρα πού τὸν εἶχε φάλτη, πῆρε καὶ τὸ παιδάκι του ἀφοῦ βγήκαν στὴν ἐξοχὴ νὰ πάρη καθαρὸ ἀέρα — ἔμειναν εὐχαριστημένοι... Λοιπὸν ὁ παπὰς, διαλογιζόταν γιατί τὸν ἠνείρεψε ἡ Παναγία... καὶ δὲν τὸν ἔπιανε ὕπνος καὶ γύριζε, ἔκανε βόλτα (ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία). Ἐκεῖ πού ἔκανε βόλτα, λοιπὸν, νύχτωσε καλὰ, χτύπησε τὸ φεγγάρι (βγήκε τὸ φεγγάρι). Βλέπει μιὰ σκιὰ ἀνθρώπου, ἢ ὁποῖα ἔπεφτε σηκωνόταν, ἔπεφτε σηκωνόταν, μιὰ γυναικεία σκιά.

— Βρέ, τί εἶναι αὐτό!... (Λέει). Μήπως εἶναι ἡ Παναγία, μήπως εἶναι κανένα φάντασμα, λέει. Αἶ... θὰ πλησιάσω, λέει, καί... ἔκανε τὴν προσευχή του.

— Σ' ἐξορκίζω, λέει, ἂν εἶσαι φάντασμα νὰ ἐξαφανισθῆς καὶ ἂν εἶσαι ἄνθρωπος, νὰ μὲ μιλήσης.

— Ἄνθρωπος εἶμαι, λέει (ἐκεῖνη), ἀλλὰ ἐγὼ δὲν δύναμαι οὔδε νὰ σὲ μιλήσω, οὔδε νὰ σὲ πλησιάσω. Ἄν ἔχης τὴ δύναμη, σῶσε με. Ἄν ἔχης τὴν καλὴ διάθεση, σῶσε με. Τότε ὁ παπὰς πῆγε ξύπνησε τὸν ἀδερφό του, καὶ πῆγαν καὶ τὴν πῆραν. Τὴν πῆραν καὶ τὴν ἔβαλαν μέσα στὸ Ἅγιο θῆμα, τὴ δίνουν ταῖα, δ,τι... τὰ βρισκόμενα ἐκεῖ πέρα, τὸ θράδι ἐκεῖ. Ἐκἄναν τὴ Λειτουργία τὸ πρωί, δὲν τὴ φανέρωσαν στὸ κοινὸ (σ' ἐκείνους πού παρακολούθησαν τὴ Λειτουργία). Τὴν εἶχαν κρυμμένη. Τέλος πάντων, τοὺς διηγῆθηκε (αὐτῇ) τὰ καθήκοντα (καθέκαστα) ὅλα τὰ γεγονότα, καὶ γι' αὐτὸ τὴν ἔκρυβαν... Δὲν ἤθελαν νὰ τὴ φανερώσουν. Τὴν πῆρε ὁ παπὰς στὸ σπίτι, τὴν ἔβαλε σ' ἓνα δωμάτιο, τὴ ζωογόνησε τέλος πάντων... αἶ... πῆρε τὴν ἐλευθερία (τὸ

θάρρος) μέσα στο σπίτι, έκανε τις δουλειές (του σπιτιού) αλλά... δεν ευχαριστιόταν. Θυμήθηκε ότι... (σκέφτηκε), σε λείπει τώρα πρέπει κι εγώ να δουλέψω (να δουλεύω). Πήρε (άρχισε) λοιπόν κι αυτή κι έκανε τη μοδίστρα της εποχής εκείνης. "Άρχισε κι έρραβε. Κι αφού έρραβε, λοιπόν, όσες έρραφε έμειναν τόσο ευχαριστημένες, ή μία με την άλλη έδωσαν τ' όνομα: ή Κασσαντρινή! "Επειδή ξακούστηκε «ή μοδίστρα, ή Κασσαντρινή».

"Αφού ξακούστηκε σε όλο το χωριό, ό παπάς φοβήθηκε. "Άρχισε να απογοητεύεται (να ύποπτεύεται). Μήπως τον προδώση κανένας. Σκέφτηκε μιá βραδυά, και λείπει το δούλο, τον ύπνρέτη του: Τό πρωί να σαμαρώσης το άλλογο και να τή θάλης καθάλλα αυτή την Κασσαντρινή και να την πās στο τάδε χάνι, στη Σαλονίκη" με γράμμα (για το χατζή).

Τήν πήρε ό ύπάλληλος, τήν πήγε στο χάνι του φίλου (του παπά), στον χατζή αυτόν. "Αφού διάβασε το γράμμα (ό χατζής), άντε, λείπει (στον ύπάλληλο του παπά), έσύ θόλεψε το ζωο σου και πήγαινε όπου θέλεις. Και το βράδι να έρθης έδω, και το πρωί θα πάρης το γράμμα που θα σε δώσω εγώ, να το πās στον παπά. Να μη στενοχωριέται κι εγώ θα φροντίσω να τήν έξασφαλίσω (τή γυναίκα).

"Αφού βγήκε ό ύπάλληλος στο κοινό έχει μέσα, έτυχε να περάση σ' ένα καφενείο. "Εκεί στο καφενείο — τότε είχε βγή ή διαταγή (δόθηκε ή άμνηστία ίσως) να επιστρέφουν οι Κασσαντρινοί στα μέρια τους, στα χωριά τους — άντάμωσαν δυό ξαδέρφια. "Ο μόν ένας ήταν ό άνδρας της γυναίκας αυτής και ό άλλος ήταν ξαδέρφός του. "Εκεί που συζητούσαν, αυτός (ό ύπάλληλος του παπά), τους πλησίασε αυτούς και κατάλαβε πώς ήταν Κασσαντρινοί και τους ζήτησε να τους άναθέση για τή γυναίκα αυτή. "Αφού τον είπαν ότι ήταν Κασσαντρινοί και κατάγονταν από το χωριό Καφόχωρα, λέγει: "Έχω μιá γυναίκα από το χωριό Καφόχωρα, λείπει (και τους είπε και το όνομα της γυναίκας). "Αμέσως μόλις άκουσαν αυτοί το όνομά της, λείπει (ό ένας): "Έχει γούστο να είναι ή γυναίκα σου... Μπά! λείπει (ό άλλος). Να τήν πάρη ό διοικητής (ό πασιάς) και να τήν αφήση, ξέρω 'γώ... Βρέ σήκω, λείπει, να πάμε... Σηκώθηκαν λοιπόν, πήγαν και τή βρήκαν... "Επειτα λοιπόν, ήρθαν έδω στην Καφόχωρα, και βρίσκεται ή γενεά των Ρηγάκιδων...

Μαγνητοφωνημένη αφήγηση Χρήστου Παρδάλη, από το Πολύχρονο, 73 χρονώ, με γραμματικές γνώσεις Δημοτικού Σχολείου, που έγινε στις 25.2.74. Μονάχα το παιδί το άρρωστο παράλειψε ό άφηγητής να πη τί έγινε. Πολύ πιθανό είναι να πέθανε, και οι γονείς του να το έθαψαν στο βουνό που είχαν καταφύγει.

"Υστερ' άπ' τήν πιό πάνω αφήγηση, ή γυναίκα του άφηγητή, ήλικίας σχεδόν ίδιας μ' αυτόν, συνεχίζει άλλη αφήγηση. Τή γράφομε, όπως έγινε.

Όταν έκαψαν τήν εκκλησία, από δλη τήν Κασσάνδρα — καταέκαψαν τήν Κασσάνδρα δλη — (τά κορίτσια) τά έφεραν και τά έβαλαν στήν εκκλησία τή δική μας, έδω πέρα. Τά κορίτσια τά διάλεξαν και τά έφεραν· να τά πάρουν στήν Τουρκία για γυναίκες. Και μετά τον άλλο τον κόσμο τον κατέστρεψαν. Και ρήμαξαν τά χωριά όλα, τά έκαψαν όλα. Κι όσοι γλίτωσαν, στά βουνά βγήκαν. Και έμειναν σε κάθε χωριό (γύρω), δυό... τρία άτομα· έτρωγαν χρόνια χορτάρια. Οί (μ) πά (μ) πες (γιαγιαδες) μας, μάς τά λέγαν αυτά έμας. Οί Τουρκοί όμως, είχαν σκυλιά όπως έχουν οί κυνηγοί, και τον έβρισκαν τον άνθρωπο. Είχαν κυνηγετικά σκυλιά και αυτοί καθάλλα με τ' άλλα και γύριζαν. Και φώναζαν όπως οί γυναίκες: «Αρήηηηη — οί (μ) πά (μ) πες μας τώρα μάς τά έλεγαν αυτά... — αρήηη, βγήηηι. Έφυγαν οί Τουρκοί». Για να ξεγελάσουν τον κόσμο. Μερικές, πάλι, κρύβονταν και με χρόνια ύστερα... Με τά χορταράκια ζούσαν... Έγώ είχα μιá «(μ) πά (μ) που» (γιαγια), που χρόνια πολλά είχε κι εκείνη τά διηγούνταν. Άλλά ποιός τά θυμάται...

Έγώ μονάχα αυτό ξέρω: Ότι ο γαμπρός του γερο-Μιχαλάκη, σκοτώθηκε στις «Πόρτες» (κατά τήν άμυνα, ή κατά τήν εισβολή των Τούρκων). Είχε τήν αδερφή του προπαππού μου, και τήν έφεραν έδω κι έμενε. Μετά, όταν έφυγαν αυτοί και πήγαν άπέγαντι στον Παρθενώνα (χωριό στη Σιθωνία, όπου κατέφυγαν κατά τήν εισβολή), και κάθισαν, ήρθε ο προπαππούς μου έδω, παλληκάρι (που ήταν τότε) και βρήκε δυό κορίτσια στο βουνό κρυμμένα, τά οποια μάζευαν χόρτα κι έτρωγαν (θέλει να πη πως τρέφονταν με χόρτα). Κρυμμένα, έλεινά, δέν μπορούσαν να φάνε (να μασήσουν)· τά τάιζαν με τό κουτάλι, δέν άνοιγε τό στόμα τους. Το ένα τό κορίτσι, σε λίγο καιρό που συνήλθε, τό πήρε γυναίκα του. Αυτή που πήρε ο προπαππούς μου ήταν από τό χωριό Τσαπράνι. Τά κορίτσια αυτά βρέθηκαν μονάχα στο βουνό κρυμμένα. Φύλαγαν άγελάδια όταν μπήκαν οί Τουρκοί μέσα (στά χωριά, στο χωριό Τσαπράνι), κι έμειναν (έξω) όλο περιωρισμένα, κρυμμένα. Απόφυγαν δηλαδή άμα έβλεπαν άνθρωπο... Άλλά αφού είδαν κι άδυνατίσαν πολύ, παρουσιάστηκαν, βγήκαν· είδαν δυό χριστιανούς, παρουσιάστηκαν, βγήκαν. Τι να κάνουν... Νηστικά, διψασμένα βγήκαν...

Άφήγηση Έλένης Άλεξάνδρου Ντότσιου, από τό Πολύχρονο, 68 χρονώ, σχεδόν άγράμματης, που έγινε στις 25.5.74.

Τό 1924 ο πατέρας μου έφκιαχνε σπίτι στήν εκκλησία δίπλα. Έβαλε έναν άνθρωπο (εργάτη) εκεί πέρα, για να βγάλη πέτρα, από κάτι παλιά θεμέλια. Έχει στο μέρος αυτό που ήταν τά παλιά θεμέλια, βρήκαν πολλές στίβες (πολλούς σωρούς) καμένου σιταριού. Κι όπως έλεγε ένας μπαμπούλατζής (:), αυτό, λέει, είναι καμένο τό σιτάρι από τον καιρό τής τουρκοκρα-

τίας, (ἀπὸ) τότε πού ἔγινε ὁ «χαλασμός». Αἶ... , πῆγαν πολλοὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ κοίταζαν τὸ σιτάρι. Ἦταν καμένο... , ἀλλὰ ἀφθαρτο. Γερὸ ἀπὸ μέσα, ὅπως εἶναι τὰ καλὰ τὰ σιτάρια. Μαυρισμένο ἀπ' ἔξω, ἀπὸ μέσα ἐν τάξει, ὅπως εἶναι τὸ σιτάρι. Καὶ ὅπωςδήποτε τὸ σιτάρι αὐτὸ ἦταν καμένο ἀπὸ τὴν ἐπαγάσταση. Τὸ σπῖτι αὐτὸ (πού ἦταν τὸ σιτάρι) ἦταν ἐνὸς παπᾶ, Παπαγιαννάκη. Μετὰ τὸ πῆραν, ἔφυγε ὁ Παπαγιαννάκης, κάτι Τσιγγαῖοι, ἕνας... Τώρα, αὐτὸς ὁ νοικοκύρης πού πρόλαβα ἐγὼ (νὰ ἔχη τὸ σπῖτι), ἦταν ὁ μπαρμπα-Θανάσης ὁ Καϊάφας. Ποιὸς τὸ ἄφησε σ' αὐτόν... (δὲν ξέρω). (Τὸ καμένο αὐτὸ σιτάρι) φανερώνει ὅτι τὰ χωριά τῆς Κασσάνδρας τὰ ἔκαψαν...

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Δημ. Ἀλεξανδρῆ, ἀπὸ τὸ Πολύχρονο, 66 χρονῶ, πού ἔγινε στίς 25.2.74.

Ὅταν «πατήθηκε» ἡ Κασσάνδρα καὶ μπήκαν οἱ Τοῦρκοι μέσα, ἔφυγαν ἀπὸ δῶ (οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν) καὶ πᾶνε κάτω στὴν παλιὰ Ἑλλάδα. Ὅταν πῆγαιναν γιὰ νὰ φύγουν, στὸ καίτι κάτω (στὰ καίτια, δηλαδή, τὰ προσωρισμένα), ἀσκαλωνόταν ὁ κόσμος ἀπ' ἔξω καὶ τοὺς ἔκοβαν τὰ χέρια γιὰ νὰ μὴ βουλιάξουν τὰ καίτια. Τόσο αὐτό... (λαχτάρια) εἶχαν ὁ κόσμος. Ἐφυγαν λοιπόν, πῆγανε κάτω. Μερικοὺς τοὺς πῆρανε σκλάβους· δὲν πρόλαβαν νὰ φύγουν. Αὐτὴν τοῦ παραπαπποῦ (προπαπποῦ) μου τὴ γυναίκα, δὲν πρόλαβε νὰ φύγη, καὶ τὴν πῆραν αὐτὴν. Αὐτὴ, λοιπόν, ἔμεινε μὲ τὰ παιδιὰ (τῆς), τὴν πῆραν σκλάβοι οἱ Τοῦρκοι. Ὅταν ἔγινε ἡσυχία, ὁ παραπαππούς μου ὁ Ζορμπᾶς, πέρασε ἀπὸ τὴ Χίο καὶ πῆρε μιὰ Χιώτισσα γυναίκα. Ἦρθε ἐδῶ, λοιπόν. Ὑστερα, λοιπόν, ἀπὸ χρόνια, ἔγινε ἡσυχία ἐδῶ. Ἐφυγε ἡ παραμπάμπου (προγιαγιά) μου (πού τὴν εἶχαν πάρει σκλάβοι οἱ Τοῦρκοι) μὲ τὰ παιδιὰ (τῆς) κι ἤρθαν ἐδῶ κάτω. Ἐφυγε ἀπ' τοὺς Τοῦρκους καὶ ἤρθε ἐδῶ. Πῆγε στὸ Παλιούρι λοιπόν καὶ θρῆκε τὸν ἄντρα τῆς, εἶχε τὴ Χιώτισσα. Τί νὰ κάνη (τότε), αὐτὸς. Τὴν λέγει: «Τώρα, λέει, νὰ διώξω αὐτὴν, εἶναι ξένη. Δὲν μπορῶ νὰ τὴν διώξω. Ἀλλὰ νὰ καθήσετε ἐδῶ, καὶ οἱ δύο, θὰ μαλώνετε, θὰ κάνετε... Μονάχα, ἔχω ἕνα κτῆμα στὴ Χανιώτη καὶ θὰ σὲ στείλω νὰ πᾶς στὴ Χανιώτη κι ἐγὼ θὰ σὲ τροφοδοτῶ... Ναί!... Θὰ σὲ στείλω νὰ πᾶς στὴ Χανιώτη». Τὴν ἔστειλε λοιπόν, πῆγε στὴ Χανιώτη. Πῆγε στὴ Χανιώτη, τὴν τροφοδοτοῦσε αὐτὸς.

Ὁ παπποῦς μου (γιὸς τῆς προγιαγιάς μου πού ζοῦσε στὴ Χανιώτη) παντρεύτηκε ἐκεῖ, πῆρε μιὰ Ἀγιοπαρασκευώτισσα. Ἡ προγιαγιά μου εἶχε ἀκόμα ἕνα παιδί. Παντρεύτηκε, λοιπόν, ὁ παππούς μου, ἔκανε τὸν πατέρα μου κι ἀκόμα δυὸ κορίτσια. Πέθανε. Ἐβγαζε κατράμι τότε. Εἶχαν καμίνι πέρα ἀπ' τὸ χωριὸ (Χανιώτη), αὐτὸς βγῆκε ἀπὸ τὸ καμίνι, κρύωσε (ἀρρώστησε), πέθανε. Ἐμεινε, λοιπόν, ὁ πατέρας μου ὄρφανός... .

Ἐδῶ πάνω, στὸν «Παλιαν'κόλα» (Παλιοαῖνικόλα) ποὺ τὸν λέν, λοιπόν, ἐκεῖ εἶχε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία παρέκει, εἶχε ἓνα «ἀποθόλο» (;). *Οχι σπηλιά. Τὸ εἶχαν φτιαγμένο ἓνα κτίριο μὲ «ἀποθόλο» (ἴσως μὲ θόλο, θολωτὸ) καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία εἶχε παράθυρο καὶ πῆγαιναν ἐκεῖ μέσα. Φαίνεται τότε στὸ «χαλασμό», κρύφτηκαν ὁ κόσμος (ἐκεῖ). Καὶ βρῆκαν κόκκαλα μέσα. Μάλιστα ἐγὼ ἤμουν στιχτὸς (ὅταν ἦταν παιδί ἐννοεῖ) ἐδῶ καὶ πηγαίναμε ἐκεῖ μέσα στὸ κτίριο αὐτό, καὶ καθόμασταν. Πηγαίναμε πρὸς τὰ κεῖ πάνω καὶ βοσκούσαμε τὰ βόδια. Κόκκαλα βρῆκαν ἐκεῖ μέσα. Αὐτὰ τὰ κόκκαλα, φαίνεται, πῆγαν κόσμος, ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, μπῆκαν μέσα γιὰ νὰ κρυφτοῦν κι ἔμειναν «οὔδι» κεῖ μέσα. Τότε (στὸ «χαλασμό»), μᾶς ἔλεγε ὁ πατέρας μου, ἔγινε «πανζουρλισμὸς» (μεγάλῃ ἀναταραχῇ, μεγάλο κακὸ). Μάλιστα, στὴν Ποτίδαια (στὶς «Πόρτες»), ἦταν ἀθέρτο ἐκεῖ ἡ θάλασσα. Λοιπόν, ὅταν πολεμοῦσαν ἀπὸ δῶ οἱ Κασσαντρινοί, πῆγε ἓνας Ἀἰμαμίτης (Ἀγιομαμίτης) καὶ πρόδωσε. Εἶχαν τὰ φρούρια ἐκεῖ (τὰ τμήματα τῶν τειχῶν). Αὐτός, ἀφοῦ ἔπαψε ἐκεῖ γιὰ κάμποσες μέρες ὁ πόλεμος, πάει αὐτὸς ὁ Ἀἰμαμίτης καὶ πρόδωσε τοὺς Τούρκους καὶ εἶπε ὅτι τώρα δὲν ἔχει καθόλου ἐκεῖ ἄνθρωποι (ἀνθρώπους, πολεμιστές). Εἶναι καναδυὸ μονάχα. Πᾶν λοιπόν κι ἔρριξαν μαλλιά οἱ Τούρκοι καὶ τὸ λόμωσαν καὶ πέρασαν ἀπὸ δῶ κι ἔκαναν τὸ «χαλασμό». Παπὰς ἦταν αὐτός. Δὲν ἄκουσα γιὰ τ' ὄνομά του. Μάλιστα ἦταν ἓνας ἀπὸ δῶ καπετάνιος, ἀπ' τοὺς Διακέους ἦταν, ποὺ ἦταν ἐκεῖ. Πρόδωσε αὐτός (ὁ Ἀγιομαμίτης παπὰς) καὶ πέρασαν κι ἔκαναν τὸ «χαλασμό».

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση γερο-Φιλήσυχου Ζορμπά, 91 χρονῶ, ἀπὸ τὸ χωριὸ Χανιώτη, ποὺ διαμένει στὴν Καψόχωρα, μὲ γραμματικές γνώσεις λίγες, ποὺ ἔγινε στὶς 4.3.74.

Τὸ χωριὸ μας δὲ λεγόταν Παζαράκι. Λεγόταν Συκές. Ἐπειδὴ ὅμως βρισκόμαστε στὴ μέση τῆς Κασσάνδρας, εἴκοσι χιλιόμετρα ἔχομε γιὰ Παλιούρι, εἴκοσι γιὰ «Πόρτες», γινόταν παζάρι ἐδῶ, γινόταν μετὰ τὴν εἰσβολή. Συγκεντρώσαν ὅλο τὸν κόσμο, φυσικά δὲν ἦταν μόνο Κασσαντρινοὶ ἀλλὰ ἦταν καὶ ξένοι ἀπὸ τὰ ἔξω ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα μέρη, καὶ ἔρχονταν ἔμποροι, πλήρωγαν μιὰ λίρα γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο, ἄλλος ἓκατὸ γύρευε, ἄλλος διακόσιους ἔπαιρνε καὶ πῆγαιναν κάτω στὴν Ἀφρική. *Ἐμπορας. Τοὺς πωλοῦσε. . .

*Ἴσως, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὅμως, σφάξανε καὶ πολὺν κόσμο ἐδῶ. Σὲ τοῦτο τὸ χωριό. *Ὅταν κάναμε τὸ σπίτι, ἐδῶ ποὺ κάθεται ὁ Βασίλης (ἀδερφὸς του ἴσως) τώρα, τὸ 1941, σκάθοντας τὰ θεμέλια, βρῆκαμε στίβες ἀπὸ κόκκαλα. Μαζί κι ἓνα πηγάδι. Τὸ ὁποῖο πηγάδι εἶναι ἀκριβῶς στὴν πόρτα ποὺ πάει ἡ ἀποθήκη τώρα. Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι, ἴσως. . . σφάξανε (ἐκεῖ) πολλοὶ ἄνθρωποι (πολλοὺς ἀνθρώπους) καὶ τὰ μάσανε τὰ κόκκαλα, γιὰτὶ ἀκριβῶς ἐκεῖ ἦταν τὸ χωριό, δὲν ἦταν ἐδῶ ποὺ εἶναι τώρα. *Ἐχω τὴ γνώμη, ὅτι τὰ κόκκαλα αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὴ σφαγὴ τοῦ 1821.

Μαγνητοφωνημένη αφήγηση Γιάννη Γ. Μανώλα, από το χωριό Κρουπιτηγή (παλαιά Παζαράκι ή Παζαράκια), 63 χρονῶ, μὲ γραμματικές γνώσεις Δημοτικῶ, πού ἔγινε στὶς 4.3.74.

Ἡ μάνα μου μοῦ ἔλεγε, ὅτι μὲ τὸ «χαλασμό», κάποιος ἀπὸ δῶ (ἀπὸ τὴ Βάλτα) ξεκίνησε μὲ τὰ δυὸ τὰ κορίτσια του — ἢ γυναίκα του, ποιὸς ξέρει, εἶχε χαθῆ, τὴν εἶχαν πάρει οἱ Τούρκοι — καὶ μ' ἓνα μωρὸ στὰ χέρια. Αὐτὸς μὲ μωρὸ στὰ χέρια καὶ μὲ τὰ δυὸ τὰ κορίτσια του. Πῆγαν σὲ παραλία, γιὰ νὰ βροῦν καΐκι νὰ φύγουν. Τώρα σὲ ποιά παραλία, στὴν «Κύψια» ἢ στὸν «Ἄϊ-Νικόλα», σὲ κάποια παραλία ἢ ὁποῖα εὐνοεῖ τὸ κρύψιμο, νὰ ποῦμε. Βράχια εἶχε ἀπόκρημνα... Λοιπὸν, τὸ μωρὸ ἔκλαιγε, καὶ αὐτὸς γιὰ νὰ μὴ φανερωθοῦν (καὶ προδοθοῦν ἀπὸ τὰ κλάματα τοῦ μωροῦ καὶ πιαστοῦν ἀπ' τοὺς Τούρκους) πῆγε παρὰ πέρα κάπου καὶ τὸ ἔσφαξε. Καὶ γύρισε μονάχος του (στὸν κρυψώνα πού ἦταν καὶ τὰ κορίτσια του).

— Πατέρα, πού εἶναι τὸ παιδί;...

— Αἶ... τὸ παιδί!...

— Πού εἶναι τὸ παιδί, ρωτοῦνε τὰ κορίτσια, πατέρα;

— Αἶ... τὸ παιδί, λέει... ἐσεῖς νὰ εἶστε καλά... λέει.

Κατάλαβαν λοιπὸν τὰ κορίτσια, ὅτι τὸ παιδί, τὸ μωρὸ τὸ εἶχε σφάζει. Ἀναγκάστηκε τότε νὰ ὁμολογήσῃ κι αὐτὸς (ὅτι τὸ ἔσφαξε). Τὸν ἐγκατέλειψαν τότε τὰ κορίτσια του κι ἔφυγαν ὀρθῶς καί κι ἔφυγαν. Αὐτὸς, ἔφευγε, πήγαινε, πήγαινε καὶ (γύριζε) πίσω. Ξανὰ πάλι τὸ ἴδιο. Ἐφευγε, καὶ γύριζε πάλι στὸ μέρος, στὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος ἔκει... Τὸν τραβοῦσε τὸ αἷμα (τοῦ σφαγμένου ἀπ' τὸν ἴδιο παιδιοῦ του), ὥσπου τὸν ὀρθῶς οἱ Τούρκοι κι αὐτὸν καὶ τὸν ἔσφαξαν.

Ἀφήγηση Γιάννη Δ. Βαμβακᾶ, ἀπὸ τὴν Ἁγία Παρασκευή, 57 χρονῶ, μὲ γραμματικές γνώσεις Γυμνασίου, δημοσίου ὑπαλλήλου, πού ἔγινε στὶς 7.3.74.

Νεαρὸς ἀγωνιστῆς στὸ στενὸ «Πόρτες», πρόγονος τῶν Κυριαζαίων καὶ τῆς ἀφηγητριάς, ὑποχωρώντας μετὰ ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τῶν Τούρκων, ἀναγκάστηκε νὰ κρυφτῆ σὲ δάσος. Τὸ δάσος αὐτὸ βρισκόταν ὄχι καὶ πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἄθυτο· στὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 - 1910 χρόνια εἶχε ὀνομασθῆ «Ζούτ'λας» (ζούτουλας, ζήτουλας).

Τούρκοι καθαλλάρηδες, ἀξιωματοῦχος ἴσως ὁ ἓνας καὶ ἱπποκόμος του ὁ ἄλλος, μὲ ἀνιχνευτικὸ σκυλί πού τοὺς ἀκολουθοῦσε, περνοῦσαν ἀπ' τὸ μέρος πού ἦταν κρυμμένος ὁ νεαρὸς ἀγωνιστῆς. Τὸ σκυλί, ἐνῶ ἐρευνοῦσε τὸ παρακείμενο ἀπ' τὸ δρόμο δάσος, στὸ σημεῖο πού ἦταν κρυμμένος ὁ ἀγωνιστῆς αὐτὸς ἄρχισε νὰ τὸν γαυγίζει. Ὁ ἀξιωματοῦχος πρόσταξε τὸν ἱπποκόμο του νὰ ἐρευνησῆ τὸ

σημείο του δάσους εκείνο, όποτε κι ανακάλυψε τόν κρυμμένο. Τό τουφέκι του τό είχε κρύψει σ' άλλο μέρος. Τόν πήραν τότε, τόν ανέβασαν στ' άλλογο του ίπποκόμου, γιά νά τόν μεταφέρουν σέ χωριό όπου θά συγκέντρωναν αιχμαλώτους. Νυχτώθηκαν όμως. Κι ό αγωνιστής πήδηξε από τό άλλογο και τόβαλε στά πόδια μέσα στό σκοτάδι. Τό σκυλί δέν μπόρεσε νά τόν καταδιώξη ώσπου νά τόν πιάσουν. Μé πολύ κίνδυνο έφτασε και κρύφτηκε σέ ακρογιαλιά κοντά. 'Από κεί μέ κατκι διαπεραιώθηκε πρós τά μέρη του 'Ολύμπου. Συνέχισε εκεί μέ άλλους τόν άγώνα κατά τών Τούρκων. 'Υστερα από χρόνια γύρισε μέ άλλους Κασσαντρινοús στόν τόπο του και ήταν ό μόνος πού σώθηκε από τήν οικογένειά του.

'Αφήγηση Τριανταφυλλιάς Ν. 'Αλεξάνδρου, από τή Βάλτα, συναξιοúχου νηπιαγωγού, 52 χρονώ, πού έγινε στις 15.3.74.

'Ο πατέρας μας μάς τά «άβ'γιούνταν» (άφ'γιούνταν, άφηγιόταν) αυτά. 'Ο παραπαπποús (προπαπποús) μας, ό Τριαντάφυλλος, στό «χαλασμό» πιάστηκε αιχμάλωτος άπ' τούς Τούρκους. Τόν πήραν σκλάβο. Τόν είχαν στά μέρη κατά τά (Ν) του (μ) πγιά (Δουμπιά, ίσως σέ κάποιο τουρκικό στρατόπεδο) κι έκανε τό χασάπη, γιατί ό πατέρας του ήταν χασάπης και ήξερε (κι αυτός) άπό τή δουλειά (του χασάπη). 'Ηταν τότε καμμιά δεκαοχτώ δεκαεννιά χρονώ παλληκάρι πού τόν είχαν παρμένον. 'Υστερα από καναδυό τρία χρόνια, κατώρθωσε και τούς έφυγε τούς Τούρκους. 'Έφυγε από κεί πού τόν είχαν, και ήρθε έδω. 'Όταν ήρθε έδω, βρίσκει (σ) τή Βάλτα δλα καμένα: αυτά έδω (έννοεί τά σπίτια). Και... έρημνιά (έρημιά)! Ποϋ νά πάη τότε, πού νά πάη, πού νά πάη... τράδηξε κατά του «Κουτσουγιάννη τή ράχη» (τοποθεσία μέ ύψώματα, στα νοτιοανατολικά τής περιοχής τής Βάλτας). 'Από κεί κατά τό «Παλιόκαστρο» (άλλη τοποθεσία ανατολικώτερα άπ' τήν προηγούμενη), κι από κεί τράδηξε κατά τό Παζαράκι (τό χωριό Κρουσηγή σήμερα). Πήγε εκεί νά ιδη τί γίνεται (γινόταν), πήγε ό άνθρωπος... Βλέπει πρós τά δω, βλέπει πρós τά κεί, βλέπει πρós τά δω, πρós τά κεί... πτώματα (σκελετούς ανθρώπινους ίσως), στό χωριό μέσα δλα καμένα. 'Έρημνιά!... Αί!... Βλέπει τώρα έναν μέ τήν κάπα. Τόν βλέπει μέ τήν κάπα, πήγε, ό άνθρωπος, κοντά του... «'Εσύ είσαι, του λέγει εκείνος, Τριαντάφυλλε;». Λέει (αυτός, ό Τριαντάφυλλος): «'Εγώ είμαι' έσύ ποιός είσαι;». «'Εγώ, του λέει εκείνος πάλι, είμαι ό Μανώλας...». «Τί γίνεται, θρέ, λέγει, καπετάν Μανώλη;». «Τί νά γίνεται, λέει εκείνος' ούτε γυναίκα έχω, ούτε παιδιά έχω, ούτε σπίτι έχω. Γυρίζω έτσι...». 'Ηταν, τώρα, ακόμα ένας, αλλά δέν τόν θυμάμαι (ποιός), δάσκαλε. Κάθισαν εκεί, τά έλεγαν (είπαν). 'Έφαγαν χορταράκια, πάνε νά πιούνε νερό (στή θρύση του χωριού). 'Εκει πού πήγαν νά πιούνε νερό, βρίσκουν πατησιές (στις λάσπες πού έκανε τό νερό τής θρύσης κοντά της)· βλέπουν εκεί τις πατησιές, βλέπουν και τά «γκαγκανάκια» («γκαγκάνια», μέ χοντρό, ίσιο βλα-

στο και με ἀγκαθωτὸ φλοῖο κι ἀγκαθωτὰ φύλλα χόρτα' καθαρισμένος ὁ βλαστοδὸς καὶ τρυφερὸς τρωγόταν) κοιμμένα, φαγωμένα. «Βρέ, καπετάν Μανώλη, λέει, αὐτὲς δὲν εἶναι πατησιές, σημερινές, χτεσινές;» «Τριαντάφυλλε, λέγει ὁ ἄλλος, πατησιές εἶναι. Ἐδῶ πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος· μὰ ἢ ἄντρας ἢ γυναίκα εἶναι, πρέπει νὰ εἶναι ἄνθρωπος». «Τί θὰ κάνουμε τώρα;». «Τώρα, θὰ φυλάξουμε· ἐσὺ θὰ πᾶς ἀπὸ κεῖ κι ἐγὼ θὰ πάω ἀπὸ δῶ. Ὅπου νὰ εἶναι, θὰ ἔρθη νὰ πιῇ νερό». Ἐγινε αὐτὸ ὕστερα. Καί, καμμιά φορά, πῆγε ἡ γυναίκα (στὸ νερό). Μουλωμένη, ὄλο τρίχα (τριχωτή), ξεμαλλιάρωτη. Πῆγε ἡ γυναίκα. . . Σὲ λέει: «τώρα ποῖος θὰ μὲ δῇ· κανέννας». Πηγαίνει, κόβει «γκαγκανάκια», τὰ τρώγει, πίνει καὶ τὸ νεράκι της, φεύγει. . . Πῆγε στὴ σπηλιά της.

Βγῆκαν αὐτοὶ (ἀπ' τὶς κρυψῶνες τους). «Ποιά ἦταν αὐτή, καπετάν Μανώλη;». «Βρέ, λέγει, Τριαντάφυλλε, σὰν τὴν γυναίκα μου μοῦ φαίνεται αὐτὴν. . .».

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Εὐανθίας Χασάπη, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 75 χρονῶ, ἀγράμματης, ποῦ ἔγινε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1974.

Σχετικὰ μὲ τὰ κόκκαλα ἀπὸ ἀνθρώπινους σκελετοὺς, γιὰ τὰ ὁποῖα μερικὲς ἀφηγήσεις λένε πὼς βρέθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὸ «χαλασμό», ἀλλὰ καὶ ποῦ ἀκόμα καὶ σήμερα βρίσκονται σκόρπια καὶ θριμματισμένα, ἔχομε, ἀπὸ μέρους μας, νὰ σημειώσουμε τοῦτα:

Δὲν μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς μὲ βεβαιότητα, ὅτι, πολλὰ ἀπὸ τὰ κόκκαλα αὐτά, δὲν ἀνήκουν σὲ ἄτομα ποῦ, κατὰ τὸν καιρὸ τοῦ «χαλασμοῦ», τῆς καταστροφῆς τῆς Κασσάνδρας ἀπ' τοὺς Τούρκους, «χαλάστηκαν». (Ἀγωνιστὲς σκοτώθηκαν κι ἄτομα τοῦ ἄμαχου πληθυσμοῦ σκοτώθηκαν, σφάχτηκαν).

Δὲν μπορεῖ ν' ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενο, πὼς ἄλλα ἄτομα, ποῦ μπόρεσαν νὰ γλιτώσουν τὴ ζωὴ τους κρυμμένα, δὲν πέθαναν ἀπὸ πείνα, ἀπὸ ἐξάντληση κι ἀπὸ ἀρρώστια, χωρὶς νὰ μπορέση νὰ μάθη κανέννας ποιά ἦταν αὐτά, πόσα καὶ ποῦ πέθαναν.

Ἀκόμα δὲν μπορεῖ κανέννας νὰ ἰσχυρισθῇ καὶ νὰ ὑποστηρίξη, πὼς, πτώματα στὴν ἔκταση τοῦ χώρου τῆς χερσονήσου αὐτῆς, δὲν ἔγιναν βορὰ, τροφὴ τῶν ἀγριμῶν, τῶν κοράκων κλπ., καὶ τὰ κόκκαλά τους δὲ σκορπίστηκαν, δὲ σκεπάστηκαν μὲ χῶμα καὶ δὲν θάφτηκαν ἀργότερα, ἀπὸ κείνους τοὺς κατοίκους της, ποῦ γύρισαν στὸν τόπο τους.

Πολλὲς φορὲς ὡς τώρα ἔχομε ἀκούσει ἀπὸ παλιοὺς καὶ σημερινοὺς ἀκόμα, νὰ λένε γιὰ ἀνεύρεση σκελετοῦ, σκελετῶν ἢ καὶ μερῶν ἀπ' αὐτούς, στὴν περιοχὴ τῆς Βάλτας. Ἔτσι, ἔχομε ἀκούσει: Ὁ τάδε π.χ., σκάδοντας θεμέλια γιὰ νὰ κτίσῃ σπίτι, σὲ μικρὸ βάθος βρῆκε ἀνθρώπινα κόκκαλα· «ἀρίδες» (κνήμες), κεφάλι (κρανίο) κλπ. Ἡ τάδε, μικρὴ δταν ἦταν, (γριὰ τώρα), ἔβασκε τὰ βόδια τους στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ. Ἐνα ἀπ' τὰ βόδια, ἐνῶ ἔξυγε πλευρὰ

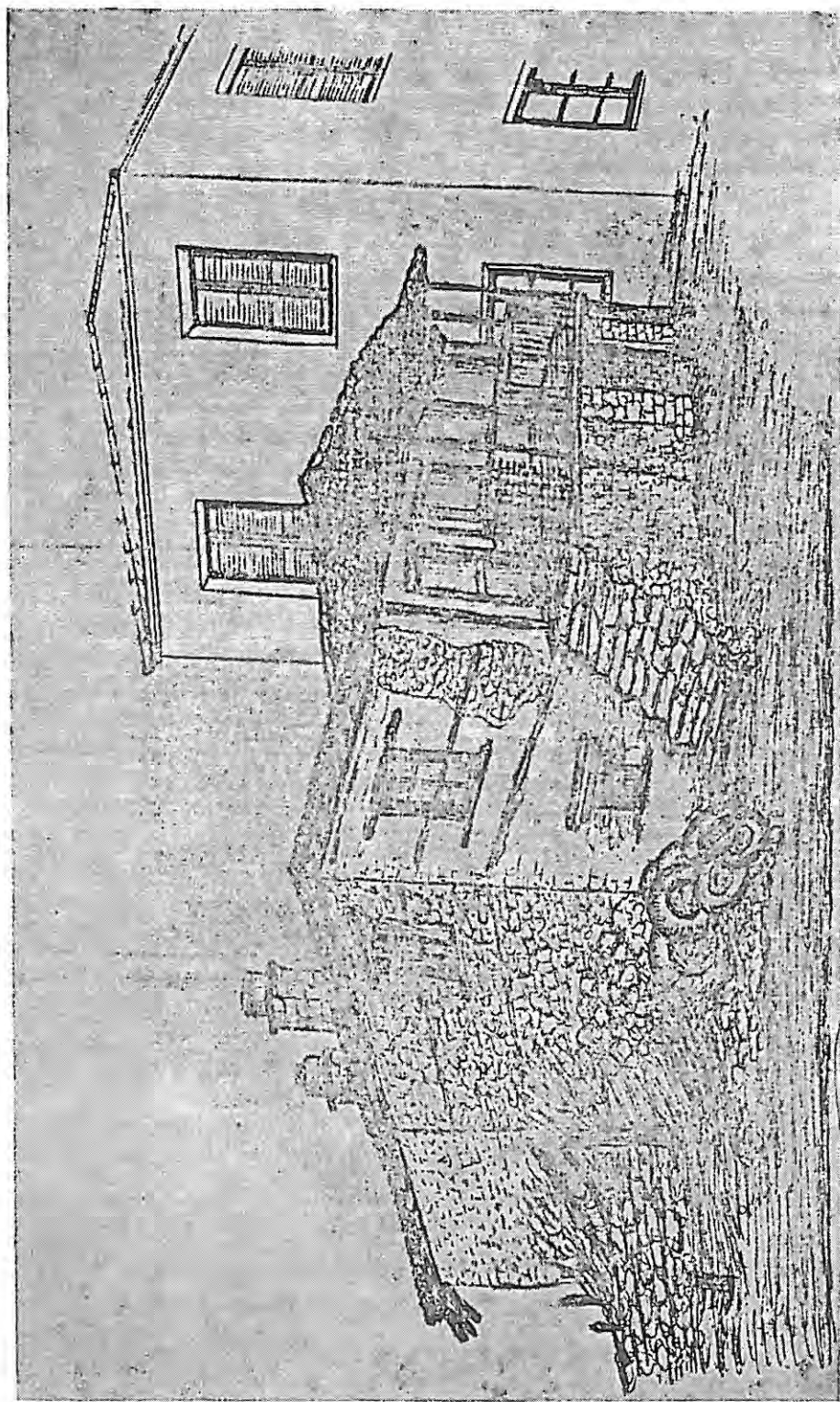
τοῦ κεφαλιοῦ, τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ κορμιοῦ του σὲ ὄχτο μὲ μικροὺς θάμνους καὶ χορτάρια, μαζί μὲ τὰ χώματα ποὺ κατέβασε ἀπ' τὸν ὄχτο, ξέχωσε καὶ σκεπασμένα ἀνθρωπινὰ κόκκαλα, «παῖδια» (πλευρές) καὶ κρανίο. *Ἄλλος, σκάβοντας θεμέλια σὲ κτῆμα του γιὰ νὰ κτίση καλύδα, βρῆκε ἀνθρώπινους σκελετούς, πού, βέβαια, δὲν ἀνῆκαν σὲ παλιὸ ἢ ἀρχαῖο τάφο κλπ. κλπ.

Γι' αὐτό, ἄν, γιὰ τὴν καταστροφή τῶν Ψαρῶν ἀπ' τοὺς Τούρκους στὰ χρόνια τῆς ἐπανάστασης γιὰ τὴ Λευτεριά, γράφτηκε τοῦτο:

Στῶν Ψαρῶν τὴν δλόμαυρη ράχη,
περπατώντας ἡ Δόξα μονάχη,
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια κλπ. κλπ.,

πῶς μπορεῖ τότε κι ἔμεῖς, γιὰ τοὺς πιὸ πάνω ποὺ ἔχασαν τὴ ζωὴ τους κατὰ τὸ «χαλασμό» τῆς Κασσάνδρας κατὰ κάποιον τρόπο, νὰ μὴ γράψουμε τὰ πιὸ κάτω;

*Ἀπ' ἀσκερλῆδες, μὲ λαχές,
σκλάβες πόσες συρθῆκαν! . . .
Κι ἀπάνθρωπα πόσες ψυχές,
δλότρομες σφαχτῆκαν,
κι δλόζεστο τὸ αἷμα τους
ἔθαψε γῆ, χορτάρια
κι ἀφῆκε ἄδῳ τὸ πνέμα τους
τὰ σκόρπια τους κουφάρια! . . .
Τὸ δράμα τους τὸ θλιβερό,
τοῦ τόπου ποὺ τ' ἀγέρι
τό ἄσυρε χρόνους παγερό,
τὸ μάθαν γριές καὶ γέροι.
Μαθεύτηκε ποιὸ στάθηκε
γι' αὐτὲς τὸ εἰκοσιένα
τὸ ἄπαν τὸ λέν' — δὲ χάθηκε —
καὶ κόκκαλα χωμένα.

“Ένα από χρόνια παρετηρήθη και ελαστό σάτι, από τα πιο παλιά της Βιάλτας, και ίσως το παλιότερο. Το έβγαλαν καλύτερα έπισκευές, έπελάτες; κλπ. Η ιδιοκτήτρια το παρέθεσε μερικούς μήνες πριν το ελληνοποίηση από τον αρτοποιό της. Ανήκει στους Νασατάσιους. Να είναι, άραγε, το ένα από τα δύο σάτια του χοριού, που δεν έβγαλαν οι Τούρκοι; (Ίδείτε πληροφορ. σελ. 55).”

(Συλλογή-γράφηση Β. Μ. 13.11.1973)

ΥΣΤΕΡ' ΑΠ' ΤΟ «ΧΑΛΑΣΜΟ»

Ἄμνηστία, ξαναγυρισμός κατοίκων στὸν τόπο τους κλπ.

Ἄπ' τὶς ἀφηγήσεις, πού σέ περασμένες σελίδες γράφονται, θαί-
νει συμπερασματικά τοῦτο: Τὸ κακὸ πού ἔγινε στὸν τόπο τῆς Κασσάν-
δρας κατὰ τὸ '21 (πιάσιμο, σκλάβωμα, μαρτύρια, σφαγή, δγιογούμι-
σμα καὶ κάψιμο τῶν σπιτιῶν κλπ.) ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Λουμπούτ,
ἀπ' τοὺς ἀσκερλῆδες του, ἦταν μεγάλο. Καὶ ἔγινε, κατὰ τὸ τέλος τοῦ
1821 (Νοέμβρη - Δεκέμβρη καὶ πιδό πέρα), σ' ἀρκετὸ δηλαδὴ χρονικὸ
διάστημα καὶ σ' ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση, σ' ἔκταση πού δύσκολο εἶναι
κανένας γὰ τὴ φανταστῆ. Γιατί, στ' ἀλήθεια, ποῖος μπορεῖ νὰ ξέρη καὶ
ν' ἀποδώσῃ μὲ κάποια, λίγη ἔστω, ἀκρίβεια πόσος ἀπ' τὸν τότε πληθυ-
σμὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ (ἄνδρες, γυναῖκες, νέοι καὶ νέες καὶ μικρὰ παι-
διά) σκλαβώθηκε κι ἐξανδραποδίστηκε; Ποῖος μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ, πό-
σοι μαχηταὶ μὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἄλλο, τὸν ἄμαχο πληθυσμὸ πόσα ἄτομα
ἔφαγε τὸ τούρκικο βόλι, καὶ πόσα, ἀκόμα, ἔθαψαν μὲ τὸ αἷμα τους τὸ
μαχαίρι καὶ τὸ χατζάρι τὸ τούρκικο; Τέλος, ποῖος μὲ βεβαιότητα μπο-
ρεῖ νὰ πῆ, πῶς τόσοι ἔμειναν κρυμμένοι στὰ δάση καὶ στὶς ρεματιῆς τοῦ
τόπου καὶ μπόρεσαν κι ἔζησαν καὶ γλίτωσαν· τόσοι ἔφυγαν σὲ γειτονι-
κὰ μέρη πρὸς τὴν Κασσάνδρα καὶ γύρισαν στὸν τόπο τους· καὶ τόσοι
ἔφυγαν σὲ μακρινὰ μέρη καὶ ἀπ' αὐτοὺς γύρισαν τόσοι, καὶ παρέμειναν
στοὺς τόπους τοῦ γλιτωμοῦ τους τόσοι;

Ἄρκετὰ βέβαιον μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτό: Πῶς ἀπ' τοὺς παλιούς κα-
τοίκους τῶν χωριῶν τοῦ τόπου γύρισε ἓνα μέρος μεγάλο ἢ μικρὸ καὶ
ὄχι «πάντες» οἱ κάτοικοι. Δὲν «ἐπέστρεψαν» ὅλοι. Καὶ γύρισαν στὰ χω-
ριά τους τὰ καμένα, πρῶτα ἐκεῖνοι πού πῆγαν σὲ γειτονικά πρὸς τὴν
Κασσάνδρα μέρη (Σιθωνία, Ἅγιο Ὄρος, ἀκόμα καὶ σὲ μέρη τοῦ Ὀ-
λύμπου). Γύρισαν κι ἀπὸ τὰ μακρινὰ μέρη (Εὐβοία, Σποράδες, Στερεὰ
Ἑλλάδα) ὅσοι τοὺς ἦταν δυνατὸ νὰ γυρίσουν· καὶ πολλοὶ ἔμειναν στὰ
μέρη αὐτά. Βέβαια· οἱ κρυμμένοι στὸν τόπο κι ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς διασώ-
θηκαν, θὰ γύρισαν ὕστερ' ἀπὸ ἓνα δύο τρία χρόνια κι ἀφοῦ πιά ἢ μανία
τῶν Τούρκων εἶχε κοπάσει. Ὅλοι θὰ γύριζαν μὲ δισταγμὸ, μὲ φόβον,
μὲ δυσπιστία... Καὶ ἄς εἶχε δοθῆ ἀμνηστία (1827) καὶ ἄς καλοῦσαν
οἱ Τούρκοι (1832).

Τὸ τουρκικὸ κατόρθωμα ἄγνωστο εἶναι πόσο κοσμάκη τοῦ τόπου

τῆς Κασσάνδρας τὸν ἔκανε νὰ κάνη ἄλλα ἑλληνικά μέρη πατρίδα του, ἄγνωστο εἶναι πόσον ἔκανε σὲ σκλαβοπάξαρα νὰ χαθῆ, νὰ σῆσῃ· κι ἄγνωστο εἶναι πόσον ἔστειλε στὸν ἄλλο κόσμο. . . Μονάχα σὰν ἀγέρας ἂν θὰ ἔταν κανένας τότε πάνω ἀπ' τὸν τόπο αὐτὸ ὄλο, θὰ μπορούσε ὕστερα νὰ πῆ τὸ πόσο μεγάλο ἦταν τὸ κακό.

Ἦ γριά Βασιλικὴ μὲ τὸ ἔλεγε. Ἦταν κοριτσάκι· ἔξι χρονῶ, ὅταν, στὰ χρόνια ποὺ οἱ Τοῦρκοι ὕστερ' ἀπ' τὴν ἐπανάσταση ρήμαξαν τὴν Κασσάνδρα, τὴν ἔφερε ἢ μάνα της στὴ Βάλτα· τὴν ἔφερε ἀπ' τὸ μέρος ποὺ εἶχαν πάει — ποῖς ξέρει ποῦ — γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπ' τὸ χαλασμό, ἀπ' τὴ σφαγή.

Στὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο, ποὺ εἶναι χαλασμένη παλιὰ ἐκκλησία (τώρα ἔχει ἀνοικοδομηθῆ) βρῆκε ἢ μάνα της ἓνα φουστάνι ἀπὸ ἀλατζά, φθαρμένο, μισσοσαπισμένο⁴⁰. Τὸ τίναξε μιά νὰ πέσουν τὰ κόκκαλα καὶ τὸ φόρεσε, γιατί τὸ δικὸ της φουστάνι ποὺ φοροῦσε δὲν ἦταν καλύτερο ἀπὸ κεῖνο. Κατοίκησαν μίνα καὶ κόρη σὲ πρόχειρη «ἀστρέχα» (στέγη), ποὺ ἢ ἴδια ἢ μάνα ἔφκιαξε σ' ἓνα μισογκρεμισμένο ντουβάρι τοῦ σπιτιοῦ τους, μὲ ξύλα κι ἀπομεινάργια ἀπ' τὰ χαλάσματά του. Μὰ ἢ πείνα τους ἦταν μεγάλη. Ἀναγκάστηκε ἢ μάνα νὰ τὴν πάρη τὴ Βασιλικὴ μικρὸ κοριτσάκι ποὺ ἦταν, καὶ νὰ πάη στὸν Ἅγιο Μάμα νὰ δουλέψη, γιὰ ψωμί μονάχα. Ἐκεῖ ὅταν πῆγε, προσκολλήθηκε «γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί» μονάχα στοὺς ἀνθρώπους τοῦ Μπέη, ποὺ τρυγοῦσαν τ' ἀμπέλια του, γιατί ἦταν ἐποχὴ τοῦ τρύγου. Ἦταν σκληρὸς ὁ Μπέης· καὶ πιὸ πολὺ μάλιστα στὴ μάνα τῆς Βασιλικῆς, ποὺ ὅπως ἔμαθε καταγόταν ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα, ποὺ ἦταν μέρος ἐπαναστατικὸ. Τὸ ψωμί ποὺ ἔδινε στὴ μάνα τῆς Βασιλικῆς ἦταν λίγος· καὶ ἦταν μονάχα γι' αὐτὴ κι ὄχι καὶ γιὰ τὴ μικρὴ Βασιλικὴ.

Ἦ Βασιλικὴ μιά μέρα, ἀπ' τὴν ἄκρη τοῦ ἀμπελιοῦ ποὺ καθόταν, φώναζε: «Μάνα. . . , μάνα. . . , μάνα. . .», γιατί ἢ πείνα τὴν ἔδερνε. Τὴν ἔδερνε, παρόλο ποὺ ἢ μάνα της, ἀπ' τὸ ψωμί ποὺ τῆς ἔδινε ὁ Μπέης, ἔρριχνε ἀπ' τὴν τραχηλιά της στὸν κόρφο της κομμάτια καὶ κρυφὰ τὰ ἔδινε στὸ κοριτσάκι της καὶ τὰ ἔτρωγε. Ἦ μικρὴ γκρίνιαζε ὄλο: «Μάνα. . . , μάνα. . . , μάνα. . .!». Ὁ Μπέης δαιμονίστηκε καὶ τὸ ἔδερνε πολὺ.

Τὸ βράδι οὔτε στέγη δὲν ἔδινε ὁ Μπέης στὴ μάνα τῆς Βασιλικῆς νὰ περνᾷ τὴ νύχτα μὲ τὸ κοριτσάκι της. Καὶ μιά βραδιά, πῆρε ἓνα νερὸ (μιά βροχή), τέτοιο, ποὺ ἢ δυστυχισμένη μάνα ἀναγκάστηκε νὰ μπῆ μὲ τὸ κορίτσι της μέσα σ' ἓνα φούρνο, γιὰ νὰ προφυλαχτῆ. Ἦ νοικοκυρὰ ὅμως τοῦ φούρνου, σὰν πῆρε χαμπάρι πὼς στὸ φούρνο της μέσα ἦταν ἢ γυναίκα αὐτὴ μὲ τὸ κορίτσι της, μὲ φωνές καὶ πολὺ θυμὸ τῆς ἔδωσε μὲ τὸ σουδαύλιτρο τοῦ φούρνου

40. Τὸ φουστάνι (ἀπὸ μετὰξι καὶ μπαμπάκι) τὸ φοροῦσε γυναίκα ποὺ σκοτώθηκε ἢ πέθανε καὶ εἶχε ἀποσυντεθῆ τὸ πτώμα της.

ξυλιές και κεντιές, γιατί, λέει, ήταν Κασσανδρινή!... Και η καημένη η μάνα βγήκε από το φούρνο σε έλεεινή κατάσταση.

.....

Κατά το Μυριόφυτο, έμαθε η μάνα της Βασιλικής πώς ήταν ο αδελφός της. Αυτός, ήταν σε πλοίο που οι άνδρες του επιδίδονταν σε ληστείες που έκαναν σε τουρκικούς πληθυσμούς. Έκαναν επιδρομές και στο Μυριόφυτο που κατοικούσαν μωαμεθανοί ατσιγγανοί, τους έπαιρναν ότι μπορούσαν και τὰ ατσιγγανάκια ακόμα. Τὰ ατσιγγανάκια τὰ έπαιρναν στην παραλία, τὰ βουτούσαν στη θάλασσα δήθεν για να τὰ πνίξουν και οι μάνες τους, που έτρεχαν από κοντά, έδιναν λύτρα για να τὰ εξαγοράσουν και να τὰ πάρουν πίσω. Ζήτησε λοιπόν η μάνα της Βασιλικής οικονομική βοήθεια από τον αδελφό της. Αυτός έβγαλε και της έδωσε ένα σαχτυλίδι μονάχα. Δεν είχε τίποτε να της δώσει άλλο.

Η μάνα της Βασιλικής γύρισε στη Βάλτα με το κορίτσι της και τρεφόταν με θαλανίδια, που τὰ έλεθαν τότε σε χερσόμυλους και τὰ έκαναν ψωμί. Αλλάτι έπαιρναν από χαλασμένους φούρνους που χαλνούσαν τις στρώσεις τους. Η Βασιλική όταν μεγάλωσε, παντρεύτηκε τον Τζοβάνη. Γριά, και σε μεγάλη ηλικία, μου τὰ διηγείταν αυτά.

Αφηγήσεις Κώσιου Σανιδά, 65 χρονώ, που έγιναν στις 5.1.52.

Ο γερο-Μουρμουρής, προπαππούς των σημερινών Μουρμουραίων, γύριζε πεζοπορώντας με την οικογένειά του στο χωριό του, τη Βάλτα. Γύριζε ύστερ' απ' την παραχώρηση άμνηστίας στους Κασσανδρινούς απ' τους Τούρκους. Στους Μαχαλάδες (στο βορειοδυτικό τμήμα της Χαλκιδικής), μπροστά του και σ' απόσταση είδε να θόσκη ένα κοπάδι γίδια. Τὰ έβασκε θοσκός Τούρκος, απ' τους Μαχαλάδες αυτούς. Το σκυλί, η τὰ σκυλιά του κοπαδιού σαν αντίληφτηκαν το γερο-Μουρμουρή έτρεξαν γαυγίζοντας να δρμήσουν στην οικογένειά του. Όταν όμως την πλησίασαν, σταμάτησαν να γαυγίζουν κι άρχισαν να κουνούν τις ουρές τους, σὰ να την ύποδέχονταν. Βλέποντας αυτό ο Τούρκος θοσκός, κατάλαβε πώς ο γέρος αυτός ήταν ο παλιός νοικοκύρης του κοπαδιού που έβασκε. Γι' αυτό και τὰ σκυλιά, σὰ γνώρισαν το παλιό αφεντικό τους, πήγαν κοντά του, κουνούσαν τις ουρές τους κι έκαναν τί κάνει ένα σκυλί σαν ύστερα από καιρό ξαναδρῆ τον παλιό του αφέντη. Ο Τούρκος ρώτησε τότε το γερο-Μουρμουρή:

— Δικά σου είναι τὰ γίδια αυτά, γκιαούρ; Και ο γερο-Μουρμουρής άπάντησε:

— Ήταν δικά μου κάποτε, έφέντη μ', μα τώρα είναι εκείνου που τὰ

ἔχει. Καὶ ὁ Τοῦρκος βοσκός, ἀντὶ νὰ τοῦ πῆ ἄλλη κουθέντα, τοῦ εἶπε ὀργισμένος, ἐξαποστελλοντάς τον μὲ τὴ φράση:

— Ἄϊ σικτίρ, γκιαούρ!... Καὶ ὁ γέρος συνέχισε μὲ τὴν οἰκογένειά του τὸ δρόμο του.

Τὴν πιὸ πάνω ἀφήγηση τὴν ἀκούσαμε κατὰ τὶς ἀρχὲς τῆς προσπάθειάς μας γιὰ συλλογὴ ἱστορικῶν ἀφηγήσεων, κατὰ τὸ 1948, '49 ἢ '50, χωρὶς νὰ σημειώσουμε τὸ ὄνομα τοῦ ἀφηγητῆ.

.....

Ἄπο τοῦ προπαπποῦ μου, ὁ καπετὰν Μανώλης, ξαναῆλθε ἐδῶ μὲ παλληκάρια. Ἄποῦ βγήκε (μὲ δάρκα, μὲ μικρὸ κατῆ) στὴν Ποτίδαια (πέρ' ἀπ' τὸ στεγνὸ «Πόρτες»), ἔπιασε τὸν «ταξιλντάρη» (δημόσιο εἰσπράκτορα) τὸν Τοῦρκο, τὸν λήστεψε, πῆρε τὰ λεπτὰ, πῆγε καὶ ἀποζημίωσε τὸν κουμπάρο του τὸν κτηνοτρόφο, ποὺ οἱ Τοῦρκοι τοῦ εἶχαν πάρει τὰ πρόβατά του γιὰ τὸν ἔκρυβε⁴¹, καὶ μετὰ τὸ 1828, ἀποῦ δόθηκε ἀμνηστία, ξαναῆλθε πίσω ἐδῶ μαζὶ μὲ τὴν προγιαγιά μου. Κάναν τότε αὐτὸ τὸ νοικοκυριό, τὸ Μανωλιέικο τὸ σπίτι. Ὁ καπετὰν Ἀναστάσης Χημευτὸς δὲν ἦλθε ξανά ἐδῶ στὴν Κασσάνδρα⁴².

.....

ἌΟλα τὰ χωράφια αὐτά, ὅπως κόβει ὁ ἀσκαμνιώνας ὁ ρωσικὸς (τοῦ μετοchioῦ Ρούσικου), ὁ ἀσκαμνιώνας μέσα εἶναι βαλτιώτικος (ἐννοεῖ πῶς ἢ ἔκταση γῆς ὅπου φυτεύτηκαν μουριές, «ἀσκαμνιές» ἦταν βαλτιώτικη). Οἰκονομικός (ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Οἰκονόμου ἀπὸ τὴ Βάλτα). ἌΕχουν πωληθῆ αὐτὰ στοὺς καλογήρους. ἌΑλλά μὲ τὴ βία τὰ πῆραν, ἄλλα τὰ πλήρωσαν. Διότι οἱ ἄνθρωποι μετὰ τὴν ἐπανάσταση ἐδῶ πέρα δὲν εἶχαν οὔτε σπίτια οὔτε τίποτε καὶ πουλοῦσαν τὰ χωράφια, γιὰ νὰ κάνουν σπίτια. Συγκεκριμένα τοῦ Ζαχαράκη τὸ σπίτι τὸ μεγάλο (τὸ παλιὸ) ποὺ ὑπάρχει τώρα, ἔχει πωλήσει ἓνα χωράφι, ἀκριβῶς ποὺ εἶναι τοῦ Γρηγοριάδη (τὸ ξενοδοχεῖο «Παλλήνη») ἀπὸ πάνω μεριὰ ποὺ εἶναι ὁ παλιὸς δρόμος, συνέχεια ἐκεῖνο τὸ χωράφι ἦταν Ζαχαρακαϊῆκο. Τὸ πούλησε κι ἔκανε τὸ σπίτι αὐτό. Τὸ πούλησε στοὺς καλογήρους τοῦ Ρουσικοῦ (μετοchioῦ τῆς Μονῆς Ἁγίου Πανκελετήμονος, ὅπου τὸ ξενοδοχεῖο «Ἄμμων Ζεὺς», στὴ Ν. Καλλιθέα). ἌΕπίσης, μέσα στὸ περίγυρο τοῦ ξενοδοχείου «Παλλήνη», εἶναι μιὰ ἐλιά. ἌΕκείνη ἢ ἐλιά εἶναι Κριτεῖκη. ἌΕδῶθε ἀπὸ τὸν ἀσκαμνιώνα ἦταν ὅλα παζαρακιώτικα. ἌΕμεῖς, οἱ Μανωλαῖοι, οἱ λεγόμενοι, ὅλο τὸ τμῆμα ἐκεῖνο ἀπὸ τὸν ἀσκαμνιώνα πρὸς τὸ «Ἑλληνικό», ἦταν

41. ἌΙδὲς σχετικὰ στὴν ἀφήγηση τοῦ Θανάση Μανώλα, σελ. 31.

42. ἌΙδὲς σχετικὰ στὴν ἀφήγηση τοῦ Γ. Μανώλα στίς σελ. 33 καὶ 34.

(στήν) κατοχή (μας). "Όταν λέμε κατοχή (ἐννοοῦμε) εἶχαν ταπιά οἱ δικοί μας, πού (λέγαν) πῶς ἦταν ἰδιοκτησία Μανωλαίτικη. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ καλόγεροι ἔλυγαν καὶ ἔδεναν τότες, χρήματα τὰ φέρναν μὲ τὰ βαρέλια, ἀρκεῖ νὰ μποροῦσαν νὰ πουλιοῦνταν χωράφια. Οἱ Ρῶσοι θάλαν Γκεκάδες πού ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἄλβανία, εἶχαν καμμιά ἑκατὸ ἀνθρώπους, καὶ «ξεπάτωναν» (ξεθάμνωναν δάση) καὶ μᾶς τὸ πῆραν. Τώρα τελευταία, πού ἔγινε ἡ ἀπαλλοτρίωση, βρίσκει ὁ παπποῦς μου τὰ ταπιά, τὰ πῆγαμε στὸ δικηγόρου, ἀλλὰ εἶχε γίνει ἡ ὀριστικὴ διανομὴ. "Αν δὲν εἶχε γίνει ἡ ὀριστικὴ διανομὴ, τὸ χωράφι ἐκεῖνο θὰ ἦταν δικό μας. Ἐπίσης ἀπάνω οἱ «Γαβίλιες», μέχρι πού εἶναι μιὰ παλιά γέφυρα, ὄλα πρὸς νότον τὰ χωράφια ἦταν παζαρακιώτικα. Πέρα δὲ ἀπὸ τὸν ἀσκαμινιώνα, ἦταν ἀθυτιώτικα (τοῦ χωριοῦ Ἄθυτου). Τὰ τρία χωριά (Παζαράκια, Βάλτα, Ἄθυτος), κατέβαιναν μόλις στήν παραλία τῆς «Σωλήνας». Μ' ἔλεγε ὁ παπποῦς μου, μαζεῦονταν Βαλτιώτες, Ἄθυτιῶτες, Παζαρακιῶτες, παλεύαν αὐτοί, θάζαν καὶ τὰ ζῶα (βόδια) νὰ παλεύουν. "Ἐκαναν ἀγῶνες!... Καὶ τώρα, παρομοιάζω τὴ σημερινὴ κατάσταση πάλι, πού φύγαν οἱ καλόγεροι, μ' ἐκείνη τότε τῶν καλογέρων πού μᾶς ἔπαιρναν τὰ χωράφια. Λέω, νὰ ἦρθαν τὰ πράγματα πάλι, νὰ γίνουμε κολλῆγοι...";⁴³.

Ἀφηγήσεις Γιάννη Μανῶλα τοῦ Γεωργίου, ἀπὸ τὸ χωριὸ Παζαράκια, πού ἔγιναν στίς 4.3.74, μαγνητοφωνημένες.

Ὁ γερο-Ρήγας (Ρήγας Ρηγόπουλος), γιὸς τοῦ Παπαγιώργη⁴⁴ ἀπὸ τὴ Βάλτα, ὅταν ἦταν νέος πιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους αἰχμαλώτος. Οἱ Τούρκοι τὸν πίεζαν πάρα πολὺ νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, αὐτὸς ὁμως ἀρνιόταν. Ἡ μητέρα του — γιὰτὶ ὁ πατέρας του κρεμάστηκε (ὅπως σ' ἄλλη σελίδα γράφτηκε) ἀπὸ μουριά ἔφου πιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν εἰσβολή — ἐπειδὴ τὸν εἶχε μοναχογιό, γιὰτὶ τ' ἄλλα τῆς παιδιὰ ἦταν κορίτσια, γιὰ νὰ τὸν γλιτώσῃ ἔδωσε στοὺς Τούρκους πολλὰ λύτρα (φλουριά), πού δὲν ἦταν ὄλα δικά της. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἦταν κι ἀπὸ ἐνισχύσεις συμπατριωτῶν.

Ἡ αἰχμαλωσία του ἔγινε, ὅταν, ἀπὸ τὸ μέρος πού εἶχε καταφύγει ἡ μητέρα του μαζί μ' αὐτὸν καὶ μὲ τὰ κορίτσια της, ἦλθε μὲ ἄλλους μαζί νὰ παρατηρήσουν τὴν Κασσάνδρα νὰ ἰδοῦν τὴν ἐρήμωσή της ἀπ' τὰ ἀσκέρια τοῦ Λουμπουτ πασα, ὅστερ' ἀπ' τὴ φυγὴ τῶν κατοίκων της.

Ἀργότερα, κι ὅταν ἔγινε ἡ παλινόστηση τῶν κατοίκων τοῦ τόπου, γύρισε καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Παπαγιώργη στὴ Βάλτα. Ὁ Ρήγας Ρηγόπουλος

43. Δὲν βλέπει ὁ πληροφοριοδότης μας σὰν καλὸ γιὰ τὸν τόπο, τὴν πώληση καὶ τὸ πάρομο χωραφιών, παραλίαν, κλπ., γιὰ τὴν τουριστικὴ ἀξιοποίησή τους.

44. Ἰδὲς τίς σχετικὲς πληροφορίες στίς σελ. 65 καὶ 77, καθὼς καὶ σχετικὴ ἀφήγηση στὴ σελ. 83.

αναδειχτηκε σέ σπουδαίο παράγοντα και προύχοντα του τόπου τότε. Οί χριστιανοί έβρισκαν στο πρόσωπό του τόν προστάτη τους, τó δικίο τους και κάθε άλλου είδους ύποστήριξη.

Είχε λέγειν και ήταν έξυπνότατος. Είχε πάει στην Κωνσταντινούπολη, έμεινε εκεί ένα χρόνο κι έμαθε εκεί καλά τήν τουρκική γλώσσα. Ξαναγύρισε στο χωριό του, στη Βάλτα, ξέροντας καλά τήν τέχνη του νά πολιτεύεται τούς Τούρκους. Τούς προσεταιριζόταν πάντα για νά πετυχαίγη τούς σκοπούς του, πού ήταν σκοποί ανακούφισης τών πατριωτών του άπ' τις άυθαιρέσιες τών Τούρκων, άπ' τά δεινά της σκλαβιάς. Αυτό φαινόταν άπ' τις ύποστηρίξεις πού είχαν πάντα άπ' τόν ίδιο οί πατριώτες του και φάνηκε επίσης κι άπό τó ότι ύπήρξε ó πιό σπουδαίος συντελεστής στο νά μετατεθή άπό τή Βάλτα στον Πολύγυρο τó Καϊμακαμίλι, νά μεταφερθή εκεί ή έδρα του Καϊμακάμη του Καζα Κασσάνδρας και ν' ακολουθήση και ή μεταφορά της έδρας της Μητρόπολης Κασσανδρείας εκεί. ("Έτσι ή Κασσάνδρα άπαλλάχτηκε άπό τήν άμιση επίβλεψη άνωτέρων τουρκικών άρχών' ή έγκατάστασή τους σ' αυτή, έγινε όπως φαίνεται κατά τά χρόνια της παλινόστησης τών κατοίκων της, και ύστερ' άπ' τήν άμνηστία πού δόθηκε άπ' τó Σουλτάνο (1827). Σ' αυτήν έμειναν κατώτερες μονάχα τουρκικές Υπηρεσίες, γιουμπρουκτής, τζαντεριμάδες, ζαπτιέδες κλπ.).

Μπροστά στο γερο-Ρήγα άλλοι προύχοντες τίποτε δέν ήταν. Ήταν άνθρωπος πού κατόρθωνε πολλά. Είχε φίλους σ' όλα τά χωριά της Κασσάνδρας κι όλοι στίς ύποθέσεις τους ζητούσαν τή γνώμη του και τή συμβουλή του. Και οί τουρκικές άρχές τόν εκτιμούσαν. Άκόμα κι άπό χωριά της πέρ' άπ' τήν Κασσάνδρα Χαλκιδικής οί χριστιανοί ζητούσαν σέ ύποθέσεις τους τή μεσολάθησή του και τήν ύποστήριξή του. Ήταν ó διαιτητής στίς διαφορές πού είχαν μεταξύ τους οί ραγιάδες. Κάποτε στον Πολύγυρο δικαζόταν, και αντίδικό του είχε ένα Μπέη. Ό Μπέης τόν άπέιλησε μέ τή φράση: «Ξέρεις μέ ποιόν ήρθες νά δικασθής;». Κι ó γερο-Ρήγας του άπήντησε: «Καλύτερα νά ήσουν άνθρωπος, παρά Μπέης».

Ή αφήγηση Χριστοδούλου Γιαννίκου, έτών 84, άπό τή Βάλτα, τó 1951.

Ό γερο-Ρήγας (Ρήγας Ρηγόπουλος) πήγε στην Κωνσταντινούπολη και πέτυχε νά πάρη (ίσως άπό τις άρμόδιες Άρχές του Σουλτάνου) «χρυσόβουλα». Σύμφωνα μέ τά «χρυσόβουλα», ή τή «χρυσόβουλα», κάθε χωριό της Κασσάνδρας (ίσως και κάθε μετόχι) άποχτούσε και είχε κι ώριζε μία περιοχή κτηματική σέ χωράφια και δάση, πού αυτήν τήν περιοχή θά μπορούσαν νά καλλιεργούν και εκμεταλλεύονται οί κάτοικοί του. Σά γύρισε ó Ρηγόπουλος

στό χωριό, στη Βάλτα, τὰ «χρυσόδουλα» τὰ κρατοῦσε στό σπίτι του, τὸ «ρηγοπ'λέϊκο» (ρηγοπουλέϊκο) ⁴⁵.

Πληροφορία ἀπὸ τὸ Δημητράκη Ἰ. Ἀλεξό, γέρο ἡλικίας 88 χρονῶ, παρμένη πρὶν ἀπὸ τὸ 1950.

... ..
 Ὁ παραπαππούς μου ὁ Κυριαζάκης, τῆς μάνας μου ὁ παππούς, δὲν ξέρω πόσα χρόνια ἦταν φαντάρει (στρατιῶτες) καὶ ὅπως εἶναι πιθανὸ ἐπαναστάτες ἀγωνιστές) καὶ πολεμοῦσαν. Καὶ ἦρθαν, λέει, «κολόμπαροι» (γυμνοί, ρακένδυτοι). «Ὅπως τοὺς ἔκανε ἡ μάνα τους!... Δὲν εἶχαν, λέει ροῦχο ἀπάνω τους. Καὶ τοὺς ἔβγαλε ἕνα κατὶ ἐδῶ κάτω στὴ «Σίθηρη» (παραλία τῆς Βάλτας πρὸς τὸ Θερμαϊκὸ) ⁴⁶. Κατέβηκαν Ἕλληνες (Βαλτιῶτες, χωριανοὶ τους, δικοὶ τους) νὰ τοὺς ὑποδεχτοῦν. Κι ἕνας φίλος του γυρίζει καὶ τὸν λέγει τὸν παραπαππού μου:

— Ἔ, λέει, ὅπως τὸ ἦθελα, Κυριαζάκη, σὲ εἶδα!... (Ἰκανοποιημένος ἀπ' τὸ χάλι του).

— Μ' εἶδες, λέει, κερατένιε, μ' εἶδες; (τὸν λέγει ἐκεῖνος). Γυρίζει τὸ τόξο του, μὰ τὸν ἔχει, πάρ' τὸν κάτω τὸν σκότωσε. Ἦταν μὲ τίς σαίτες... (τότε). Δὲν εἶχαν ὅπλα. Ὑστερα βγήκαν τὸ πρῶτο ἦταν μὲ τίς σαίτες... Ἄ, ρέ, καὶ τὸν κοπανάει μιά τζαθέτα!... Ποῦ τὸν πήρε; Στὸν τόπο... Νά, νὰ ἰδῆς, λέει...

... ..
 — Ποιὸς ξέρει ποῦ πολεμοῦσαν. Καὶ ἦρθαν γυμνοὶ ὁ κοσμάκης, λέει, ἐλεενοὶ ἦρθαν. Τὰ μαλλιά, λέει, πίσω στὴν πλάτη, τὰ γένεια ὅπως τὰ ἔχουε τώρα τὰ παλληκάρια. Ἔτσι ἦταν, λέει, ὁ παλιὸς ὁ κόσμος.

Καὶ μᾶς τὰ ἔλεγε ἡ μάνα μου. Πολλές φορὲς μᾶς τὰ ἔλεγε ἡ καημένη...

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Λένης Βούλγαρη - Κυριαζῆ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 83 χρονῶ, ποῦ ἔγινε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1973.

Ὁ γερο-Δημητράκης Ἰ. Σταμπούλης, ἀπὸ τὴ Βάλτα (πέθανε πρὶν ἀπὸ

45. Κατὰ μιά πληροφορία, ποῦ ἔχομε, ἡ κτηματικὴ περιοχὴ στὴν ὁποία κτίστηκε ὕστερα ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τὸ μετόχι τοῦ ἀγιορειτικοῦ Μοναστηριοῦ Σταυρονικήτα, ἀγοράστηκε ἀπὸ τὸν πιὸ πάνω προύχοντα γερο-Ρήγα (Ρήγα Ρηγάπουλο) μὲ χρηματικὸ ποσὸ διακοσίων λιρῶν. Πουλήθηκε ἀπ' τὸν ἴδιο στό Μοναστήρι καὶ κτίστηκε τὸ μετόχι, στό ὁποῖο, γύρω στὰ 1932, ἐγκαταστάθηκαν οἱ Ἀγροτικὲς Φυλακὲς Κασσάνδρας.

46. Ἦταν, φαίνεται, αὐτοὶ ποῦ γύρισαν ὕστερα ἀπὸ χρόνια μὲ τὸ καίρι αὐτό, ἀγωνισταὶ ποῦ συνέχισαν τὸν ἀγῶνα στὴν κάτω Ἑλλάδα.

λίγο καιρό, σέ ηλικία 100 χρονῶ), πρὶν πεθάνῃ μαζί με ἄλλα μᾶς διηγήθηκε καὶ τὰ πιδό κάτω:

Τὸ 1913 πῆγε με καίκι στήν Κύμη τῆς Εὐβοίας, νά πουλήσῃ κερί, τὸ ὁποῖο εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα. Ἐφτασε μέρα Σάββατο, παραμονὴ τῶν Βαΐων. Τῇ μέρα τῶν Βαΐων πρῶτ, γνώστης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς πῶς ἦταν καὶ ψάλτης καλλιφωνος, πῆγε στή μία ἀπ' τὶς δυὸ ἐκκλησιῆς πού εἶχε τότε ἡ Κύμη καὶ ζήτησε ἀπ' τοὺς ἐπιτρόπους τῆς νά τὸν ἀφήσουν νά ψάλῃ. Οἱ ἐπίτροποι τὸν ἐπέτρεψαν καὶ τόσο ἄρεσε σ' αὐτοὺς σὰν ψάλτης, ὥστε τὸν πῆραν γιὰ ψάλτη στήν Ἐνορία τους με μισθό. Ἀλλὰ καὶ στὸ ἐκκλησιαστικὸ κοινὸ τὸση ἐντύπωση ἔκανε, ὥστε νά τοῦ μείνῃ σὰν προσωνομία ὁ «Κασσαντρινός» ὁ ψάλτης.

Ἐνας ἐνοριτῆς, πού ἡ μητέρα του ἦταν πολὺ γριά (πάνω ἀπὸ ἐνεήγντα τόσο χρονῶν καὶ δὲν μποροῦσε νά πάῃ στήν ἐκκλησιά), γυρίζοντας κάθε φορὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιά, ἐπαινοῦσε πολὺ τὸν ψάλτη τὸν «Κασσαντρινό».

Ἡ μητέρα του, πού καταγόταν ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα, παρακαλοῦσε τὸ γιό τῆς νά τὸν πάῃ τὸν ψάλτη σπίτι τους, νά τὸν δῆ. . .

Πραγματικὰ ὁ γιός τῆς, ἡλικιωμένος κι αὐτὸς πού θὰ ἦταν βέβαια, πῆρε μιὰ μέρα μετὰ ἀπ' τὴ Λειτουργία τὸν ψάλτη, καὶ τὸν πῆγε σπίτι τους. Ἡ γριά μητέρα του τὸν ἀγκάλιασε, τὸν φιλοῦσε κι ἔκλαψε. Ἀπ' τὰ μάτια τῆς ὦρα ἔτρεχαν δάκρυα, γιατί ὁ ψάλτης ἦταν ἀπὸ τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τῆς. Καταγόταν αὐτὴ ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Κασσάνδρας Παλιούρι. Στὸν καιρὸ τοῦ «χαλασμοῦ», ἦταν δυὸ χρονῶ κορίτσι, δταν τὴν πῆραν οἱ γονεῖς τῆς καὶ κατέρρωσαν νά φύγουν ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα· ἦταν ἡ γριά, Τσατσαρώναινα.

Ὁ Σωκράτης Ἀθανασάκης, ἀπὸ τὴν Καλάνδρα, χρονῶ 65, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι, στήν Εὐβοία, πού ἔχει πάει δυὸ τρεῖς φορές, ὑπάρχουν σὲ παραλιακά τῆς χωριά Κασσαντρινοί, ἀπόγονοι ἀπὸ κεῖνες τὶς οἰκογένειες πού κατέφυγαν ἐκεῖ, στὸν καιρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Κασσάνδρας. Δὲν γύρισαν στὸν τόπο τους. Μάλιστα ἔχουν καὶ διατηροῦν τὰ παλιά τους, πού εἶχαν στήν Κασσάνδρα, ξθιμα, πού εἶναι ἴδια με τὰ δικὰ μᾶς ξθιμα.

Ἡ ἀδερφή τοῦ Ἀθανασάκη Μαρία, μᾶς λέγει πῶς στὸ χωριὸ τους, στήν Καλάνδρα, πολὺ λίγες οἰκογένειες προέρχονται ἀπὸ τὶς προεπαναστατικὲς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ.

Κατὰ τὸ 1941, δταν ὑποχωροῦσαμε ἀπὸ τὸ ἀλβανικὸ μέτωπο, στρατιώτης ὁδηγοῦσα ὁ ἴδιος τὸ αὐτοκίνητό μου, τὸ ὁποῖο μοῦ εἶχαν ἐπιτάξει. Μέσα στὸ αὐτοκίνητό μου εἶχα τὸν λοχαγὸ μου καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς μᾶς. Περᾶσαμε καὶ σταματήσαμε στὸν Τύρναβο. Μετὰ, στή Λάρισα. Ἀπὸ κεῖ πῆγαμε στὰ Μετέωρα. Ἐκεῖ οἱ ἀξιωματικοὶ με ἔναν ἀντιστράτηγο κάναν σύσκεψη.

Ἐκεί κει τραβήξαμε γιὰ τὰ Τρίκαλα καὶ κατόπι φύγαμε. Νύχτα καταλήξαμε στὴ Λειβαδιά.

Στὴ Λειβαδιά, τὴν ἄλλη μέρα, σὲ μέρος τῆς πόλης βλέπω ἓνα καφενεῖο, ποῦ στὴν ταμπέλα του ἦταν γραμμένα: «Καφενεῖο ἢ Κασσάνδρα κλπ.». Στὴν κάσσα ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητό μου, μπροστὰ καὶ ψηλά, ἦταν γραμμένη μὲ μεγάλα γράμματα ἡ λέξη: ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ.

Εἶδα ἐγὼ, βέβαια, στὴν ταμπέλα τοῦ καφενεῖου τὴ λέξη Κασσάνδρα, μὰ εἶδαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ κείνους ποῦ ἦταν μέσα στὸ καφενεῖο τὴν ἴδια λέξη καὶ στὸ αὐτοκίνητό μου. Ἄρχισαν, τότε, νὰ μὲ ρωτοῦν ἀπὸ ποῦ κατάγομαι κλπ. Τότε αὐτοὶ ἄρχισαν νὰ μοῦ λένε πῶς κι αὐτουνῶν οἱ προπαπποῦδες ἦταν Κασσαντρινοί. Καὶ μάλιστα νὰ λένε καὶ τὰ χωριὰ τῆς Κασσάνδρας ἀπ' τὰ ὁποῖα κατάγονταν. Καὶ ὅτι, τότε μὲ τὴν ἐπανάσταση ποῦ ἔγινε, ἀφοῦ ἔφυγαν οἱ προπαπποῦδες τοὺς δὲν ξαναγύρισαν στὸν τόπο τοὺς. Μὲ φιλοφρόνησαν καὶ εἶπαν κι ἄλλα. Ἄκουσα ἀκόμα ἀπ' τοὺς ἴδιους καὶ τοῦτο: Ὅτι, μέχρι καὶ πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, συνοικέσια τῶν παιδιῶν τοὺς οἱ Κασσαντρινοί, ἔκαναν μεταξὺ τοὺς. Λίγα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τότε, ποῦ τὸ παράτησαν αὐτὸ κι ἄρχισαν νὰ κάνουν συνοικέσια τῶν παιδιῶν τοὺς καὶ μὲ παιδιὰ ντόπιων οἰκογενειῶν.

Ἀφήγηση Κωνσταντίνου Ν. Οἰκονόμου, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 72 χρονῶ, μὲ γραμματικὴς γνώσεις Δημοτικοῦ σχολείου, ποῦ ἔγινε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1973.

ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΟΥ ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΟΥ ΚΑΙ ΤΣΕΤΕΡΑ

Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ γερο - Ἀχιλλεῖα Ζάχου⁴⁷. Ὅπως σὲ σελίδα ἄλλου μέρους⁴⁸ γράψαμε, ὁ γερο-Ζάχος στὰ τετράδιά του μᾶς ἔγραψε καὶ μιὰ ἄλλη ἱστορία. Γιὰ ἀπόπειρα ἐπαναστατικὴ ποῦ ἐπιχειρήθηκε νὰ γίνῃ στὴν Κασσάνδρα. Ἦταν ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ τοῦ Τσάμη Καρατάσιου, ποῦ ἔγινε τὸ 1854. Ἀποδιβάσθηκε στὴν Κασσάνδρα μὲ παλληκάρια του, γιὰ νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ γερο-Ζάχος, ἐπιχειρεῖ στὴν ἀρχὴ στὸ γραφτὸ του, νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἱστορία τῆς ἀποπείρας τοῦ Καρατάσιου, σὲ στίχους⁴⁹ καὶ ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς στίχους του, ἐκθέτει τὸ γεγονὸς τῆς ἀποπείρας, μὲ πεζὸ λόγο.

47. Ἰδὲς πῶς μπροστὰ, στὸ Β' μέρος, σελ. 37, στὴν προσημείωσή μας.

48. Ἰδὲς στὴν ἴδια προσημείωσή μας, σελ. 37.

Ἴδου τί γράφει:

Στὸ 1854, ὁ Τσάμης Καρατάσιος μὲ ἐξηνταδυὸ παιδιά,
ἔβγηκε στὸ Ποσείδι, στῆς Κασσάνδρας τὰ χωργιά.

Ἐπῆγε στὴν Καλάνδρα, νὰ κάμη παγανιά,
νὰ μάση παλληκάργια, νὰ βγοῦνε στὰ βουνά.

Τὸ «ἰχτιάρ μεσλίσι» (συμβούλιο τῶν γερόντων) δὲν τὸν δεχτήκανε.

«Ἄμάν... ἄρὲ καπετάνιε, θὰ μᾶς φέρης μπελιά,
μεγάλονε μπελιά!...»

Θὰ τὸ μάθουε οἱ Τούρκοι, θὰ μᾶς κάψουν τὰ χωργιά.

Τρομάξαμε νὰ κάμωμε ἀπὸ καμμιά ἀστρέχα σπίτι ὁ καθένας,
νὰ πάθουμε, ὅ,τι πάθαμε μὲ τὸν Λουμποῦτ πασά, εἰς τὸ εἰκοσιένα;

Νὰ πάρης τὰ παιδιγιά σου (τὰ παλληκάρια σου) καὶ νὰ φύγης. Νὰ μὴν ἀνοίξης
ὄπλο καθόλου...».

Σφάξανε δυὸ κριάργια καὶ τοὺς «γλεντήσανε» (φιλέψανε, διασκεδάσανε),
καὶ πρὸς τὰ κάτω χωργιά τοὺς ξεπροβοδίσανε.

Ἐφυγαν γιὰ τὸ Τσαπράνι, στὸ δρόμο ποὺ πηγαιναν, τὴν ἀκροθαλασσιά,
κοντὰ εἰς τὴν «Ἀνέμη» σταυρώσαν (ἀντάμωσαν, συνάντησαν) ἕνα Τουρκάκι,
τζαντερμά.

Τὸ λέγουν: Ἐπὸ ποῦ ἔρχεσαι; — Ἐγὼ γυρίζω τὰ χωργιά.

καὶ δίνω διαταγὲς τοὺς Μουχτάρηδες, ὀθωμανικὰ χαρτχιά.

Δὲ χάνουν καιρὸ, τὸ κόβουν τὸ κεφάλι!

καὶ φέραν μέσα στὴν Κασσάνδρα μεγάλο Σατανᾶ... .

Πήγγανε στὸ Τσαπράνι, ζητήσανε τὸ ἰχτιάρ μεζλίσι, τοὺς καλωσωρίσανε:

— Τί θέλετε, καπετάνιε;

— Θέλω παλληκάργια νὰ βγοῦμε στὰ βουνὰ νὰ κυνηγήσουμε τοὺς Τούρ-
κους.

— Ἄμάν, ἄρὲ καπετάνιε!... . Θὰ μᾶς φέρης μέγαλον μπελιά. Ἐμεῖς τρο-
μάξαμε νὰ κάμουμε ἀπὸ καμμιά κάμαρη σπίτι, νὰ μᾶς τὰ κάψουν οἱ Τούρ-
κοι; Ἄλλὰ καλὰ θὰ κάμης, καπετάνιε μου, νὰ πάρης τὰ παιδιγιά σου καὶ νὰ
φύγης... .

Τοὺς σφάζαν δυὸ τραγόπουλα καὶ τοὺς γλεντήσανε καὶ φύγανε γιὰ τὴν
Ἁγία Παρασκευή.

Πήγγανε στὴν Ἁγία Παρασκευή. Παρουσιάσθησαν στὸν Μουχτάρη. Τοὺς
λέγει:

— Ἐπὸ ποῦ ἔρχεσθε;

— Ἐπὸ τὸ Τσαπράνι.

— Καὶ τί (ποιὸς) εἶναι ὁ σκοπὸς σας;

— Ἐμεῖς θέλομε παλληκάργια νὰ καταπολεμήσουμε τοὺς Τούρκους.

— Θὰ τοὺς θγάλετε τὰ μάτχια, ὅπως τοὺς (τὰ) θγάλαμε καὶ μεῖς οἱ πα-

λοιό στο '21. Αὐτά, κύριε καπετάνιε, θέλεις νά μάς κάμης καί σύ. Ἐκάμαμε μεγάλους κόπους νά φικιάξουμε ἀπό καμιμιά ἀστρέχα σπίτι, νά μάς τὰ κάψουν πάλι οἱ Τούρκοι, νά ἔχουμε πάντοτε τὰ αὐτὰ τῆς αὐτῆς. . .

Κράζει τὸν Σιεμένη καὶ τὸν λέγει: Σύρε κάτω στήν Πάνια, βόσκει ὁ δοῦλος μου τὰ γελάδια. Νά μάσης τὴν ἀγελάδα τὴν Κοκκίνα, μὲ τὸ μοςχάρι· εἶναι ἕξι μηνῶν. Νά πάτε μὲ πέντ' ἕξι παιδιγιά δικά μας καὶ παιδιγιά τοῦ καπετάνιου πέρα στοῦ Γαρουφαλλάκη τὸ ἀλώνι. Σκαπέτα! . . . (λέξη προστακτικῆ). Εἶναι παράμερα. Νά ψήσετε τὸ μοςχάρι, καὶ ἔχω μία θαρέλα κρασί, νά γλεντήσετε τὸν καπετάνιο μὲ τὰ παλληκάργια του. . .

— Συγγνώμη, καπετάνιε μου, γλεντήστε καὶ νά πάρης τὰ παιδιά σου καὶ νά φύγης αὐριο. Ἡ μέρα νά μὴ σέ δῆ (κι) ὁ ἥλιος, ἀν ἀγαπᾷς τὴν Ἁγία Παρασκευή.

Αὐτὸ ἔγινε. Φύγανε μετὰ γιὰ τὸ Παλιούρι. Μόλις φθάσαν στὸ Παλιούρι, ζήτησαν τὸν Μουχτάρη. Παραουσιάσθη ὁ Μουχτάρης, τοὺς καλωσώρισε. Ἦταν ὁ Γιάννης ὁ Καραλῆς Μουχτάρης.

— Τί (ποιός) εἶναι ὁ σκοπός σας, καπετάνιε μου;

— Ζητῶ εἰκοσιπέντε παλληκάργια, νά εἰδοῦμε στὸ βουνό, νά κυνηγήσωμε τοὺς Τούρκους.

— Τί λές, καπετάνιε μου; Δὲν σέ δίνω οὔτε ἕνα καρβέλι ψωμί· ὄχι θά σοῦ δώσω παλληκάργια! . . . Ἀκόμη δὲν ἐξεπλύθηκε τὸ αἷμα κάτω στή Χρούσω ἀπὸ τὸ '21. Νά τὸ ξαναγέωσωμε καὶ τὸ '54; . . . Βαρβαρέζο! . . . Πάρε δυὸ λίρες καὶ βάλε τὸν καπετάνιο μὲ τὰ παιδιά του (στὸ κατὶ σου), νά τοὺς πᾶς ποῦ θέλουν. . .

Ἐκεῖ ὁ Μουντούρης τῆς Βάλτας, ἀφοῦ ὁ τζαντερμάς δὲν ἐφάνη ἐπὶ 3-4 μέρες, ὑποψίασε (ὑποψιάσθηκε). Ἐστειλε στήν Ποτίδαια (στὶς «Πόρτες») γράμμα. Πάντοτε ἡ Ποτίδαια εἶχε στρατὸ (τουρκικό). Νά τὸν στείλῃ ἕναν τσιαούση (λοχία) μὲ εἰκοσιπέντε ἄνδρες, νά πᾶνε νά ἐρευνήσουν, νά βροῦνε τὸν τσαντερμά.

Ἦρθαν. Πῆγαν καὶ τὸν Σιεμένη ἀπὸ τῆ Βάλτα καὶ πῆγαν καὶ τὸν ἠύραν στήν «Ἀνέμη», χαμηλά στή θάλασσα μὲς στὸ λάκκο (στή ρεματιά), σὲ ἕνα χαντάκι. Τὸν εἶχαν φᾶνε τὰ σκυλιά· ἦτον ὁ σκελετὸς (μονάχα). Ἀγγάρευσαν ἕναν διαβάτη — εἶχε ἕνα μουλάρι ὁ διαβάτης, εἶχε καὶ σινδόνι — τύλιξαν τὸν τσαντερμά, τὸν πῆγαν στή Βάλτα καὶ ἔγινε μεγάλο ζήτημα σὲ ὄλη τὴ Χαλκιδική.

Ἐκεῖ ὁ Μουντούρης ἔκαμε φερμάνι (φιρμάνι, ἔγγραφο, ἀναφορά), τὰ ἔκαμε (βλα) γνωστὰ στὸ Βαλῆ πασιὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ πασιὰς ἔστειλε ἕναν Μπίμπαση μὲ ἀρχετὸν στρατὸν καὶ τὸν λέγει: Θά πᾶς εἰς τὴν «καινούργια Κασσάνδρα» («Νέα Κασσάνδρα») ⁴⁹. Θά μάσης ἀπὸ τὰ δώδεκα χωργιά τοὺς

49. Ἡ Δημογεροντία τῶν δώδεκα χωριῶν τῆς Κασσάνδρας, εἶχε κοινή, τοῦ κοινοῦ σφραγίδα, μὲ τίς ἐνδείξεις: «ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ» - 1891.

δώδεκα Μουχτάρηδες, θά τούς κρεμάσης δλους, σάν παχιά γουρούνια. Περ-
νᾶν καπετανέοι, τούς ψήνουν κριάργια, τραγόπουλα, μουσχάρια, (τούς δίνου)
καί γλυκό κρασί, τούς γλεντᾶνε καλά καί στό δρόμο εὔραν τόν τζαντερμά, τόν
κόφαν τὸ κεφάλι σάν παχὺ ἄρνι καί χωρὶς νὰ εἰδοποιήσουν στήν τουρκική
ἀρχή. Μόλις θά πᾶς, νὰ τούς διαβάσης τὸ φερμάνι (τὴν ἀναφορὰ τοῦ Μουντούρη,
ἴσως καί τὴ σχετική διαταγή) καί μετὰ νὰ τούς κρεμάσης.

Ἦρθε ὁ Μπίμπασης μὲ ἀρκετὸν στρατό· πῆγε στὴ Βάλτα καί ἔστειλε
στρατιῶτες σὲ κάθε χωριό, νὰ μᾶσουν τούς Μουχτάρηδες. Εἰδοποίησε, ἐντὸς
εἰκοσιτέσσερες ὥρες ἔλοι οἱ Μουχτάρηδες νὰ παρουσιασθοῦν ἐνώπιον τὸν Ἐ-
φέντη Μπίμπαση. Καθὼς ἤρθαν ἔλοι.

— (Ἦρθαν ἔλοι;)

— Μάλιστα, Μπίμπαση ἐφέντη!...

— Τώρα θά γίνῃ προσκλητήριο... Βάλτα..., Ρηγόπουλος... — Πα-
ρών!...

— Ἄθυτος..., Παραλῆς... — Παρών!...

— Παζαράκι..., Κρίτος... — Παρών!...

— Πολύχρονον..., Καϊάφας... — Παρών!...

— Χανιώτη..., Βόεβο (ν) τας... — Παρών!...

— Καψόχωρα..., Ταμπός... — Παρών!...

— Παλιούρι..., Καραλῆς... — (Παρών!) Σᾶς διακόπτω, ἐφέντη

Μπίμπαση. Ἐπιτρέπεται;

— Λέγε, Καραλῆ!...

— Ἐφέντη, ἦρθε ὁ Τσάμης καί στό χωριό μου Παλιούρι καί μου ζή-
τησε τὸ Ἴχτιάρ μισλίσι. Λέγω, ἐγὼ εἶμαι ὁ Μουχτάρης. Τί θέλεις; — Θέλω
εἰκοσιπέντε παλληκάρια. — Μωρὲ δὲ σὲ δίνω οὔτε ἓνα καρδέλι ψωμί· ὄχι θά
σοῦ δώσω παλληκάργια! Μὲ λένε Καραλῆ ἐμένα... Τί μὲ πέρασες ἐμένα;
Νὰ σὲ ψήσω τραγιά καί κριάργια καί μουσχάργια; Δὲν εἶμαι ἐγὼ σάν αὐτοὺς
τούς Μουχτάρηδες!... Ἀκόμα δὲ ξεπλύθηκε τὸ αἷμα στὴ Χρούσω. Καλάσθη-
καν δυὸ χιλιάδες χριστιανοί. Θέλωμε πάλι αὐτὰ νὰ ἔχουμε; Πλήρωσα ἀπὸ τὴν
τσέπη μου δυὸ λίρες τὸ καΐκι καί φύγανε, γιὰ νὰ μὴ μᾶς φέρουν πάλι μπελιά.
Αὐτοί, ἂν εἶχαν αἰσθημα, Μπίμπαση ἐφέντη, δὲν χαλνοῦσαν τὸν τσαντερμά·
καί ἔφεραν τὴν Κασσάνδρα εἰς μεγάλον Σατανᾶ...

— Ἄφεριμ..., ἄφεριμ, Καραλῆ ἐφέντη!... Ἀγία Παρασκευή, Μου-
χτάρης, Μαυρομάτης...

— Παρών!...

— Τσαπράνι..., Μουχτάρης, Τρέπας... — Παρών!...

— Κασσανδρινό..., Μουχτάρης, Σπανός... — Παρών!...

Ἄ τῆτοιος της χαρακτηρισμὸς δόθηκε ὕστερ' ἀπ' τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴ ἀνασύ-
σταση τῶν χωριῶν της.

— Καλάνδρα... Μουχτάρης, Δρεβελέγγας... — Παρών!...

— Φούρκα... Μουχτάρης, Τσαούσης... — Παρών!...

— Πρώτον θά κρεμάσω τὸν Μουχτάρη τῆς Βάλτας... Ρηγόπουλος!... Ἐτοιμάσου!... Βγάλε τὸ παντό σου καὶ τὴ σκούφια σου... Στρατιῶται!... τὸ σχοινί... .

Λέγει ὁ Ρηγόπουλος στὸν Μπίμπαση: Ἐφέντη Μπίμπαση, θά σέ παρακαλέσω νά μο (ὄ) ἐπιτρέψης νά σᾶς μιλήσω πέντε λέξεις... καὶ μετὰ νά μο (ὄ) κρεμάσης.

— Ἐλεύθερα, λέγει.

— Ὅντας βγήκε ἓνας Τσιάμης Καρατάσιος μὲ ἐξηνταδυὸ παλληκάργια, βγήκανε στὸ Ποσείδι. Πήγαν στὸ χωρίον Καλάνδρα καὶ ἀμέσως μὲ μπινέκι (μὲ καθαλλάρη σ' ἄλογο) μὲ εἰδοποίησαν. Εἶχα εἰδοποιήσει σ' ὅλα τὰ χωργιά, σὰ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα, διότι ἡ Κασσάνδρα εἶναι ἀντίκρυ καὶ ὅτι διάβολος ἐδῶ θά βγῆ, μὲ εἰδοποίησε ἡ Καλάνδρα καὶ τοὺς ἔγραφα νά μὴν τοὺς δεχθῆτε, νά τοὺς διώξετε. Εἰδοποίησα ὅλα τὰ χωργιά νά μὴν δέχονται καπετανέοι!... Πήγαν σὲ μιὰ μάνδρα, πῆραν δυὸ κριάργια, τὰ ψῆσαν, τὰ φάγαγε καὶ φύγαν πρὸς τὰ κάτω χωργιά. Στὸν δρόμο ἤβραν τὸν τσαντερμά, τὸν χάλασαν καὶ ἔφεραν μὲς στὴν Κασσάνδρα μέγαν Σατανᾶ. Πήγαν εἰς τὸ Τσαπράνι, τὸ ἰχτιάρ μισλίσι δὲν τοὺς δέχθηκε. «Νά φύγετε!... Κάναμε ἀπὸ μιὰ ἀστρέχα σπίτι νά στεγάσουμε τὰ παδγιά μας, νά ῥθοῦν οἱ Τοῦρκοι νά μᾶς τὰ κάψουν;...». Πήγαν στὴν Ἁγία Παρασκευὴ καὶ κεῖ δὲν τοὺς δεχθήκανε. Εὔρον ἓνα μοσχάρι μὲς στὸ δρόμο, τὸ πῆραν, τὸ σφάζαν, τὸ ψῆσαν, τὸ φάγαν... Πήγανε εἰς τὸ Παλιούρι, ἐκεῖ τὰ ἔβραν μπαστούνια ἀπὸ τὸν Καραλή...

Ὁ Μπίμπασης σχημάτισε ἰδέα καλή. Λέγει στοὺς Μουχτάρηδες τὰ ἐξῆς: Οἱ λόγοι τοῦ Ρηγόπουλου ἦσαν σωστότατοι. Ἄλλὰ μεγάλη ἐντύπωση (μοῦ ἔκαμαν) οἱ λόγοι τοῦ Καραλή. Ἦσαν ἀξιοπρεπεῖς καὶ ὄχι «κορδέλλα» (κορδελλάκια, ἴσως). Τοὺς μεταχειρίσθη τοὺς κλεπτοκαπετανέους (ὄπως ἔπρεπε), ἐφ' ὅσο τοὺς εἶπε ἐκεῖνες τίς λέξεις γιὰ τὴ Χρούσου «δὲν ἐξεπλύθηκε τὸ αἷμα τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὸ ὄχι, νά χυθῆ καὶ νέο αἷμα;». Αὐτὸ μοῦ ἔδωσε μεγάλη ἐντύπωση... Καὶ τὸ ἄλλο: Πλήρωσε καὶ δυὸ λίρες τὸ «πέραμα» (εἶδος ἰστιοφόρου) καὶ φύγαγε, νά μὴν φέρουν Σατανᾶ μὲς στὴν Κασσάνδρα. Τὸ ἀθῶμα τῶν μουχτάρηδων εἶναι ἀπὸ τὸν Καραλή!... Εἶσθε ἀθῶοι!... Καὶ ἄλλοτε νά προσέχετε! Νά προσέχετε πάρα πολύ. Ἐγὼ θά κάμω φερμάνι εἰς τὸν Βαλῆ πασιὰ Θεσσαλονίκης. Θά τὰ κάμω ὅλα γνωστά!...

Ἦρθε ἓνας καπετάνιος καμμιὰ φορά. Ἐνας καπετάνιος ἀπ' τὸν Ὀλυμπο. Λεγότανε Τσιάμης. Αὐτὸς ἤθελε νά κάνη ἀνταρτικὸ μέσα στὸ δικό μας τὸ μέρος. Κι ὁ Μουχτάρης μας δὲ θέλησε νά μάση ἀνάρτες, ἐπειδὴ τὸ μέρος μας εἶναι κλειστὸ κι γιὰ νά μὴ μᾶς σκοτώσουν οἱ Τοῦρκοι. Κι ἔφυγε ὁ καπετάνιος.

Ἄλλα ἦταν τόσο δυνατὸς κι τόσο ξακουστὸς ὁ καπετάνιος, ποὺ ἡ μάνα μου ἄμα τὴ νευριάζαμε, μᾶς ἔλεγε:

Ἔσο εἶν' ὁ Τσάμης ζωντανός,
πασιὰν δὲν προσκυνάει. . .

Κι ἔφυγε ἀπὸ δῶ ὁ καπετάνιος καὶ πῆγε στὸ Παλιούρι. Κι ἀπὸ κεῖ τὸν διώξαγε.

Ἀφήγηση Μαρίας Ἀθανασάκη, ἀπὸ Καλάνδρα, 54 χρονῶ, ποὺ ἔγινε στὶς 21.2.74.

Τὸ 1854 ὁ Τσάμης βγῆκε μὲ χίλιους ἄνδρες στὸ Παλιούρι, στὸ Κάνιστρο. Πῆγε τότε ὁ προύχοντας τῆς Βάλτας γερο-Ρήγας καὶ τὸν συμβούλεψε νὰ φύγη. Ὁ Τσάμης ἔφυγε ἀπὸ τὸ Παλιούρι καὶ πῆγε στὴ Συκιὰ. Σὲ μάχη ποὺ ἔγινε μὲ τοὺς ἄνδρες τοῦ Τσάμη καὶ μὲ τοὺς Τούρκους, οἱ Τούρκοι νικῆθηκαν καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ κλειστοῦν στὴν ἐκκλησιά τῆς Συκιᾶς. Νόμιζαν πῶς ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὴν ἐκκλησιά οἱ ἄνδρες τοῦ Τσάμη δὲ θὰ τοὺς πείραζαν ἐκεῖ μέσα. Τὴν ἐκκλησιά ὁμοῦς οἱ ἐπαναστάτες τὴν ἔκαψαν, γιὰ νὰ κάψουν τοὺς Τούρκους ποὺ κλείστηκαν σ' αὐτή. Λένε, πῶς στὴν ἐκκλησιά σκοτώθηκε κι ἓνα παιδί τοῦ πασιᾶ, ποὺ στάλθηκε νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ τὸν Τσάμη.

Ὁ Τσάμης συνεννοοῦνταν μὲ τοὺς Πολυγυρινοὺς μὲ γράμματα. Τὰ γράμματα τῶν Πολυγυρινῶν πιάστηκαν ἀπὸ τὸν πασιᾶ. Ὁ πασιᾶς κάλεσε τοὺς Πολυγυρινοὺς στὴ θέσῃ «Γαζῖρια» νὰ τοὺς δῆ καὶ νὰ τοὺς διαβάσῃ τίς ἐπιστολές τους. Αὐτοὶ ἀρνήθηκαν γιὰ τίς ἐπιστολές τους καὶ εἶπαν: «Κιέσινῃ σιελεντέ» (κόψτε μας τὰ χέρια). Ὁ πασιᾶς ὁμοῦς, ἀντὶ νὰ τοὺς κόψῃ τὰ χέρια, τοὺς ἔσφαξε ὅλους, ποὺ ἦταν περίπου σαράντα. Σ' αὐτὸ λένε καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Μαρέττη:

ὦχ, Μαρέττη μου καημένε. . .

Ἀφήγηση Γεωργίου Καϊάφα, ἀπὸ τὸ Πολύχρονο, 77 χρονῶ, παρμένη ἀπὸ τίς σημειώσεις τοῦ Γ. Βαμβακᾶ στὶς 25.2.1952.

Ὅταν ἦρθε ὁ Τσάμης Καρατάσιος ἐδῶ, εἶχε φοβηθῆ ὁλος ὁ κόσμος. Κρύβονταν. Καὶ κρυψώνα (ἐδῶ στὰ Παζαράκια) εἶχαν ἐκεῖ ποὺ εἶναι ἡ βρύση (τοῦ χωριοῦ) ἡ παλιά, μέσα στοῦ νεροῦ τὴ μάνα, δηλαδὴ στὸ συλλεκτῆρα. Ἐκεῖ μέσα μαζεύονταν ὅλα τὰ γυναικόπαιδα. Τώρα. . ., ἀφοῦ (ὁ Τούρκος) κάλεσε ὅλους τοὺς προέδρους (τοὺς Μουχτάρηδες) καὶ πῆγαν στὴ Βάλτα, καὶ πῶς τὰ κατάφεραν ἐκεῖ. . . αὐτὰ δὲν μπορῶ νὰ τὰ ξέρω. Μετὰ, ἐπανῆλθε ἡ τάξις καὶ βγῆκε ὁλος ὁ κόσμος. Ἀλλά, ὅλα τὰ γυναικόπαιδα ἐκεῖ μέσα κρυμμένα⁵⁰.

50. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν, ὅστερ' ἀπ' τὴν καταστροφή, πάντα εἶχαν φόβο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Μὲ τὸ τίποτε μποροῦσε νὰ κάνουν βιαιοπραγίες στὰ χωριά τοῦ τόπου.

Μαγνητοφωνημένη πληροφορία του Γιάννη Γ. Μανώλα, από το χωριό Κρουσηγή, 63 χρονών.

Θα ήμουν τότε δέκα χρονών παιδάκι (άρα μεταξύ του 1880 - 85) κι έπαιζα πάνω στη «μάνια» (στο συλλεκτήριο) του νερού, που είναι μπροστά στο Ρήγα του Πέτρου το καφενείο⁵¹. Ήταν τότε το σπέκασμα τῆς ζμάνιας του νερού από πλακερές μεγάλες πέτρες πιό ψηλό κι όχι όπως είναι σήμερα (κατά το 1952 ο ίδιος συλλεκτήρας ήταν σκεπασμένος με μιὰ μονάχα μεγάλη πέτρινη πλάκα). Έκει, άκούμε: «Έρχονται Τούρκοι... Έρχονται Τούρκοι πολλοίοι... Άσκέριι... Άναταράχτηκαν και καταθορυβήθηκαν οι γεροντότεροι που ήταν στην πλατεία κι άναρρωτιόνταν: «Γιατί; Τί νά θέλουν; Τί θά κάνουν...;»

Τότε ένας λέει: «Γρήγορα τόν Άργυράκο!... Τόν Άργυράκο νά είδοποιήσουμε. Τόν Άργυράκο!...».

Ο Άργυράκος Παραθυράς ήταν χρόνια πούχοντας τῆς Βάλτας. Και ήξερε πολύ καλά τῆν τουρκική γλώσσα.

Τόν είδοποιούνε, λοιπόν, στα γρήγορα και κατεβαίνει από τὸ σπίτι του, που δέν ήταν και πολύ μακριά από τῆν πλατεία.

— Τί είναι; Τί συμβαίνει; Ρωτάει αυτός.

Του είπαν οι άλλοι που ήταν στην πλατεία τί συνέβαινε, και γρήγορα αυτός προστάζει νά μαζευτούν όσο τὸ δυνατό περισσότεροι κάτοικοι του χωριού άνδρες και γυναίκες και νά έτοιμάσουν νά βγούν για ύποδοχή των Τούρκων.

Πραγματικά, από τῆ θορειοδυτική πλευρά τῆς περιοχῆς τῆς Βάλτας, από τῆ θέση «Ματσαγγόνι», πῶς κατεβαίνει ὁ δρόμος που έρχεται πρὸς τὸ χω-

Καταθορυβήθηκαν, φαίνεται, πολύ με τὸν έρχομό του Τσάμη Καρατάσιου για έπαναστατική ενεργεια. Γι' αυτό και οι μέρες εκείνες που πέρασε ὁ Τσάμης έμειναν στο λαό σαν «καιρός του Τσάμη». Άκόμα και σήμερα λένε στην Κασσάνδρα, για ένα πράγμα παλιό π.χ. «αὐτὸ είναι άπ' τ' Τοιάμ' του (γ)κιρό». (Αὐτὸ είναι άπ' του Τσάμη τὸν καιρό).

Στῆ Βάλτα, κατά τις μέρες που ήρθε ὁ Τσάμης, όπως έχουμε άκούσει, οικογένειες κρύφτηκαν στη θέση «Μπαγοαντίν λάκκο». Είναι «λάκκος» (ρεματιά), που τότε σκεπασμένος από μεγάλους θάμνους, άποτελοῦσε καταφύγιο του καιρού εκείνου. Στο λάκκο αυτόν άκόμα και σεντούκια με ρουχισμό κατέβαζαν για νά τὰ κρύψουν. Βαθῆς πῶς ήταν, κατέβαιναν με περι τὰ τριάντα σκαλοπάτια καμωμένα σε δχο του.

51. Μπρὸς από τὸ σπίτι του Ρήγα Πέτρου, δίπλα άπ' τῆν κεντρική πλατεία τῆς Βάλτας (τώρα Κασσάνδρειας), βρίσκεται ἡ «μάνια» (τὸ πηγάδι που ουγεντρώνεται νερό, τὸ οποιο με ύπόγειο, κτιστὸ πέτρινο λούκι σκεπασμένο με πλάκες διοχετεύεται σὸν κρονὸ τῆς παλιῆς θρύσης τῆς πλατείας). Ἡ «μάνια», με βάθος περι τὰ τρία ὡς τέσσερα μέτρα και κτιστῆ με πέτρα έσωτερικά, ήταν σκεπασμένη στο στόμιό της παλιότερα με μεγάλες πλάκες πέτρας, που σχημάτιζαν πάνω άπ' τῆν επιφάνεια τῆς πλατείας εἶδος μικροῦ, με διάμετρο βάσεως έναμισι περίπου μέτρου, τύμβου. Παιδιά ήταν ήμαστε και παίζαμε εκεί, καθόμασταν στις πλάκες αυτές.

ριό από τὸ «καρακαλ'νὸ» μετόχι, ἐρχόταν στρατὸς τουρκικὸς. Θὰ ἦταν, ὁ στρατὸς αὐτός, «ἴσαμε» χίλιοι ἄνδρες. Ὁ δρόμος μαυρολογοῦσε ἀπὸ τὸ ἀσκέρι αὐτὸ πού ἐρχόταν. Θὰ ἦταν τώρα μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, ὡς δυὸ χιλιόμετρα. Μπροστὰ ἀπὸ τ' ἀσκέρι πῆγαιναν καθαλλάρηδες. Ἦταν αὐτοὶ ὁ πασιὰς, μὲ μεγάλα γένεια, καὶ οἱ ἄλλοι, πού τὸν περιστοίχιζαν, ἀποτελοῦσαν τὸ ἐπιτελεῖο του. Μπροστὰ αὐτοὶ πῆγαιναν καὶ ἀκολουθοῦσε τὸ ἀσκέρι, ὁ στρατὸς. Εἶχαν, τάχα, πληροφορηθῆ οἱ Τοῦρκοι, πὼς στὴν Κασσάνδρα θὰ γίνονταν πάλι ἐπαναστατικὲς ταραχῆς· θὰ γινόταν ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ κι ἔγινε ἡ ἐκστρατεία τους αὐτή.

Οἱ θαρραλέοι κάτοικοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κατέβηκαν στὸ δρόμο πού εἶναι πίσω ἀπὸ τὸ παλιὸ «κονάκι» (σημερινὸ κτίριο τῆς ἀστυνομίας) καὶ προχωροῦσαν τὸν κατηφορικὸ αὐτὸν δρόμο, γιὰ ὑποδοχὴ τοῦ πασιὰ καὶ τοῦ ἀσκεριοῦ του. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι πλησίασαν, ὁ Ἀργυράκος Παραθυρᾶς, πρῶτος καὶ μπροστὰ ἀπ' τοὺς ἄλλους κατοίκους τοῦ χωριοῦ πού προχωροῦσε, ἄρχισε ἀπὸ ἀρκετὰ μέτρα μακριὰ νὰ κἀνη, γιὰ τὸν πασιὰ καὶ τοὺς ἄλλους πού ἦταν κοντά του καὶ πλησίαζαν, ὑποκλίσεις, πολλές ὑποκλίσεις, ὡς τῆ γῆ, κι ὅταν ἀνασηκωνόταν τεμεγάδες. Μαζί καὶ νὰ καλωσορίζη τὸν πασιὰ, λέγοντας τὰ καλωσορίσματα στὴν τουρκικὴ γλώσσα. Σὰν ἔφτασε πολὺ κοντὰ ὁ Ἀργυράκος, πιάνει τὰ λουριά ἀπὸ τὸ χαλινὸ τοῦ ἀλόγου τοῦ πασιὰ καὶ τοῦ μιλάει τουρκικά...

Σταμάτησε ὁ πασιὰς· μαζί καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του. Κι ἀκούει. Βλέποντας καὶ τόσο κόσμο πού κατέβηκε νὰ τὸν ὑποδεχτῆ κι αὐτὸν καὶ τὸ ἀσκέρι του, γυρίζει στοὺς ἐπιτελεῖς του πού ἦταν κοντὰ του καὶ λέει: «Γιὰ ἰδέτε!... Ἐμεῖς ἐρχόμαστε νὰ θροῦμε ἐπανάσταση, κι ἐδῶ ὁ κόσμος βγῆκε νὰ μᾶς ὑποδεχτῆ!...». Αὐτά, θέβαια, στὴ γλώσσα τους.

Μπῆχαν στὸ χωριό. Τοὺς ἔγιναν τοὺς Τοῦρκους πολλὲς φιλοφρονήσεις, καί, γιὰ δυὸ τρεῖς μέρες πού ἔμειναν ἐδῶ, φιλοξενία σὲ σπίτια.

Ἀφοῦ ὁ πασιὰς, σὲ δυὸ τρεῖς μέρες πού ἔμεινε μὲ τὸ ἀσκέρι του ἐδῶ, εἶδε πὼς δὲν ὑπῆρχε τίποτε πού νὰ τὸν κἀνη ν' ἀνησυχῆση, κι ἀφοῦ μάλιστα βεβαιώθηκε γι' αὐτὸ, ἔφυγε μὲ τὸν πιὸ πολὺ στρατὸ του. Ἐδῶ ἀφήκε ἀξιωματικὸ μὲ δύναμη ἑκατὸ ἀνδρῶν, γιὰ φρουρά.

Ὁ Τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἦταν πολὺ καλὸς· καὶ κατὰ τὸ διάστημα πού παράμεινε ἐδῶ στὴ Βάλτα δυὸ τρεῖς μῆνες, ἔδειξε πολὺ καλὴ συμπεριφορά. Μάλιστα, γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται ἐπεισόδια ἀπ' τοὺς στρατιῶτες του, μὲ τίς γυναῖκες καὶ τίς κοπέλλες τοῦ χωριοῦ πού μὲ τίς στάμνες τους ἔπαιρναν τὸ νερὸ πού χρειάζονταν γιὰ τὰ σπίτια τους ἀπ' τὴν παλιὰ θρύση τῆς πλατείας τοῦ χωριοῦ, τοὺς διέταξε νὰ παίρνουν νερὸ ἀπὸ θρύση πού ὁ ἴδιος μαζί μ' αὐτοὺς ἔφκιασε, σὲ πηγὴ πού θρυσκόταν κοντὰ καὶ στὰ νότια τοῦ χωριοῦ. Στρατωνιζόταν ἡ δύναμη αὐτὴ σὲ σκηνές μέσα, πού ὁ ἴδιος μὲ τοὺς ἀσκερλήδες τοῦ ἐγκατέστησε ψηλά, στὸ λόφο, ὅπου ἦταν ὁ μπουγιατζεΐκος ὁ ἀνεμόμυλος. Ἀπὸ

κει ήταν κοντά και η βρύση που ξφκίασε. 'Η βρύση αυτή, γιατί έγινε από τον αξιωματικό αυτόν και τους στρατιώτες του, από τότε λέγεται του «'Αγά η βρύση».

'Αφήγηση Νικολάκη Παπαγιάννη, από τη Βάλτα, 78 χρονώ, τὸ Γενάρη τοῦ 1952.

Μουχτάρης εκείνα τὰ χρόνια ήταν ὁ Γεώργιος Ρήγας, γιὸς τοῦ Ρήγα Ρηγάπουλου πού πολλά χρόνια ἔκανε προύχοντας τοῦ χωριοῦ, και τώρα ήταν γέρος πιά. Τὸν ἔλεγαν τότε (πριν ἀπὸ τὸ 1900) «Γιὼρ' τ' Ρήγα» (Γιώργη τοῦ Ρήγα), και τώρα ἀκόμα ἔτσι τὸν λένε στὴ Βάλτα, όταν οἱ παλιοὶ κάνουν κουβέντα γι' αὐτόν.

Ἐνα καίκι ἔφτασε στὴν Σίβηρη (παραλία και ἐπίγειο ἄς ποῦμε τῆς Βάλτας). Εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὰ νησιά ἢ ἄλλο μέρος τῆς κάτω Ἑλλάδας. Ὁ καπετάνιος τοῦ καϊκιοῦ θὰ ἔκανε ἐδῶ ἀγορές' θ' ἀγόραζε τραγιά (σφάγια), σιτάρι νὰ μεταφέρῃ κάτω, και ἄλλα. Τέτοιες συναλλαγές τῆς Κασσάνδρας μὲ τὰ νησιά και μὲ ἄλλα μέρη τῆς κάτω, τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, γίνονταν ἐκεῖνο τὸν καιρὸ ἀπὸ καπετανέους καϊκιῶν συχνά.

Στὴ Βάλτα ὑπῆρχε τουρκικὴ ἀστυνομικὴ ἀρχὴ μὲ τζαντερμάδες, σὰν πρωτεύουσα πού ήταν τῆς Κασσάνδρας. Ἡ ἀστυνομικὴ αὐτὴ ἀρχή, ήταν ἐνισχυμένη και μὲ ἀπόσπασμα στρατοῦ. Ὁ καπετάνιος τοῦ καϊκιοῦ, όταν τὸ καίκι του ἀγκυροβόλησε στὴ Σίβηρη, ἤρθε στὸ χωριὸ και δήλωσε στὴν τουρκικὴ ἀρχὴ τὸ σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ του. Τέτοια ὁμῶς ήταν ἡ κατάσταση τότε ἀπὸ ἀποψη ἀσφάλειας κλπ., και τόσο καλά ἔκαναν τὸ καθήκον τους οἱ ἄνδρες τῆς τουρκικῆς ἀστυνομίας και οἱ ἄλλοι τζαντερμάδες, ὥστε, ἄτομα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους τοὺς τζαντερμάδες, σὲ συνεργασία ἴσως και μὲ ντόπιους πού ἀπ' τὸ ἴδιο προζύμι ήταν μὲ τοὺς τζαντερμάδες, λήστεψαν τὸν καπετάνιο τοῦ καϊκιοῦ. Ντυμένοι μὲ κουρελιάρικα πολιτικὰ ρούχα, τὸν λήστεψαν κἀνοντάς τον καρτέρι στὸ δρόμο πού πεζῆ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ Σίβηρη ἐρχόταν πρὸς τὸ χωριὸ και σὲ σημειὸ τοῦ δρόμου κοντὰ στὸ χωριὸ. Τὸν ἐπιτέθηκαν και τὸν ἀνάγκασαν νὰ τοὺς παραδώσῃ ὅσα χρήματα εἶχε, λίρες και λοιπὰ τουρκικὰ νομίσματα. Ἐγίναν κατόπι ἄφαντοι.

Πολὺ στενοχωρημένος ὁ καπετάνιος παρουσιάστηκε στὴ «μουντούρη» (Τοῦρκο ἀστυνομικὸ διοικητὴ), διαμαρτυρήθηκε και διηγήθηκε μὲ λεπτομέρειες τὸ πάθημά του. Ὁ μουντούρης τότε πῆρε τὰ κατάλληλα μέτρα, γιὰ νὰ ἀνακαλυφτοῦν οἱ ληστές. Κάλεσε τὸ μουχτάρη Γιώργη Ρήγα. Και διέταξε τοὺς τζαντερμάδες του νὰ κυκλώσουν τὸ χωριὸ.

Διέταξε τὸ μουχτάρη νὰ καλέσῃ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι στὴν πλατεία, πού ήταν μέρος πού γίνονταν τέτοιες συγκεντρώσεις. Ἐκεῖ συγκεντρώθηκαν ὅλοι οἱ ἄνδρες, γέροι και νέοι και οἱ γυναῖκες ἀκόμα.

Τους συγκεντρωμένους ἐκεῖ ἔβαλε τὸν καπετάνιο νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ἔγαν ἔγαν καὶ τοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες ἀκόμα· κι ἂν θὰ μπορούσε, ν' ἀναγνωρίσῃ μέσα ἀπ' ὄλους, τὰ ἄτομα ποὺ τὸν λήστεψαν. Ὁ καπετάνιος, ἀφοῦ τοὺς παρατήρησε ὄλους τοὺς συγκεντρωμένους, δὲν μπόρεσε νὰ θρῆ κανέναν, μέσα σ' αὐτούς, ἀπὸ κείνους ποὺ τὸν λήστεψαν.

Ἡ παρατήρηση καὶ ἡ ἔρευνα μέσα στ' ἄτομα τῶν ραγιαῶδων γινόταν παρουσῖα τοῦ μουχτάρη Γιώργη Ρήγα καὶ τοῦ γέρου πατέρα του Ρήγα Ρηγόπουλου. Ἦταν κι αὐτοὶ μπροστὰ στὸ πλῆθος τῶν συγκεντρωμένων, καὶ μάλιστα ὁ πατέρας τοῦ μουχτάρη, πίσω ἀπὸ τὸ γιό του, τὸ Γιώργη.

Σὰ δὲ θρῆκε κανέναν ἀπὸ κείνους ποὺ τὸν λήστεψαν ὁ καπετάνιος, σπρώχνει τότε ἀπὸ πίσω ὁ γερο-Ρήγας τὸ γιό του καὶ τοῦ λέγει: «Πές, τώρα, στὸ διοικητῆ: Οἱ ραγιαῶδες δείχτηκαν στὸν καπετάνιο· καὶ δὲ θρῆκε κανέναν ἀπ' αὐτούς ποὺ τὸν λήστεψαν. Νὰ βάλῃ τώρα, νὰ παρατηρήσῃ ὁ καπετάνιος, τοὺς στρατιῶτες του καὶ τοὺς ἄλλους ἀστυνομικούς του». Ὁ μουχτάρης ὁμως δίστασε νὰ πῆ στὸ μουντούρη τί τὸν συμβούλεψε, ἐκεῖνη τῆ στιγμῆ, νὰ πῆ ὁ πατέρας του. Ἄγριεμένος τότε ὁ γέρος πατέρας του, τοῦ λέγει πιὸ δυνατὰ, «Πές θρέ, γαῖδαρε, τί σοῦ εἶπα στὸ διοικητῆ! . . .».

Πῆρε χαμπάρι ὁ διοικητῆς τότε, καὶ λέει στὸ μουχτάρη: «Ποῖς εἶναι αὐτὸς ποὺ σοῦ μιλάει ἔτσι; Καὶ τί σοῦ λέει;». Γιατὶ ὁ γερο-Ρήγας μιλοῦσε στὸ γιό του στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ποὺ δὲν τὴν ἤξερε καλὰ ὁ μουντούρης, κι ὄχι στὴν τουρκικὴ. Ἀναγκάστηκε τότε ἐκεῖνος νὰ πῆ πὼς ὁ γέρος ποὺ τὸν μιλοῦσε ἦταν ὁ πατέρας του κι ἀκόμα καὶ τί τοῦ εἶχε πῆ. Κι ὁ διοικητῆς στὰ λόγια τοῦ πατέρα τοῦ μουχτάρη ἀπάντησε μὲ τό: πὼς δὲν ἦταν δυνατό οἱ ἄνδρες τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς ἀστυνομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Σουλτάνου νὰ κάνουν τέτοιες πράξεις. . . Καὶ ὁ γέρος πατέρας τοῦ μουχτάρη τότε εἶπε: «Ἄφοῦ δὲν εἶναι δυνατό οἱ ἄνδρες τοῦ Σουλτάνου νὰ κάνουν τέτοιες ληστείες, πὼς τότε εἶναι δυνατό νὰ τὶς κάνουν οἱ ραγιαῶδες; . . .» Μὰ ὁ μουντούρης, δὲν παρέταξε τοὺς ἄνδρες του καὶ τοὺς ἄνδρες τοῦ ἀποσπάματος, νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὁ καπετάνιος τοῦ καϊκιῦ. . .

Ἀφήγησι Κώσιου Π. Οἰκονόμου, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 72 χρονῶ, μὲ γράμματικὲς γνώσεις Δημοτικοῦ, ποὺ ἔγινε στίς 14.8.71.

«Μαζὶ ὁμως μὲ τοὺς ἐπανελθόντας Κασσανδρινούς, ἤλθον καὶ Διάπηδες, οἵτινες ἐλήστευον τοὺς ἐντοπίους»⁵².

Τὰ κρούσματα ληστείας οἰκογενειῶν τῆ νύχτα, καὶ ἀτόμων σ' ἐρημικοὺς δρόμους σὲ δάση μέσα ποὺ βρίσκονταν, δὲν ἦταν καὶ τόσο σπάνια στὸν τόπο τῆς Κασσάνδρας, μέχρι τὸν καιρὸ τῆς ἀπελευθέρωσης.

52. Πληροφορίες Ἄ. Οἰκονόμου, σελ. 71.

Ἐπῆρχαν και ντόπιοι ληστοκλέφτες. «Πατούσαν» σπίτια παραδιάζοντας τῆ νύχτα τῖς πόρτες τους και ἀπειλητικά ζητοῦσαν ἀπ' τοὺς νοικοκύρηδες τους χρήματα, ἢ και ἔκλεβαν ἀπ' αὐτὰ τρόφιμα· λάδια, σιτάρια κλπ. Στῆ δεύτερη περίπτωση ἔμπαιναν στὰ σπίτια, στὰ κατώγια τους κρυφὰ τῆ νύχτα.

Οἱ τέτοιοι κακοποιοὶ ἔκαναν τῖς ληστείες και τῖς κλοπές τους μονάχοι, ἢ σχηματίζοντας συντροφιές δυὸ τρεῖς μαζί. Στήνοντας καρτέρι σὲ δρόμους, σὲ δάση μέσα και τῆ μέρα ἀκόμα, μὲ τὴν ἀπειλή τοῦ τότε τουφεκιοῦ τους, ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὸ διαβάτη χρήματα ἂν εἶχε, ἢ και τιποτένια πράγματα ἀκόμα ρολόγι, δαχτυλίδι κλπ. Παλιότεροι, ἀρκετὰ διηγοῦνται τέτοια περιστατικά.

Σὲ κάπως μεγάλες ληστείες ποὺ γίνονταν, ὑπάρχουν μαρτυρίες, πὼς οἱ μουντούρηδες και οἱ τζαντερμάδες τους εἶχαν τὸ μερίδιό τους ἀπὸ τὰ ἀποκομιζόμενα χρήματα κατὰ τῖς ληστείες αὐτές.

Στὰ χρόνια κεῖνα (πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 ἢ και 1890 ἴσως), μουχτάρῃς ἔγινε, ἀφοῦ ἐπίμονα τὸ ζητοῦσε, ὁ Παπαγιάννης (ὁ Ντόντουλος), παπποῦς τῶν σημερινῶν Ντουντουλαίων. Ἦταν ἄνθρωπος μὲ πολὺ λίγα ἴσως γράμματα και γεωργός. Ζητοῦσε, ντὲ και καλά, νὰ τοῦ δώσουν οἱ ἄλλοι τοῦ «Ἰχτιάρ μιζλισιοῦ» (συμβουλίου τῶν γερόντων) τῆ «δούλλα» (τῆ σφραγίδα): Και ἀφοῦ τὸ ἀπαιτοῦσε αὐτό, τοῦ τὴν ἔδωσαν, ἀνάλαβε μουχτάρῃς.

Ἄνοιχτὰ και νότια ἀπ' τὴν Κασσάνδρα στὴν θάλασσα, πέρασε ἕνας «δρόμωνας» (καράβι πολεμικὸ) ἐρχόμενο ἀπ' τὴ νότια, τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα. Στὸ πέρασμά του ἔρριξε δυὸ τρεῖς κανονισβολισμούς. Οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔμαθαν αὐτὸ και ἔστειλαν στὴν Κασσάνδρα τμημα στρατοῦ τους μὲ πολεμοφόδια κλπ.

Τὸ τμημα γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν πολεμοφοδίων του, ἐπίταξε ζῶα ἀπὸ τὰ Βασιλικά. Ἐφτασε στὴν Πορταριά τῆς Χαλκιδικῆς κι ἄφησε τὰ ζῶα ποὺ ἐπίταξε ἀπὸ τὰ Βασιλικά μὲ τοὺς ραγιαδες ποὺ τὰ συνόδευαν, νὰ τὰ γυρίσουν στὸν τόπο τους. Ἐπίταξε κατόπι ζῶα ἀπὸ τὴν Πορταριά, και μετάφερε τὰ πολεμοφόδιά του μέχρι τὴ Βάλτα· ἄφησε τότε τὰ ζῶα μὲ τοὺς ἀγωγιάτες ποὺ ἦταν μαζί νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Πορταριά. Ἀπὸ δῶ, ἀπὸ τὴ Βάλτα τὸ τμημα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ θὰ πήγαινε πρὸς τὴν «Παπακυρίτση» κι ἀπὸ κεῖ θὰ ἐπιδιβαζόταν σὲ πλοιο, νὰ γυρίση στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπ' ὅπου και εἶχε ξεκινήσει.

Ἦταν ἐποχὴ τοῦ ἀλγωνισμοῦ και πραγματικά ὁ κόσμος ἐδῶ εἶχε πολλὴ δουλειά. Τὸ τμημα σὰν ἔφτασε, ξεφόρτωσε τὰ πολεμοφόδια κι ὅτι ἄλλο εἶχε στὴν πλατεῖα· κοντὰ στὸν πλάτανο, οἱ ἀσκερλῆδες τοῦ τμηματος ἔστησαν τὰ ὄπλα τους.

Ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ἐτοιμαστοῦν οἱ Τοῦρκοι ν' ἀναχωρήσουν, ὁ διοικητῆς τους ζήτησε ἀπὸ τὸν τότε μουχτάρῃ Ντόντουλο ζῶα, γιὰ νὰ μεταφέρουν

τά ὄπλα τους καὶ τὰ ἄλλα ἐφόδια στοῦ «Παπακυρίστη» (παραλιακή, πρὸς τὸ Θερμαϊκὸν κόλπον θέσει). Ὁ μουχτάρης, ἀγράμματος πῶς ἦταν καὶ στερημένος ἀπὸ κάθε πολιτικὴ διπλωματικὴτητα ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ περίστασις, πολὺ ἐκδηλα δυστρόπησε στὴν ἀπαίτησις τοῦ ὄμπαση, τοῦ Τούρκου δηλαδὴ ἀξιωματικοῦ καὶ διοικητοῦ τοῦ ἀσκεριοῦ. «Αἶ, τώρα! . . . Αὐτὸ θὰ κάνουμε! . . . Ὁ κόσμος ἐδῶ εἶναι πάνω στ' ἄλωνα, ἔχει τίς δουλειές του καὶ δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ ζῶα». Μὲ τέτοια λόγια, ἀρνήθηκε νὰ διαθέσῃ ζῶα ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν εἰδῶν τοῦ τμήματος.

Ὁ διοικητὴς τότε διέταξε τοὺς στρατιῶτες του καὶ ἔπιασαν τὸν μουχτάρη καὶ τὸν ἔδειραν πολὺ. Μάλιστα πρόσταξε κι ἔφεραν καὶ σχοινιά καὶ διέταξε νὰ τὸν κρεμάσουν.

Μέλος στοῦ «Ἰχτιὰρ μιζλίσι», ἦταν καὶ ὁ Ἀργυράκος Παραθυρᾶς. Γραμματισμένος πολὺ πῶς ἦταν καὶ τουρκομαθής, ἐπεμβήκε ἀμέσως καὶ μίλησε στοῦ διοικητῆ. Μίλησε μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ ὁ διοικητὴς ἀπόρριψε καὶ εἶπε: «Μὰ πῶς, ἐγὼ ἐδῶ τὸ χωριὸ ἔχει τέτοιους ἀνθρώπους, καλοὺς καὶ γραμματισμένους, ἔχει ἕναν ἀγράμματο καὶ σχεδὸν βάρβαρο μουχτάρη;». Τότε ὁ Παραθυρᾶς, ἐξήγησε στοῦ διοικητῆ, πῶς ὁ Παπαγιάννης ἔγινε μουχτάρης. Πῶς ἔγινε δηλαδὴ μουχτάρης κατὰ ἀπαίτησή του κλπ. κλπ.

Ὁ διοικητὴς τοῦ ἀσκεριοῦ τότε συχώρεσε τὸν μουχτάρη Παπαγιάννη. Διατέθηκαν τὰ χρειαζόμενα ζῶα ἀπὸ τὸ χωριό, γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἐφοδίων τῶν Τούρκων. Τὸ ἀσέρι αὐτὸ ἔφυγε καὶ ἀποσοδήθηκε κάθε κακὸ ποὺ μπορούσε νὰ κάνῃ στοῦ χωριό. Γλίτωσε καὶ ὁ μουχτάρης· κι αὐτά, χάρη στὴν ἐνέργεια, τὴν πολιτικὴτητα καὶ τὴ διπλωματία τοῦ προύχοντα Ἀργυράκου Παραθυρᾶ⁵³.

Ἀφήγησις Βασίλη Γ. Οἰκονόμου, γιτροῦ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 77 χρονῶ, ποὺ ἔγινε στίς 21.12.71.

ΑΠ' ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΚΙ ΑΠ' ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΤΘΕΡΩΣΗΣ

Υπεύθυνος στὴ Χαλκιδικὴ στὰ τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνα, ἦταν ὁ Εἰρηναῖος (μητροπολίτης Κασσανδρείας). Οἱ Τούρκοι, βέβαια, αὐτὸ δὲν τὸ εἶχαν πάρει χαμπάρι. Δροῦσε ἐδῶ στὴ Χαλκιδικὴ, ἀπὸ μέρους τῶν ἀγαρτῶν, ἕνας Παπακώστας μὲ καμμιὰ εἰκοσπενταριά ἀνδρες· δὲν ἦταν πολλοὶ οἱ ἀντάρτες, μὰ οἱ Τούρκοι φοβοῦνταν πολὺ. Ὁ Εἰρηναῖος, ὅμως, τοὺς καθησύχαζε κι αὐ-

53. Ὁ ἀφηγητὴς, πρόσθεσε στὴν ἀφήγησή του, πῶς αὐτὸ τοῦ τὸ διηγώταν ὁ πατέρας του.

τοί ήταν ικανοποιημένοι και πολύ ευχαριστημένοι, γιατί, τίποτε δὲν εἶχαν πάθει και πρὶν, και κατὰ τὸν καιρὸ τῆς ἀποχώρησής τους ἀπ' τὴ Χαλκιδική. Εὐχαριστοῦσαν τὸν Εἰρηναῖο, τὸ μητροπολίτη. Βέβαια, διοικητῆς και ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι, δικαστικοὶ και ἄλλοι ὑπάλληλοι Τούρκοι ποὺ ἦταν στὸν Πολύγυρο, ἦταν, πάντα μετὸν Εἰρηναῖο κι αὐτὸς μαζί τους, σ' ἐπαφή κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα· δῆλωναν σ' αὐτὸν συχνὰ τίς ευχαριστίες τους. Εἶχαν οἱ ἄνθρωποι οἰκογένειες, παιδιά. Φοβοῦνταν. Ὁ Εἰρηναῖος συγκρατοῦσε τοὺς ἀντάρτες, ποὺ λίγοι ἦταν... Ἄν μιὰ τουφεκιὰ ἔρριχναν αὐτοί, οἱ Τούρκοι ἦταν σὲ θέση νὰ κάνουν μεγάλο κακὸ στὸν Πολύγυρο...

Ἀφήγηση Βασίλη Γ. Οἰκονόμου, ἀπὸ τὴ Βάλτα, γιατροῦ, ποὺ ἔγινε στίς 3.9.1973.

Ὁ Ἀργυράκος Παραθυρᾶς, ποὺ χρόνια ἔκανε μουχτάρης στὴ Βάλτα, ἔκανε τὸν μεσίτη μεταξὺ καλογήρων τῶν μετοχιῶν τῆς Κασσάνδρας και τῶν Τούρκων σὲ συναλλαγές ποὺ εἶχαν μεταξὺ τους· σὲ πωλήσεις ἀπὸ τοὺς καλογήρους προϊόντων τῆς παραγωγῆς τῶν μετοχιῶν στοὺς Τούρκους π.χ., κλπ.

Στίς ἀρχές τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα, κι ὅταν ἦταν πρόξενος τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας ὁ Λ. Κορομηλάς στὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Ἀργ. Παραθυρᾶς κατηγορήθηκε στὸν Πρόξενο ὡς ἀντιδραστὴς τοῦ ἀγώνα. Τότε, ἐστάλη τμήμα ἀνταρτῶν στὴν περιοχή τῆς Βάλτας, μετὴν ἐντολὴ νὰ συλλάβη και νὰ ἐκτελέση τὸν Παραθυρᾶ. Στὴν ἐντολὴ αὐτὴ συναίνεσε και ὑπόγραψε (φαίνεται) και ὁ ἴδιος ὁ Κορομηλάς.

Τὸ τμήμα σταμάτησε και στρατοπέδωσε στὴ θέση «Μπαῖλα» τῆς Βάλτας (κατὰ ἄλλον πληροφοριοδότη στὸ Ἰθρήνικο μετόχι). Στρατοπέδωσε στὸ δάσος μέσα, και σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Βάλτα περὶ τὰ πέντε χιλιόμετρα.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος ἔστειλε ἀτομὸ τοῦ στὸν Παραθυρᾶ, και τὸν κάλεσε νὰ παρουσιασθῆ μοναχὸς του ἐκεῖ.

Ὁ Παραθυρᾶς καταθρομβήθηκε μετὴ τὴ διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ τμήματος· και μάλιστα τόσο πολὺ ταραχτήκε, ὥστε, μέσα του, δὲν τοῦ ἔμεινε καμμιά ἐλπίδα ζωῆς του πιά... Στὴν ἀπελπισία του αὐτὴ, κατέφυγε στὸ Θανάση Οἰκονόμου και τοῦ ζήτησε τὴν ὑποστήριξη, ἀφοῦ τοῦ ἔδειξε και τὴ σχετικὴ διαταγὴ.

Ὁ Θανάσης Οἰκονόμου ἦταν νέος τότε, και γιατρὸς διωρισμένος στὸ χωριό, κι ἀκόμα και ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν και ὑπεύθυνος γιὰ κάθε τι, στὸ χωριό, ποὺ θὰ γινόταν.

Μαζί μετὸν Παραθυρᾶ, ὁ γιατρὸς Οἰκονόμου ξεκίνησαν γιὰ νὰ πᾶνε στὴ θέση «Μπαῖλα», ὅπου ἦταν τὸ τμήμα τῶν ἀνταρτῶν· πήγαιναν καθάλλα σὲ ζῶα. Κατὰ τὴ μετάδασή τους, ὁ Παραθυρᾶς σ' ὄλο τὸ δρόμο ἔψαλε τὴ νεκρῶ-

σιμη ακολουθία του (κατά πληροφορία που έχουμε ήταν γιός παπᾶ)· τόσο πολύ ήταν τρομοκρατημένος ὁ ἄνθρωπος.

Σὰν ἔφτασαν, παρουσιάστηκαν στὸν καπετάνιο τῶν ἀνταρτῶν. Μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ γιατροῦ Οἰκονόμου, πού ἀνάλαβε καὶ τὴ σχετικὴ εὐθύνη, ὁ καπετάνιος δὲν ἐκτέλεσε τὴ διαταγὴ πού τοῦ εἶχε δοθῆ. Γύρισαν οἱ δυὸ ἔτσι, στὸ χωριό. Ἀμέσως ὁ Οἰκονόμου πῆγε στὸν Πολύγυρα, στὸ Δεσπότη Εἰρηναῖο καὶ ἀνάφερε σ' ἐκεῖνον τὸ γεγονός. Καὶ πρόσθεσε ἀκόμα, πὼς τίποτε τὸ ὑποπτο δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὸν Ἀργυράκο Παραθυρᾶ καὶ ὅ,τι καταγγέλλθηκε, ἦταν μονάχα συκοφαντία.

Ὁ Εἰρηναῖος, ὕστερα ἀπὸ τὰ ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Οἰκονόμου γιὰ τὸν Παραθυρᾶ, πῆγε στὸν Πρόξενο Κορομηλᾶ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τοῦ εἶπε τὰ ὅσα ὁ γιατρός Ἀθ. Οἰκονόμου ἀνάφερε γιὰ τὴν ιδιότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου τοῦ Παραθυρᾶ. Εἶπε, πὼς χρόνια αὐτὸς μουχτάρης στὸ χωριό, στὴ Βάλτα, καὶ προύχοντάς της, πολλές φορές ἔσωσε τοὺς κατοίκους, τὸ χωριὸ αὐτό, ἀπὸ κινδύνους πού διέτρεξε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἔτσι, ἡ κακοποίηση τοῦ Παραθυρᾶ ἀποφεύχθηκε.

Ἀφήγησι Βασίλη Γ. Οἰκονόμου, γιατροῦ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, πού ἔγινε στίς 21.12.1971.

Στὰ χρόνια τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγώνα, μικρὸ καΐκι μὲ τὸ ὄνομα: «Μαύρη Μοῖρα», μετέφερεν ὅπλα στὴν Κασσάνδρα, μὲ σκοπὸ τὸν ἐξοπλισμὸ κατοίκων της, γιὰ τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα. Ἐφορτώνονταν τὰ ὅπλα στὴν παραλιακὴ τοποθεσία «Παπακυρίτση» καὶ μεταφέρονταν καὶ κρύβονταν σ' ἀπόμερη καλύβια τῆς Βάλτας. Ἐπιτροπή, ἀπὸ ἄτομα τοῦ χωριοῦ πού θρῖσκονταν σὲ συγγενότητες μὲ τὶς ἀνταρτικὲς ομάδες τῆς Χαλκιδικῆς, φρόντιζε γιὰ τὴν πληρωμὴ⁵⁴

54. Ὅπως μᾶς εἶπαν, σχετικὸ μὲ τὴν πληρωμὴ τῶν ὄπλων, μὰ καὶ συγκαλυπτικὸ τῆς ὄλης ἐνεργείας τῆς προμηθεΐας τους, εἶναι τὸ πιὸ κάτω ἔγγραφο, τοῦ ὁποίου ἔχομε τὴ φωτοτυπία:

Ἄριθ. πρωτ. 588

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ἐν Θεσσαλονίῃ 26 Νοεμβρίου 1912

Ὁ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ἐπουργὸς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως

Πρὸς τὸν κ. Δημ. Ἰ. Σταμπούλην

Ε ν τ α ὺ θ α

Ἔλαβον παρ' ὑμῶν σήμερον τὰ συλλεγέντα δεκαεννέα χιλ. πεντακτοσία ὀγδοήκοντα τρία γρόσια (μὲ λίραν Τουρκίας 103 γρ.) ἔξ εισφορῶν τῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου Κασσάνδρας, ὑπὲρ τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν τῶν φονευθέντων στρατιωτῶν κατὰ τὸν πόλεμον, συγχάριζω δὲ ὑμᾶς καὶ τοὺς μεθ' ὑμῶν συνεργασθέντας κ.κ. Π. Ματζιάρην, Χριστόδουλον Γιαννίον, Δημ. Ἀλεξάνδρου καὶ Ἰ. Τζιτζιόν, δι' ὑμῶν δὲ καὶ πάντας τοὺς συνεισενεγκόντας πρὸς τοιοῦτον ἀληθῶς εὐγενῆ καὶ ἐξόχως πατριωτικὸν σκοπόν.

Ὁ Ἐπουργὸς

(τ. σ.)

(ὑπογραφή δυσανάγνωστος)

καὶ τῇ διάθεσιν τῶν ὄπλων αὐτῶν. Ὁ καπετάνιος ὁμῶς τοῦ καϊκιοῦ τόλμησε νὰ πουλήσῃ, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὰ ὄπλα αὐτὰ καὶ σὲ Τούρκους τῶν Μαχαλάδων τῆς Χαλκιδικῆς. Ἡ ἐνέργειά του αὐτὴ ἐγένετο γνωστὴ, ἐγέναν ἀνακρίσεις ἀπὸ ἄτομον τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων, πιάστηκε ὁ καπετάνιος καὶ ἐκτελέστηκε. Κατὰ τὸ δεύτερον ἀπὸ τοὺς πιδὲ κάτω ἀφηγητῆς μας, τὸ πτώμα τοῦ καπετάνιου ρίχτηκε σὲ πηγάδι, καὶ τὸ πηγάδι γεμίστηκε κατόπι ἀπὸ πέτρες καὶ χῶμα ἀπὸ τὰ τοιχώματά του.

Πληροφορίες Ἰωάννη Ἀθ. Οἰκονόμου, δικηγόρου, 63 χρονῶ καὶ Κων. Ν. Οἰκονόμου, 73 χρονῶ, ἀπὸ τῆ Βάλτα.

Εἶναι ἀλήθεια, πῶς μὲ τοὺς Τούρκους ὑπαλλήλους κλπ. ἐδῶ στὴ Βάλτα τώρα τελευταῖα, τὰ πηγαίναμε καλά. . . Οἱ δικοὶ μας οἱ προύχοντες ἔτι ἤθελαν τοὺς ἔκαναν. . .

Ἦ πατέρας μου γιὰ νὰ μὴν ξοδέψῃ σὲ Γυμνάσιο πού θὰ μὲ ἔστειλε, σκεφτόταν νὰ μὲ στείλῃ στὸ «Ἰνταντιέ» (τουρκικὸ Γυμνάσιο στὴ Θεσσαλονίκη). Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, μὲ προγύμναση πού μὲ ἔκανε δάσκαλος, μάθαινα τὴν τουρκικὴ γλῶσσα.

Ἔτυχε τότε νὰ ἔρθῃ ἐδῶ στὴ Βάλτα ὁ Μητροπολίτης Κασσανδρείας Εἰρηναῖος. Πάντα ὅταν ἐρχόταν τὸν φιλοξενοῦσε ὁ πατέρας μου στὸ σπίτι μας. Τὸν φιλοξενήσαμε καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ πού ἦρθε. Ρώτησε τότε γιὰ μένα, καὶ ρώτησε καὶ σχετικὰ μὲ τὸ σχολεῖο πού θὰ πήγαίνα. Ὁ πατέρας μου τοῦ εἶπε τὸ σκοπὸ του. Ὁ Εἰρηναῖος τὸν ἀπότρεψε νὰ μὲ στείλῃ στὸ «Ἰνταντιέ». — Ὁχι! . . . τοῦ εἶπε. Γιατί μὲ τὴν Τουρκία ὅπωςδὴποτε θὰ ἔχουμε πόλεμον. Καὶ δὲν πρέπει. . . Γι' αὐτὸ καὶ ὁ πατέρας μου μὲ ἔστειλε στὸν Πολύγυρον, στὸ Γυμνάσιο.

Ὁ πόλεμος κηρύχτηκε. Ἐδῶ, στὴ Βάλτα, ὁ Τούρκος διοικητῆς τῆς ἀστυνομίας καθόταν μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴ γειτονιά μας. Σὰ γείτονάς μας πού ἦταν γνωρίστηκε μὲ τὸν πατέρα μου ἔτσι, οἱ οἰκογένειές μας σὰν οἰκογένειες εἶχαν σχέσεις καλές.

Κηρύχτηκε ὁ πόλεμος, ἀπ' τὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα κατὰ τῆς Τουρκίας. Οἱ Τούρκοι ἀστυνομικοὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι διατάχτηκαν νὰ συμπυκνωθῶν, νὰ συγκεντρωθῶν ἀπ' ὅλη τὴ Χαλκιδικὴ στὸν Πολύγυρον. Πραγματικὰ συγκεντρώθηκαν ὅλοι οἱ τῆς Χαλκιδικῆς στὸν Πολύγυρον. Ἐβλεπεσ ἐκεῖ, στὸν Πολύγυρον, εἶχαν συγκεντρωθῆ περὶ τοὺς τετρακόσιους τζαντερμάδες μονάχα. . .

Ἦμουν, τότε, ἐγὼ μαθητῆς στὸν Πολύγυρον. Ἦμιν αὖ σὲ ἕνα σπίτι σὰν ἐνοικιαστῆς καὶ στὸ ἀντικρινό, ἀπ' τὸ σπίτι πού καθόμουν ἐγὼ, σπῆτι, ἔμεινε μὲ τὴν οἰκογένειά του ἕνας Τούρκος ἀξιωματικὸς τῆς ἀστυνομίας.

Στὸν Πολύγυρον, τὸ Γυμνάσιο πού πήγαίνα, τότε ἦταν ἐδῶ μπροστὰ πού

είναι τὸ μητροπολιτικὸ οἶκημα. Ὃταν πρῶτὴ πῆγα στὸ σχολεῖο, στὸ ἀπὸ κάτω μέρος τοῦ Γυμνασίου, στὴ θεράντα του, ἦταν μαζεμένοι Τούρκοι ἀξιωματικοὶ τῆς ἀστυνομίας, εἶχαν ἀπλωμένο σὲ τραπέζι πάνω ἓνα χάρτη καὶ κοίταζαν σ' αὐτὸν τὰ σημεῖα τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἦταν ἐκεῖ μαζί με τοὺς ἄλλους ἀξιωματικούς καὶ ὁ δικός μας, τῆς Βάλτας, ὁ διοικητής. Σὰ μὲ εἶδε, μὲ φώναξε: «Μπαζίλ'...». Πῆγα τότε κοντὰ του καὶ τὸν καλωσῶρισα. — Ἐμεῖς, τώρα, Μπαζίλ', φεύγομε, μοῦ εἶπε. Τώρα θὰ πάμε κι ἐμεῖς στὴν πατρίδα μας. Θὰ μείνετε, τώρα, ἐλεύθεροι κι ἐσεῖς στὴν πατρίδα σας. Μοῦ ἔδωσε τότε, θυμᾶμαι, ἓνα μετζίτι. Ἔνα μετζίτι, ἐκείνο τὸν καιρὸ στὸν Πολύγυρο, γιὰ μένα ἦταν... Εὐχῆθηκα στὸν Τούρκο τὸ: ὦρα καλὴ, μοῦ εὐχῆθηκε κι αὐτός...

Ἀφήγηση Βασ. Οἰκονόμου, γιαιτροῦ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, ποῦ ἔγινε στίς 3.9.1973.

— Ἄ... , ξεπροβοδίσαμε τοὺς Τούρκους. Τοὺς πῆγαμε ὡς πέρα ἐκεῖ... Τώρα ἐγώ... σὰν τί ἡλικία νὰ ἦμουν;... Νά, σὰν τὰ κοριτσάκια. (Καὶ δεῖχνει δυὸ μικρά, ὡς 9, 10 χρονῶν ποῦ ἔπαιζαν κοντὰ ἐκεῖ). Τοὺς πῆγαμε μέχρι πέρα ἐκεῖ. Κι νὰ κλαῖν' αὐτοὶ, κι νὰ κλαῖμε ἐμεῖς. Κι νὰ κλαῖνε' κι ἐμεῖς νὰ κλαῖμε. Ὅλος ὁ στρατός (τὸ τουρκικὸ πλῆθος, φαίνεται, ἔννοεῖ τζαντερμάδες, ἀστυνομικούς) γύρισε καὶ μᾶς εἶδαν ἐμᾶς. «Ἔεε, λέει. Θὰ μᾶς γυρέψετε καὶ θὰ σᾶς γυρέψουμε' ἀλλὰ ποῦ θ' ἀνταμωθοῦμε; Ὁ βασιλιάς μας γύρεψε, λέει, τὸ σύνταγμα' μᾶς ἔφερε τὸ σύντριμμα. Ὁ δικός σας ὁ βασιλιάς ζήτησε τὸ ἐλληρικὸ, ἔφερε τὸ διαβολικό!» Ἔ, ρέ, κι κάνουν ἀπὸ κεῖ πρὸς τὰ πέρα με τὰ κλάματα καὶ με τὸ κακό... Ἐκλαιγαν καὶ κείνοι πρὸς τὰ κεῖ (ἔκλαιγάμε) καὶ μεῖς πρὸς τὰ ἴδιω. Περάσαμε καλὰ, παιδί μου, περάσαμε καλὰ!...

Μαγνητοφωνημένη ἀφήγηση Λενιώς Βούλγαρη - Κυριαζῆ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 83, χρονῶ, ἀγράμματης, ποῦ ἔγινε στίς 21.8.1973.

Ὁ μακαρίτης ὁ Εἰρηναῖος, ἔστειλε νύχτα ἓναν ἀκόλουθό του τότε, νὰ συστήσῃ ἀπὸ μέρους του στοὺς ἀντάρτες τοῦ Παπακώστα, νὰ μὴν ἀποτολμήσουν τίποτε κατὰ τοῦ Πολυγύρου, κι ὅταν ἀκόμα οἱ συγκεντρωμένοι ἐκεῖ Τούρκοι θ' ἀναχωροῦσαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Παπακώστας με τοὺς ἀντάρτες του μαζί δρίσκονταν πρὸς τὰ μέρη τοῦ Καβρόλακκα. Οἱ Τούρκοι καὶ τὸ γυκαϊκόπαιδό τους, συγκεντρωμένοι στὸν Πολύγυρο, ἐτοιμάζονταν γιὰ ἀναχώρηση.

Ὁ ἀκόλουθος καὶ ὑποτακτικὸς τοῦ Εἰρηναίου, φεύγοντας γιὰ κεῖ ποῦ τὸν ἔστειλε, πῆρε μαζί του καὶ τὸ ὄπλο· τὸ ὄπλο τοῦ Μητροπολίτη, ποῦ τοῦ τὸ

είχαν στείλει από την κάτω Ελλάδα, σά δῶρο από τὸ διάδοχο Κωνσταντίνο. Σὲ σημεῖο τοῦ ὄπλου, γραφόταν πῶς ἦταν δῶρο τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ βοηθὸς τὸ πήρε χωρὶς νὰ τὸν δῆ καὶ χωρὶς νὰ τὸ ξέρη ὁ Σεβασμιώτατος.

Βγαίνοντας ἀπὸ τὸν Πολύγυρο, ὁ βοηθὸς ἔπεσε πάνω σὲ Τούρκο φρουρό, καὶ ὁ φρουρὸς τοῦ κράτησε τὸ ὄπλο. Προχώρησε ὁμως στοὺς ἀντάρτες καὶ ἀφοῦ τοὺς βρῆκε, εἶπε στὸν καπετάνιο τοὺς τὴν ἐπιθυμία τοῦ Μητροπολίτη. Ὅταν γύρισε στὸν Πολύγυρο, εἶπε στὸ Σεβασμιώτατο ὅτι τὸ ὄπλο τοῦ τὸ πήρε Τούρκος φρουρὸς. Ὁ Μητροπολίτης τότε συνεννοήθηκε μὲ τὸν Τούρκο διοικητὴ καὶ ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ διαταγὴ, ὁ βοηθὸς τοῦ Εἰρηναίου παρέλαβε τὸ ὄπλο ἀπὸ τὸν φρουρό. Τὴν ἴδια νύχτα ἔγινε αὐτό, γιὰ νὰ μὴν ξημερώση καὶ ἀποκαλυφθῆ ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ ὄπλου ὅτι ὁ Εἰρηναῖος θρῖσκόταν σὲ συνεννοήσεις καὶ σ' ἐπικοινωνία μὲ τὴν ἐλεύθερη Ελλάδα καὶ ἀκόμα δεχόταν καὶ ὄπλα ἀπ' αὐτή.

Οἱ Τούρκοι ἀναχώρησαν ἀπὸ τὸν Πολύγυρο μὲ τὶς οἰκογένειές τους καὶ τὰ πράγματά τους, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Εἰρηναῖο. Μπροστὰ πῆγαινε καθάλλα ὁ Εἰρηναῖος καὶ κοντὰ ἀκολουθοῦσε ἡ . . . πομπή, ζῶα φορτωμένα μὲ πράγματα, τζαντερμάδες καὶ λοιπὸ γυναικόπαιδο. Βάδισαν πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ Πολυγύρου πρὸς τὸ Μυριόφυτο γιὰ τὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Χαλκιδικῆς, πού μὲς' ἀπ' αὐτὴ θὰ κατευθύνονταν πρὸς τὴν Ἐπανομή, πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ Εἰρηναῖος τοὺς κατευόδωσε προστατεύοντάς τους μέχρι τὰ Μαριανά, μέχρι τὸ Μυριόφυτο καὶ κατόπι ἐπέστρεψε στὸν Πολύγυρο.

Ἦσαν ἀπ' τὴν ἀναχώρηση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸν Πολύγυρο, οἱ Πολυγυρινοὶ μὲ σφαχτὰ πού ἔψηναν διασκεδάζαν μὲ χοροὺς καὶ μὲ τραγούδια γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ἐκεῖ πού διασκεδάζαν ὁμως, πλῆθος φάνηκε νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὰ βόρεια σημεῖα τῆς περιοχῆς πρὸς τὸν Πολύγυρο. Καταθορυβήθηκαν. Ἄφησαν καὶ τοὺς χοροὺς καὶ τὰ τραγούδια καὶ τὰ ψητὰ. Πῆραν τὸ πλῆθος γιὰ Τούρκους, πού ξαναγύριζαν. Αὐτὸ τὸ πλῆθος ὁμως, ἦταν ἀπὸ δικούς μας. Ἦταν χωρικοὶ ἀπὸ τὰ κοντινὰ πρὸς τὸν Πολύγυρο χωριά, πού ἔρχονταν στὸν Πολύγυρο, νὰ γιορτάσουν κι αὐτοὶ μαζί μὲ τοὺς Πολυγυρινοὺς τὸ γεγονός τῆς ἀπελευθέρωσης.

Ἀφήγησι Βασ. Οἰκονόμου, γιατροῦ, ἀπὸ τὴ Βάλτα, πού ἔγινε στίς 3.9.1973.

Στὴ Βάλτα, ὡς τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου τοῦ '12 κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπ' τὴν Ελλάδα, ὑπῆρχε μονάδα στρατοῦ, μὲ μιλιαζίμη (λοχαγὸ ἢ ὑπολοχαγὸ) διοικητὴ τῆς. Ἡ μονάδα αὐτὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ στρατωνιζόταν σὲ μικρὸ συγκρότημα ἀπὸ οἰκῆματα, πού θρῖσκόταν κοντὰ στὸ «κονάκι», ὅπως λεγόταν τότε τὸ κτίριο στὸ ὁποῖο στεγαζόταν ἡ τουρκικὴ ἀστυνομία, καὶ στὸ ὁποῖο ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς ἀπελευθέρωσης στεγάζεται ἡ ἀστυνομικὴ διοίκηση Κασσάνδρας.

Ἡ τουρκικὴ στρατιωτικὴ μονάδα εἶχε τὰ μαγειρεία τῆς γιὰ τὸ συσσίτιο τῶν ἀνδρῶν τῆς, ἔκανε τὰ γυμνάσιά τῆς καὶ μὲ ἀποσπάσματά τῆς ἔκανε περιπολίες στὸν τόπο τῆς Κασσάνδρας. Ἐφυγε ἀπὸ τὴ Βάλτα, κατὰ τὸν πληροφοριοδότη, ἀμέσως μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ πολέμου.

Ἐπίσης, ὑπῆρχαν στὴ Βάλτα ὄχι τουρκικὲς ἀρχές πού εἶχε μιὰ ἐπαρχία: «Μου (ν) τούρης» (ἀστυνομικὸς διοικητῆς) καὶ τζαντερμάδες (χωροφύλακες). «Καδῆς» ἢ «κατῆς» (δικαστικὸς ὑπάλληλος, εἰρηνοδίκης ἴσως) μὲ βοηθὸ (γραμματέα). «Κουρουτζῆδες» (δασικοὶ ὑπάλληλοι). «Γιου (μ) προυκτοῦς» (τελωνειακὸς ὑπάλληλος, τελωνειακὴ ἀρχή).

Τμήματα ἀστυνομικά, μὲ πολὺ λίγους ἀνδρες, καὶ μὲ διοίκησή τους τὴν ἀστυνομικὴ ἀρχὴ τῆς Βάλτας ὑπῆρχαν καὶ στὰ χωριὰ Καλάνδρα καὶ Παλιούρι. Ἵστερα ἀπ' τὴ σχετικὴ διαταγὴ πού δόθηκε ἀπ' τὶς ἀνώτερες τουρκικὲς ἀρχές, οἱ Τούρκοι ἀστυνομικοὶ τῆς Κασσάνδρας ἀναχώρησαν γιὰ τὸν Πολύγυρο, ὅπου, ὅπως πῦθ πάνω στὴν ἀφήγησή του λέγει ὁ γιατρὸς κ. Βασ. Οἰκονόμου, συγκεντρώθηκαν ὄλοι οἱ Τούρκοι ἀστυνομικοὶ καὶ ἄλλοι ἀκόμα ὑπάλληλοι Τούρκοι ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Χαλκιδικῆς.

Στὴ Βάλτα, τὴν Ἑλληνικὴ σημαία τῆς ἐλευθερίας τὴν ὕψωσε ἓνας καλόγηρος πού λεγόταν Ἄνθιμος. Καβαλλάρης κατέφθασε στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὸ μετόχι Σταυρονικήτα κατὰ τὸν πληροφοριοδότη μας, καὶ κατὰ ἄλλον πληροφοριοδότη ἀπὸ τὸ μετόχι τοῦ Ἁγίου Παύλου, μετόχι στὸ ὁποῖο ἀργότερα ἔγινε τὸ χωριὸ Νέα Φώκαια. Τὴν ὕψωσε τὴ σημαία στὴν πλατεία μὲ τὸ φώναγμα: «Ζήτω τὸ ἑλληνικὸ Ἔθνος» κι ἐνῶν ἀκόμα οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι δὲν εἶχαν φύγει καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς θρῖσκονταν σὲ καφενεῖα τῆς πλατείας. Ἐκεῖνοι οἱ δικοὶ μας πού παραθρῖσκονταν στὴν πλατεία, ἄρχισαν νὰ πετοῦν τὰ φέσια τους πού μέχρι κείνη τὴ στιγμὴ φοροῦσαν. . .

Ἐφτάσαν στὴ Βάλτα καὶ ἀνδρες τότε τῶν ἀπελευθερωτικῶν σωμάτων μας, μὲ ἀρχηγὸ τὸ Θεόδωρο Παπαζάχο, γιὸ τοῦ παπᾶ Ἰωάννη Ζάχου πού ὑπηρετοῦσε στὴ Βάλτα σὰν ἱερέας στὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 χρόνια. Ὁ Θεόδωρος Παπαζάχος ὑπηρετοῦσε σὰν ὑπάλληλος στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα τότε.

Οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι μὲ τὶς οἰκογένειές τους μεταφέρθηκαν μὲ κάρρα, στὰ ὁποῖα φόρτωσαν καὶ τὰ πράγματά τους, στὴν παραλλὰ «Σίδηρη» κι ἐκεῖ ἐπιδιβάστηκαν σὲ βαλιτώτικο καῖκι καὶ μεταφέρθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη.

Πληροφορίες ἀπὸ Ἀπόστολο Τζιντζιό, ἀπὸ τὴ Βάλτα, 76 χρονῶ.

